

Eiropas Kopienas iniciatīvas *EQUAL* projekts
**JAUNI RISINĀJUMI BIJUŠO IESLODZĪTO NODARBINĀTĪBAS
VEICINĀŠANAI**

PĒTĪJUMS
IESLODZĪTO UN NO IESLODZĪJUMA
ATBRĪVOTO PERSONU IZGLĪTĪBAS,
NODARBINĀTĪBAS UN SOCIĀLĀS
REHABILITĀCIJAS PAKALPOJUMU
PIEEJAMĪBA

PĒTĪJUMA REZULTĀTI
2005

PROJEKTU LĪDZFINASĒ EIROPAS SAVIENĪBA

PĒTĪJUMA

IESLODZĪTO UN NO IESLODZĪJUMA ATBRĪVOTO PERSONU IZGLĪTĪBAS, NODARBINĀTĪBAS UN SOCIĀLĀS REHABILITĀCIJAS PAKALPOJUMU PIEEJAMĪBA

Pētījumu realizē Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība"

Norises laiks: no 2005. gada 1. jūnija līdz 30. septembrim

Autorkolektīvs

Projekta vadītāja - Dr. Lidija Šiļņeva

1. nodaļa. Ievads Pētījuma stratēģija - Juris Osis

2. nodaļa. Latvijā iepriekš veikto pētījumu apkopojums un analīze - Anita Ābele

3. nodaļa. Vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanas iespējas un realizācija

ieslodzījuma vietās - Ilze Trapenciere

4. nodaļa. Nodarbinātības iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās - Juris Osis

5. nodaļa. Sociālās rehabilitācijas iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās -

Iveta Dambe, Mārcis Trapencieris, Aina Vilciņa

Saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija
BO – Bezpeļņas organizācija
Cēsu AIN – Cēsu Audzināšanas iestāde nepilngadīgiem
ES – Eiropas Savienība
EK – Eiropas Komisija
IeVP – Ieslodzījuma vietu pārvalde
LELB – Latvijas Evaņģēliskā Luterāņu baznīca
LPIA – Latvijas pieaugušo izglītības apvienība
LU FSI – Latvijas Uviversitātes filozofijas un socioloģijas institūts
LR – Latvijas Republika
LSIK – Latvijas sodu izpildes kodekss TM - Tieslietu ministrija
MK – Ministru kabinets
NVA - Nodarbinātības Valsts aģentūra
NVO – Nevalstiska organizācija
PMLP – Pilsonības un migrāciju lietu pārvalde
PVO – Pasaules veselības organizācija
RAPC – Rīgas atkarību profilakses centrs
SAP – Sociālās aprūpes pārvalde
SD – Sociālais dienests
SDSPA – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība"
SP nodaļa – Sociālās palīdzības nodaļa
SPC - Sociālās palīdzības centrs
SRC – Sociālās rehabilitācijas centrs
SR nodaļa – Sociālās rehabilitācijas nodaļa
VCB – Valsts cilvēktiesību birojs
VP – Valsts policija
VPD TSV – Valsts Probācijas dienesta Teritoriālā struktūrvienība
VPD - Valsts Probācijas dienests
VSAA – Valsts Sociālās apdrošināšanas aģentūra

Saturs

Izmantotie saīsinājumi	3
Satura rādītājs	4
Priekšvārds	6
1. nodaļa. Ievads <i>Pētījuma stratēģija</i>	9
1.1. Pētījuma problēmu formulējums	9
1.2. Pētījuma mērķi un uzdevumi	10
1.3. Pētījuma metodoloģija	11
1.4. Pētījuma metodes	13
1.5. Pētījuma uzbūve	14
1.6. Pētījumā lietoto terminu skaidrojums	15
1.7. Izmantotās literatūras saraksts	15
2. nodaļa. <i>Latvijā iepriekš veikto pētījumu apkopojums un analīze</i>	16
2.1. Ievads	16
2.2. Latvijā iepriekš veikto pētījumu rezultātu analīze	17
2.2.1. Ieslodzīto personu aktuālākās problēmas un vajadzības	18
2.2.2. No ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības	34
2.2.3. No ieslodzījuma atbrīvoto personu aktuālākās problēmas	42
2.3. Pētījumu rezultātu kopsavilkums	75
2.4. Secinājumi un rekomendācijas	77
2.5. Izmantotās literatūras saraksts	88
3. nodaļa. <i>Vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanas iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās</i>	93
3.1. Ievads	93
3.2. Metodes	94
3.3. Normatīvā bāze, kas regulē izglītības iegūšanas iespējas brīvības atņemšanas iestādēs	95
3.4. Izglītības iespēju attīstība cietumā	98
3.5. Mūžizglītība. Izglītības ieguve cietumā	100
3.5.1. Formālā izglītība	100
3.5.2. Neformālā izglītība	101
3.5.3. Pašmācība	102
3.6. Cietuma sistēmas personāla izglītība	103
3.7. Dažāda ārvalstu pieredze izglītības nodrošināšanā ieslodzījuma vietās	104
3.7.1. Par Lietuvas pieredzi ieslodzīto izglītošanā un nodarbinātības veicināšanā	104
3.7.2. Par profesionālās izglītības un apmācības rezultātiem darbā ar pilngadīgiem ieslodzītajiem Austrālijā	106
3.7.3. Kanādas cietuma izglītības programmu izvērtējums	108
3.7.4. Ziemeļvalstu cietumu izglītība	109
3.8. Aptaujas datu analīze	112
3.8.1. Izglītības līmenis	112
3.8.2. Vispārējās izglītības pieejamība ieslodzījuma vietās un tās raksturojums	114

3.8.3. Profesionālās izglītības pieejamība ieslodzījuma vietās un tās raksturojums	124
3.9. Secinājumi un rekomendācijas	131
3.10. Izmantotās literatūras saraksts	135
4. nodaļa. Nodarbinātības iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās	137
4.1. Ievads	137
4.2. Metodes	138
4.3. Dokumentu un normatīvo aktu analīze	139
4.4. Cietumu administrācijas pārstāvju interviju un cietumu novērošanas rezultāti	145
4.4.1. Nodarbinātības ieslodzīto skaits	145
4.4.2. Nodarbinātības veidi	146
4.4.3. Nodarbinātības organizācija	146
4.4.4. Sadarbība	148
4.4.5. Cilvēkresursi	149
4.4.6. Tehniskais nodrošinājums	149
4.5. Ieslodzīto personu interviju rezultāti	150
4.6. Uzņēmēju interviju rezultāti	151
4.7. Secinājumi un rekomendācijas	152
4.8. Izmantotās literatūras saraksts	155
5. nodaļa. Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas un realizācija	157
5.1. Ievads	157
5.2. Normatīvo aktu analīze.	160
5.3. Ieslodzījuma vietu darbinieku interviju rezultāti	162
5.3.1. Sociālās rehabilitācija ieslodzījuma vietās	163
5.3.2. Sociālās rehabilitācijas programmas, to saturs un nodrošinājums	173
5.3.3. Ieslodzīto personu problēmas un vajadzības	182
5.4. Sociālās rehabilitācijas centru no ieslodzījuma atbrīvotajām personām darbinieku interviju rezultāti	189
5.4.1. Sociālās rehabilitācijas centru pakalpojumu piedāvājums no ieslodzījuma atbrīvotajām personām	190
5.4.2. No ieslodzījuma atbrīvoto sociālās rehabilitācijas vajadzību izvērtējums	194
5.5. Sociālās rehabilitācijas centru klientu aptaujas rezultātu analīze	195
5.6. Ieslodzīto personu aptauju rezultātu analīze par sociālās rehabilitācijas programmām	206
5.6.1. Sociālās rehabilitācijas programmas pieejamība ieslodzījuma vietās	206
5.6.2. Sociālās rehabilitācijas programmu novērtējums	209
5.6.3. Sociālo zināšanu un prasmju novērtējums kā pamats sociālās rehabilitācijas saturam	212
5.7. Secinājumi un rekomendācijas	216
5.8. Izmantotā literatūra	217
Nobeigums	218
Pētījuma anotācija latviešu valodā	233
Pētījuma anotācija angļu valodā	235
Pielikumi	237

Priekšvārds

1955.gadā ANO Pirmais kongress par noziegumu novēršanu un apiešanos ar noziedzniekiem, kā arī 1957.gadā un 1997.gadā ANO Ekonomiskā un sociālā padome apstiprināja Ieslodzīto režīma minimālos standartnoteikumus. Tajos tika uzsvērts, ka brīvības atņemšanas svarīgākais mērķis ir stingri pasargāt sabiedrību no nozieguma. Taču šo mērķi var sasniegt vienīgi tad, ja pēc atgriešanās sabiedrībā likumpārkāpējs ne tikai vēlas, **bet arī spēj** dzīvot paša nodrošinātu dzīvi, ievērojot likumu. Tādējādi var teikt, ka ne tikai indivīda morālā un garīgā pārtapšana, bet arī **sabiedrības**, no kuras cilvēks ir nācis un tagad atgriežas, **gatavība** pieņemt, ir tikpat svarīga.

Vai varam apgalvot, ka Latvijā, kur vidēji katru gadu atbrīvo 2500 ieslodzīto, viņi visi ne tikai vēlas, bet arī spēj iekļauties sabiedrības dzīvē, un vai sabiedrība gatava viņus pieņemt? Likumpārkāpēja sociālā rehabilitācija un integrēšanās sabiedrībā ir reāla, ja tajā iesaistās trīs puses.

Pirmkārt, tas ir atkarīgs no bijušā ieslodzītā, ja viņam ieslodzījuma laikā ir mainījusies vērtību sistēma un viņš vēlas iekļauties sabiedrības dzīvē, kā arī, ja viņam atjaunotas ieslodzījuma laikā zudušās sociālās prasmes un ir apgūtas zināšanas, kas veicina indivīda integrāciju jaunajā sociālajā vidē.

Otrkārt, tas ir atkarīgs no valsts, kas ar savas likumdošanas un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sistēmas palīdzību rada apstākļus, lai nodrošinātu bijušā ieslodzītā pamatvajadzības (mājoklis, darbs, izglītība) un sociālo iemaņu atjaunošanu.

Un treškārt, tas ir atkarīgs no sabiedrības (kopienas, ģimenes, darbabiedriem, apkārtējās sociālās vides) gatavības pieņemt bijušo ieslodzīto savā vidū un atbalstīt viņa pozitīvos centienus.

Iztrūkstot kādam no šiem faktoriem, sociālā rehabilitācija un sociālā integrācija var izrādīties neveiksmīga. Bijušais ieslodzītais var nokļūt sociālā izolācijā un izmisuma spiests var dažkārt apzināti atkal nostāties uz likumpārkāpuma ceļa un agri vai vēlu atgriezties ieslodzījumā.

Kas notiek šajā jomā Latvijā? Uz 2005.gada 1.janvāri valstī bija 7816 ieslodzīto. Puse no viņiem ieslodzījumā bijuši vairākas reizes. Vai ir iespējams novērtēt, kādas ir visvājākās sociālās rehabilitācijas vietas Latvijā?

Atbildēt uz tik sarežģītu jautājumu bez nopietna pētījuma var tikai aptuveni. Savu gatavību risināt šos jautājumus Latvijas valsts ir izteikusi jau 1995.gadā,

piedaloties pasaules valstu vadītāju sanāksmē Kopenhāgenā par sociālās attīstības jautājumiem. Vienkopus ar 116 valstu un valdību vadītājiem Latvijas valsts prezidents parakstīja Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarāciju un darbības programmu. Tajā izstrādātā darbības shēmā vairākkārt uzsvērts, ka sociālā progresa sekmēšanai, taisnīgumam un cilvēku apstākļu uzlabošanai nepieciešams izveidot atbilstīgu fizisko un sociālo vidi, lai neizdevīgā stāvoklī esošas un viegli ievainojamas grupas tiktu iekļautas sociālajā attīstībā. Sanāksmes dalībvalstis apņēmas izveidot sociālās aizsardzības un atbalsta programmas, lai palīdzētu cilvēkiem, kas bijuši izslēgti no ekonomiskās darbības, tādējādi novēršot viņu sociālo izolētību vai apkaunojumu. Dalībvalstis apliecināja nepieciešamību izveidot nodrošinājumu noziedznieku, it īpaši jaunu noziedznieku, rehabilitācijai un reintegrācijai produktīvā nodarbinātībā un sabiedriskajā dzīvē pēc viņu atbrīvošanas.

Kopš 2004.gada Latvija ir kļuvusi Eiropas Savienības dalībvalsts un tās politika tiek veidota saskaņā ar ES kopējiem mērķiem. 2003.gada 18.decembrī Latvijas valdība un Eiropas Komisija Briselē parakstīja Kopējo sociālās iekļaušanas memorandu, kurā definēti galvenie mērķi nabadzības un sociālās atstumtības jautājumu risināšanai un noteiktas galvenās politiskās jomas, kurās turpināt tālāku monitoringu un politikas izvērtēšanu. Memorandā kā ievērojama sociālās atstumtības riska grupa nosaukti bijušie ieslodzītie, kuru iekļaušanu sabiedrībā apgrūtina gan sabiedrības negatīvā attieksme, gan zudušās sociālās iemaņas. Savukārt zemais izglītības līmenis, neatbilstošās prasmes un darba devēju negatīvā attieksme apgrūtina to iekļaušanu darba tirgū.

Arī Memorandā uzsvērta jaunu pētījumu nepieciešamība, jo nav pietiekami identificēta un attīstīta informācija, kas palīdzētu izstrādāt politiku atbalsta sniegšanai sociāli atstumtajiem un tādēļ kritiskos apstākļos nonākušiem cilvēkiem. Vērtīgi būtu ievākt vairāk informācijas par reģionālajiem un vietējiem sociālās atstumtības aspektiem. Nepietiekami pētīt šāda veida problēmas tikai ar statistikas metodēm. Ļoti nepieciešama ir visu to institūciju darba koordinācija, kuras tieši vai netieši iesaistītas šīs problēmas risināšanā. Tādējādi sociālās rehabilitācijas problēmu pētīšana un novēršana varētu dot lielu ieguldījumu ieslodzīto personu sekmīgai un ātrai iekļaušanai pēc ieslodzījuma.

Šāds mērķis ir arī Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekta „Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai” pētījumam „Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas

pakalpojumu pieejamība". Pētījums tika veikts, pateicoties Eiropas sociālā fonda finansējumam un valsts budžeta līdzekļiem.

Mēs ceram, ka šī pētījuma rezultāti ne tikai sniegs informāciju efektīvu lēmumu pieņemšanai, bet arī aktualizēs vienu svarīgu secinājumu: **neviens cilvēks darbība nav ētiski neitrāla. Mums ir kopīga milzīga atbildība par to, kas notiek mums apkārt!**

Pētījuma vadītāja,
Dr. paed., profesore

L.Šiļņeva

1. nodaļa. Ievads

Pētījuma stratēģija

1.1. Pētījuma problēmu formulējums

Ieslodzījuma vietās cilvēki sastopas ar dažādām grūtībām, kas izraisa izmaiņas viņu personībā. Atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas šīs problēmas nepazūd, bet nereti tām pievienojas jaunas – psiholoģiska nesagatavotība jaunajiem dzīves apstākļiem, bieži vien atbrīvotajiem no ieslodzījuma vietām nav dzīvesvietas, nav pietiekamu valsts valodas zināšanu un izglītības, lai iekārtotos darbā, ir zaudētas dažādas dzīves prasmes un iemaņas pastāvīgai dzīvei sabiedrībā, ir aktuālas atkarības problēmas (alkoholisms, narkomānija), šie cilvēki sastopas ar apkārtējo cilvēku negatīvu attieksmi u.c. Nokļūstot brīvībā, bijušie ieslodzītie ir spiesti risināt vairākas problēmas vienlaicīgi un neatliekami. Atbrīvotajiem trūkst arī sociālo un juridisko zināšanu, lai saņemtu sociālo palīdzību. Saskaroties ar šīm problēmām un neatrodot vietu sabiedrībā, bijušie ieslodzītie izdara jaunus noziegumus un atkal nonāk ieslodzījuma vietās. Pēc statistikas datiem, katru gadu Latvijā no ieslodzījuma vietām tiek atbrīvoti vairāk nekā 2500 notiesāto. 2000. gadā atkārtoti notiesāto personu skaits Latvijā no kopējā notiesāto skaita bija 27,4% - vairāk kā ceturtdaļa no atbrīvotajām personām atgriežas cietumā, jo mūsu sabiedrībā viņi neatrada savu vietu. Bijušo ieslodzīto sagatavošana dzīvei brīvībā sākas ieslodzījuma vietā, ieskaitot vispārējo un profesionālo apmācību, nodarbinātību, sociālās rehabilitācijas pasākumus. *Mūsu valstī tiek veikti atsevišķi pētījumi, kuri veltīti specifiskām ieslodzījuma vietu problēmām un kuros izstrādātas konkrētas rekomendācijas situācijas uzlabošanai, tiek veikti labojumi likumdošanā un ik gadus Ieslodzījumu vietu pārvalde savos gada pārskatos nosaka prioritātes, tomēr situācija ieslodzījuma vietās attiecībā uz iespējām iegūt izglītību, nodrošināt nodarbinātības pasākumus un realizēt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus nemainās.* Šī pētījuma rezultātā ir apkopoti Latvijā iepriekš veikti pētījumi saistībā ar ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzībām un aktuālākajām problēmām, izpētītas iespējas un šķēršļi ieslodzītajiem iegūt vidējo un profesionālo izglītību, analizēti nodarbinātības pasākumu realizācijas procesi, kā arī veikta kompleksa sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamības analīze gan cietumos, gan sociālās rehabilitācijas centros.

Projekta „Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai” pētījums adresē minētās problēmas, tādējādi gūstot informāciju par pasākumiem, kuri

būtu jāveic, lai sagatavotu personas, kuras izcieš brīvības atņemšanas sodu, iekļaušanai darba tirgū un sabiedrībā uzreiz pēc atbrīvošanas, kā arī par nepieciešamiem sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem personām pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietām.

1.2. Pētījuma mērķi un uzdevumi

Dotā pētījuma mērķis ir iegūt, apkopot un precizēt datus par esošajiem pētījumiem, resursiem, praksēm, iespējām un šķēršļiem ieslodzīto vispārējās un profesionālās izglītības ieguvei, nodarbinātībai un sociālajai rehabilitācijai ieslodzījuma vietās un sociālās rehabilitācijas centros.

Pētījuma mērķa sasniegšanai tika izvirzīti 4 apakšmērķi:

1. Analizēt Latvijā iepriekš veiktus mērķauditorijas problēmām veltītus pētījumus un apkopot pētījumos izstrādātās rekomendācijas.
2. Analizēt vispārējās un profesionālās izglītības ieguves nepieciešamību un iespējas ieslodzījuma vietās un izstrādāt rekomendācijas problēmu risinājumam.
3. Analizēt esošās prakses, iespējas un šķēršļus ieslodzīto personu nodarbinātībai un izstrādāt rekomendācijas problēmu risinājumam.
4. Analizēt ieslodzīto personu sociālās rehabilitācijas iespējas ieslodzījuma vietās un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām un izstrādāt rekomendācijas problēmu risinājumam.

Minēto mērķu sasniegšanai bija nepieciešams veikt šādus uzdevumus:

1. Apzināt, apkopot un analizēt Latvijā iepriekš veiktos pētījumus par ieslodzījuma vietām veltītu problemātiku.

2. Iepazīties ar ANO, ES un Latvijas normatīvajiem aktiem un valsts pamatnostādņēm par izglītību, nodarbinātību un sociālo rehabilitāciju brīvības atņemšanas iestādēs un sociālās rehabilitācijas iestādēs.
3. Veikt ieslodzīto anketēšanu par izglītības ieguves, nodarbinātības, veselības, sociālo prasmju, sociālās rehabilitācijas problemātiku.
4. Veikt cietumu administrācijas pārstāvju intervēšanu.
5. Veikt novērošanu ieslodzījuma vietās.
6. Veikt ekspertu intervijas ar speciālistiem un profesionāļiem par izglītības ieguves, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas problemātiku ieslodzījuma vietās.
7. Analizēt ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības un problēmas.
8. Izstrādāt rekomendācijas mērķauditorijas problēmu risinājumam.

1.3. Pētījuma metodoloģija

Pētījums paredz kompleksu integratīvu analītisku pieeju mērķa realizācijā, lai iegūtu maksimāli izsmeļošu esošās situācijas analīzi un sniegtu atbildi uz pētījumā izvirzītajiem jautājumiem. Pētījuma veikšanai tika izmantota kvantitatīva un kvalitatīva sociālo pētījumu metodoloģija. Šādas integratīvas pieejas izmantošanas nepieciešamību noteica ne tikai tās arvien lielāka izplatība mūsdienu sociālajos pētījumos pasaulē (*M.Q.Patton (1), M.Grinnell (2) u.c.*), bet arī pētāmo problēmu kompleksais raksturs. Integratīvā pieeja neuzskata kvantitatīvo un kvalitatīvo pieeju kā konkurējošas, bet gan kā papildinošas pētījuma stratēģijas. Šī pieeja ir īpaši piemērota atšķirīgu jautājumu izpētei, izmantojot kvantitatīvās metodes problēmas nozīmības, izplatības un apjoma noteikšanai, kā arī cēloņsakarību noskaidrošanai, kamēr kvalitatīvā pieeja papildina šīs zināšanas, fokusējoties uz cilvēku tiešo pieredzi saskarē ar ikdienas pasauli. Dotajā pētījumā integratīvās metodoloģijas izmantošana realizējās tādu metožu, kā dokumentu un normatīvo aktu analīze, teorētiskās literatūras analīze, anketēšana, intervēšana, novērošana un datu salīdzinošās metodes pielietošanā.

Anketēšana tika veikta 4 Latvijas cietumos – Valmieras cietumā, Grīvas cietumā Daugavpilī, Šķirotavas cietumā un Ilģuciema cietumā Rīgā. Uzsākot pētījumu kļuva skaidrs, ka reprezentatīvas izlases izveidošana, lai selekcionētu respondentus no

ieslodzīto vidus nav iespējama precīzas un atjaunotas statistiskas informācijas trūkuma dēļ. Pieņemot lēmumu par izlases apjomu ne mazsvarīgs bija fakts, ka bažas radīja ieslodzīto vēlme piedalīties aptaujā un aizpildīt anketas. Konsultējoties ar speciālistiem un EQUAL projekta ieviešanas darba grupas ekspertiem (E.Lase, A.Zavackis), tika nolemts anketēšanu organizēt visu 4 cietumos ieslodzīto vidū. Tādējādi mērķa izlases apjoms N=1994. Atlasot neaizpildītās, daļēji aizpildītās, bojātās un savādāk nederīgās anketas, sasniegtās izlases apjoms N=850.

Izlases raksturojums:

1. tabula

Sadalījums pa cietumiem

Cietums	Skaits	Procenti
Valmiera	252	29,6
Grīva	240	28,2
Šķīrotava	222	26,1
Iļģuciems	136	16,0

Sadalījums pēc cietuma tipa

2. tabula

Cietuma tips	Skaits	Procenti
Slēgtais	390	45,9
Daļēji slēgtais	460	54,1

3. tabula

Sadalījums pēc anketas valodas

Valoda	Skaits	Procenti
Latviešu	301	35,4
Krievu	549	64,6

4. tabula

Respondentu sadalījums pēc izglītības

Izglītība	Skaits	Procenti
Nav mācījies skolā	11	1,3
Nepabeigta pamatizglītība (< 8 klases)	220	25,9
Pamatizglītība (8 vai 9 klases)	307	36,1
Vispārējā vidējā (11 vai 12 klases)	143	16,8
Profesionāli tehniskā, arodizglītība, vidējā speciālā (tehnikums)	138	16,2
Nepabeigta augstākā vai augstākā	20	2,4
Nav atbildes	11	1,3

5. tabula

Respondentu sadalījums pēc vecuma

Vecums	Skaits	Procenti
Līdz 24 gadiem	234	27,6
25 – 34 gadi	308	36,4
35 – 44 gadi	162	19,1
45 – 54 gadi	89	10,3
55 – 64 gadi	15	1,7
65 gadi un vairāk	5	0,5
Nav atbildes	37	4,4

6. tabula

Respondentu pēdējā dzīvesvieta brīvībā

Dzīvesvieta	Skaits	Procenti
Rīga	343	40,2
Cita liela pilsēta (Daugavpils, Rēzekne, Ventspils, Jūrmala, Liepāja, Jelgava)	174	20,5
Cita pilsēta	150	17,6
Lauku teritorija	153	18,0
Cita valsts	6	0,7
Nav atbildes	24	2,8

No visiem aptaujātajiem ieslodzītajiem notiesāti ar brīvības atņemšanu pirmo reizi 304 jeb 35,8%, atkārtoti 526 jeb 61,9%.

Lai iegūtu pilnīgu informāciju izvirzīto mērķu sasniegšanai tika veiktas daļēji strukturētas padziļinātas intervijas ar cietumu administrācijas pārstāvjiem, ekspertiem un profesionāļiem izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas jomās, kā arī uzņēmējiem, kuri savu produkciju pasūta ražošanai cietumos.

Pētījuma gaitā tika analizēti ANO, ES un Latvijas normatīvie akti, koncepcijas un valsts pamatnostādnes attiecībā uz ieslodzījuma vietām.

Pētījuma mērķu sasniegšanai tika apkopoti un analizēti 30 Latvijā veiktie pētījumi, kas veltīti ieslodzījuma vietu problemātikas izpētei.

1.4. Pētījuma metodes

Pētījumā tika izmantotas šādas metodes:

1. Pētījumu analīze
2. Dokumentu un normatīvo aktu analīze
3. Literatūras analīze
4. Anketēšana

5. Intervēšana
6. Novērošana
7. Datu salīdzinošā metode

1.5. Pētījuma uzbūve

Pētījums sastāv no 5 nodaļām.

1. nodaļā aprakstīta pētījuma kopējā stratēģija, pētījuma mērķi un uzdevumi, metodoloģija un metodes.

2. nodaļa veltīta Latvijā iepriekš veikto pētījumu apkopojumam un to rezultātu analīzei, galveno uzmanību vēršot uz ieslodzīto personu vajadzību, ieslodzīto personu aktuālāko problēmu, no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzību un no ieslodzījuma atbrīvoto personu aktuālāko problēmu izpēti.

3. nodaļā analizētas vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanas iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās. Veikta starptautisku un Latvijas normatīvo aktu un dokumentu analīze, kā arī analizēti aptaujas un interviju rezultāti vairākās dimensijās, to skaitā ieslodzīto izglītības līmenis, vispārējās izglītības pieejamība ieslodzījuma vietās un tās raksturojums, kā arī profesionālās izglītības pieejamība ieslodzījuma vietās un tās raksturojums.

4. nodaļa veltīta nodarbinātības iespēju un realizācijas ieslodzījuma vietās analīzei. Šajā nodaļā analizēti Latvijas normatīvie akti un dokumenti, salīdzinot tos ar reālo stāvokli Latvijas cietumos, sniegti cietumu administrācijas pārstāvju interviju un cietumu novērošanas rezultāti, ieslodzīto personu interviju rezultāti, kā arī analizēti to uzņēmēju viedokļi, kuri savu produkciju pasūta ražošanai cietumos.

Pētījuma **5 nodaļā** analizētas ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas un realizācija. Arī šajā pētījuma sadaļā veikta normatīvo aktu analīze, kā arī analizēti ieslodzījuma vietu ekspertu interviju rezultāti sekojošās dimensijās - sociālā rehabilitācija ieslodzījuma vietās, sociālās rehabilitācijas programmas, to saturs un nodrošinājums, sociālā rehabilitācija ar atkarīgajiem, ieslodzīto personu vajadzības un problēmas. Šī pētījuma sadaļa aptver arī to problēmu analīzi, kuras saistītas ar sociālās rehabilitācijas iespējām no ieslodzījuma atbrīvotajām personām, konkrēti sociālās rehabilitācijas centru pakalpojumu piedāvājums bijušajiem ieslodzītajiem, no ieslodzījuma atbrīvoto sociālās rehabilitācijas vajadzību izvērtējums, sociālās rehabilitācijas programmas

ieslodzījuma vietās un to pieejamība, sociālās rehabilitācijas programmu novērtējums. Nodaļā sniegts arī zināšanu un prasmju nepieciešamības izvērtējums salīdzinājumā ar no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālajām problēmām.

Pēc katras pētījuma nodaļas sniegti secinājumi un rekomendācijas, kā arī izmantotās literatūras saraksts.

1.6. Pētījumā lietoto terminu skaidrojums

Ņemot vērā, ka dažādos normatīvajos aktos un dokumentos lietoti dažādi apzīmējumi, dotajā pētījumā termini *cietums*, *ieslodzījuma vieta*, *brīvības atņemšanas vieta*, *brīvības atņemšanas iestāde* lietoti kā sinonīmi.

Pētījumā lietots termins *ieslodzītais*, kas teorētiski sevī ietver gan apcietinātos, gan notiesātos. EQUAL projekta specifikas dēļ pētījumā tiek apskatīti tikai notiesātie, un termins *ieslodzītais* tiek lietots kā sinonīms terminam *notiesātais*.

1.7. Izmantotās literatūras saraksts

1. Patton, M. Q. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2002.
2. Grinnell, M. *Social Work Research And Evaluation: Quantitative And Qualitative Approaches*. Oxford University Press, 2004.

2. nodaļa. Latvijā iepriekš veikto pētījumu apkopojums un analīze

2.1. Ievads

Katru gadu Latvijā tiek veikti pētījumi, kuros pētnieki analizē ieslodzījumā esošu un no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības un aktuālākās problēmas un saskaņā ar tām piedāvā problēmu risināšanas veidus, ieteikumus un rekomendācijas, kā arī izstrādā sociālās rehabilitācijas centru modeļus, sociālās rehabilitācijas un sociālās uzvedības korekcijas programmas, metodiskas rokasgrāmatas speciālistiem darbā ar personām slēgta tipa institūcijās, bet vēl līdz šim nav izstrādāts neviens pētījums, kurš būtu balstīts uz iepriekš veiktu mērķauditorijas problēmām veltītu pētījumu analīzi. Vēl joprojām neeksistē datu bāze, kurā būtu apkopoti un iekļauti mērķauditorijas problemātikai veltītie pētījumi.

Šī pētījuma rezultātā ir apkopoti Latvijā iepriekš veikti pētījumi saistībā ar ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzībām un aktuālākajām problēmām.

Latvijā iepriekš veikto pētījumu apkopojums un analīze ļaus izsekot līdzīgu ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu problēmām dinamiskā 10 gadu garumā. Iepazīstoties ar iepriekš veiktajiem pētījumiem, mēs gūsim apliecinājumu tam, ka pētījumos visbiežāk analizētās ieslodzījumā esošu un no ieslodzījuma atbrīvoto personu problēmas aktualizējas gadu no gada. Iznākot no ieslodzījuma, būtiskākās problēmas parasti veidojas sakarā ar to, ka bijušie ieslodzītie nevar apmierināt savas pamatvajadzības un atrisināt sociālās problēmas. Neatrodot savu vietu sabiedrībā un nesaņemot eksistences līdzekļus, viņi izdara jaunus noziegumus.

Šīs pētījuma sadaļas **mērķis** ir analizēt Latvijā iepriekš veiktus mērķauditorijas problēmām veltītus pētījumus un apkopot pētnieku rekomendācijas problēmu risinājumam.

Izvirzītā mērķa sasniegšanai bija nepieciešams veikt šādus **uzdevumus**:

- apzināt un apkopot Latvijā iepriekš veiktus pētījumus;
- analizēt ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības un problēmas;
- apkopot pētnieku rekomendācijas mērķauditorijas problēmu risinājumam.

Mērķauditorija

1. ieslodzījumā esošas personas vecumā no 18 – 64 gadiem

2. no ieslodzījuma atbrīvotas personas vecumā no 18 – 77 gadiem

Pētījuma bāze

- 30 Latvijā iepriekš veiktie pētījumi

Pētījuma instruments

pētījumā tika izmantotas šādas metodes:

- pētījumu analīze;
- dokumentu analīze;
- datu salīdzinošā metode.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, tika apzināti 30 Latvijā veiktie mērķauditorijas problēmām veltītie pētījumi 10 gadu garumā. Pētījumi ir apkopoti pēc noteiktiem kritērijiem un zināmā secībā - pēc to izstrādes gada (sākot no 1995.gada). Apkopojumā ir ietverta pētniecības institūcija un pētījuma virziens, raksturota mērķauditorija, atainots pētnieka izvirzītais pētījuma mērķis un uzdevumi, atspoguļota pētījuma bāze un norādītas pētījuma metodes [skat. pielikumā Nr.1]. Šo 30 pētījumu autori ir pētnieki no dažādām institūcijām – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", Latvijas Lauksaimniecības Universitāte, Latvijas Policijas akadēmija, Liepājas Pedagoģijas akadēmija, Latvijas Universitāte, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts un Bezpeļņas organizācija "Starptautiskais fonds – Glābšana". Savukārt 20 papildu apzināto pētījumu autori ir Eiropas Padomes Informācijas un dokumentācijas centrs, Latvijas Cilvēktiesību birojs, Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācija, Latvijas Policijas akadēmija, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība" un Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts.

2.2. Latvijā iepriekš veikto pētījumu rezultātu analīze

Šajā apakšnodaļā ir analizēti Latvijā iepriekš veikto pētījumu rezultāti, kuros ir ietvertas ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības un problēmas.

Lai izzinātu ieslodzīto personu izteiktākās vajadzības un aktuālākās problēmas, pētījuma autori savos pētījumos galvenokārt ir izmantojuši kvantitatīvo pētījuma metodi - aptauju, veicot ieslodzīto personu anketēšanu un ekspertu aptauju Latvijas ieslodzījuma vietās.

Savukārt, lai noskaidrotu no ieslodzījuma atbrīvoto personu izteiktākās vajadzības un aktuālākās problēmas, pētījuma autori savos pētījumos galvenokārt ir izmantojuši kvalitatīvo pētījuma metodi – interviju, veicot gan standartizētas, gan padziļinātas, gan brīvās intervijas un ekspertu aptauju rehabilitācijas centrā "Ratnieki"; sabiedriskajā organizācijā "Zilais krusts"; Rīgas, Rēzeknes un Daugavpils pilsētu vīriešu nakts patversmēs; Rīgas, Liepājas, Kuldīgas, Rēzeknes, Daugavpils, Alūksnes un Valmieras pilsētu sociālajos dienestos; Valsts Probācijas dienestā; Nodarbinātības Valsts aģentūrā u.c., intervējot no ieslodzījuma vietām atbrīvotās personas un speciālistus, kuri ikdienā strādā ar bijušajiem ieslodzītajiem, tādējādi iegūstot arī speciālistu skatījumu uz mērķauditorijas problemātiku.

Pārskata 2.2.1.punktā tiek piedāvāti ieslodzīto personu problēmu un vajadzību analīzes rezultāti, 2.2.2. un 2.2.3. punktos - no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzību un problēmu analīzes rezultāti.

2.2.1. Ieslodzīto personu aktuālākās problēmas un vajadzības

Analīzes rezultāti

Darba iespējas, nodarbinātība un brīvais laiks

Pētnieces J.Rapa un L.Svarinska 1995.gadā pētījuma *Sociālais darbs ieslodzījuma vietā* ietvaros vēlējās noskaidrot, kādas ir darba iespējas ieslodzījuma vietās? Pētījuma rezultāti liecina, ka Iļģuciema cietumā 66,2% no kopējā ieslodzīto skaita ir nodarbināti, Matīsa cietumā - 53,8%, Jelgavas cietumā 41,9% ir nodarbināti, bet 58,1% - ir bez darba. Kā liecina aptaujā iegūtie dati ~ 34% sievietēm un 52% vīriešiem ir liegtas darba iespējas ieslodzījuma vietās. Ar darbu ir nodrošināti kvalificēti to profesiju pārstāvji, kas var būt noderīgi ieslodzījumā (šuvējas, galdnieki u.c.). [39] Arī Centrālcietumā tikai nelielai daļai ir iespēja strādāt (katlumāja, virtuve, tehniskā darbnīca), bet lielākā daļa cietumā nav nodarbināti. Apmeklējot un intervējot ieslodzītos Centrālcietumā 1998.gadā, pētījuma *Resocializācijas darbs ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos* autori I.Abramenko, I.Bērziņa un S.Čuple konstatēja, ka 95% ieslodzīto sūdzējās par nenodarbinātību. Darba iespējas ir gandrīz nereālas, ieslodzītie lielāko daļu laika ieslodzījumā pavada bezmērķīgi klīstot pa kameru.

Iepazīstoties ar ieslodzījuma apstākļiem, pētījuma autori secina, ka ieslodzītie cietumā saskaras ar šādām problēmām: minimālas iespējas uz darbu un sporta aktivitātēm. [1] Savukārt pārskata *Cilvēktiesības Latvijā* autori N.Muižnieks,

A.Kamenska, I.Leimane un S.Garsvāne, izzinot ieslodzīto personu situāciju nodarbinātības jomā Matīsa cietumā, konstatē, ka 1998.gadā tikai 26,1% ieslodzīto bija nodarbināti, no kuriem 12% - ražošanā. [30] 1999.gadā, veicot apsekošanu Latvijas ieslodzījuma vietās, Valsts Cilvēktiesību birojs secina, ka brīvības atņemšanas vietās sarežģīta problēma ir notiesāto nodarbinātības trūkums. Apmeklējot Jelgavas cietumu, Valsts Cilvēktiesību biroja pārstāvji konstatē, ka nodarbināti ir tikai 10% notiesāto. [6] 2002.gadā Valsts Cilvēktiesību biroja darbinieki, apmeklējot 7 ieslodzījuma vietas, konstatēja, ka vēl joprojām apcietinātajiem nav iespēju strādāt. [7]

Arī 2000.gada pētījuma *Sociālā darba funkcijas ar brīvības atņemšanas sodīto personu sociālās dzīves normalizācijā* ietvaros tika noskaidrots, kādas problēmas šīm personām ir ieslodzījuma vietā. Lielākā daļa aptaujāto (82%) nav apmierināti ar darba iespējām. Balstoties uz aptaujas datiem un novērojumiem Latvijas brīvības atņemšanas iestādēs (Grīvas, Pārlielupes, Valmieras un Ilģuciema sieviešu cietumos), pētījuma autore G.Žlabe atzina, ka aktuālākā problēma ieslodzījuma vietās ir notiesāto nenodarbinātība (26,7% - nodarbināto no visu ieslodzīto kopskaita), kā arī notiesāto brīvā laika lietderīga izmantošana. Individuālam darbam vidēji dienā tiek veltītas ~ 20 minūtes. Lai noskaidrotu, *kas ieslodzījumā ir jādara, lai varētu vieglāk integrēties sabiedrībā*, pētījuma autore intervēja 120 ieslodzījumā esošās personas. 20% ieslodzīto atbildēja, ka jāiegūst izglītība, bet 56% uzskata, ka ir jāstrādā. [53] Arī 2003.gada pētījumā *Sociālais darbs brīvības atņemšanas iestādēs Latvijā* parādās identisks ieslodzīto personu viedoklis - 24% respondentu pētījuma autorei S.Rāvai atbildēja, ka ir nepieciešams iegūt izglītību, amatu un strādāt. Lai izzinātu notiesāto sagatavotību integrācijai sabiedrībā, šī pētījuma ietvaros autore ir veikusi aptauju (Liepājas un Centrālcietumā) un noskaidroja 80 notiesāto personu viedokļus par to, *kādas ir brīvā laika pavadīšanas iespējas ieslodzījuma vietā?* Brīvajā laikā ieslodzītie dod priekšroku TV pārraidēm, vēstuļu rakstīšanai un lasīšanai. Viens respondents atbildēja, ka brīvajā laikā labprāt vairāk gulētu, ja par to netiktu sodīts. Dažas atbildes bija arī šādas - apreibinošo vielu lietošana, kāršu spēlēšana un attiecību kārtošana ar citiem. Aptaujas rezultāti liecina, ka visvairāk neapmierinātību notiesātie izteica par brīvā laika piepildījumu brīvības atņemšanas vietās. Pēc autores novērotā - ieslodzītie netiek maksimāli nodarbināti. [40] 2003.gada pētījuma *Narkotiku lietošanas izplatība Latvijā* rezultāti rāda, ka būtiskākā cietumu sistēmas problēma ir darbavietu trūkums un nenodarbinātība, jo cietumos strādā tikai neliela ieslodzīto daļa, proti, – 8 - 20%. Veicot pētījumu 11

ieslodzījuma vietās, pētnieki S.Sniķere, M.Trapencieris un S.Vanaga konstatēja, ka tikai divās ieslodzījuma vietās nodarbināto īpatsvars ir 54% un 70%. [42]

Savukārt 2004.gadā, veicot novērošanu Latvijas ieslodzījuma vietās (Centrālcietums, Grīvas cietums, Ilģuciema sieviešu cietums), pētījuma *Izglītība un nodarbinātība – kā resocializācijas aģenti cietumā* autore E.Lase vēlējās uzzināt, kāda ir nodarbinātība ieslodzījuma vietās? Novērojumu rezultātā pētniece konstatē, ka Grīvas cietumā ieslodzītie nav nodarbināti ražošanas darbā, jo reģiona īpatnība pati par sevi nosaka augstu bezdarba līmeni sabiedrībā: bezdarbs reģionā ietekmē nodarbinātību cietumā. Viskritiskākā situācija, ar kuru pētījuma autore iepazinās, bija Centrālcietumā, jo apmeklējuma laikā tika novērots, ka ieslodzītajiem nav iespējams sevi fiziski noslogot vai veikt kādu fizisku aktivitāti. Vienīgais, ko ieslodzītajiem piedāvā, ir pastaiņa 4 x 6 metru lielā laukumā. Novērošanas rezultātā pētniece secina, ka viena no notiesāto aktuālākajām problēmām ieslodzījuma vietās ir brīvā laika lietderīga izmantošana. Sakarā ar nepietiekamu apmācību un brīvā laika aizņemtību, notiek personas degradācija un rodas asi izpaustas psiholoģiskas problēmas. [28] Kāds cits pētījums, kurš arī tika veikts 2004.gadā, liecina par pretējo. Iepazīstoties ar situāciju Ilģuciema sieviešu cietumā, pētījuma *Soda izciešanas īpatnības sieviešu cietumā* autore I.Zlatkovska ir saskatījusi, ka patreiz ieslodzījuma vietā 75% sieviešu ir nodarbinātas. Kā pozitīvu faktu pētniece min šo: Ilģuciema sieviešu cietumā notiesātās var mācīties strādāt ar datoru, piedalīties rokdarbuursos, teātra studijā. Cietumā ir bibliotēka ar ~ 13 tūkst. grāmatām, ir sporta zāle. [50]

Arī pētījums *Notiesāto resocializācijas programmu īstenošana sodu izpildes mērķa sasniegšanas īstenošanā*, kurš tika veikts laika posmā no 1995. – 2004.gadam, parāda notiesāto personu nodarbinātības jautājuma risināšanu. Veicot pētījumu Grīvas cietumā, pētījuma autore O.Drippa ir konstatējusi, ka cietumā ražošana tiek organizēta atbilstoši kārtējā gada darba plānam un rādītājiem. Salīdzinājumā ar 2001.gada rādītājiem, situācija ir uzlabojusies. Cietuma galvenā izgatavotā produkcija ir dažādi kokapstrādes izstrādājumi: puķu kastes, ķerras, putnu būriši, trušu būri, koka žogi, smilšu kastes, pastkastītes u.c. 2003.gadā pavisam tika nodarbināti 195 notiesātie, no tiem: saimnieciskajā apkalpošanā – 59; cietuma ražotnē – 45; notiesāto profesionālajā apmācībā – 91. 2004.gadā šie rādītāji ir nedaudz palielinājušies, proti, – pavisam tika nodarbināti 322, no tiem: saimnieciskajā apkalpošanā – 160; cietuma ražotnē – 129; notiesāto profesionālajā apmācībā – 43.

Zemo nodarbinātības procentu Grīvas cietumā autore izskaidro ar ražotās produkcijas sadārdzināšanos augsto nodokļu un novecojušo ražošanas iekārtu dēļ. Pētījuma autore secina, ka ir nepietiekoši finanšu līdzekļi, lai varētu nomainīt novecojušās iekārtas un iegādāties tādas, kas atbilst modernajiem tehnoloģijas standartiem, kas nodrošinās saražotās produkcijas kvalitāti un apjomu, kā arī palielinās pasūtījumu skaitu. Pētniece uzskata, ka viena no nopietnām nepilnībām Latvijas progresīvās sodu izpildes sistēmas realizācijā ir notiesāto nodarbinātības trūkums. Pēc autores domām, „*notiesāto darbs nav tik daudz peļņas gūšanas avots, cik resocializācijas un labošanas līdzeklis. Jo vairāk cietuma administrācija nodarbinās notiesātos, jo mazāk viņi nodarbinās administrāciju*”. Pētījuma ietvaros tika izziņātas, kādas ir brīvā laika pavadīšanas iespējas Grīvas cietumā. Brīvā laika pavadīšanai cietuma vidē liela nozīme ir grāmatām, bet pētījuma autore konstatē, ka bibliotēkā grāmatas nav mūsdienīgas. [18]

2003.gada pētījuma Personu, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, iespējas saņemt palīdzību Latvijas teritorijās esošajās sociālās rehabilitācijas iestādēs autori uzskata, ka ieslodzījuma vietās ir jāstrādā, lai nezaudētu jau esošās prasmes un jāapgūst profesija, ja tādas nav. Pēc autoru domām, ja tas ieslodzījuma vietās netiek nodrošināts, tad ir ļoti liels risks, ka persona atkal izdarīs noziedzīgus nodarījumus un atgriezīsies cietumā. [35]

Sadzīves apstākļi

1995.gada pētījuma ***Sociālais darbs ieslodzījuma vietā*** ietvaros tika aptaujātas 230 notiesātas personas, t.sk. – 80 sievietes Ilģuciema sieviešu cietumā, 70 vīrieši Matīsa cietumā un 80 vīrieši Jelgavas cietumā. Lai gūtu priekšstatu par to, kā tiek *apmierinātas ieslodzīto pamatvajadzības* ieslodzījuma vietās, pētnieces J.Rapa un L.Svarinska uzdeva vairākus jautājumus attiecībā par ēdināšanu un sanitārajiem apstākļiem. **Ēdināšanu** ieslodzītie Ilģuciema un Matīsa cietumos lielākā daļa novērtēja kā *apmierinošu*, bet Jelgavas cietumā lielākā daļa ieslodzīto - 64,5% novērtēja kā *neapmierinošu*. Ieslodzīto viedoklis par **sanitārajiem apstākļiem** Ilģuciema sieviešu cietumā 54% gadījumos bija *apmierinošs*, bet 38,1% ieslodzītajiem sanitārie apstākļi ir *neapmierinoši*. Matīsa cietumā lielākā daļa ieslodzīto (58,2%) sanitāros apstākļus izvērtēja kā *apmierinošus*, bet kā *neapmierinošus* minēja 6,0% respondentu. Savukārt Jelgavas cietumā sanitāros apstākļus negatīvi novērtēja lielākais skaits respondentu 55,2%, tikai 6,8% ieslodzīto tos novērtēja kā *labus*. Fakts, ka sanitārie apstākļi un ēdināšana nav apmierinoša, varētu būt par cēloni tam, ka

veselības stāvoklis, atrodoties ieslodzījuma vietā, pasliktinājies 72,2% sievietēm, 67,1% vīriešiem Jelgavas cietumā un 57,1% vīriešiem Matīsa cietumā. [39]

1998.gada pētījumā **Resocializācijas darbs ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos** autori L.Abramenko, I.Bērziņa un S.Čuple, izzinot ieslodzīto dzīves apstākļus Centrālcietumā, konstatēja, ka ieslodzītie cietumā saskaras ar šādām problēmām:

- ✓ pārapdzīvotas kameras;
- ✓ pieticīga pārtika;
- ✓ maksimālas iespējas saslimšanai.

Visvairāk pētījuma autorus pārsteidza situācija sieviešu istabiņās, kurās vienviet atradās gan slimnieces pēc operācijas, gan grūtnieces, gan ieslodzītās, kuras (pēc ieslodzīto stāstītā) ir slimas ar tuberkulozi. Pētnieki konstatēja, ka sievietēm bija slikti higiēnas apstākļi. [1] 1998.gadā, veicot apsekošanu Latvijas ieslodzījuma vietās, arī VCB konstatēja, ka Latvijas cietumi ir pārblīvoti, ieslodzītie mitinās nelielās kamerās, kurās bieži vien nestrādā ventilācijas sistēma un trūkst svaiga gaisa. Kritiskais tehniskais un sanitārais stāvoklis cietumos veicina tuberkulozes izplatīšanos. [5] Arī 1999.gadā VCB saņēma sūdzības par notiesāto dzīves apstākļiem ieslodzījuma vietās. [6] Savukārt 2002.gadā VCB pievērsa uzmanību ieslodzīto invalīdu tiesību nodrošināšanai un konstatēja, ka pašlaik cietumos nav iespējams nodrošināt invalīdiem pilnīgu aprūpi – īpaši sadzīves jautājumu risināšanā. [7] Aptaujas dati, kas ir ietverti 2003.gada pētījumā **Sociālā darba funkcijas ar brīvības atņemšanas sodīto personu sociālās dzīves normalizācijā** un iegūti 5 Latvijas brīvības atņemšanas vietās liecina, ka 2/3 ieslodzīto personu, kurām līdz atbrīvošanai ir palicis 1 gads un kuri nejutās droši par gatavību atgriezties sabiedrībā, visvairāk ir neapmierināti ar dzīves apstākļiem ieslodzījuma vietā. [53] 2004.gadā Valsts cilvēktiesību birojs vēl joprojām saņēma sūdzības no brīvības atņemšanas vietām, kas saistās ar sliktiem sadzīves apstākļiem, kā arī nepietiekamo nodrošinājumu ar higiēnas precēm. [8] Tas norāda uz to, ka ieslodzījuma vietās netiek ņemti vērā VCB norādījumi un netiek novērsti visi minētie trūkumi. Lai gan 2004.gada veiktais pētījums **Izglītība un nodarbinātība – kā resocializācijas aģenti cietumā** liecina, ka Ilģuciema sieviešu cietumā dzīves apstākļi ir kļuvuši nesalīdzināmi labāki. Kameras atgādina neremontētas studentu kopmītnes vai slimnīcas palātas. [28]

Sociālās rehabilitācijas un profesionāla sociālā darbinieka trūkums

Veicot pētījumu *Cietumā dzimušo bērnu specifiskās problēmas un to risināšanas iespējas* Ilģuciema cietumā 1997.gadā, pētījuma autores J.Trizna un I.Plaude konstatēja, ka Ilģuciema sievietu cietuma vide neveicina bērna - kā harmoniskas personības veidošanos. Sociālā pedagoga trūkums cietuma bērnu namā negarantē pilnvērtīgu audzināšanas un sociālās palīdzības procesu. [46]

Rezumējot redzēto resocializācijas darbā ar ieslodzītajiem Centrālcietumā 1998.gadā, pētījuma *Resocializācijas darbs ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos* autori L.Abramenko, I.Bērziņa un S.Čuple secina, ka radies pilnīgi nekontrolējams process - ieslodzīto resocializācija ir atstāta viņu pašu saprašānā un paveikšanā. Pārliecinoties par to, ka liels ieslodzīto skaits lielāko daļu laika pavada bezmērķīgi klīstot pa kameru vai vienkārši gulšņājot, autori apgalvo, ka ir apdraudēta ieslodzīto resocializācija pašos tās pamatos. [1] Savukārt pārskata *Cilvēktiesības Latvijā* autori N.Muižnieks, A.Kamenska, I.Leimane un S.Garsvāne konstatēja, ka Matīsa cietumā ieslodzītajiem 1999.gadā joprojām ir ierobežotas sociālās rehabilitācijas iespējas. [31]

No aptaujas datiem, kas ir redzami 2000.gada pētījumā *Sociālā darba funkcijas ar brīvības atņemšanas sodīto personu sociālās dzīves normalizācijā* izriet, ka 2/3 ieslodzīto personu, kurām līdz atbrīvošanai ir palicis 1 gads, **nejūtas droši par gatavību atgriezties sabiedrībā**, jo nezina, kā ir kārtojami nepieciešamie dokumenti, kur varētu saņemt konsultācijas sociālajos jautājumos, ir šaubas par to – vai viņi zina savas tiesības. Kas norāda uz to, ka ieslodzījumā netiek veikta ieslodzīto personu sociālā rehabilitācija un šīs personas netiek sagatavotas dzīvei brīvībā. Savukārt 32% ieslodzītie, kuriem līdz soda izciešanas termiņa beigām ir palikuši 2 un 3 gadi, ir izteikuši nepieciešamību pēc darbinieka, kas uzklautu un dotu padomu grūtā brīdī, kā arī informētu par pastāvošajiem likumiem. Lai noskaidrotu Latvijas cietumu sistēmā strādājošo amatpersonu viedokli par normalizācijas principa realizāciju ieslodzījuma vietās, šī pētījuma ietvaros tika intervēti Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Valmieras cietuma administrācijas pārstāvji, kuri uzskata, ka sociālās rehabilitācijas programmu realizēšanā, kas paredzētas notiesāto personu sociālās dzīves normalizācijai un vieglākai atgriešanai sabiedrībā pēc atbrīvošanas, trūkst speciālistu un pastāv atbilstošu sadzīves apstākļu nodrošināšanas problēmas. Pēc pētījuma autores G.Žlabes novērotā izriet, ka profesionālu sociālo darbinieku štata vietu trūkums rada problēmas ieslodzīto personu sociālās rehabilitācijas darba veikšanā. Brīvības atņemšanas vietās ieslodzītajiem veidojas dažādi psiholoģiski traucējumi, ko izsauc piespiedu izolācijas, stingras reglamentācijas un nemainīgas apkārtējās vides

mijiedarbība un ieslodzītajam ir jāsniedz nepieciešamās prasmes un zināšanas veiksmīgai reintegrācijai brīvā sabiedrībā. [53]

Iepazīstoties ar situāciju Liepājas cietumā un Centrālcietumā 2003.gadā, pētījuma *Sociālais darbs brīvības atņemšanas iestādēs Latvijā* autore S.Rāva secina, ka viens no smagākajiem posmiem brīvības atņemšanas sodu izciešanā ir **adaptācijas process**. Vienības priekšnieks, kura vienībā ir 100 notiesātie, nav spējīgs katru iepazīt un pievērst uzmanību katrā laikā, kad tas ir nepieciešams. Cietumu sistēmai trūkst sociālie darbinieki, kas nodarbotos ar ieslodzīto personu sadzīves problēmām, personīgo lietu risināšanu slēgta tipa institūcijas vidē, psiholoģisku palīdzību adaptācijai šajā vidē un notiesātās personas sagatavošanai atgriezties sabiedrībā. [40]

Savukārt Centrālcietumā ir 1 sociālais darbinieks, līdz ar to viņa konsultācijas ir stipri ierobežotas. Notiesātos atbrīvošanai gatavo cietumu sociālās rehabilitācijas daļas darbinieki. Tomēr problēma pastāv faktā, ka sociālā rehabilitācija un sagatavošana atbrīvošanai cietumos tiek veikta minimāli sociālās rehabilitācijas personāla trūkuma dēļ. Sociālās rehabilitācijas nodaļas darbinieki vienkārši veic sociālo, režīma, operatīvo, izglītības, sagādes, apkalpošanas, psiholoģijas un citus darbus. [28]

Toties Iļģuciema sievietes cietumā liela uzmanība tiek veltīta ieslodzīto sievietes resocializācijai. Iļģuciema sievietes cietumā funkcionē *Sociālās uzvedības korekcijas programma*, kurā vienlaicīgi iesaistās 16 ieslodzītās. Šī programma ir balstīta uz kristīgo izglītību un audzināšanu. Tajā ir ņemti vērā sociālās adaptācijas un rehabilitācijas darba mērķi un uzdevumi. [50] Grīvas cietumā ar Norvēģijas palīdzību tika izstrādāta sociālās rehabilitācijas programma, kuras mērķis – *notiesāto sociālā rehabilitācija un sagatavošana integrācijai sabiedrībā pēc atbrīvošanas*. Notiesātie, kas piedalās šajā programmā, ir atlasīti ar psiholoģiskā testa palīdzību. Nodarbību laikā notiesātās personas iepazīstas ar dažāda veida informāciju, piem.- kā izbēgt no stresa; kā atturēties no alkohola un narkotikām; kā izvairīties no slimībām (AIDS, TBC). Programmā ir iesaistīts psihologs, sociālais darbinieks, mediķis un sporta instruktors. *Kādi pastāv šķēršļi resocializācijas programmas realizēšanā citās ieslodzījuma vietās?* Baltoties uz situācijas izpēti Grīvas cietumā 2004.gadā, pētījuma autore O.Drippa atzīst, ka finansiālo līdzekļu trūkums ir galvenā problēma, lai Latvijas ieslodzījuma vietās varētu realizēt resocializācijas programmas. Bez naudas līdzekļiem nav iespējams iegādāties jaunu sporta inventāru, paplašināt bibliotēkas krājumus ar mūsdienu literatūru, ir ierobežotas iespējas iesaistīties resocializācijas

programmās, kas paredz notiesāto personu izglītību. Nevar iegādāties pietiekošu skaitu mācību grāmatu un citus mācību līdzekļus, nevar aprīkot mācību klases (nerunājot nemaz par datoriem). Trūkst kvalificētu darbinieku, jo nevar pieaicināt augsti kvalificētus speciālistus – pasniedzējus, nodrošinot viņiem labu algu. [18]

Veicot speciālistu - kuri ikdienā strādā ar personām pēc brīvības atņemšanas vietām, intervēšanu, 2004.gada pētījuma *Sociālā darbinieka profesionālās kompetences – kā resurss Valsts Probācijas dienesta darbā* autore K.Brīce, I.Eglīte un N.Šteinberga arī ieguva informāciju par sociālās rehabilitācijas problēmām ieslodzījuma vietās. Pētījuma rezultātā autore secina, ka penitenciārajās iestādēs sociālo darbu veic vienību priekšnieki, kuri apvieno savu darbu pēc amata apraksta ar sociālā darbinieka darbu, bet reāli tāda sociālā darbinieka cietumos nav. [15]

2005.gadā intervējot Latvijas cietumu virskapelānu, kurš palīdz personām pēc ieslodzījuma, pētījuma *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto sieviešu sociālās problēmas un to risinājuma ceļi Rīgas pilsētā* autore I.Barinova, S.Jaunzeme un I.Messinga noskaidroja, ka lielākā problēma atbrīvotajām sievietēm ir viņu nesagatavotība dzīvei sabiedrībā ieslodzījuma vietās. [11]

Savukārt 2005.gada pētījuma *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu sociālās uzvedības korekcijas programma Valsts Probācijas dienestā* ietvaros pētniecei D.Vanagai bija svarīgi noskaidrot, *vai no ieslodzījuma atbrīvotās personas apcietinājuma laikā piedalījās rehabilitācijas programmās?* 84% bijušo ieslodzīto atbildēja negatīvi. Tikai 16% no kopējā respondentu skaita apcietinājuma laikā ir piedalījušies reliģiskās, izglītības vai psiholoģijas programmās. [48] Lai noskaidrotu reāli esošas iespējas veikt sociālo rehabilitāciju ieslodzītajiem, 2005.gadā tika veikts pētījums *Notiesāto sociālā rehabilitācija cietumu un Valsts Probācijas dienesta sadarbības aspektā* Latvijas ieslodzījuma vietās, kura ietvaros autors P.Dedelis noskaidroja, ka Ilģuciema sieviešu cietumā darbojas sociālās rehabilitācijas programma „*Mirjama*”. Šajā programmā ir iesaistītas 16 notiesātās sievietes. *Kāda situācija ir pārējās Latvijas ieslodzījuma vietās?* Izzinot situāciju IeVP ieslodzījuma vietās, pētījuma autors konstatē, ka notiesātām personām soda izciešanas laikā nav nodrošināts sistemātisks sociālās rehabilitācijas darbs. Ieslodzījuma laikā šīs personas ir izolētas no sabiedrības ne tikai fiziski, bet arī sociāli un garīgi, bet ieslodzījuma vietās viņām nav pieejams pastāvīgs sociālā darbinieka, psihologa un narkologa atbalsts. Izzinot situāciju ieslodzījuma vietās sociālās rehabilitācijas programmas realizācijā, autors ir nācis pie secinājuma, ka patreizējā etapā šis darbs netiek uzskatīts

par vajadzīgu, kā arī nav speciālistu, kuri strādātu ar ieslodzīto personu, organizējot sociālās rehabilitācijas aktivitātes. Šobrīd ieslodzījumā ir Sociālās rehabilitācijas daļas, kurās strādā administratīvie darbinieki, kas sagatavo nepieciešamos dokumentus un informāciju ieslodzītajiem pirms atbrīvošanas. Lai Valsts Probācijas dienests varētu veiksmīgi sadarboties sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas jomās ar konkrētām brīvības atņemšanas iestādēm, ir nepieciešams vēl vairāku gadu pārliecināšanas darbs, jo šo sadarbību diktē gan sarežģītā birokrātiskā valsts pārvaldes sistēma, gan normatīvo aktu juceklis valstī. Kā piemēru autors min instrukcijas „*Kārtība, kādā Valsts Probācijas dienesta pārvaldes un teritoriālo struktūrvienību darbinieki apmeklē ieslodzījuma vietas*” izstrādi un saskaņošanu, kas ilga vairāk kā 6 mēnešus. „*Domājams, ka divām iestādēm, kurām ir vienoti mērķi un kuras atrodas vienas ministrijas pakļautībā, tas ir pārāk lēns sadarbības izveides laiks*”, uzskata pētījuma autors. [17]

Attiecības ar personālu

2000.gadā pētījuma ***Sociālā darba funkcijas ar brīvības atņemšanu sodīto personu sociālās dzīves normalizācijā*** ietvaros tika veikta notiesāto personu anketēšana Šķirotavas daļēji slēgtajā cietumā. Kopumā tika aptaujātas 120 ieslodzījumā esošas personas vecumā no 18 – 50 gadiem. Aptaujas mērķis bija izzināt notiesāto personu sociālās problēmas un viņu viedokli par savu sociālo problēmu risināšanas iespējām. Ieslodzīto personu aptaujas rezultātā pētījuma autore G.Žlabe noskaidroja, kādas problēmas šīm personām ir ieslodzījuma vietā. Lielākai daļai aptaujāto (82%) pastāv domstarpības ar personālu un neapmierinātība ar personāla darbu. [53] Lai noskaidrotu iemeslus, kāpēc tik daudz notiesāto personu nav apmierināti ar personāla darbu un kādi ir trūkumi šajā darbā, pētījuma ***Resocializācijas darbs ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos*** autori I.Abramenko, I.Bērziņa un S.Čuple vēl 1998.gadā veica ieslodzīto personu aptauju Matīsa, Ilģuciema sieviešu cietumā un Pārlielupes ieslodzījuma vietā un saņēma dažādus viedokļus. 40% respondentu ir atzīmējuši, ka administrācijas darbā ir šādi trūkumi – beztbildība, augstprātīga attieksme pret ieslodzīto, 17% min fizisku iespaidošanu, 3% - iejūtības trūkumu. Savukārt 26% atzīst, ka administrācija maz interesējas par ieslodzītajiem un viņu problēmām. Tikai 14% apgalvo, ka administrācijas darbam neesot nekādu trūkumu. [1] Par iespējamiem tiesību uz humānu apiešanos un pašcieņas respektēšanu pārkāpumiem 1998.gadā VCB bija saņēmis 41 rakstveida sūdzību. Birojs konstatēja,

ka brīvības atņemšanas vietās notiesātie bieži vien nav informēti vai arī neizprot brīvības atņemšanas vietu kārtības noteikumus, līdz ar to viņiem rodas domstarpības ar cietuma darbiniekiem. [6] No VCB iesniegtajām sūdzībām 2002.gadā izriet, ka nozīmīgākās problēmas ieslodzījuma vietās ir nepamatota ievietošana soda izolatoros. Daudz sūdzību ir saņemtas par nehumānu rīcību no cietuma darbinieku puses. Lai objektīvi izvērtētu saņemtajās sūdzībās minētās problēmas, VCB darbinieki apmeklēja 7 ieslodzījuma vietas un konstatēja vairākas problēmas, piemēram, apcietinātajiem tiek liegtas ilgstošās satikšanās ar tuviniekiem. Cietuma darbinieki ir neprofesionāli, līdz ar to bieži izraisa konfliktsituācijas starp ieslodzītajiem un darbiniekiem, kā arī nevajadzīgi un nepieļaujami ierobežojumi, atņemot higiēnas piederumus soda izolatoros ievietotajiem. [7]

Arī 2003.gadā pētījuma *Sociālais darbs brīvības atņemšanas iestādēs Latvijā* autore S.Rāva noskaidroja, *vai ieslodzītajiem ieslodzījuma vietās pastāv domstarpības ar personālu*. Domstarpības vispār nerodas tikai 12 no 80 aptaujātajiem. 68 ir neapmierināti ar personāla darbu, viņiem ir soda izciešanas režīma pārkāpumi un sliktas attiecības ar citiem. Domstarpības ar personālu var rasties „*par jebko*” – tā atzina daži ieslodzītie. [40] 2004.gadā galvenās sūdzības no brīvības atņemšanas vietām vēl joprojām saistās ar neiecietīgu attieksmi no cietuma darbinieku puses un par piemērotajiem disciplinārsodiem. Daudzi iesniegumi tika saņemti VCB arī par problēmām saistībā ar pirmstermiņa atbrīvošanu. [8]

Izglītības iespējas un arodapmācība

Balstoties uz aptaujas datiem un novērojumiem Latvijas brīvības atņemšanas iestādēs (Grīvas, Pārlielupes, Valmieras un Ilūgiema sieviešu cietumos) 2000.gada pētījuma *Sociālā darba funkcijas ar brīvības atņemšanas sodīto personu sociālās dzīves normalizācijā* autore G.Žlabe secina, ka aktuālas problēmas ieslodzījuma vietās ir notiesāto izglītības un arodapmācības nenodrošināšana. [53] Pārskata *Cilvēktiesības Latvijā* autori konstatē, ka Maģisa cietumā vispārējās izglītības programmās 1999.gadā tika iesaistīti tikai 4% ieslodzīto, bet arodizglītībā – 4%. [31] Arī VCB darbinieki 2002.gadā, apmeklējot 7 ieslodzījuma vietas, konstatēja problēmu, ka apcietinātajiem nav iespēju izglītoties. [7]

Savukārt 2003.gada pētījuma *Narkotiku lietošanas izplatība Latvijā* autori S.Sniķere, M.Trapencieris un S.Vanaga uzskata, ka būtiskākā cietumu sistēmas problēma ir iespēju trūkums apgūt arodu un izglītību ieslodzījuma vietās. Pētījuma

rezultātā pētnieki secina, ka agrāk cietumos ieslodzītajiem piedāvāja apgūt vispārējo izglītību, kā arī dažādu arodu apmācību, bet šobrīd visi cietumi tādas iespējas ieslodzītajiem nespēj nodrošināt. [42]

Pētniece E.Lase pētījuma *Izglītība un nodarbinātība kā resocializācijas aģenti cietumā* ietvaros iepazīs ar *izglītības iespējām ieslodzījuma vietās* 2004.gadā un konstatēja faktu, ka cietumos nav iespējams iegūt vidējo izglītību un tajos netiek piedāvāta ne profesionālā, ne arodizglītība. Izglītības programmas, kas darbojas brīvības atņemšanas iestādēs, galvenokārt, ir vērstas uz ieslodzīto brīvā laika lietderīgu izmantošanu, notiesāto sagatavošanu atbrīvošanai un integrācijai sabiedrībā, kā arī ieslodzīto sociāli psiholoģisko rehabilitāciju. *Kāds ir iemesls tam, ka ieslodzījuma vietās nav iespējams iegūt vidējo izglītību?* Intervijās izskanēja Ieslodzījuma vietu pārvaldes darbinieku viedoklis, ka lielākā problēma vidējās izglītības ieviešanai ieslodzījuma vietās ir telpu un līdzekļu trūkums. Nepietiekoša finansējuma dēļ Ilģuciema sieviešu cietumā jau vairākus gadus atpakaļ iesāktais sporta zāles remonts vēl joprojām nav pabeigts. Novērošanas laikā pētniece pamanīja, ka ieslodzījuma vietā situācija sporta izglītībā uzlabojas vasarā, jo notiesātās personas spēlē dažādas sporta spēles āra laukumā. Toties Centrālcietumā ir sporta zāle, kura netiek izmantota, jo nav inventāra (bumbu, tīklu u.c.). Pētījuma rezultātā autore nonāca pie secinājuma, ka viens no noziedzības recidīva galvenajiem iemesliem ir profesionālās izglītības trūkums ieslodzījuma vietās. Profesionālā apmācība ir ļoti svarīga nodarbinātības sfēra. It sevišķi, ja ir iespējams paralēli mācībām arī apgūt praktiskās iemaņas, bet finansējuma trūkums, likumdošanas nesakārtotība, cietumu administrācijas neatbilstošā izglītība un atbildīgo institūciju neieinteresētība palīdzēt cietumiem, kavē izglītības piedāvājumu radīšanu ieslodzījuma vietās, uzskata pētniece. [28]

Savukārt Ilģuciema sieviešu cietumā situācija izglītības ziņā ir labāka. Pētījuma *Soda izciešanas īpatnības sieviešu cietumā* ietvaros 2004.gadā tika apmeklēts Ilģuciema sieviešu cietums, kā rezultātā pētījuma autore I.Zlatkovska nonāca pie secinājuma, ka šajā ieslodzījuma vietā liela uzmanība tiek veltīta ieslodzīto sieviešu izglītošanai. Speciāli aprīkotajās klasēs notiesātās apgūst vidējās izglītības programmas mācību priekšmetus, iegūst arodizglītību, apgūst šuvējas un frizieres specialitāti. [50]

Kādas izglītības iegūšanas iespējas ir Grīvas cietumā? Pētījums tika veikts laika posmā no 1995. – 2004.gadam. Tajā tiek analizēta notiesāto personu vispārējās izglītības un arodapmācības programmu īstenošana Grīvas cietumā. Pētījuma

rezultāti rāda, ka 2002.gadā vispārējo izglītību ieguva 400 notiesātie (5% no visu ieslodzīto kopskaita valstī 15 ieslodzījuma vietās). 2003. un 2004.gadā vispārējās izglītības pasākumi ieslodzījuma vietā netika organizēti. Iepazīstoties ar situāciju izglītības jomā Grīvas cietumā, pētniece O.Drippa secina, ka notiesātajiem ir nepieciešama vispārējā un profesionāli tehniskā izglītība, kā arī valsts valodas apguve, sociālā izglītība un pārkvalificēšanās iespējas. Valsts valodas prasmes cietumā uzturēt praktiski nav iespējams, jo notiesāto vidū dominē krievu valoda. Visām brīvības atņemšanas iestādēm tika dots norīkojums organizēt latviešu valodas kursus un šīs valodas atestāciju, bet finansiālie līdzekļi šim nolūkam netika piešķirti. Problēma saistās arī ar augstākās izglītības iegūšanu ieslodzījuma vietā. [18]

Savukārt 2005.gada pētījuma *Notiesāto sociālā rehabilitācija cietumu un Valsts Probācijas dienesta sadarbības aspektā* autors P.Dedelis uzskata, ka ieslodzījuma vietās notiesātajām personām netiek nodrošināti apstākļi un iespējas vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanai, jo nav piemērotu telpu un mācību materiālu, trūkst darba galdu. Profesionālās izglītības programmā 2003.gadā tika reģistrētas 229 notiesātās personas (4,7% no kopskaita). Par vispārējās izglītības nodrošināšanu valstī ir atbildīgas pašvaldības un Izglītības un zinātnes ministrija, katra savu pienākumu robežās, bet jautājums attiecībā uz ieslodzītām personām normatīvos aktos nav precīzi definēts, kā arī valstī nav struktūras, kas nodarbotos ar šī jautājuma risināšanu. Līdzīga situācija ir ar vispārējās izglītības ieviešanu cietumos, kas ir viens no Valsts Probācijas dienesta un Ieslodzījuma vietu pārvaldes sadarbības jautājumiem nākotnē. Jautājums par skolas filiāles izveidi cietumā nevar rast risinājumu jau vairākus gadus, saskaroties ar pašvaldību argumentu – „*ieslodzītie nav mūsu pašvaldības iedzīvotāji un mums tam nav finansējuma*”. Izglītības likums nosaka, ka skolas ir pašvaldību institūcijas un Izglītības un zinātnes ministrija piešķir tām finansējumu atbilstoši skolēnu skaitam attiecīgās pašvaldības teritorijā. [17]

M.Mednis vēl Pieaugušo Izglītības centra rīkotajā seminārā “Pieaugušo izglītības loma cietuma vides uzlabošanā”, kurš notika Dzintaros 1997.gada martā, atzina, ka dažas no problēmām, ar kurām jāreķinās - runājot par ieslodzīto izglītības iespējām Latvijas cietumos, joprojām būtu uzskatāmas kā pārejas laika problēmas. Vispārējā problēma ir finansējums, patiesībā tā trūkums. Tas neattiecas uz izglītību kā tādu, bet skar arī normatīvo aktu izstrādāšanu, cietumu drošību, celtniecību, darbinieku materiālo nodrošinājumu. Piemēram - cietumos paredzētās bibliotēkas ir drīzāk grāmatu krātuves – bez profesionāliem, atbilstoši izglītotiem bibliotekāriem,

moderniem sakaru un informācijas līdzekļiem. Nav vēlamās sadarbības starp Izglītības un Kultūras ministriju un cietumu administrāciju. [29]

Pieejamība informācijai

Vai ieslodzītie ir nodrošināti ar viņiem nepieciešamo informāciju ieslodzījuma vietās? Kāda pieejamība informācijai ir ieslodzījumā? Vēl 1997.gadā Ilģuciema sieviešu cietumā izskanēja viedoklis, ka cietumā nav pieejama svaiga prese. Viena māmiņa sūdzējās, ka „*TV ir viens un neviens no ieslodzītajām neseko politiskajiem jaunumiem, skatās tikai seriālus*”. [46] Daudzās kamerās nav ne televizoru, ne radio, bet prese esot pieejama tikai tiem, kuriem to atnes. [1] 1999.gadā VCB saņēma sūdzības par to, ka notiesātie bieži vien nav informēti ar brīvības atņemšanas vietu kārtības noteikumiem. [6] No pārrunām ar ieslodzītajiem Centrālcietumā 2004.gadā tika iegūta informācija par to, ka “cietumā trūkst informācijas par visu, gan politiku, gan visu citu”. [28] Savukārt Grīvas cietumā situācija ieslodzītajiem ar pieejamību informācijai ir labāka, ja salīdzina ar citām ieslodzījuma vietām. Ar Norvēģijas palīdzību tika izstrādāta programma. Notiesātie, kas piedalās šajā programmā, iepazīstas ar dažāda veida informāciju. [18]

Drošība un attiecības ar kameras biedriem

Lai noskaidrotu, kāda ieslodzīto personu *drošība ir ieslodzījuma vietās*, 1995.gada pētījuma ***Sociālais darbs ieslodzījuma vietā*** autores J.Rapa un L.Svarinska anketēja 230 ieslodzītas personas Latvijas 3 ieslodzījuma vietās (Matīsa, Pārlielupes un Ilģuciema sieviešu cietumos), iekļaujot anketā jautājumu: *vai jūtaties drošs(-a) par savu dzīvību, atrodoties ieslodzījuma vietā?* Aptaujas rādītāji ir sekojoši. Liels skaits ieslodzīto nejūtas droši par savu dzīvību. Visuzskatāmāk tas ir redzams Jelgavas cietumā (68,4%), lai gan arī tas, ka apmēram 30% no aptaujātajiem Matīsa un Ilģuciema cietumos nejūtas droši par savu dzīvību, ir ļoti augsts rādītājs. Lai uzzinātu, *kas rada šo nedrošības sajūtu*, tika uzdots jautājums par psiholoģisko klimatu sekcijā (kamerā). Psiholoģiskais klimats kā *apmierinošs* tika minēts lielākai daļai respondentu visās ieslodzījuma vietās. 35,5% aptaujāto ieslodzīto psiholoģisko klimatu kā *neapmierinošu* minēja Jelgavas cietumā. Tālāk tika noskaidrots, *vai ieslodzījuma vietā pastāv savstarpēji konflikti, fiziska izrēķināšanās?* Atbildes uz dotajiem jautājumiem liek secināt, ka daļai ieslodzīto (gan sieviešu, gan vīriešu cietumos) nedrošības sajūtu varētu izraisīt savstarpējie konflikti un nelabvēlīgais psiholoģiskais klimats, ko rada

un veicina liels cilvēku skaits kamerās. [39] Arī pētnieces J.Trizna un I.Plaude, iepazīstoties ar ieslodzīto sieviešu situāciju Ilģuciema cietumā 1997.gadā, noskaidroja, ka ieslodzījuma vietā pastāv psiholoģiska spriedze, kas valda notiesāto starpā. [46] 2000.gadā pētījuma *Sociālā darba funkcijas ar brīvības atņemšanu sodīto personu sociālās dzīves normalizācijā* ietvaros tika veikta notiesāto personu anketēšana Šķirotavas daļēji slēgtajā cietumā. Kopumā tika aptaujātas 120 ieslodzījumā esošas personas vecumā no 18 – 50 gadiem. Aptaujas mērķis bija izzināt notiesāto personu sociālās problēmas un viņu viedokli par savu sociālo problēmu risināšanas iespējām. Ieslodzīto personu aptaujas rezultātā pētījuma autore G.Žlabe noskaidroja, ka lielākai daļai aptaujāto (82%) pastāv sliktas attiecības ar citiem ieslodzītajiem. [53] Valsts cilvēktiesību birojs, analizējot aktuālākās problēmas ieslodzījuma vietās, konstatēja, ka 2004.gadā galvenās sūdzības no brīvības atņemšanas vietām ieslodzītajiem saistās ar nepieciešamību tikt pārvietotiem uz citu ieslodzījuma vietu, pamatojoties uz to, ka citi ieslodzītie apdraud viņu dzīvību un drošību. [8]

Pieejamība medicīnas pakalpojumiem

VCB konstatē, ka 1998.gadā Latvijas cietumos atrodas 514 aktīvās tuberkulozes slimnieki. Straujo tuberkulozes slimnieku skaita pieaugumu veicina kritiskais tehniskais un sanitārais stāvoklis cietumos, jo cietumi ir pārbļvēti, ieslodzītie mitinās nelielās kamerās, kurās bieži vien nestrādā ventilācijas sistēma un trūkst svaiga gaisa. Visi šie apstākļi veicina tuberkulozes izplatīšanos cietumos. Kā vienu no iespējām šīs problēmas risinājumā birojs saskata speciāla cietuma izveidi ar tuberkulozes slimiem ieslodzītajiem. [5] Arī pārskata *Cilvēktiesības Latvijā* autori uzskata, ja joprojām aktuālākā problēma ieslodzījuma vietās ir tuberkuloze - 2000.gada beigās ieslodzījumā atradās 301 slimnieks, kā arī gada beigās cietumos atradās 197 HIV inficētie, bet visa 2000.gada laikā cietumos tika reģistrēti 290 HIV inficētie. Pārskata autori konstatē, ka 1998.gadā Grīvas cietumā 1/3 no ieslodzīto skaita slimoja ar TBC. Trūka nepieciešamā medicīniskā aprīkojuma, piemērotu telpu slimnieku ārstēšanai, cietuma slimnīcas pārapsūvētība, palātās, kuras bija paredzētas 5 slimniekiem – atradās 15. [32] Ieslodzīto personu aptaujas rezultātā Latvijas 5 ieslodzījuma vietās 2000.gadā, pētījuma *Sociālā darba funkcijas ar brīvības atņemšanas sodīto personu sociālās dzīves normalizācijā* autore G.Žlabe noskaidroja, kādas problēmas šīm personām ir ieslodzījuma vietā. Lielākā daļa

aptaujāto (82%) atzina, ka viņi nav apmierināti ar veselības aprūpi. [53] Savukārt 2002.gadā daudz sūdzību VCB saņēma par medicīniskās palīdzības nenodrošināšanu ieslodzījuma vietās. VCB pievērsa uzmanību ieslodzīto invalīdu tiesību nodrošināšanai un konstatēja, ka pašlaik cietumos nav iespējams nodrošināt invalīdiem pilnīgu aprūpi. Lielākā problēma apcietinātajiem invalīdiem ir dokumentu noformēšana invaliditātes grupas noteikšanai. [7] Arī pētniece E.Lase, iepazīstoties ar situāciju Latvijas 3 ieslodzījuma vietās 2004.gadā, konstatēja, ka lielākā problēma ieslodzītajiem ir veselības aprūpes jomā, jo finansējuma trūkuma un daļēji personāla nolaidīgās attieksmes dēļ, netiek sekots līdz slimu un veselo cilvēku savstarpējai saskarsmei. Lielai daļai ieslodzīto ir slikts veselības stāvoklis (pārsvarā tie ir tuberkulozes slimnieki), līdz ar to viņus nepieciešams turēt atsevišķi izolētā vidē ar piemērotiem apstākļiem un ārstēšanas iespējām (kas gan netiek realizēts). Situācija ar cietuma slimnīcām ir kritiska, kā to ir novērojusi pētījuma autore, piemēram – Rīgas Centrālcietumā dzīvošanas apstākļi slimnīcā ir veselību degradējoši, nevis uzlabojoši. Piešķirtie finansu līdzekļi ir nepietiekami medikamentu iegādei un aparatūras uzlabošanai. Slimnīcā trūkst zāles, marle, aparatūra. Operāciju zālē tehnika ir vismaz 100 gadus veca. Palātas/kameras ir nožēlojamā stāvoklī. Tualetes vietā kameras vienā stūrī ir novietota muca. [28] Cietumos ar 2003.gada 1.jūliju (saskaņā ar MK noteikumiem Nr.97) pārtrauca profilaktiskās apskates iespējas, jo ieslodzījuma vietās esošā rentgena aparatūra bija novecojusi un tā neatbilda šo noteikumu izvirzītajām prasībām, bet jauna netiek iepirkta līdzekļu trūkuma dēļ. [2]

Pieejamība psihologa pakalpojumiem

Veicot pētījumu 1997.gadā Ilģuciema sieviešu cietumā, pētnieces J.Trizna un I.Plaude intervijā ar ieslodzījuma vietas speciālistiem atklāja, ka Ilģuciema sieviešu cietumā trūkst mūsdienīgu izglītību guvušu speciālistu darbam ar ieslodzītajām sievietēm un bērnu namā dzīvojošiem bērniem (ir 1 psihologs uz 400-500 sievietēm); nav profesionāla darbinieka, kurš strādātu ar māti un bērnu, palīdzot viņiem labāk saprast vienu otru un veidot saiti starp māti un bērnu, lai tā būtu izturīga un droša ne tikai atrodoties cietumā, bet arī izejot brīvībā. [46]

Savukārt pētniece G.Žlabe, izzinot situāciju Latvijas 5 ieslodzījuma vietās 2000.gadā, secina, ka profesionālu psihologu štata vietu trūkums rada problēmas ieslodzīto personu kvalitatīva individuālā un grupveida uzvedības korekcijas darba veikšanā. Brīvības atņemšanas vietās ieslodzītajiem veidojas dažādi psiholoģiski

traucējumi, ko izsauc piespiedu izolācijas, stingras reglamentācijas un nemainīgas apkārtējās vides mijiedarbība, kas norāda uz to, ka ieslodzītajiem ir nepieciešama profesionāla psihologa palīdzība un atbalsts. [53] Arī V.Zahars norāda uz to, ka ieslodzījumā ir nepieciešams psihologs. Autors apgalvo, ka ieslodzītajiem ir raksturīgi bezcerības un nolemtības stāvokļi, kuri izsauc apātiju un pasivitāti gan domās, gan darbībā un savā darbā min galvenos faktoros, kuri atstāj iespaidu uz notiesāto personu psihisko stāvokli un ar to saistītām raksturīgām īpatnībām. Tie ir - soda izciešanas režīms; vajadzību, vēlmju un iespēju ierobežojums; iepriekšējās ierastās dzīves stereotipa maiņa; pārdzīvojumi sakarā ar brīvības atņemšanu. Šāds notiesāto personu stāvoklis ir saistīts ar paaugstinātu uzbudināmību, kas dažkārt noved pie nepārdomātas rīcības un negaidītiem disciplīnas pārkāpumiem. [49]

Iepazīstoties ar situāciju Liepājas cietumā un Centrālcietumā 2003.gadā, pētniece S.Rāva konstatēja, ka viens no smagākajiem posmiem brīvības atņemšanas sodu izciešanā notiesātajām personām ir adaptācijas process. Vienības priekšnieks, kura vienībā ir 100 notiesātie, nav spējīgs iepazīt katru notiesāto un pievērst uzmanību, kad tas ir nepieciešams. Cietumu sistēmai trūkst psihologu, kas nodarbotos ar ieslodzīto personu psiholoģiskām problēmām, psiholoģisku palīdzību adaptācijai šajā vidē un notiesātās personas sagatavošanai atgriezties sabiedrībā. [40] Pētniece E.Lase apgalvo, ka Centrālcietumā kādreiz ir bijis psihologs, bet šobrīd šī speciālista ieslodzījuma vietā nav. Katrā cietumā ir vismaz viens kapelāns, kurš aizstāj psihologu. E.Lase uzskata, ka „tas ir nepietiekami, ņemot vērā ieslodzīto daudzumu un dažādās reliģiskās piederības”. [28] Savukārt 2004.gada pētījums *Soda izciešanas īpatnības sievietes cietumā* liecina, ka Ilģuciema sievietes cietumā ir 3 kapelāni un 1 psihologs, kurš darbojas tikai ar tām notiesātajām, kuras nāk labprātīgi vai arī tajos gadījumos, uz kuriem norāda ieslodzījuma administrācija. [50]

2005.gada pētījuma *Brīvības atņemšanas soda izpildes liberalizācijas problēmas sievietes cietumā* rezultāti norāda uz nepieciešamību pēc psihologa pakalpojuma, jo sievietes nebrīvē izjūt milzīgu psiholoģisku spriedzi. [26]

2.2.2. No ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības

Analīzes rezultāti

Vajadzība pēc darba

Lai apzinātu atbrīvoto no penitenciārajām iestādēm vajadzības, 1999.gadā tika veikta bijušo ieslodzīto anketēšana. Ar anketas palīdzību pētnieki G.Žlabe un R.Mežiņš centās noskaidrot, kuras vajadzības ir visaktuālākās personām pēc atbrīvošanas? Respondenti vecumā no 18 – 24 gadiem uzskata, ka jāveic savlaicīga darba meklēšana, atrodoties vēl ieslodzījumā. [52] Pētnieki L.Abramenko, I.Bērziņa un S.Čuple, uzdodot jautājumu - *kāds atbalsts būtu nepieciešams pēc soda izciešanas* 100 ieslodzītajiem Rīgas pilsētas Centrālcieta 1998.gadā, noskaidroja, ka 30% no aptaujātajām personām ir nepieciešams darbs, kas ir labi atalgots. Savukārt uz jautājumu, *kas būtu nepieciešams normālas dzīves uzsākšanai pēc soda izciešanas* – lielākā daļa respondentu (80%) atzina, ka nepieciešams darbs un ģimene. [1]

Kāds cits pētījums, kurš tika veikts 2003.gadā, norāda uz to, ka pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma ir nepieciešama palīdzība iekārtoties darbā un dalība pārkvalificēšanās kursos. [3] Lai iegūtu priekšstatu par Valsts Probācijas dienesta klientu vajadzībām, 2004.gada pētījuma ***Sociālā darbinieka profesionālās kompetences - kā resurss Valsts Probācijas dienesta darbā*** ietvaros tika aptaujātas 10 personas vecumā no 18 – 52 gadiem. Uz jautājumu, *kāds atbalsts ir nepieciešams tagad, kad sods ir izciests* - apmēram 1/3 respondentu uzskata, ka pēc soda izciešanas ir nepieciešams atrast darbu ar piebildi "*labi apmaksātu*". [15] Uz jautājumu, *kas būtu visnepieciešamākais, lai bijušais ieslodzītais varētu uzsākt normālu dzīvi sabiedrībā*, kas tika uzdots 2004.gada pētījuma ***Sociālā rehabilitētāja darbības specifika Valsts Probācijas dienestā ar personām no 18 gadu vecuma pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas*** ietvaros – vairums respondentu uzskata, ka nepieciešams ir darbs. Savukārt uz jautājumu – *kādu palīdzību vajadzētu sniegt personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas*, visi respondenti atzīmēja - palīdzību iekārtoties darbā. [9]

Vajadzība pēc mājokļa

Izteikta vajadzība no ieslodzījuma atbrīvotajām personām ir dzīvokļa jautājuma risināšana un pagaidu dzīvojamās mājas piešķiršana uzreiz pēc iznākšanas no ieslodzījuma vietas. Par to liecina daudzie pētījumi, kuros parādās bijušo ieslodzīto neapmierinātās vajadzības. 1995.gada pētījuma ***Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no***

penitenciārajām iestādēm ietvaros tika izziņāti bijušo ieslodzīto viedokļi, kuros parādījās vēlme, ka sociālajam dienestam uzreiz pēc atbrīvošanas ir jāatrisina jautājums par pierakstu un dzīvojamās platības nodrošināšanu. [20] Arī pētījuma *Resocializācijas darbs ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos* ietvaros pētnieki saņēma respondentu viedokli par izteiktākām vajadzībām pēc ieslodzījuma. Uz jautājumu, *kāds atbalsts būtu nepieciešams pēc soda izciešanas* – 5% no 100 aptaujātajiem atbildēja - dzīves vieta. [1]

1999.gada pētījuma *Sociālā darba saturs sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas nodrošināšanā* ietvaros tika veikta bijušo ieslodzīto anketēšana. Aptaujas rezultāti rāda, ka respondenti vecumā no 18 – 24 gadiem uzskata, ka jāveic savlaicīga dzīves vietas meklēšana, atrodoties vēl ieslodzījumā. [52] Kādā citā pētījumā, kurš tika veikts 2003.gadā, aptaujājot 60 no ieslodzījuma atbrīvotas personas, pētījuma autori L.Apeināne, L.Gorbunova, O. Makejeva, J.Medvedējs un A.Nikulina atzīmē, ka 22 respondenti ir izteikuši vajadzību pēc pagaidu dzīvojamās platības ierādīšanas. [3]

Lai iegūtu priekšstatu par Valsts Probācijas dienesta klientu vajadzībām, 2004.gadā tika aptaujātas 10 personas vecumā no 18 – 52 gadiem. Apmēram 1/3 respondentu uzskata, ka pēc soda izciešanas ir nepieciešama apdzīvojamā platība. [15] Arī 2004.gada pētījuma *Sociālā rehabilitētāja darbības specifika Valsts Probācijas dienestā ar personām no 18 gadu vecuma pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas* ietvaros tika noskaidrotas Probācijas dienesta klientu izteiktākās vajadzības. Uz jautājumu – *kādu palīdzību vajadzētu sniegt personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas*, visi 50 aptaujātie respondenti uzsvēra, ka ir nepieciešama dzīvojamās platības ierādīšana. [9] Savukārt 2005.gadā, veicot pētījumu SO "Zilais krusts" patversmē, pētījuma autori I.Bernsone, B.Gendrikova un P.Smuško noskaidroja visizteiktākās vajadzības, kādas ir izteikuši 20 patversmes iemītnieki - personas, kuras ir atbrīvotas no ieslodzījuma. Visnepieciešamākā palīdzība viņiem būtu dzīvokļa jautājuma risināšanā. [12] Arī pētnieks E.Rāviņš 2005.gadā izziņāja 16 bijušo ieslodzīto personu vajadzības un konstatēja, ka 4 no 16 ir izteikta vajadzība pēc dzīvokļa. [41]

Vajadzība pēc materiālā atbalsta

1995.gada pētījumā ***Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm*** parādās bijušo ieslodzīto personu neapmierinātība ar pašvaldību sociālās palīdzības dienestu darbību. Lielākā daļa respondentu uzskata, ka dienestam ir jāpiedāvā lielāka naudas summa (tiek piešķirti Ls 5.-), ka darbiniekiem jābūt vairāk ieinteresētiem viņu problēmu risināšanā un jānodrošina atlaides dzimtsarakstu arhīvu izziņu un fotogrāfiju iegādei. [20] Pētnieki I.Abramenko, I.Bērziņa un S.Čuple 1998.gada pētījuma ***Resocializācijas darbs ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos*** ietvaros noskaidroja bijušo ieslodzīto personu viedokli par to, *kāds atbalsts būtu nepieciešams pēc soda izciešanas?* 60% respondentu no 100 aptaujātajām personām atbildēja, ka nepieciešams materiāls atbalsts. Savukārt uz jautājumu, *kas būtu nepieciešams normālas dzīves uzsākšanai pēc soda izciešanas* – 4% atbildēja, ka nepieciešama materiālā palīdzība. [1]

Pētījums ***Sociālā darbinieka profesionālās kompetences - kā resurss Valsts Probācijas dienesta darbā*** tika veikts Valsts Probācijas dienestā 2004.gadā, kura ietvaros pētnieki K.Brice, L.Eglīte un N.Šteinberga aptaujāja 10 personas pēc soda izciešanas vecumā no 18 – 52 gadiem. Uz jautājumu, *kāds atbalsts ir nepieciešams tagad, kad sods ir izciests* - vairākums sodu izcietušo personu atzina, ka pēc atbrīvošanas ir nepieciešams materiālais atbalsts. [15] Arī 2005.gada pētījumā ***Nabadzība - kā sociālās izslēgtības riska faktors personām postpenitenciārā periodā*** parādās fakts, ka 50% no visiem patversmes iemītniekiem vislielākā vajadzība ir materiālā palīdzība un visnepieciešamākā palīdzība ir sociālā pabalsta piešķiršana (30%). Uz jautājumu, *kāda veida pabalsts būtu nepieciešams*, respondenti norādīja, ka nepieciešams – mājokļa pabalsts, finansiālais pabalsts, veselības aprūpes pabalsts. [12] Savukārt 2005.gada pētījuma ***Ieslodzīto integrācija Latvijā*** ietvaros uz jautājumu, *kas būtu jādara, lai bijušais ieslodzītais varētu pilnvērtīgi iejusties sabiedrībā*, pētnieks E.Rāviņš saņēma 16 dažādas atbildes, kurās parādījās nepieciešamība pēc lielākiem pabalstiem un darba algas. [41]

Vajadzība pēc

veselības un sociālās aprūpes pakalpojuma

1995.gada veiktajā pētījumā ***Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm***, kurā tiek piedāvāts Konsultāciju un sociālās palīdzības centra modelis, pētījuma autore S.Ivaņionoka, uzdodot jautājumu 62 bijušajiem

ieslodzītajiem par to, *kāda veida palīdzību sagaida no Konsultāciju un sociālās palīdzības centra*, saņēma šādu atbildi - jānodrošina kvalitatīvi medicīniskie pakalpojumi. [20] Savukārt 2005.gadā veiktajā pētījumā *Nabadzība - kā sociālās izslēgtības riska faktors personām postpenitenciārā periodā* izskanēja patversmes iemītnieku viedoklis par to, ka ir nepieciešami veselības un sociālā aprūpes pakalpojumi. Uzdodot jautājumu, *kāda veida palīdzība būtu nepieciešama*, tika saņemtas respondentu atbildes, kas norādīja, ka 30% patversmes iemītnieku ir nepieciešama veselības aprūpe, bet 20% - sociālā aprūpe. [12]

Vajadzība pēc plašāka sociālo pakalpojumu tīkla

Vēl 1995.gada pētījumā *Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm* pavīdēja bijušo ieslodzīto vēlme pēc patversmes pakalpojuma. Šī pētījuma ietvaros pētniece S.Ivaņionoka modelē jaunas institūcijas - Konsultāciju un sociālās palīdzības centra modeli. Uz jautājumu - *kāda veida palīdzību bijušais ieslodzītais sagaida no Konsultāciju un sociālās palīdzības centra*, pētījuma autore saņēma šādas atbildes: atvērt patversmi; organizēt un aktivizēt pašizglītojošās grupas. Pētījuma ietvaros pētniece uzzina arī respondentu neapmierinātību ar pašvaldību sociālās palīdzības dienestu darbību, jo aptaujātie uzskata, ka dienestiem ir jānodrošina plašāks sociālo pakalpojumu tīkls. [20]. 2005.gada pētījuma *Ieslodzīto reintegrācija Latvijā* ietvaros pētnieks E.Rāviņš uzdeva jautājumu bijušajiem ieslodzītajiem, *kas būtu jādara, lai bijušais ieslodzītais varētu pilnvērtīgi iejusties sabiedrībā?* Tika saņemti dažādi viedokļi. Tikai 1 respondents no 16 aptaujātajiem atzina nepieciešamību pēc sociālās rehabilitācijas pakalpojuma. [41]. Iespējams to varētu izskaidrot ar bijušo ieslodzīto neinformētību par šādām iespējām. Lai noskaidrotu respondentu informētību par sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem, pētījuma *Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā* autori veica 60 bijušo ieslodzīto aptauju. Uz jautājumu, *vai Jūs zināt, kas ir Sociālās rehabilitācijas centri pēc brīvības soda izciešanas*, tika saņemta 22 (37%) respondentu apstiprinoša atbilde un izpratne par to, kas ir sociālās rehabilitācijas centri. Savukārt uz jautājumu, *vai šādi centri šīm personām būtu nepieciešami*, tika saņemtas 45 apstiprinošas atbildes. [3]

Lai izzinātu bijušo ieslodzīto vajadzības, kuri atrodas SRC „Ratnieki” par to, *kam centrā būtu jāvelta vairāk laiks*, 2005.gada pētījumā *Probācijas dienesta*

darbība kvalitātes vadības principu kontekstā autori ir atspoguļojuši dažādas atbildes, kurās parādījās 24% respondentu vēlme, ka nepieciešams vairāk laika veltīt sociālajiem jautājumiem. [23]

Vajadzība izglītoties un iegūt amatu

Bieži vien bijušiem ieslodzītiem ir grūtības risināt izglītības jautājumu informācijas trūkuma dēļ. Par to liecina 1995.gada pētījums ***Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm,*** kurā spilgti parādās no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzība pēc izglītošanās. Bijušie ieslodzītie ir izteikuši vēlmi saņemt nepieciešamo informāciju par izglītošanās iespējām un piedalīties pašizglītojošās grupās. [20]

Lai apzinātu atbrīvoto no penitenciārajām iestādēm vajadzības pēc izglītošanās, 1999.gadā tika veikta bijušo ieslodzīto anketēšana. Ar anketas palīdzību pētījuma autori centās noskaidrot, *kurās vajadzības ir visaktuālākās personām pēc atbrīvošanas?* 30% respondentu vecumā no 18 – 24 gadiem uzsvēra, ka liela nozīme turpmākajā dzīvē pēc atbrīvošanas ir izglītības un profesijas apguvei, jo tikai 5% šīs grupas pārstāvju ir vidējā izglītība, bet pārējiem – pamatizglītība vai sākumskolas izglītība. [52] Arī 2003.gada pētījuma ***Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā*** ietvaros izskanēja 33 respondentu viedokļi, ka ir nepieciešama dalība pārkvalificēšanās kursos. [3]

Pētnieces V.Auziņa un I.Belševica 2004.gadā noskaidroja, *kādu palīdzību vajadzētu sniegt personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas?* Visi 50 aptaujātie respondenti atzīmēja dažādus atbilžu variantus, starp kuriem parādījās vēlme pēc pārkvalifikācijas kursiem. [9] Arī citi pētnieki ir saņēmusi līdzīgas atbildes no bijušajiem ieslodzītajiem, kuri mitinās patversmē. Uz jautājumu - *kāda veida palīdzību vēlētos saņemt,* 30% no 20 aptaujātajiem respondentiem izteica vēlmi iziet kvalifikācijas kursus, bet 20% - latviešu valodas kursus. [12] Lai izzinātu klientu, kuri atrodas SRC „Ratnieki” vajadzības, *kam būtu centrā jāvelta vairāk laiks,* autori R.Krinberga un V.Zālamane 2005.gadā veica pētījumu ***Probācijas dienesta darbība kvalitātes vadības principu kontekstā*** un saņēma dažādas atbildes, no kurām 21% no kopējā respondentu skaita izteica vēlmi apgūt arodapmācību, 15% vēlas pavadīt brīvo laiku interesantāk, jo viņiem ir nepieciešami dažāda veida pasākumi, bet 4% - vēlas vairāk patstāvīga brīvā laika. [23]

Lai uzzinātu bijušo ieslodzīto viedokli par nepieciešamajām zināšanām savu sociālo problēmu risināšanā, pētniece D.Vanaga noskaidroja, ka 59% no kopējā respondentu skaita ir nepieciešamas zināšanas, lai nokārtotu dzīvokļa jautājumu, 44% respondentu atzīst, ka nepieciešamas zināšanas, lai iegūtu bezdarbnieka statusu. Vairāk kā trešdaļa respondentu (38%) savās atbildēs norāda, ka nav nepieciešams papildināt zināšanas nokārtot nepieciešamās formalitātes. [48]

Vajadzība pēc dokumentiem

1995.gada pētījumā *Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm* parādās bijušo ieslodzīto vēlme attiecībā uz jautājumu par pierakstu, kas ir jānodrošina pašvaldību sociālās palīdzības dienestiem. [20] Savukārt 2003.gada pētījumā *Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā* parādās bijušo ieslodzīto aptaujas rezultāti par to, kas respondentiem būtu nepieciešams pēc atbrīvošanas. No 60 aptaujātajām personām 11 ir izteikuši vēlmi pēc palīdzības dažādu dokumentu noformēšanā. [3] Šāda bijušo ieslodzīto vēlme parādās arī 2004.gada pētījumā *Sociālā rehabilitētāja darbības specifika Probācijas dienestā ar personām no 18 gadu vecuma pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas*, kura ietvaros pētnieces V.Auziņa un I.Belševica noskaidroja, ka visiem 50 respondentiem ir nepieciešams sniegt palīdzību dokumentu kārtošanā. [9] Savukārt 2005.gada pētījumā *Nabadzība - kā sociālās izslēgtības riska faktors personām postpenitenciārā periodā* pētnieki konstatēja, ka dokumentu kārtošana ir izteikta vajadzība personām pēc ieslodzījuma, jo 15% no visiem aptaujātajiem respondentiem ir izteikuši šādu vajadzību. [12]

Vajadzība pēc psihologa palīdzības

Vēl 1995.gada pētījumā *Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm* izskanēja bijušo ieslodzīto personu vēlme pēc psiholoģiskā atbalsta ģimenes savstarpējo attiecību risināšanā. [20] Savukārt 2003.gada pētījumā *Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā* šī vajadzība ir aktualizējusies atkal. Lai uzzinātu bijušo ieslodzīto izteiktākās vajadzības pēc ieslodzījuma, pētījuma autori veica aptauju Rēzeknes pilsētas nakts patversmē un saņēma dažādus viedokļus. Tikai 3 respondenti no kopējā aptaujāto personu skaita vēlas saņemt "garīgu

atveseļošanu". [3] 2004.gada pētījuma *Sociālā rehabilitētāja darbības specifika Probācijas dienestā ar personām no 18 gadu vecuma pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas* ietvaros pētnieki uz jautājumu – kādu palīdzību vajadzētu sniegt personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas, saņēma dažādus viedokļus, no kuriem viena no izteiktākām vajadzībām, kāda ir nepieciešama visiem 50 respondentiem, ir psiholoģiska palīdzība. [9] Lai izzinātu klientu, kuri atrodas SRC „Ratnieki” vajadzības, kam būtu centrā jāvelta vairāk laiks, 2005.gada veiktā pētījuma *Probācijas dienesta darbība kvalitātes vadības principu kontekstā* autore R.Krinberga un V.Zālamane saņēma dažādas atbildes. 15% respondentu nepieciešama psiholoģiskā palīdzība, lai risinātu esošās problēmas. 21% respondentu vēlētos vairāk laika veltīt garīgai dzīvei, kas liecina par to, ka liels skaits šo personu vēlas savu dzīvi izmainīt un pārdomāt savu agrāko rīcību. [23]

Vajadzība pēc informācijas

Bieži vien bijušiem ieslodzītiem ir grūtības risināt savas sociālās problēmas informācijas trūkuma dēļ. Kā labs piemērs tam ir 1995.gada pētījums *Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm*, kurā spilgti parādās no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzība pēc informācijas. Bijušie ieslodzītie ir izteikuši vēlmi saņemt nepieciešamo informāciju par izglītošanās iespējām. [20]

Arī 2005.gada pētījumā *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu sociālās uzvedības korekcijas programma Valsts Probācijas dienestā* 59% no kopējā respondentu skaita savās atbildēs norāda, ka viņiem būtu nepieciešamas zināšanas, lai nokārtotu dzīvokļa jautājumu, 44% respondentu atzīst, ka nepieciešamas zināšanas, lai iegūtu bezdarbnieka statusu [48], kas norāda uz to, ka no ieslodzījuma atbrīvotām personām trūkst informācija, lai risinātu savas sociālās problēmas.

Vajadzība pēc juristu pakalpojumiem

Vēl 1995.gada pētījumā *Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm* pētniece S.Ivaņionoka ir analizējusi no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības un saskaņā ar tām ir izveidojusi Konsultāciju un sociālās palīdzības centra modeli. Uz jautājumu - *kāda veida palīdzību bijušie ieslodzītie sagaida no Konsultāciju un sociālās palīdzības centra*, pētījuma autore saņēma dažādas atbildes, no kurām vienā parādījās nepieciešamība nodrošināt ar juridiskām konsultācijām un advokāta pakalpojumiem. [20]

Arī 2005.gada pētījumā *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu sociālās uzvedības korekcijas programma Valsts Probācijas dienestā* parādās bijušo ieslodzīto vajadzība pēc nepieciešamajām zināšanām un prasmēm savu sociālo problēmu risināšanai, lai nokārtotu dzīvokļa jautājumu 59%, lai pieprasītu pabalstu 50%, lai iegūtu bezdarbnieka statusu 44% [48], kas norāda uz to, ka no ieslodzījuma atbrīvotām personām ir nepieciešama juristu palīdzība savu sociālo problēmu risināšanā.

Vajadzība pēc ģimenes atbalsta

1998.gada pētījuma *Resocializācijas darbs ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos* autores I.Abramenko, I.Bērziņa un S.Čuple vēlējās noskaidrot respondentu viedokli par to, kas būtu nepieciešams normālas dzīves uzsākšanai pēc soda izciešanas un saņēma dažādas atbildes, no kurām lielākā daļa respondentu (80%) atzina, ka nepieciešams darbs un ģimene. [1]

Lai bijušais ieslodzītais varētu uzsākt normālu dzīvi sabiedrībā, visnepieciešamākais ir ģimenes atbalsts. Tāds viedoklis ir pausts 2004.gada pētījumā *Sociālā darbinieka profesionālās kompetences – kā resurss Valsts Probācijas dienesta darbā*. Uz jautājumu, *kas būtu visnepieciešamākais, lai bijušais ieslodzītais varētu uzsākt normālu dzīvi sabiedrībā* – vairums respondentu uzskata, ka nepieciešama ir ģimene un tās atbalsts. [15]

Savukārt 2005.gadā, apmeklējot Brasas cietumu, pētījuma *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu sociālās uzvedības korekcijas programma Valsts Probācijas dienestā* autore D.Vanaga tiem ieslodzītajiem, kas tuvākā pusgada laikā atbrīvosies no ieslodzījuma, uzdeva šādu jautājumu - *kāds atbalsts, pakalpojumi un palīdzība viņiem būtu nepieciešama?* Kāds ieslodzītais atbildēja: *"man ir ģimene, kas atbalstīs, man nav problēmu"*. Tam piekrita pārējie, ka ģimenes atbalstam sākotnējā periodā pēc apcietinājuma ir nozīmīga loma personas rehabilitācijā. *"Tiem, kam ir ģimene, tiem neesot problēmu"*, tādu atbildi saņēma pētniece. [48]

Vajadzība pēc sabiedrības izpratnes un pozitīvas attieksmes

Sabiedrības izpratnei un pozitīvai attieksmei pret bijušo ieslodzīto ir ļoti liela nozīme resocializācijas periodā. Lai bijušais ieslodzītais veiksmīgi reintegrētos sabiedrībā – sabiedrībai ir jāvēlas viņu pieņemt. Pretējā gadījumā viss resocializācijas darbs būs bijis veltīgs no tā brīža, kad sabiedrība šo cilvēku atstums. [10]

Vajadzība pēc sabiedrības izpratnes ir analizēta 2004.gada pētījumā ***Sociālā darbinieka profesionālās kompetences – kā resurss Valsts Probācijas dienesta darbā***, kura ietvaros pētījuma autori bijušajiem ieslodzītajiem uzdeva jautājumu, *kas būtu visnepieciešamākais, lai bijušais ieslodzītais varētu uzsākt normālu dzīvi sabiedrībā* un saņēma dažādas atbildes, kurās 1/3 no visiem respondentiem pauda viedokli, ka ir svarīga sabiedrības izpratne. [15] Vēl 1998.gada pētījumā ***Resocializācijas darbs ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos*** autori uz jautājumu, *kas būtu nepieciešams normālas dzīves uzsākšanai pēc soda izciešanas*, saņēma dažādas atbildes, kurās 1% no visiem 100 aptaujātajiem bijušajiem ieslodzītajiem izteica viedokli, ka svarīga ir pozitīva sabiedrības attieksme. [1]

2.2.3. No ieslodzījuma atbrīvoto personu aktuālākās problēmas

Analīzes rezultāti

Pieejamība darba tirgum un izglītībai

Lai apzinātu no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās problēmas, 1995.gada pētījuma ***Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm*** ietvaros tika veikta bijušo ieslodzīto anketēšana. Ar anketas palīdzību pētījuma autore S.Ivaņionoka centās noskaidrot, kuras problēmas ir visaktuālākās personām pēc atbrīvošanas. Anketēšanas rezultātā autore ieguva 62 atbrīvoto personu viedokļus. Izejot no aptaujas datiem, pētījuma autore secina, ka īpaša problēma respondentiem ir nodarbinātības jautājums, jo 51 personai (81,6%) nav pastāvīga darba, 11 respondentiem ir iespēja strādāt algotu darbu, bet tikai 3 aptaujātajiem darbs ir regulārs peļņas avots. [20] 1999.gada pētījuma ***Sociālā darba saturs sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas nodrošināšanā*** autori G.Žlabe un R.Mežiņš šī pētījuma ietvaros centās noskaidrot *sodu izcietušo personu galvenās problēmas, ar kurām galvenokārt nākas saskarties resocializācijas procesā*, aptaujājot 70 vīriešus vecumā no 18 - 50 (un vairāk) gadiem. Respondentiem vecumā no 18 – 24 gadiem viena no lielākām problēmām, ar ko nākas saskarties pēc ieslodzījuma, ir bezdarbs un naudas trūkums. Viens no galvenajiem iemesliem atkārtotai likuma pārkāpšanai šajā vecuma grupā tika minēts šis – naudas trūkums un bezdarbs. 25% respondentu vecumā no 30 – 49 gadiem minēja grūtības atrast darbu. Arī šajā vecuma grupā viens no galvenajiem iemesliem atkārtotai likuma pārkāpšanai tika minēts bezdarbs. 10% respondentu, kas piedalījās aptaujā, bija vecāki par 50 gadiem, no tiem - 5 aptaujātie

sodīti ar brīvības atņemšanu trīs un vairākas reizes. Aktuālākās viņu problēmas bija saistītas ar iespējām dabūt algotu darbu (respondenti uzsvēra nevienlīdzīgās iespējas atrast darbu un konkurēt darba tirgū ar jaunāko paaudzi. [52]

Savukārt, intervējot Nodarbinātības dienesta amatpersonas, 2001.gada pētījuma *Sociālā darba loma starpinstitucionālajā sadarbībā darbā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām* ietvaros tika izziņāta amatpersonu attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem. No intervijas pētījuma autores D.Upleja, K.Simoņenko un E.Siliņa uzzināja, ka darbā iekārtojušos personu skaits ir ļoti nēcils, kā arī ar pārkvalificēšanos nav tik spīdoši. 2000.gadā darbā iekārtota ir tikai 1 sodu izcietuši persona. Intervija apliecināja ierēdņu attieksmi pret bijušo ieslodzīto, kuras rezultātā autores secina, ka Nodarbinātības Valsts dienesta vadības attieksmē nav jūtama ieinteresētība un vēlme palīdzēt personām pēc soda izciešanas pārkvalifikācijas un darba meklējuma jautājumu risināšanā.

Izzinot palīdzības veidus personām pēc ieslodzījuma pašvaldību iestādē - Liepājas pilsētas Sociālās palīdzības centrā, pētījuma autores noskaidroja bijušo ieslodzīto aktuālākās problēmas, ar kurām šīs personas vērsās minētajā iestādē. Galvenās problēmas, kādas nākas risināt sodu izcietušām personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas pētnieču skatījumā, ir sekojošas: nav darba → nav ienākumu → trūkst iespējas apmierināt pamatvajadzības (pārtika, mājoklis). Pētījuma autores uzskata, ka bijušajiem ieslodzītajiem nav legālu iespēju dabūt darbu, jo augstais bezdarba līmenis Latvijā liecina par to, ka patreizējos darba konkurences apstākļos, priekšroka tiek dota cilvēkiem, kuriem nav kriminālās pagātnes. Veicot aptauju, autores secina, ka respondentiem nav pietiekams zināšanu līmenis, lai konkurētu darba tirgū – viņiem trūkst valsts valodas zināšanas un profesionālā izglītība. [47]

Savukārt kāds cits pētījums, kurš tika veikts 2002.gadā, uzrāda galvenos parametrus, kas ir nepieciešami, lai sodu izcietusī persona varētu iekļauties darba tirgū, tie ir sekojoši - darba tirgus prasībām atbilstoša izglītība, kvalifikācija un iepriekšējā darba pieredze. Izzinot 26 sodu izcietušu personu situāciju nodarbinātības pieejamībai, pētījuma autore A.Kārklīņa konstatē, ka sodu izcietušām personām bieži vien nav darba tirgus prasībām atbilstošas kvalifikācijas vai specialitātes nav vispār. Viens no sodu izcietušām personām pētījuma ietvaros atzinās, ka viņam ir deviņu klašu izglītība, bet specialitātes nav, "tāpēc uz nezīn cik labu darbu cerēt nevar. Arī mācības turpināt nav iespēju, jo jāpelna iztika". [22]

2003.gada pētījuma *Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā* autori ir anketējuši 60 personas pēc sodu izciešanas vietām vecumā no 18 – 51 (un vairāk) gadiem, lai noskaidrotu - *ar kādām problēmām respondenti ir saskārušies, atbrīvojoties no ieslodzījuma*. Aptaujas dati liecina, ka 49 personām vislielākās grūtības ir finansiālas, bezdarbs, darba un ienākuma avotu trūkums. Šī pētījuma ietvaros pētnieki noskaidroja arī speciālistu, kuri ikdienā strādā ar personām pēc ieslodzījuma – viedokli. Visi speciālisti atzina, ka Latgalē ir augsts bezdarba līmenis, *"it īpaši bijušos ieslodzītos neviens nevēlas ņemt darbā"*. [3]

Kāpēc no ieslodzījuma atbrīvotas personas nevar konkurēt darba tirgū? Kāpēc bijušajiem ieslodzītajiem ir liegta pieeja darba tirgum? Atbildi uz šiem jautājumiem ir sniedzis Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācijas 2003.gada pētījums *Personu, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, iespējas saņemt palīdzību Latvijas teritorijās esošajās sociālās rehabilitācijas iestādēs*, kurā tiek minēti būtiskākie problēmas cēloņi. Pētnieki uzskata, ka ieslodzījuma vietā ir jāstrādā, lai nezaudētu jau esošās prasmes; ir jāapgūst profesija, ja tādas nav un jāatbrīvojas no atkarībām, kuras padara personu konkurēt nespējīgu darba tirgū. Šīs lietas ir ļoti būtiskas, kas ir jānodrošina jau ieslodzījumā, ja tās netiek nodrošinātas, tad ir ļoti liels risks, ka persona atkal izdarīs noziedzīgus nodarījumus un atgriezīsies cietumā. [35]

Arī 2003.gada pētījuma *Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām grupām* autori M.Pranka, I.Trapenciere un A.Trupovnice uzskata, ka pētījuma mērķgrupas (iekļauti arī bijušie ieslodzītie) ir pakļautas bezdarba riskam sakarā ar nepietiekamām profesionālām prasmēm un valodas zināšanām, kā rezultātā - nespēja konkurēt darba tirgū. Ierobežotā pieeja informācijai par darba iespējām kavē šo personu nodarbinātību. Darba devējiem trūkst motivācijas pieņemt darbā bijušo ieslodzīto. Šīs personas lielākoties tiek izslēgtas no pieejas augstākajai izglītībai. Lai samazinātu sociālās atstumtības risku, pētījuma autori uzskata, ka ir nepieciešamas kompleksas izmaiņas izglītībā, nodarbinātībā un uzņēmējdarbībā, nodarbināto rehabilitācijas sistēmas attīstībā, kā arī jāveicina nodokļu atlaides sistēma darba devējiem, kas nodarbina bezdarba riskam pakļauto grupu pārstāvjus. [37]

Lai noskaidrotu, *ar kādām problēmām bijušie ieslodzītie griežas Probācijas dienestā*, 2004.gadā tika aptaujātas 50 personas vecumā no 18 - 40 gadiem. Anketas dati liecina, ka tikai 10% aptaujāto ir pastāvīga darba vieta. Kā galvenās problēmas, ar

kurām visiem (100%) bijušajiem ieslodzītajiem ir nācies saskarties pēc ieslodzījuma, tika minētas – bezdarbs un finansiālas grūtības. [9]

2004.gada pētījuma *Sociālais darbs ar mērķa grupu – no ieslodzījuma atbrīvotās personas* ietvaros tika aptaujātas 25 personas, kas atbrīvojušās no ieslodzījuma, no kurām - 19 personas kā būtiskāko uzsvēra nodarbinātības problēmu. Galvenie šīs problēmas cēloņi sociālā darbinieka skatījumā ir izglītības, profesionālās kvalifikācijas un valsts valodas prasmju trūkums, kā arī motivācijas trūkums. [14]

Iepazīstoties ar bijušo ieslodzīto vēstulēm un uzklausot viņus, 2004.gadā pētniece S.Tauriņa konstatēja, ka viena no galvenajām sociālajām problēmām personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma savā dzīves vietā pēc soda izciešanas, ir nenodarbinātība. Intervijā ar bijušajiem ieslodzītajiem gūtā informācija liecina, ka šīs personas nevar konkurēt darba tirgū, jo viņām trūkst nepieciešamā izglītība. Veicot darba devēju aptauju par sodu izcietušo personu integrācijas iespējām Rēzeknes rajonā, tika saņemts šāds viedoklis: "zinot Rēzeknes rajona augsto bezdarba līmeni un bezdarbnieku izglītības zemo līmeni, sodu izcietušās personas būs pēdējās, kam tiks piedāvāts darbs", kas norāda uz to, ka bijušie ieslodzītie no darba devēju puses tiek diskriminēti un viņiem ir liegtas iespējas uz darbu. Šī pētījuma ietvaros tika aptaujāti 8 pašvaldību darbinieki un noskaidroti iemesli, *kāpēc no ieslodzījuma vietām atgriezušās personas atkārtoti pārkāpj likumu?* Atbildes tika sniegtas, pamatojoties uz esošo situāciju. Kā viens no galvenajiem iemesliem tika uzrādīts - naudas trūkums un bezdarbs. [45]

Arī 2004.gada pētījumā *Cilvēktiesību pārkāpumi pret personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma vietām un viņu sociālās problēmas* pētnieku grupa pauž viedokli par to, ka sodu izcietušajiem ir grūti atrast darbu, jo darba devēji parasti nevēlas pieņemt darbā bijušos ieslodzītos. Rezumējot galvenos cilvēktiesību pārkāpumus, ar kuriem nākas saskarties bijušajiem ieslodzītajiem, pētījuma autori L.Andersone, A.Valdēna, I.Vītola, L.Zameļevska un V.Žeibe izdala arī šo - cilvēka tiesību īstenošana bez jebkādas diskriminācijas, kas tiek pārkāptas no darba devēju puses – atsakot darbu. Lai uzzinātu sodu izcietušo personu aktuālākās problēmas viņu pašu skatījumā, pētījuma ietvaros tika veikta aptauja, kas parāda 21 personu viedokli, proti, - galvenās problēmas respondentu skatījumā ir finansiālas problēmas, darba trūkums un izglītības nepietiekamība. Interviju rezultātā pētnieku grupa konstatē, ka profesionālo zināšanu un profesijas trūkums, kā arī valsts valodas nezināšana šīm personām rada problēmas integrēties darba tirgū. [2]

Savukārt pētniece O.Drippa atzīst, ka personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas grūtības sagādā darba jautājuma risināšana, jo valstī nav izveidotas rezervētas darba vietas konkurētspējīgām personām, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām. [18]

Lai noskaidrotu no ieslodzījuma atbrīvoto personu aktuālākās problēmas, 2005.gada pētījuma *Nabadzība - kā sociālās izslēgtības riska faktors personām postpenitenciārā periodā* autori I.Bernsone, B.Gendrikova un P.Smuško ir veikuši aptauju. Pētījuma ietvaros kopumā tika aptaujātas 60 sodu izcietušās personas vietās, kuras aptaujas brīdī ir šo personu uzturēšanās mītnes pēc ieslodzījuma. SO "Zilais krusts" tika anketēti 20 vīrieši vecumā no 21 – 49 gadiem. Aptaujas brīdī 50% no visiem patversmes iemītniekiem ir darbs un viņi ir nodarbināti, bet tik pat liels skaits ikdienā saskaras ar finansiālām grūtībām un bezdarbu. Sociālās rehabilitācijas centra "Ratnieki" respondenti ir 20 bijušie ieslodzītie vecumā no 30 - 49 gadiem. Uz anketēšanas brīdi 5% respondentu strādā, 55% - ir gadījuma darba veicēji, bet 35% ir bez darba un 5% piepelnās "kā prot". Pētījuma rezultātā pētnieki konstatē, ka viena no aktuālākajām problēmām, ar kurām sastopas 5% no bijušiem ieslodzītiem, ir bezdarbs. Lai noskaidrotu bijušo ieslodzīto problēmas un iespējas iekļauties sabiedrībā speciālistu skatījumā, tika veikta daļēji strukturēta intervija ar 3 speciālistiem, kuri ikdienā strādā ar personām pēc soda izciešanas vietām. Visi 3 eksperti atzina, ka gan ieslodzījumā, gan atbrīvojoties no tā, šo personu aktuālākā problēma ir nenodarbinātība. Speciālisti uzskata, ka "*bezdarbība, vai tā būtu cietumā vai pēc atbrīvošanas, padara cilvēku vienkārši par patērētāju un neliek domāt par savu turpmāko dzīvi*". [12]

Arī 2005.gada pētījuma *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto sieviešu sociālās problēmas un to risinājuma ceļi Rīgas pilsētā* rezultātā, autore I.Barinova, S.Jaunzeme un I.Messinga konstatēja, ka iznākot no ieslodzījuma, sievietes saskaras ar tādu sociālo problēmu - kā darba neesamība. Pētījuma ietvaros tika izzināts arī speciālista viedoklis par to, kāpēc bezdarba problēma ir aktuāla personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma. Sociālais darbinieks atzina, ka:

- trūkst šo personu spējām piemērota darba;
- valodas problēmas, kā barjera darba meklējumos;
- šīm personām nav vēlēšanās, izturības un pacietības ilgstoši strādāt darbu. [11]

2005.gada pētījumā *Sociālās problēmas personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas* tiek pausts pētnieču R.Danovskas, I.Dišleres un

I.Papardes viedoklis par to, ka personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas ir zems izglītības līmenis, nav valsts valodas zināšanu apliecinoša dokumenta, līdz ar to – grūtāk ir atrast darbu. Savukārt, veicot ekspertu aptauju par problēmām, ar kādām saskaras šīs personas, pētnieces noskaidroja, ka viena no aktuālām problēmām ir izglītošanās iespēju trūkums. [16]

Pētniece D.Vanaga 2005.gada pētījuma *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu sociālās uzvedības korekcijas programma Valsts Probācijas dienestā* ietvaros uzzināja, *kāda ir bijušo ieslodzīto iespēja būt nodarbinātiem*. Aptaujas dati rāda, ka 78% respondentu no 80 aptaujātajiem nevar konkurēt darba tirgū, jo viņiem nav profesijas. Lai konkurētu darba tirgū ir nepieciešamas arī valsts valodas zināšanas. Tikai vairāk kā puse - 52% no kopējā respondentu skaita pārvalda labā līmenī gan latviešu, gan krievu valodu. Savukārt veidojot savu dzīvi brīvībā, bijušie ieslodzītie vairāk nekā citu grupu iedzīvotāji izmanto neformālos kanālus un ir pasīvāki nekā citas iedzīvotāju grupas aktīvo nodarbinātības pasākumu izmantošanā. Uz jautājumu - *vai Jums ir darbs*, 34 respondenti anketās norādīja, ka nav darba. 55 % respondentu - kā vienu no galvenajām problēmām izvirza bezdarba problēmu. [48]

Lai izzinātu no ieslodzījuma atbrīvoto personu aktuālākās problēmas, ar kurām viņi griežas Rēzeknes pilsētas pašvaldībā, 2005.gada pētījuma *Sociālais darbs ar no ieslodzījuma vietām atbrīvotajām personām Rēzeknes pašvaldībā* autore A.Laizāne veica aptauju. Aptaujas dati rāda, ka personām vecumā no 18 – 25 g. aktuālākās problēmas ir darba un izglītības trūkums, vecumā no 25 – 35 g. ir darba un atbalsta trūkums. Savukārt vecumā no 35 – 55 g. svarīgākās ir finansiālas grūtības un darba trūkums, bet vecumā no 55 – 70 g. – darba trūkums, tikai tad finansiālas grūtības. Analizējot pakalpojumu atbilstību no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzībām Rēzeknes pilsētā, pētījuma autore izdala šādu negatīvu momentu. Netiek veicināta šo personu nodarbinātība, jo nav nekādu nodokļu atlaižu darba devējiem, kuri nodarbina bijušos ieslodzītos, kā arī nav subsidēto darba vietu no ieslodzījuma atbrīvotām personām. [27]

Attiecībā uz bijušo ieslodzīto nodarbinātību, 2005.gada pētījuma *Ieslodzīto reintegrācija Latvijā* autors E.Rāviņš noskaidroja situāciju VPD Postpenitenciārajā nodaļā, kurā ir griezušās personas pēc ieslodzījuma. 11 no 16 respondentiem ir pieejams pagaidu darbs, 1 - pastāvīgs, bet 4 uz aptaujas laiku bija bez darba. Trīs respondentiem darbu palīdzēja atrast organizācijas, 5 – tuvinieki vai draugi, 13 respondentu ir reģistrējušies Valsts Nodarbinātības aģentūrā kā darba meklētāji, 6 juta

nepieciešamību uzlabot sava aroda prasmes, bet 5 no tiem izmantoja NVA apmācības.
[41]

Situācija attiecībā uz mērķgrupas iesaistīšanos darba tirgū ir kritiska, jo milzīgie recidīva rādītāji liecina, ka 80% gadījumos persona pēc ieslodzījuma atkārtoti atgriežas ieslodzījuma vietā, neatradusi darbu un vietu normālā sabiedrībā, secina 2005.gada pētījuma *Notiesāto sociālā rehabilitācija cietumu un Valsts Probācijas dienesta sadarbības aspektā* autors P.Dedelis. [17]

Finansiālas grūtības un elementāro iztikas līdzekļu trūkums

Iznākot no ieslodzījuma, būtiskākās problēmas parasti veidojas sakarā ar to, ka bijušie ieslodzītie nevar apmierināt savas pamatvajadzības, kas ir saistīts ar darba, apdzīvojamās platības un iztikas līdzekļu trūkumu. To atzina 2001.gada pētījuma *Sociālā darba loma starpinstitucionālajā sadarbībā darbā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām* autori, kad pēc situācijas izzināšanas Liepājas pilsētas Sociālās palīdzības centrā, tika noskaidrots, ka no ieslodzījuma atbrīvoto personu galvenās problēmas ir šādas:

- ✓ nav darba → nav ienākumu;
- ✓ trūkst iespējas apmierināt pamatvajadzības - *pārtika, mājoklis* (saistīts ar darba trūkumu, ar iztikas līdzekļu trūkumu). [47]

Arī 1999.gada pētījuma *Sociālā darba saturs sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas nodrošināšanā* rezultāti liecina, ka viena no lielākajām problēmām, ar ko nākas saskarties pēc ieslodzījuma, ir naudas trūkums (sekas bezdarba gadījumā).
[52]

2002.gada pētījuma *Sodu izcietušo personu sociālā rehabilitācija Latvijā* ietvaros pētniece A.Kārklīņa veica brīvās intervijas ar 26 sodu izcietušajām personām, kuras griezās pēc palīdzības Sociālajā dienestā. Pirmā problēma, ar kādu šīs personas saskaras pēc ieslodzījuma ir finansiālas grūtības. Lai spilgtāk parādītu problēmas aktualitāti, pētījuma autore min šādu piemēru: "*cietumā man izmaksāja ceļa naudu, lai varētu nokļūt mājās, bet ceļā no Liepājas līdz Rīgai biju tā izbadējies, ka atlikušo latu izdevu par ēdienu un tagad vairs netieku uz mājām Cēsu rajonā...man nav naudas, lai paēstu...*"

Materiālā palīdzība sodu izcietušai personai nepieciešama ne tikai izdevumiem, kas saistīti ar personas dokumentu atjaunošanu, bet arī iztikai laikā līdz

darbā iekārtošanās jautājuma atrisināšanai. Par to liecina intervijā gūtā informācija, kurā bijušais ieslodzītais Jurijs (34 g.) atzina: *"Sociālajā dienestā pēc pēdējās pieraksta vietas man iedeva Ls 30.- dokumentu nokārtošanai. Pase izmaksāja 10 latus, fotogrāfijas – 2 latus, par ceļu no Rīgas uz Cēsīm samaksāju 1 latu un 10 santīmus, no Cēsīm līdz Piebalgai tik pat. Visa mana manta ir atlikušie 13 lati, bet tā ir mēnešbiļetes cena. Par kādu naudu lai nodrošinu sev iztiku līdz pirmajai darba algai?"*.

Pētījuma rezultātā pētniece secina, ka esot bez naudas, tām sodu izcietušām personām, kurām nav savas dzīvojamās platības, nav iespēju īrēt dzīvokli, jo dzīvokļa īrēšana privātpašnieka namīpašumā ir saistīta ar garantijas iemaksu nepieciešamību, bet šim mērķim sodu izcietušai personai nav naudas. [22]

2003.gada pētījuma *Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā* autori ir anketējuši 60 personas pēc sodu izciešanas vietām vecumā no 18 – 51 (un vairāk) gadiem. Apkopojot aptaujas rezultātus *par problēmām, ar kādām respondenti ir saskārušies, atbrīvojoties no ieslodzījuma*, tika konstatēts, ka 49 personām vislielākās grūtības ir finansiālas, kas saistās ar darba un ienākuma avotu trūkumu. [3]

Kādas ir lielākās grūtības pēc atbrīvošanas? 2004.gada pētījuma *Sociālā darbinieka profesionālās kompetences - kā resurss Valsts Probācijas dienesta darbā* ietvaros tika noskaidrots, ka 2/5 no 10 respondentiem uzskata par pamatgrūtībām materiāli tehniskās bāzes iztrūkumu vai nepietiekamību. [15] Lai noskaidrotu *ar kādām problēmām bijušie ieslodzītie griežas Probācijas dienestā*, pētījuma *Sociālā rehabilitētāja darbības specifika Probācijas dienestā ar personām no 18 gadu vecuma pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas* ietvaros 2004.gadā tika veikta 50 personu aptauja. Anketas dati rāda, ka galvenā problēma, kuru atzīmēja visi (100%) bijušie ieslodzītie ir – finansiālas grūtības. [9]

Veicot pētījumu *Valsts Probācijas dienesta Rēzeknes TSV darbības analīze* un intervējot personas pēc ieslodzījuma 2004.gadā, pētniece S.Tauriņa ieguva informāciju par to, ka netiek pildīti noteikumi par materiālo palīdzību personām, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma iestādēm. Šī pētījuma ietvaros tika aptaujāti 8 pašvaldību darbinieki un noskaidroti iemesli, *kāpēc no ieslodzījuma vietām atgriezušās personas atkārtoti pārkāpj likumu*. Kā viens no galvenajiem iemesliem tika uzrādīts naudas trūkums. Speciālisti uzskata, ka izmaksājot vienreizējo materiālo pabalstu personām, kuras ir atbrīvojušās no ieslodzījuma, atbalsts ar to beidzas. Izmaksātie pabalsti ir

dažādi, tas ir atkarīgs no attiecīgās pašvaldības budžeta. Sociālie darbinieki uzskata, ka kopumā sodu izcietušo personu problēmas ir līdzīgas, tās galvenokārt skar finansiālo jomu. [45]

Savukārt 2004.gada pētījuma *Cilvēktiesību pārkāpumi pret personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma vietām un viņu sociālās problēmas* autore L.Andersone, A.Valdēna, I.Vītola, L.Zameļevska un V.Žeibe uzskata, ka elementāro iztikas līdzekļu trūkums parasti kļūst par pamatproblēmu personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma. Lai uzzinātu sodu izcietušo personu skatījumā viņu prioritāro problēmu, tika uzdots jautājums un saņemts 21 viedoklis, kurš norāda, ka visās vecuma grupās galvenās grūtības sagādā finansiālas problēmas. Pētījuma rezultātā autori nonāca pie secinājuma, ka tiek pārkāptas no ieslodzījuma atbrīvoto personu tiesības uz sociālo drošību - tiek ierobežotas viņu ekonomiskās un sociālās tiesības, jo iznākot no ieslodzījuma, šīs personas atbrīvošanas dienā saņem tikai naudu braukšanas biļetei, lai nokļūtu dzīves vietā. [2]

Arī 2005.gada pētījuma *Nabadzība - kā sociālās izslēgtības riska faktors personām postpenitenciārā periodā* aptaujas dati liecina, ka bijušie ieslodzītie ikdienā saskaras ar daudzām problēmām, no kurām galvenā tika izdalīta - finansiālas grūtības. Aptaujas brīdī tikai 20% no kopējā respondentu skaita, kuri mitinās SO "Zilais krusts" patversmē, saņem sociālo palīdzību, kurpretim – 80% to nesaņem. Arī Maskavas ielas Vīriešu patversmes 20 aptaujāto vīriešu anketas rezultāti liecina, ka 55% respondentu saņem sociālo palīdzību, kurpretim – 45% to nesaņem. Problēma, ar kuru visbiežāk ir saskārušās personas pēc ieslodzījuma, ir finansiālas grūtības. [12]

Savukārt 2005.gada pētījumā *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto sieviešu sociālās problēmas un to risinājuma ceļi Rīgas pilsētā* ir pausts sociālā darbinieka viedoklis, kurā sociālais darbinieks norāda, ka tām jaunajām sievietēm, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma kopā ar bērnu, pastāv grūti risināmas problēmas, kas saistītas ar līdzekļu trūkumu, lai apmierinātu nepieciešamās vajadzības. Kā sekas uzskaitītajiem trūkumiem, pēc speciālista domām, bieži vien ir alkoholisms, narkomānija, iesaistīšanās ātras peļņas ieguves darbībās (prostitūcija, narkobizness). Intervējot Probācijas dienesta darbiniekus, pētījuma autore noskaidroja, ka šobrīd trūkst finansējuma, lai sniegtu visu nepieciešamo materiālo palīdzību. Savukārt, intervējot Latvijas cietumu virskapelānu, kurš palīdz personām pēc ieslodzījuma, pētījuma autore ieguva virskapelāna skatījumu uz atbrīvoto sieviešu problemātiku. Virskapelāns atzina, ka no ieslodzījuma atbrīvotas sievietes nomāc pamatvajadzību

nodrošināšana un izdzīvošana. Pēc virskapelāna domām, valsts un pašvaldību sociālā palīdzība ir nepietiekama, lai nodrošinātu ar to visas atbrīvotās personas pēc ieslodzījuma, kurām tā ir nepieciešama, bet pēc palīdzības, ko sniedz nevalstiskās organizācijas, stāv rindas, lai varētu paēst ("zupas virtuve") un apģērbties (lietotas drēbes). [11]

2005.gada pētījuma ***Sociālās problēmas personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas*** ietvaros pētnieces R.Danovska, I.Dišlere un I.Paparde izzināja galvenās problēmas, ar kurām saskaras personas pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas un ieguva arī speciālistu, kuri ikdienā strādā ar šīm personām, skatījumu. Eksperti uzskata, ka viena no galvenajām problēmām, ar kādu saskaras personas pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas, ir materiālo resursu trūkums. [16]

Veicot pētījumu ***No ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu sociālās uzvedības korekcijas programma Valsts Probācijas dienestā*** 2005.gadā pētniece D.Vanaga konstatē, ka iznākot no ieslodzījuma parasti būtiskākās problēmas veidojas sakarā ar to, ka bijušie ieslodzītie nevar apmierināt savas pamatvajadzības. Pētījuma ietvaros tiek noskaidrots bijušo ieslodzīto viedoklis par aktuālu problēmu viņu dzīvē pēc ieslodzījuma. Aptaujas dati rāda, ka 55% respondenti - kā vienu no galvenajām problēmām izvirza finansu resursu trūkumu. [48]

Lai uzzinātu no ieslodzījuma atbrīvoto personu, kuri griežas pēc palīdzības, viedokli par to, kas ir prioritāra problēma viņu dzīvē, 2005.gada pētījuma ***Sociālais darbs ar no ieslodzījuma vietām atbrīvotajām personām Rēzeknes pašvaldībā*** autore A.Laizāne veica 20 no ieslodzījuma atbrīvoto personu anketēšanu. Aptaujas dati rāda, ka vecuma grupā no 35 - 55 g. viena no svarīgākām problēmām ir finansiālas grūtības, bet vecumā no 55 - 70 g. ir darba trūkums, atbalsta trūkums un tikai tad – finansiālas grūtības. [27]

Savukārt 2005.gada pētījuma ***Ieslodzīto reintegrācija Latvijā*** rezultātu analīze uzrāda Probācijas dienesta darbinieku viedokli par to, ka netiek ievērotas normatīvajos aktos paredzētās bijušo ieslodzīto tiesības saņemt sociālo palīdzību pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas (pabalsts 35 latu apmērā). Speciālisti atzīst, ka ir gadījumi, kad vairākās ieslodzījuma vietās nav naudas līdzekļu, lai personai varētu izsniegt likumā paredzēto naudas summu. [41] Tas norāda uz to, ka bijušajiem ieslodzītajiem nav elementāro iztikas līdzekļu, lai pirmajā brīdī pēc atbrīvošanas viņi varētu nodrošināt savu eksistenci.

Dzīvojamās platības neesamība

Mājoklis ir viena no cilvēka pamata vajadzībām. Ja cilvēkam nav sava jumta virs galvas, viņā rodas arvien lielāka vēlme norobežoties no visa un pakļauties iepriekšējās sociālās vides negatīvajai ietekmei.

Pētījums *Bezpajumtnieku patversmes – kā sociālais pakalpojums Latvijā* tika veikts 1997.gadā Rīgas vīriešu naktspatversmē. Viena no patversmes klientu grupām ir personas, kuras atbrīvojušās no ieslodzījuma vietām. Pētījuma rezultātā autore I.Plaude atzīst, ka no ieslodzījuma atbrīvotas personas saskaras ar virkni grūti risināmu problēmu. Kā vienu no visgrūtāk risināmām problēmām autore min šo - grūtības pierēģistrēties un atrast dzīves vietu. Problēmas rodas, ja ir izirusi ģimene un nav neviena, kas vēlētos pierakstīt. [36] 10% no kopējā respondentu skaita, kas piedalījās 1999.gada aptaujā, bija vecāki par 50 gadiem, no tiem 5 aptaujātie sodīti ar brīvības atņemšanu trīs un vairākas reizes. Viena no aktuālākām viņu problēmām bija ģimenes un dzīves vietas problēma (izjukusi ģimene; nav bijusi ģimene). [52]

Pēc situācijas izzināšanas Liepājas pilsētas Sociālās palīdzības centrā 2001.gadā, pētījuma *Sociālā darba loma starpinstitucionālajā sadarbībā darbā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām* autores D.Upleja, K.Simonenko un E.Siliņa uzzināja bijušo ieslodzīto aktuālākās problēmas, ar kurām šīs personas vēršas pašvaldību institūcijā. Tika noskaidrots, ka galvenās problēmas, kādas pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas nākas risināt sodu izcietušām personām, ir šādas - nav apdzīvojamās platības un trūkst iespējas apmierināt pamatvajadzības - *pārtika, mājoklis* (saistīts ar darba trūkumu, ar apdzīvojamās platības trūkumu, ar iztikas līdzekļu trūkumu). [47]

Lai noskaidrotu sodu izcietušo personu problēmas un to risināšanas grūtības, 2002.gada pētījuma *Sodu izcietušo personu sociālā rehabilitācija Latvijā* autore A.Kārklīņa veica brīvās intervijas ar 26 sodu izcietušajām personām, kuras griežas Sociālajā dienestā pēc palīdzības. Pirmā problēma, ar kādu šīs personas saskaras pēc ieslodzījuma ir – *kur pārņakšnot? Mājokļa jautājuma atrisināšana* ir viena no smagākajām sodu izcietušo personu problēmām. Atrisināt mājokļa jautājumu saviem spēkiem sodu izcietušām personām nav iespējams naudas trūkuma dēļ. No intervijām pētījuma autore varēja iegūt informāciju par problēmas cēloņiem, kāpēc pēc ieslodzījuma bijušajiem ieslodzītajiem nav pajumtes, kur atgriezties: tuvinieku izlikšana no dzīvokļa par īres un komunālo maksājumu parādiem; dzīvokļa samainīšana uz mazāku; to zaudēšana, nonākot darījumam negodīgu mākleru rokās;

arī pārdošana, tuviniekiem nonākot naudas grūtībās un nespējot tās atrisināt; un vēl daudzi citi iemesli rada situāciju, kad sodu izcietušai personai, atgriežoties no ieslodzījuma, nav pajumtes. Par to liecina sodu izcietušā Klarka (26 g.) piemērs - *"māte un brālis mitinās patversmēs, jo, kamēr atrados ieslodzījumā, viņus no dzīvokļa izlika par īres un komunālo pakalpojumu nemaksāšanu. Tiesa neņēma vērā ne mātes invaliditāti, ne brāļa slimību, ne to, ka es no cietuma nevarēju sniegt ģimenei atbalstu, tā kā cietumā nemaz nav iespēju strādāt algotu darbu un kaut ko nopelnīt"*. Esot bez naudas, sodu izcietušām personām nav iespēju ne tikai nopirkt, bet arī īrēt dzīvokli, jo dzīvokļa īrēšana privātipašnieka namīpašumā ir saistīta ar garantijas iemaksu nepieciešamību, bet šim mērķim sodu izcietušai personai nav naudas. [22]

Pētniece R.Ziediņa 2003.gada pētījumā *Bezpjumtniecība – kā sociāla problēma Latvijā* analizē Rīgas patversmju klientu problēmas. Pēc klientu sociālajām vēsturēm tiek pētīti iemesli, kāpēc viņi ir zaudējuši mājokli. 13,3% no kopējā patversmes iemītnieku skaita sastāda personas, kuras atbrīvojušās no ieslodzījuma. Kopumā tika apstrādāti dati par 532 personām, kuras mitinās patversmēs (Rīgā – 512, Rēzeknē – 20 respondenti). Analīzes rezultātā pētniece secina, ka 71 gadījumā klients ir zaudējis mājokli pa to laiku, kamēr ir bijis ieslodzījumā. [51]

Arī 2003.gada pētījums *Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā* parāda no ieslodzījuma atbrīvoto personu iepriekšējā pētījumā analizētās problēmas aktualitāti, kura ietvaros pētījuma autoru grupa ir anketējusi 60 personas pēc soda izciešanas vietām vecumā no 18 – 51 (un vairāk) gadiem. Apkopojot aptaujas rezultātus *par patreizējo dzīves vietu*, ir redzams, ka 5% respondentu nav noteiktas dzīves vietas, 12% - mīt Rēzeknes nakts patversmē, 15% dzīvo pie draugiem un paziņām, bet 18% - pie saviem vecākiem. Uz jautājumu, *ar kādām problēmām respondenti ir saskārušies, atbrīvojoties no cietuma*, tika saņemti dažādi viedokļi. Aptauja liecina, ka no 60 respondentiem – 49 personām viena no vislielākajām grūtībām ir dzīvojamās platības neesamība, 9 respondentiem problēmas izraisīja ģimenes novēršanās, kas bieži vien no ieslodzījuma atbrīvotām personām rada minēto problēmu. Arī speciālistu viedoklis par problēmas aktualitāti ir līdzīgs. Eksperti atzīst, ka šīm personām ir aktuālas problēmas ar dzīvokliem. [3]

Aptaujas dati, kas ir atspoguļoti 2004.gada pētījumā *Sociālā rehabilitētāja darbības specifika Probācijas dienestā ar personām no 18 gadu vecuma pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas* apliecina no ieslodzījuma atbrīvoto personu dzīves vietas problēmas aktualitāti, proti, - kā viena no galvenajām problēmām, ar kādu no

ieslodzījuma atbrīvotas personas griežas Probācijas dienestā, ir dzīves vietas problēma. Šī problēma ir aktuāla 9% bijušo ieslodzīto no kopējā respondentu skaita. [9]

Lai izzinātu personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām problēmas speciālistu skatījumā, 2004.gadā tika veikts pētījums sociālajā dienestā, kurā pēc palīdzības ir vērsušās minētās personas. Intervējot sociālo darbinieku, kas strādā ar personām pēc ieslodzījuma, pētniece I.Bohāne noskaidroja būtiskākās problēmas, ar kurām sastopas personas pēc atbrīvošanas, starp kurām speciālists - kā aktuālu minēja šo - nav pastāvīgas dzīves vietas. [14]

Iepazīstoties ar bijušo ieslodzīto vēstulēm un uzklusot viņus VPD Rēzeknes TSV 2004.gadā, pētījuma autore S.Tauriņa konstatē, ka viena no aktuālākajām sociālajām problēmām personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma savā dzīves vietā pēc soda izciešanas, ir pastāvīgas dzīves vietas neesamība. Intervijā gūtā informācija liecina, ka Rēzeknes pašvaldībā nepietiekami tiek risināti bijušo ieslodzīto dzīvojamās platības jautājumi. [45]

2004.gada pētījuma *Situācija mājokļa politikā atbrīvotajiem no ieslodzījuma* autores A.Bogatjko, Dz.Bērziņa, M.Cine un N.Vīndedze arī uzskata, ka galvenās problēmas, kas rodas atbrīvotajām personām - ir dzīves vietas jautājums, jo 50% gadījumos cilvēki pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām ir bez mitekļa, taču pirms ieslodzījuma viņiem dzīves vieta ir bijusi un dažiem pat ir bijuši labiekārtoti dzīvokļi. Pētījuma autores savā darbā atspoguļo personu situāciju pēc ieslodzījuma, risinot dzīvokļa problēmu. Autores ir izzinājušas situāciju un konstatē, ka ir izveidota prakse, ka no ieslodzījuma atbrīvotajiem tiek piedāvāti tikai nelabiekārtoti dzīvokļi, liela daļa no kuriem vispār nav piemēroti dzīvošanai, piemēram, - dzīvokļi pēc ugunsgrēka. Negatīvas blakus parādības izraisa arī tas, ka dzīvokļi tiek ierādīti vienkopus visām no ieslodzījuma atbrīvotajām personām – vienā īres namā.

Lai iepazītos ar pašvaldības piedāvātajiem pakalpojumiem šo personu dzīvokļa problēmu risinājumā, tika veiktas brīvās intervijas ar RD Komunālā departamenta atbildīgiem speciālistiem. Speciālistu sniegtā informācija liecina, ka Rīgā katru gadu sarūk atbrīvoto no ieslodzījuma personu skaits, kurām pašvaldība piešķir dzīvokli. Kā piemērs tika minēta sekojoša statistika: no 469 personām, kuras 2003.gadā reģistrētas dzīvokļu rindā, 53 ir saņēmušas dzīvokli, savukārt 2004.gadā no 446 personām – 23 tikai saņēma dzīvojamo platību.

Savukārt, veicot interviju SO "Zilais krusts", pētījuma autores ieguva sabiedriskās organizācijas darbinieku viedokli par minēto problēmu. Visi darbinieki norādīja uz to, ka ir diezgan maz gadījumu, kad pašvaldība nodrošina ar dzīvojamo platību no ieslodzījuma vietām atgriezušās personas, jo prioritāte ir citas maznodrošinātās iedzīvotāju grupas. Viens darbinieks izteicās, ka "esot bijis tikai viens gadījums visā viņa prakses laikā, ka no ieslodzījuma esoša persona ir saņēmusi 1,5 mēneša laikā dzīvokli, parasti tas prasa 3 – 4 mēnešus, bet bieži vien – vairākus gadus". Intervijā izskanēja arī cita darbinieka viedoklis: "arī tad, ja dzīvoklis tiek piešķirts, bieži vien tas ir tādā stāvoklī, ka dzīvot tajā bez kapitālā remonta nav iespējams, kā arī rajons tiek piedāvāts tāds, kurā jau ir nevēlams iedzīvotāju kontingents. Tā kā līdzekļu remontam parasti nav, bijušais ieslodzītais no tāda dzīvokļa atsakās. Ir gadījumi, ka tā tas notiek vairākas reizes, kamēr pašvaldība apdzīvojamo platību vairs nepiedāvā, līdz ar to cilvēks paliek uz ielas".

Šī pētījuma ietvaros tika izziņāts arī Rīgas pilsētas Sociālā dienesta speciālistu viedoklis. Sociālie darbinieki par būtisku pretrunu uzskata likumā iestrādāto normu, ka dzīvojamā platība piešķirama tikai maznodrošinātai personai. Savu uzskatu pamatojot ar faktu, ka "klientam nav stimula meklēt labi apmaksātu darbu, jo likuma norma viņu nostāda duālā situācijā – dzīvokli var saņemt maznodrošināta persona, tātad klienta ikmēneša ienākumi nedrīkst pārsniegt noteikto minimālo algu. Tādējādi, mākslīgi tiek veidota situācija, ka klientam nav izdevīgi strādāt labi apmaksātu darbu, jo saņemot pat nedaudz vairāk par norādīto summu, viņa dzīvokļa jautājums nav risināms, bet saimnieka mājā izīrējamā dzīvojamā platība neatbilst viņa maksātspējai". [13]

Izstrādājot pētījumu ***Cilvēktiesību pārkāpumi pret personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma vietām un viņu sociālās problēmas*** 2004.gadā autores L.Andersone, A.Valdēna, I.Vītola, L.Zameļevska un V.Žeibe ir balstījušās uz Valsts Cilvēktiesību biroja izdoto biļetenu "Aktuālie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 2004.gadā", lai noskaidrotu cilvēktiesību pārkāpumus attiecībā uz bijušajiem ieslodzītajiem un izdala bijušo ieslodzīto problēmas, kuras risinot, tiek pārkāptas šo personu tiesības. Kā vienu no bijušo ieslodzīto aktuālākajām problēmām pētnieces min šo – nav mājokļa, kur atgriezties, jo parasti, kamēr persona atrodas ieslodzījumā, dzīvoklis un pieraksts nereti tiek zaudēti. Katram ir tiesības uz dzīvošanu piemērotiem apstākļiem, bet personām, kurām nav kur dzīvot un kuras griežas pēc palīdzības pašvaldībā šī jautājuma risināšanā, tiek ierādītas dzīvojamās platības

avārijas stāvokļa mājās. Par to liecina intervijā gūtā informācija: *"tika piedāvāta dzīvojamā telpa, kura bija kritiskā stāvoklī, jo logu, grīdas, durvju šai ēkai nebija. Tur mitinājās žurkas, dzīvot šādos apstākļos faktiski nav iespējams, bet cilvēks ir bezizejas situācijā un ir gatavs piedāvājumu pieņemt, lai būtu jumts virs galvas"*. [2]

Arī 2005.gadā pētījuma *Nabadzība - kā sociālās izslēgtības riska faktors personām postpenitenciārā periodā* autori I.Bernsone, B.Gendrikova un P.Smuško, veicot pētījumu vietās, kuras aptaujas brīdī ir šo personu uzturēšanās mītnes pēc ieslodzījuma - SO "Zilais krusts", Maskavas ielas Vīriešu patversmē un Sociālās rehabilitācijas centrā "Ratnieki", noskaidroja aktuālākās problēmas, ar kurām ikdienā saskaras 60 bijušie ieslodzītie. Aptaujas dati liecina, ka bijušie ieslodzītie ikdienā saskaras ar dzīves vietas jautājumu. Aptaujas brīdī SO "Zilais krusts" 9 bijušie ieslodzītie no ieslodzījuma vietas ir atbrīvojušies pirms 10 gadiem, bet vēl līdz šim brīdīm ir spiesti uzturēties patversmē. Maskavas ielas Vīriešu patversmes 20 aptaujāto vīriešu vecumā no 20 – 50 gadiem anketas rezultāti liecina, ka visi respondenti (100%) ir bez savas dzīves vietas. Sociālās rehabilitācijas centra "Ratnieki" respondenti ir 20 bijušie ieslodzītie vecumā no 30 - 49 gadiem. Bez savas apdzīvojamās platības atrodas 65% aptaujāto. Aptaujājot bijušos ieslodzītos, pētījuma autori izzināja vienu no aktuālākajām problēmām bijušo ieslodzīto dzīvē, proti – aktuāla problēma ir dzīvokļa jautājums. [12]

Pētnieces I.Barinova, S.Jaunzeme un I.Messinga 2005.gada pētījuma *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto sieviešu sociālās problēmas un to risinājuma ceļi Rīgas pilsētā* ietvaros konstatē, ka iznākot no ieslodzījuma, aptaujātās sievietes ir saskārušās ar tādu sociālo problēmu – kā dzīvojamās platības neesamība. Par to liecina aptaujā gūtā informācija, kurā redzams, ka 4/5 (90%) no respondentēm - kā vienu no galvenajām sociālajām problēmām ir uzrādījušas - dzīvojamās platības neesamība, jo pēc ieslodzījuma nav kur dzīvot. Pārsvarā visas apgalvoja, ka *"ir jābūt savai mājvietai"*.

Šī pētījuma ietvaros pētījuma autore iepazīstas arī ar speciālistu skatījumu uz bijušo ieslodzīto problēmu, kas saistīta ar dzīvojamās platības neesamību. Ekspertu aptaujā izskanēja sociālā darbinieka viedoklis, ka nav iespēju visas atbrīvotās sievietes 2 mēnešu laikā (kā tas paredzēts nolikumā) apgādāt ar mitekļiem. Sociālā darbinieka skatījumā dzīvokļa jautājums ir visgrūtāk risināmā problēma šīm sievietēm. Kaut gan tiek piedāvāta patversme, bet vietu trūkuma dēļ, atbrīvotās sievietes ir spiestas nakšņot viņām nepiemērotās vietās (kāpņu telpās, dārza mājiņās, garāžās, šķūnīšos

u.c.), kas negatīvi iespaido viņu veselības stāvokli. Sociālais darbinieks uzskata, ka tām jaunajām sievietēm, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma kopā ar bērnu, dzīvokļa jautājums ir vēl grūtāk risināms. Arī intervijā ar virskapelānu pavīdēja viedoklis, ka valsts un pašvaldību palīdzība un pakalpojumi ir nepietiekami, lai nodrošinātu ar tiem visas atbrīvotās personas pēc ieslodzījuma, kurām tie ir nepieciešami. Virskapelāns atzina, ka atbrīvotās sievietes par garīgām lietām runāt nevēlas, jo viņas nomāc svarīgas problēmas – dzīves vietas neesamība un izdzīvošana. [11]

Savukārt pētnieces R.Danovska, I.Dišlere un I.Paparde 2005.gada pētījuma *Sociālās problēmas personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas* ietvaros veica padziļinātās intervijas ar 5 personām pēc vienreizējas un 5 personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas. No intervijās gūtās informācijas pētījuma autores secina, ka abu grupu sniegtās atbildes par problēmām, kas skar mājokļa jautājumu ir dažādas, proti, - personu pēc vienreizējas brīvības atņemšanas soda izciešanas atbildēs jaušama daudz lielāka stabilitātes sajūta dzīvokļa jautājumā, nekā pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas. [16]

D.Vanaga 2005.gadā veica 80 no ieslodzījuma atbrīvoto personu anketēšanu, kā rezultātā pētniece secina, ka īpaši satraucoši ir tas, ka 73% no kopējā respondentu skaita uz jautājumu - *Jūsu patreizējā dzīvesvieta*, savās anketās norāda, ka viņiem joprojām nav pastāvīgas dzīves vietas. 55 % respondentu - kā pirmo un galveno problēmu izvirza dzīvokļa jautājumu. [48] Savukārt pētnieks E.Rāviņš 2005.gada pētījuma *Ieslodzīto reintegrācija Latvijā* ietvaros uz jautājumu *par dzīvesvietu*, saņēma informāciju, ka no visiem 16 respondentiem tikai 5 bija sava dzīves vieta, kurā atgriezies pēc ieslodzījuma, 4 – meklēja palīdzību nakts patversmē, 3 – Sociālās rehabilitācijas centrā "Ratnieki", 2 – pie draugiem, bet 1 – Evaņģēliskajā kristiešu draudzē un nakts patversmē "Zilais krusts". Būtisks aspekts ir tas, ka personai atbrīvojoties no ieslodzījuma, nav pietiekošu iztikas līdzekļu, lai būtu iespējams izīrēt kaut vai pagaidu mājvietu. [41] Arī 2005.gada pētījuma *Probācijas dienesta darbība kvalitātes vadības principu kontekstā* autori, veicot pētījumu Sociālās rehabilitācijas centrā „Ratnieki”, noskaidroja, *vai pa šo laiku, kamēr no ieslodzījuma atbrīvotas personas dzīvo šajā centrā, ir bijusi iespēja atrast dzīves vietu?* 61% no visiem aptaujātajiem nav izdevies to atrast, 30% - atrast izdevās tikai pagaidu variantu. Atrisināt dzīves vietas jautājumu ir izdevies 9% respondentu, t.i. – tikai 3 personām. Pētījuma analīzes dati uzrāda to, ka tikai pusei no aptaujāto personu uzturēšanās laiks

Sociālās rehabilitācijas centrā ir bijis optimāls, bet 47% tas ir bijis par īsu, jo nav savas mājvietas. (SRC pavada 9 mēnešus). [23]

Savukārt, veicot bijušo ieslodzīto aptauju 2005.gadā, pētījuma *Notiesāto sociālā rehabilitācija cietumu un Valsts Probācijas dienesta sadarbības aspektā* autors P.Dedelis secina, ka atbrīvojoties no ieslodzījuma vietām, šīs personas visvairāk saskaras ar mājokļa trūkuma problēmu, jo aptaujas dati rāda, ka 18,4% no kopējā respondentu skaita ir bez pastāvīgas dzīves vietas. [17] Aktuāla problēma ir saistīta ar sodu izcietušo personu, kurām nav dzīves vietas, izmitināšanu, jo valstī maz ir patversmju un sociālo ēdnīcu, secina pētījuma *Notiesāto resocializācijas programmu īstenošana sodu izpildes mērķa sasniegšanas īstenošanā* autore O.Drippa. [18]

Pētījuma *Personu, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, iespējas saņemt palīdzību Latvijas teritorijās esošajās sociālās rehabilitācijas iestādēs* rezultātā, kuru veica Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācija A.Vilka redakcijā, tika konstatēts, ka ļoti būtiski no ieslodzījuma atbrīvotajai personai, izejot no ieslodzījuma vietas, nepalikt uz ielas - bez pajumtes. Ja tas netiek nodrošināts, tad ir ļoti liels risks, ka persona atkal izdarīs noziedzīgus nodarījumus un atgriezīsies cietumā.[35]

Grūtības risināt sociālās problēmas un sociālo prasmju trūkums

Lai risinātu savas problēmas, svarīgs priekšnosacījums ir paša bijušā ieslodzītā griba un motivācija mainīties: *"ja cilvēks pats nav motivēts un ieinteresēts mainīt savu dzīvi sabiedrībai pieņemamā veidā, tad arī sabiedrības atbalsts un pretimnākšana nelīdzēs"*.

Pēc situācijas izzināšanas 2001.gadā Liepājas pilsētas Sociālās palīdzības centrā, autores D.Upleja, K.Simonenko un E.Siliņa pētījuma *Sociālā darba loma starpinstitucionālajā sadarbībā darbā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām* ietvaros noskaidroja no ieslodzījuma atbrīvoto personu aktuālākās problēmas, ar kurām šīs personas vērsas pašvaldību institūcijā. Tika noskaidrots, ka viena no galvenajām problēmām, kāda pastāv personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas ir šāda: nav psiholoģiskās sagatavotības dzīvei brīvībā, jo ilgstoši atrodoties ieslodzījumā, cilvēks zaudē iemaņas dzīvot patstāvīgu dzīvi, risināt pat vienkāršas, sadzīviskas problēmas, komunicēties, organizēt savu dzīvi saskaņā ar sabiedrībā valdošajām normām un vērtībām. [47] 2004.gada pētījumā *Sociālā darbinieka*

profesionālās kompetences – kā resurss Valsts Probācijas dienesta darbā 2/5 respondentu *kā lielākās grūtības pēc atbrīvošanas* atzina - nespēju veiksmīgi adaptēties ikdienas dzīvē. Respondenti uzskata, ka "pavadot ieslodzījumā ilgāku laiku, cilvēks izkrīt no aprītes un grūti izsekot sociālajām pārmaiņām un pat pašas pamatprasības, dokumentācijas aizpildīšana, komunālo maksājumu veikšana var radīt grūtības". [15] Savukārt speciālists, kurš ikdienā strādā ar bijušo ieslodzīto apgalvo, ka personām, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietām, ir jaušams motivācijas trūkums, kas viņām rada grūtības risināt savas problēmas. [14]

Viena no problēmām, kāda pastāv personām pēc ieslodzījuma, saistās ar to, ka šīm personām nav psiholoģiskas sagatavotības adaptēties ikdienas dzīvē. Tam par iemeslu ir sociālo iemaņu un prasmju trūkums. To spilgti parāda 2005.gada pētījums *Nabadzība - kā sociālās izslēgtības riska faktors personām postpenitenciārā periodā*, kura ietvaros autoru grupa (I.Bernsone, B.Gendrikova un P.Smuško) ir veikusi no ieslodzījuma atbrīvoto personu aptauju. Lai noskaidrotu šo personu aktuālākās problēmas, tika aptaujātas 60 sodu izcietušās personas vietās. Aptaujas dati liecina, ka 5% bijušo ieslodzīto, risinot savas sociālās problēmas, ikdienā saskaras ar daudzām problēmām, no kurām - kā galvenā tika izdalīta - sociālo iemaņu un prasmju trūkums. [12] Savukārt, intervējot Latvijas cietumu virskapelānu, kurš palīdz personām pēc ieslodzījuma, 2005.gada pētījuma *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto sieviešu sociālās problēmas un to risinājuma ceļi Rīgas pilsētā* autore noskaidroja iemeslus, kāpēc atbrīvotajām sievietēm ir grūtības adaptēties ikdienas dzīvē. Virskapelāns uzskata, ka viņas netiek sagatavotas dzīvei sabiedrībā vēl ieslodzījuma vietās un iznākot brīvībā, šīs sievietes jūtas apjukušas, atstumtas, vientuļas un nevienam nevajadzīgas. [11]

Arī 2005.gada pētījums *Sociālās problēmas personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas* liecina, ka aktuāla problēma no ieslodzījuma atbrīvotām personām ir adaptācijas problēma, iznākot no ieslodzījuma. Pētījumā izskanēja speciālistu, kuri ikdienā strādā ar personām pēc ieslodzījuma, viedoklis, ka recidīvistiem ir daudz grūtāk integrēties sabiedrībā un atgriezties normālā dzīvē. Speciālisti atzina, ka „savlaicīgi nepalīdzot vienreiz ar brīvības atņemšanu notiesātajai personai, tā atkal var nonākt uz noziedzības ceļa”. [16]

Pētniece D.Vanaga konstatē, ka iznākot no ieslodzījuma parasti būtiskākās problēmas veidojas sakarā ar to, ka bijušajiem ieslodzītajiem ir grūtības risināt sociālās problēmas un neierastās vides maiņa, īpaši aktuāli, ja cilvēks ieslodzījumā

pavadījis vairāk kā 10 gadus. 2005.gadā veicot anketēšanu un saņemot 80 bijušo ieslodzīto atbildes uz jautājumu - *ar kādām grūtībām pēc ieslodzījuma nācās saskarties*, pētījuma autore secina, ka 23% respondentu savās atbildēs norāda, ka viņiem pastāv grūtības risināt savas sociālās problēmas. [48]

Pētnieks P.Dedelis 2005.gadā, veicot bijušo ieslodzīto aptauju, lai noskaidrotu šo personu aktuālākās problēmas, secina, ka aktuālas problēmas, ar kurām saskaras notiesātās personas, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietām, ir nepazīstamie ārējie apstākļi un nespēja darboties atbilstoši tiem, kas norāda uz to, ka no ieslodzījuma atbrīvotām personām trūkst sociālo iemaņu, kas sagādā grūtības risināt savas problēmas. Savukārt pētījuma *Notiesāto sociālā rehabilitācija cietumu un Valsts Probācijas dienesta sadarbības aspektā* ietvaros autors konstatē, ka šīs personas ir vāji motivētas, lai risinātu savas problēmas. [17] Arī pētnieki no Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācijas secina, ka galvenās problēmas, ar kurām saskaras notiesātā persona, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas, ir nepazīstami ārējie apstākļi un nespēja darboties atbilstoši tiem. [35]

Personu apliecināšanu dokumentu trūkums

Pēc atbrīvošanas viena no vislielākajām grūtībām, ar kādām saskaras no ieslodzījuma atbrīvotas personas, ir personības dokumentu nokārtošana un reģistrēšanās iedzīvotāju reģistrā. [20]

Pētniece I.Plaude, veicot pētījumu 1999.gadā bezpajumtnieku patversmē, kurā viena no patversmes klientu grupām ir personas, kuras atbrīvojušās no ieslodzījuma vietām. Aptaujājot bijušos ieslodzītos, I.Plaude noskaidro, ka iznākot no cietuma, šīs personas saskaras ar virkni problēmu – grūtības pierēģistrēties, atrast dzīves vietu, noformēt personu apliecināšanu dokumentus (kā rāda prakse 90% no ieslodzījuma atgriežas bez pasēs, vienīgais dokuments – izziņa par atbrīvošanu). Problēmas rodas, ja ir izirusi ģimene un nav neviena, kas vēlētos pierakstīt. [36]

Lai uzzinātu sodu izcietušo personu galvenās problēmas, ar ko nākas saskarties resocializācijas procesā, 1999.gadā tika veikts pētījums, kura ietvaros pētījuma autori G.Žlabe un R.Mežiņš aptaujāja 70 vīriešus vecākus par 18 gadiem – vairākkārt notiesātās personas ieslodzījuma vietās Brasas un Šķirotavas cietumos un personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietām, kuras atrodas Nakts patversmē un SO "Zilais Krusts". Tika izdalītas 4 vecuma grupas. Vislielāko grupu sastādīja personas vecumā no 30 - 49 gadiem. *Ar kādām problēmām ir saskārušās šīs personas*

pēc ieslodzījuma? 50% aptaujāto kā vienu no aktuālākajām problēmām minēja nespēju nokārtot dokumentus (pasi, personas kodu), 25% - pierakstu dzīves vietā. Arī respondentiem vecumā no 18 – 24 gadiem viena no lielākām problēmām, ar ko nācās saskarties pēc ieslodzījuma, bija dokumentu trūkums. Savukārt, kādi aptaujas dati ir par vecuma grupu no 25 – 29 gadiem? Šajā vecuma grupā lielākā daļa respondentu arī atzīmēja dokumentu trūkumu, kā vienu no primārām problēmām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām. 10% respondentu, kas piedalījās aptaujā, bija vecāki par 50 gadiem. Diviem šīs grupas pārstāvjiem arī aktuāls ir dokumentu noformēšanas jautājums (pase, pieraksts dzīvesvietā). [52]

Izzinot situāciju Liepājas pilsētas Sociālās palīdzības centrā, 2001.gada pētījuma *Sociālā darba loma starpinstitucionālajā sadarbībā darbā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām* autores D.Upleja, K.Simoņenko un E.Siliņa noskaidroja galvenās problēmas, ar kādām no ieslodzījuma atbrīvotas personas vērsās pašvaldības institūcijā. Kā viena no primārajām problēmām, ko nākas risināt sodu izcietušām personām, tika minēta šī - nav pases → nevar stāties Nodarbinātības Valsts dienesta uzskaitē → nevar stāties dzīvokļu rindā. [47]

Arī 2004.gada pētījuma *Cilvēktiesību pārkāpumi pret personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma vietām un viņu sociālās problēmas* autori uzskata, ka nevienai no problēmām nav iespējams risināt, ja – personai nav personu apliecinošu dokumentu. No ieslodzījuma persona atgriežas bez pases → trūkst līdzekļu → nevar kārtot pierakstu → nevar stāties uzskaitē Valsts Nodarbinātības aģentūrā → nevar iekārtoties darbā → nevar risināt citas problēmas. [2]

Problēmas rada pases saņemšana kā soda izciešanas laikā, tā arī pēc atbrīvošanas, par to liecina bijušā ieslodzītā Jura (34 g.) gadījums: “*esmu atgriezies no ieslodzījuma, izgājis cauri birokrātijas valnim, bet man vēl arvien nav pases, kaut gan jau pagājuši trīs mēneši kopš atbrīvošanas no ieslodzījuma*”. Pasu noformēšana ieilgst līdz pusgadam, atsevišķos gadījumos arī ilgāk, ja sodu izcietušā persona nav reģistrējusies iedzīvotāju reģistrā. Parasti šī problēma ir saistīta ar dažādu dokumentu trūkumu, kurus atrast var tikai dažādos arhīvos. Pases ir pazaudētas vai pārdotas, bet biežāk tās ir tikušas uzticētas radniekiem, kuri ir aizbraukuši vai nomiruši. [22]

2003.gada pētījuma *Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā* autori ir anketējuši 60 personas pēc soda izciešanas vietām vecumā no 18 - 51 (un vairāk) gadiem. Lai noskaidrotu, *ar kādām problēmām respondenti ir saskārušies,*

atbrīvojoties no cietuma, tika saņemti dažādi viedokļi. Aptauja liecina, ka 49 personām no 60 respondentiem – viena no vislielākajām grūtībām, ar kuru saskārās pēc ieslodzījuma, bija dokumentu kārtošana. [3]

Savukārt, lai noskaidrotu, *ar kādām problēmām bijušie ieslodzītie griežas Probācijas dienestā*, 2004.gadā tika veikta 50 personu aptauja vecumā no 18 - 40 gadiem. Anketas dati norāda, ka 21% no visiem respondentiem aktuāla problēma ir dokumentu kārtošana. [9]

2005.gada pētījuma *Nabadzība - kā sociālās izslēgtības riska faktors personām postpenitenciārā periodā* ietvaros tika aptaujātas 20 sodu izcietušās personas S/O „Zilais krusts” vecumā no 21 – 49 g. Anketas dati liecina, ka bijušie ieslodzītie ikdienā saskaras ar daudzām problēmām, no kurām kā galvenā tika izdalīta - dokumentu kārtošana. Arī Maskavas ielas Vīriešu patversmē 10% no 20 aptaujātajiem vīriešiem minēja - kā vienu no aktuālākajām problēmām, ar kurām ir sastapušies pēc atbrīvošanas un sastopas tagad, dokumentu kārtošanu. Personām, kuras atbrīvojas no soda izciešanas vietām, ir grūtības realizēt savas tiesības, jo lielākajai daļai nav nepieciešamo dokumentu – pase, iedzīvotāju reģistra kods, pieraksta vieta. [12]

Aptaujājot 16 no ieslodzījuma atbrīvotas personas (13 vīrieši, 3 sievietes), no kuriem pieci ieslodzījumā pavadīja ilgāk par desmit gadiem, pētnieks E.Rāviņš uzzināja, ka 5 no visiem respondentiem lielākās problēmas pēc atbrīvošanas bija saistītas ar to, ka viņi nevarēja nokārtot visus nepieciešamos dokumentus, bet lielākai daļai grūtības sagādāja iegūt dzīvesvietas pierakstu. [41] Personām, kurām nav pieraksta vai citas piesaistes konkrētai pašvaldībai, praktiski nav iespēju saņemt nekāda veida palīdzību, jo palīdzība pārsvarā gadījumos tiek sniegta pašvaldību institūcijās, kas apkalpo tikai savā teritorijā dzīvojošos, kuri atbrīvojas no ieslodzījuma. [17] Savukārt analizējot pakalpojumu atbilstību no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzībām Rēzeknes pašvaldībā 2005.gadā, pētniece A.Laizāne izdala šādu pozitīvu momentu – ir labas iespējas saņemt palīdzību pases saņemšanā. [27]

Apkārtējo cilvēku negatīva attieksme

Lai bijušais ieslodzītais veiksmīgi reintegrētos sabiedrībā – sabiedrībai ir jāvēlas viņu pieņemt. Pretējā gadījumā viss resocializācijas darbs būs bijis veltīgs no tā brīža, kad sabiedrība šo cilvēku atstums. [10] Sabiedrības noraidošā attieksme ir

svarīgs faktors, kas ietekmē personu, kas atbrīvojušās no ieslodzījuma vietām sociālo problēmu risināšanu.

Pēc atbrīvošanas viena no vislielākajām grūtībām, ar kādu saskaras no ieslodzījuma atbrīvotas personas, ir sabiedrības nevēlēšanās iedzīlīnāties atbrīvoto problēmās. Par to liecina vēl 1995.gadā veiktais pētījums ***Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm***. [20]

Pēc situācijas izzināšanas Liepājas pilsētas Sociālās palīdzības centrā, tika noskaidrots, ka personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas nākas saskarties ar iestāžu darbinieku neatsaucību, agresīvu un negatīvu attieksmi. Intervējot Nodarbinātības dienesta amatpersonas, 2001.gada pētījuma ***Sociālā darba loma starpinstitucionālajā sadarbībā darbā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām*** ietvaros tika izzināta amatpersonu attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem. No intervijas autores D.Upleja, K.Simoņenko un E.Siliņa uzzināja, ka darbā iekārtojušos personu skaits ir ļoti necils, piemēram, 2000.gadā darbā iekārtota ir tikai 1 sodu izcietusī persona. Kā arī ar pārkvalificēšanos nav tik spīdoši. *"Mēs nevaram atļauties kriminālsodīto cilvēku apmācīt, piemēram – par pārdevēju, kaut arī viņš ir izteicis vēlēšanos. Mums jātaupa nauda normāliem cilvēkiem"*. Autores secina, ka Nodarbinātības Valsts dienesta vadības attieksmē nav jūtama ieinteresētība un vēlme palīdzēt personām pēc soda izciešanas pārkvalifikācijas un darba meklējuma jautājumu risināšanā. [47]

Saskarsmē ar sodu izcietušām personām bieži noteicošais ir sabiedrības aizspriedumainais viedoklis, kas sodu izcietušai personai rada papildus grūtības savu problēmu risināšanā. [22]

Arī 2003.gada pētījuma ***Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā*** autori, veicot 60 personu pēc soda izciešanas vietām aptauju, uz jautājumu - *ar kādām problēmām respondenti ir saskārušies, atbrīvojoties no cietuma*, ir saņēmuši dažādus viedokļus. Aptauja liecina, ka no 60 respondentiem – 49 personām viena no vislielākajām grūtībām ir apkārtējo cilvēku negatīva attieksme. [3] Lai noskaidrotu ar kādām problēmām bijušie ieslodzītie griežas Probācijas dienestā, 2004.gadā tika veikta 50 personu aptauja vecumā no 18 - 40 gadiem. Anketas dati rāda, ka 18% respondentu aktuāla problēma ir apkārtējo negatīvā nostāja. [9]

2005.gada pētījuma ***Probācijas dienesta darbība kvalitātes vadības principu kontekstā*** ietvaros autores R.Krinberga un V.Zālamane ar anketas palīdzību

noskaidroja 37 respondentu *apmierinātību ar Probācijas dienesta darbinieku darbu*. Uz jautājumu, *kas rada vislielākos trūkumus probācijas darbā* - 11% respondentu atzīmējuši, ka darbinieki nevēlas saprast klientu problēmas. Anketā tika iekļauts arī jautājums, *kas biežāk pietrūkst probācijas darbinieku attieksmē?* Analizējot respondentu atbildes, kuras atspoguļo probācijas darbinieku attieksmi, autori konstatē, ka 65% respondentu nav saskatījuši nekādus trūkumus darbinieku attieksmē, 8% anketā uzsvēruši, ka darbiniekiem trūkst prasme klausīties, 8% - trūkst prasme paskaidrot, bet 8% uzskata, ka darbiniekiem trūkst ieinteresētības. [23]

Lai noskaidrotu 80 no ieslodzījuma atbrīvoto personu skatījumu uz viņu *aktuālākajām problēmām pēc atbrīvošanas*, pētniece D.Vanaga veica aptauju, kā rezultātā tika iegūta šāda informācija - 3 personām bija jāsastopas ar ierēdņu neizpratni. Tāpat bija divi citi gadījumi, kurus raksturo tuvinieku un darba devēju nelabvēlīga attieksme. [48]

Arī 2005.gada pētījumā *Notiesāto sociālā rehabilitācija cietumu un Valsts Probācijas dienesta sadarbības aspektā* kā aktuāla problēma, ar kuru saskaras notiesātās personas, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietām, tiek minēta sabiedrības negatīvā attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem. Pētījuma autors P.Dedelis ir konstatējis, ka sabiedrības negatīvā attieksme neļauj pašvaldību vadītājiem pievērst uzmanību bijušo ieslodzīto problēmai, jo tā nav populāra un politikajā līmenī grauj vadītāja prestižu. [17]

Arī ekspertu aptauja un diskusija, kas ir ietverta 2005.gada veiktajā pētījumā *Sociālās problēmas personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas*, uzrāda daudz un dažādas problēmas no ieslodzījuma atbrīvoto personu dzīvē. Galvenās problēmas, pēc ekspertu domām, ir saistītas ar to, ka šīs personas, kuras ir nonākušas konfliktā ar likumu un bijušas ieslodzījumā, jūtas apzīmogotas, uzskatot, ka pret viņām būs attiecīga attieksme. Līdz ar to, aktuāla problēma, pēc speciālistu domām, ir sabiedrības negatīvā attieksme un stereotipi. [16]

Sabiedrības noraidošā attieksme apgrūtina šo personu resocializāciju, jo sabiedrība šiem cilvēkiem ir uzlikusi "zīmogu", no kura tik vienkārši nav iespējams atbrīvoties. [14]

Pētniece L. Kristapsone uzskata, ka sabiedrībai ir liela nozīme notiesāto personu rehabilitācijas procesā, taču cilvēki kritiski skatās uz personām, kuras ir bijušas ieslodzījuma vietā. Sabiedrības pārstāvju piesaiste notiesāto labošanā un resocializācijā ir princips, kas uzsver noziedzības sociālo raksturu un sabiedrības

vēlmi atgriezt savā vidū personas, kuras uz laiku no tās ir izolētas. Kā var mainīt sabiedrības domu? Autore atzīst, ka viens no veidiem ir – “*cietumiem pašiem ir jā sākas šis process*”. Kāda ir cietumu sakārtotība? Kādos apstākļos ieslodzītie atrodas? Ar ko viņi nodarbojas? “*Ja sabiedrības pārstāvjus ielaistu ieslodzījuma vietās un viņi redzētu ieslodzīto dzīves apstākļus, viņi varbūt savādāk sāktu raudzīties uz notiesāto, jo viņus varētu pārņemt šoks pēc redzētā. Politikiem ir pienākums apgūt zināšanas par cietuma sistēmu un ievākt objektīvu informāciju, kuru izvērtē. Jo vairāk politiķi uzzina ieslodzījuma apstākļus un to, kas notiek cietumos, jo prātīgāka ir viņu attieksme pret cilvēkiem, kuri paveikuši noziedzīgu nodarījumu.*

Cilvēki, kas strādā cietumos, visai labi pārzina ierobežojumus, un tāpēc ir pārliecināti par nepieciešamību vairāk piemērot soda izciešanu ārpus cietuma, efektīvi izmantojot sabiedriskās sankcijas, nevis ieslodzījumu. Cietumi, kas veic sabiedrībai bīstamu cilvēku izolāciju, paši nedrīkst nonākt izolētā stāvoklī. Tiem ir jābūt atvērtiem sabiedrībai, NVO un plašsaziņas līdzekļiem. Minētie faktori ir ļoti nozīmīgi sekmīgai notiesāto personu reintegrācijai sabiedrībā”, uzskata pētniece.
[24]

Pieejamība sociālajiem pakalpojumiem

Neatrodot savu vietu sabiedrībā un neatrisinot savas sociālās problēmas, bijušie ieslodzītie 80% gadījumu izdara jaunus noziegumus un atkal nokļūst cietumā.

Pēc situācijas izzināšanas Liepājas pilsētas Sociālās palīdzības centrā, 2001.gada pētījuma ***Sociālā darba loma starpinstitucionālajā sadarbībā darbā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām*** autore D.Upleja, K.Simoņenko un E.Siliņa noskaidroja bijušo ieslodzīto aktuālākās problēmas, ar kurām šīs personas vērsas pašvaldību institūcijā. Tika uzzināts, ka viena no galvenajām šo personu problēmām saistīta ar to, ka pārāk maz ir iespēju saņemt palīdzību, jo trūkst rehabilitācijas centru.

Analizējot Liepājas pilsētas sociālo institūciju sniegtos pakalpojumus personām pēc ieslodzījuma, pētījuma autore nonāca pie secinājuma, ka Liepājas domes Sociālās palīdzības centrā nav neviena sociālā darbinieka, kurš saskaņā ar LR Profesiju klasifikatoru veiktu sociālo darbu ar no ieslodzījuma vietas atbrīvotajām personām. Nenotiek mērķtiecīga kontaktu veidošana un uzturēšana ar citām pilsētā esošām sociālajām institūcijām, kuras arī varētu sniegt palīdzību no ieslodzījuma atbrīvotajām personām. Liepājas pilsētas domes Sociālās palīdzības centra Naktspatversmē arī nav sociālā darbinieka. Piešķirot apdzīvojamo platību no

ieslodzījuma atbrīvotajām personām Sociālajā mājā, notiek šo personu koncentrēšanās vienā vietā, radot nelabvēlīgu situāciju resocializācijas procesā. Kā rezultātā sociālajā mājā būtu nepieciešams sociālais darbinieks, bet arī sociālajā mājā nav sociālā darbinieka. [47]

1999.gada pētījuma *Sociālā darba saturs sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas nodrošināšanā* ietvaros autori G.Žlabe un R.Mežiņš noskaidroja iemeslus, kāpēc no ieslodzījuma atbrīvojušies persona atkārtoti veic likumpārkāpumu un nonāk atpakaļ ieslodzījuma vietā. 30% - par iemeslu viņu atkārtotai likuma pārkāpšanai minēja to, ka ir nepietiekoša palīdzība no sociālās palīdzības dienestu puses. [52]

Jau 1995.gada veiktajā pētījumā *Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm* parādās no ieslodzījuma atbrīvoto personu vislielākās grūtības, kas izriet no tā, ka valstī nav patversmju tīkla. [20] 1997.gadā VCB ir konstatējis problēmu, ka Latvijā nav vienotas sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas valsts koncepcijas, kā arī nav speciāla rehabilitācijas dienesta, ar kura palīdzību bijušie ieslodzītie varētu integrēties sabiedrībā. [4]

Iepazīstoties ar bijušo ieslodzīto vēstulēm un uzklausot viņus, 2004.gada pētījuma *Valsts Probācijas dienesta Rēzeknes TSV darbības analīze* autore S.Tauriņa konstatē, ka galvenās sociālās problēmas personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma savā dzīves vietā pēc soda izciešanas, saistās ar to, ka nepietiekami tiek risināti bijušo ieslodzīto rehabilitācijas, dzīvojamās platības, sociālās aprūpes jautājumi. [45]

Savukārt 2004.gada pētījuma *Sociālais darbs ar mērķa grupu – no ieslodzījuma atbrīvotās personas* rezultātā autore I.Bohāne nonāca pie secinājuma, ka valstī nepastāv vienota sistēmiska pieeja, kas nodrošinātu sodu izcietušo personu integrāciju sabiedrībā. Tie necīgie līdzekļi, kas tiek paredzēti pēc likuma, ir nepietiekami, lai persona pēc ieslodzījuma varētu uzsākt dzīvi no jauna, jo netiek paredzēts, ka cilvēkam, kurš atbrīvojas no ieslodzījuma, ir ļoti daudz un dažādas problēmas – veselības, materiālās, atkarības problēmas, sarautās saites ar ģimeni un sabiedrību. Nav sociālās rehabilitācijas centru, kuros tiktu centralizēti apmierinātas šo cilvēku vajadzības. [14] Arī sociālo darbinieku skatījumā aktuāla problēma ir sociālās rehabilitācijas iestāžu trūkums, par ko pārliecinājās pētījuma *Situācija mājokļa politikā atbrīvotajiem no ieslodzījuma* autores 2004.gadā, izzinot speciālistu viedokli,

kurš pauda arī to, ka patversmes nevar sniegt pilnvērtīgus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, kas atbilstu bijušo ieslodzīto vajadzībām. [13]

2004.gada pētījuma *Notiesāto resocializācijas programmu īstenošana sodu izpildes mērķa sasniegšanas īstenošanā* autore O.Drippa konstatēja, ka valstī maz ir patversmju un sociālo ēdnīcu personām, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām. [18] Tas norāda uz to, ka valstī joprojām nav pietiekošs sociālo pakalpojumu klāsts personām, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma vietām.

Pētnieks P.Dedelis uzskata, ka vissliktākā situācija ir ar patversmes pakalpojumu sniegšanu, kaut gan patversmes jautājums ir visaktuālākais, kas skar personu uzreiz pēc ieslodzījuma vietas atstāšanas, ja tai nav dzīves vietas, kur atgriezties. Personām, kurām nav pieraksta vai citas piesaistes konkrētai pašvaldībai, praktiski nav iespēju saņemt nekāda veida palīdzību, jo palīdzība pārsvarā gadījumos tiek sniegta pašvaldību institūcijās, kas apkalpo tikai savā teritorijā dzīvojošos, kuri atbrīvojas no ieslodzījuma, 2005.gada pētījuma *Notiesāto sociālā rehabilitācija cietumu un Valsts Probācijas dienesta sadarbības aspektā* ietvaros secina pētnieks. [17]

Savukārt 2005.gada pētījuma *Sociālās problēmas personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas* autores R.Danovska, I.Dišlere un I.Paparde, intervējot no ieslodzījuma atbrīvotas personas, kuras ir pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas, ieguva informāciju, kas liecina par pretējo - šīs personas, pat neskatoties uz to, ka viņām nav patstāvīgas dzīves vietas un tās nevēlas atgriezties ieslodzījuma vietā un veikt kriminālnodarījumus, tomēr atsakās izmantot rehabilitācijas centru sniegtos pakalpojumus šāda iemesla pēc: viņi nevēlas sastapties ar citām personām, kuras ir bijušas tiesātas. Tieši pretēji sabiedrības uzskatiem, šīs personas vēlas atrasties tālāk no tām. [16]

Lai noskaidrotu reāli esošas iespējas veikt sociālo rehabilitāciju bijušajiem ieslodzītajiem, 2005.gadā tika veikts pētījums *Notiesāto sociālā rehabilitācija cietumu un Valsts Probācijas dienesta sadarbības aspektā* Probācijas dienestā. Pēc autora P.Dedeļa domām, piedāvātā palīdzība ir fragmentāra, nav vienotas institūciju sistēmas, kas nodrošinātu vienveidīgu palīdzību visām no ieslodzījuma atbrīvotajām personām. Nav izveidojusies veiksmīga sadarbība starp Valsts Probācijas dienestu un ieslodzījuma vietām. Valstī nav pietiekošs skaits sociālās rehabilitācijas centru, kas sniegtu personām pēc ieslodzījuma sociālās rehabilitācijas pakalpojumu. To spilgti apliecina fakts, ka 2003.gadā Valsts Probācijas dienests izsludināja konkursu

par tiesībām sniegt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus bijušajiem ieslodzītajiem, saņemot par to no valsts samaksu, pieteicās tikai 1 pakalpojuma sniedzējs. Lai Valsts Probācijas dienests varētu veiksmīgi sadarboties sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas jomās ar konkrētām brīvības atņemšanas iestādēm, ir nepieciešams vēl vairāku gadu pārlicināšanas darbs, jo šo sadarbību diktē gan sarežģītā birokrātiskā valsts pārvaldes sistēma, gan normatīvo aktu juceklis valstī. Kā piemēru autors min instrukcijas „Kārtība, kādā Valsts Probācijas dienesta pārvaldes un teritoriālo struktūrvienību darbinieki apmeklē ieslodzījuma vietas” izstrādi un saskaņošanu, kas ilga vairāk kā 6 mēnešus. „*Domājams, ka divām iestādēm, kurām ir vienoti mērķi un kuras atrodas vienas ministrijas pakļautībā, tas ir pārāk lēns sadarbības izveides laiks*”, uzskata pētījuma autors.

Kādi ir palīdzības veidi personām pēc atbrīvošanas pašvaldību institūcijās? Izplatītākais palīdzības veids, ko izdevās konstatēt pētījuma autoram, ir šis: dažāda informācijas sniegšana, kas liecina par nepietiekamu finansējumu, lai realizētu visu palīdzību, kuru institūcijas vēlētos sniegt bijušajiem ieslodzītajiem. [17]

Savukārt, lai noskaidrotu Probācijas dienesta darbības efektivitāti un sociālās rehabilitācijas programmu kvalitāti to dalībnieku skatījumā, 2005.gada pētījuma ***Probācijas dienesta darbība kvalitātes vadības principu kontekstā*** autore R.Krinberga un V.Zālamane noskaidroja 37 bijušo ieslodzīto personu viedokļus. Uz jautājumu – *vai Probācijas dienestā saņemtā palīdzība ir bijusi svarīga*, visi respondenti ir atbildējuši, ka ļoti svarīga ir dienestā saņemtā palīdzība. Savukārt uz jautājumu - *vai ir saņemta visa nepieciešamā palīdzība*, 56% īsti nevarēja pateikt, vai saņēmuši visu nepieciešamo palīdzību, bet 22% respondenti atbildēja, ka ir saņēmuši un tik pat liels respondentu skaits atbildēja, ka nav saņēmuši visu nepieciešamo palīdzību. Aptaujas dati rāda arī to, ka 46% respondentu gaidīja vairāk informācijas no dienesta darbiniekiem, bet 51% respondentu bija gaidījuši, ka darbinieki aktīvi iejauksies viņu problēmu risināšanā.

Pētījuma ietvaros autore noskaidroja arī bijušo ieslodzīto, kuri ir Sociālās rehabilitācijas centru iemītnieki, viedokli par šo centru darbību. Tika izziņāti 37 klientu viedokļi (17 – SO “Zilais krusts”, 20 – SRC “Ratnieki”). *Vai uzturēšanās laiks centrā bija ļoti vērtīgs?* 65% gadījumā respondenti uzsvēra, ka ļoti vērtīgs, 26% - pavadītais laiks bija daļēji vērtīgs, tikai 9% atzina, ka tāpat citu iespēju nebija. Tas liecina, ka respondenti pozitīvi vērtē centrā pavadīto laiku. Autori secina, ka

respondentiem šādi sociālās rehabilitācijas centri ir ļoti nepieciešami, tikai viena maza daļa nav spējusi novērtēt centra nepieciešamību.

Saņemot atbildes uz jautājumu, *kas neapmierināja uzturēšanās laikā centrā*, atklājās, ka 52% respondentu nav apmierināti ar atmosfēru centrā un tur esošo sabiedrību, bet 26% bijušos ieslodzītos neapmierina nodarbību saturs, 11% - neapmierina darbinieku attieksme, 11% - nebija apmierināti ar centrā veicamo darbu. *Vai sociālais darbinieks sniedz visu iespējamo palīdzību*, atbildes bija sekojošas. 78% respondentu pozitīvi vērtē sociālā darbinieka veikumu un sniegto palīdzību, 19% vēlas, lai sociālais darbinieks vairāk darītu viņu labā un tikai 3% atzina, ka viņu problēmas netika atrisinātas. [23]

2003.gada pētījuma *Personu, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, iespējas saņemt palīdzību Latvijas teritorijās esošajās sociālās rehabilitācijas iestādēs* autori šī pētījuma rezultātā nonāca pie secinājuma, ka Latvijā tiek nodrošināta fragmentāra palīdzība personām, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma vietām. Palīdzība ir fragmentāra gan palīdzību sniedzozo iestāžu ziņā, gan pašas palīdzības satura ziņā. Tas nozīmē to, ka Latvijā šobrīd nav vienas (vienotas) institūcijas, kura sniegtu palīdzību personām, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, kā arī sniegtā palīdzība ir atkarīga no katras institūcijas finansiālajām iespējām. Valstī šobrīd nav vienotas pieejas bijušo ieslodzīto personu sociālās rehabilitācijas jautājumiem, kas nedara godu valstij, kura tikko ir iestājusies Eiropas Savienībā. [35]

Savukārt 2003.gada pētījuma *Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām grupām* autores M.Pranka, I.Trapenciēre un A.Trupovniece uzskata, ka ir nepieciešamas kompleksas izmaiņas sociālās palīdzības un pakalpojumu sistēmas attīstībā, lai samazinātu sociālās atstumtības risku. [37]

Ģimenes atbalsta trūkums

2003.gada pētījuma *Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā* autori L.Apeināne, L.Gorbunova, O.Makejeva, J.Medvedējs un A.Nikulina ir anketējuši 60 personas pēc sodu izciešanas vietām vecumā no 18 – 51 (un vairāk) gadiem. Uz jautājumu, *ar kādām problēmām respondenti ir saskārušies, atbrīvojoties no cietuma*, tika saņemti dažādi viedokļi. Aptauja liecina, ka no 60 respondentiem 9 respondentiem problēmas izraisīja ģimenes novēršanās. [3]

10% respondentu, kas piedalījās aptaujā 1999.gada pētījumā *Sociālā darba saturs sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas nodrošināšanā*, bija vecāki par 50 gadiem, no tiem 5 aptaujātie sodīti ar brīvības atņemšanu trīs un vairākas reizes. Viena no aktuālākajām viņu problēmām bija saistīta ar ģimenes neesamību (ģimene nav bijusi vispār) vai tās novēršanos (izjukusi ģimene). [52]

Arī 2004.gada pētījuma *Sociālā rehabilitētāja darbības specifika Probācijas dienestā ar personām no 18 gadu vecuma pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas* ietvaros pētnieces V.Auziņa un I.Belševica ir noskaidrojušas, ka aktuāla problēma no ieslodzījuma atbrīvotām personām, kuras griežas Probācijas dienestā, ir ģimenes novēršanās. Par to liecina aptaujas dati, kas norāda, ka 6% no kopējā respondentu skaita ir minējuši šo problēmu kā aktuālu. [9]

2004.gada pētījuma *Cilvēktiesību pārkāpumi pret personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma vietām un viņu sociālās problēmas* ietvaros autore ir veikušas bijušo ieslodzīto anketēšanu gan Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas Sociālajā dienestā, gan Valsts Probācijas dienestā Valmieras TSV. Kopumā tika aptaujāta 21 persona vecumā no 18 – 70 (un vairāk) gadiem, kas ir griezusies minētajās institūcijās pēc palīdzības. Anketējot personas, tika noskaidrots, ka pārsvarā - 4/5 respondentiem (vecumā no 25 – 55 g.) nav ģimenes, pie kuras atgriezties. Tas norāda uz to, ka lielākai daļai bijušo ieslodzīto ģimenes vai nu nav bijis vispār (visticamāk - vecuma grupā 25 – 30 g.) vai arī tā ir novērsusies (vecuma grupā 30 – 70.g.). [2]

Savukārt 2005.gada pētījuma *Sociālās problēmas personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas* autore, intervējot no ieslodzījuma atbrīvotas personas un uzdodot jautājumu par attiecībām ģimenē, konstatē, ka personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas visbiežāk ir pārrauta saikne ar ģimeni. Intervijā pētnieces noskaidro respondentu viedokli par ģimenes atbalsta nozīmi pēc ieslodzījuma. Visi intervētie apgalvo, ka „*ļoti svarīgi, kas sagaida pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas un ļoti svarīga ir ģimene, kas saprastu, atbalsētu un dotu spēku pārvarēt notikušo*”. Intervējot 4 ekspertus, kuri ikdienā strādā ar bijušajiem ieslodzītajiem un viņu ģimenēm, tika iegūts speciālistu viedoklis. Ekspertu diskusija uzrāda daudz un dažādas problēmas, kādas ir šīm personām, taču galvenokārt, kā to uzsvēra eksperti, tās ir saistītas ar personas garīgo un psiholoģisko pasauli, kā arī ar attiecībām ģimenē. Viena no galvenajām problēmām, ar kādu saskaras personas pēc

atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas, pēc ekspertu domām, ir ģimenes atbalsta trūkums, ģimenes zaudējums un sliktas attiecības ģimenē. [16]

Pieejamība veselības un sociālās aprūpes pakalpojumiem

Veselības aprūpes pieejamība ir viena no primārajām sodu izcietušo personu vajadzībām. Šīs sodu izcietušo personu vajadzības pamatā ir cietumā iemantotās slimības, turklāt, tāda sociāli bīstama slimība – kā tuberkuloze. [22]

Lai izzinātu personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām situāciju un problēmas, 2004.gadā tika veikts pētījums sociālajā dienestā, kurā pēc palīdzības ir vērsušās minētās personas. Intervējot sociālo darbinieku, kas strādā ar personām pēc ieslodzījuma dienestā, pētniece I.Bohāne noskaidroja būtiskākās problēmas, ar kurām sastopas šīs personas pēc atbrīvošanas. Kā viena no aktuālākajām problēmām tika minēta veselības problēma (HIV/AIDS, hepatīts, tuberkuloze u.c. slimības). [14]

Atgriežoties no ieslodzījuma, ir grūti adaptēties jauniem dzīves apstākļiem, jo šīm personām ir veselības problēmas (tuberkuloze, HIV/AIDS vīruss, hepatīts B vai C), kuras nereti ir radušās ieslodzījuma vietā, secina 2004.gada pētījuma ***Cilvēktiesību pārkāpumi pret personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma vietām un viņu sociālās problēmas*** autore. [2]

Pētnieces I.Barinova, S.Jaunzeme un I.Messinga ir veikušas ekspertu aptauju, kā rezultātā ir saņēmušas speciālistu viedokli. Viens no ekspertiem - sociālais darbinieks uzskata, ka tām jaunajām sievietēm, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma kopā ar bērnu, pastāv daudzas grūti risināmas problēmas, jo šīm personām ir veselības trūkums. [11] Kāds cits ekspertu viedoklis norāda uz to, kāpēc pēc ieslodzījuma ir grūtības iekļauties sabiedrībā, jo „šīm personām bieži vien ir depresija”. [16]

Savukārt, intervējot bijušos ieslodzītos par viņu problemātiku, pētniece S.Tauriņa konstatē, ka Rēzeknes pilsētā nepietiekami tiek risināti bijušo ieslodzīto rehabilitācijas un sociālās aprūpes jautājumi. [45]

Atkarības problēmas

Atkarības problēmas bieži vien ir galvenais iemesls atkārtotai likuma pārkāpšanai. Arī intervijās saņemtā informācija liecina, ka liela daļa noziegumu tiek izdarīti alkohola vai narkotisko vielu ietekmē. Viens respondents pat izteicās, ka “*tad, kad viņš ir apreibinošo vielu ietekmē, tad viņam ir nepārvarama vēlme izdarīt kriminālnoziegumu*”. Tie intervētie, kuri atzīst, ka ir atkarīgi, ārstēšanos un

rehabilitāciju neizmanto dažādu iemeslu dēļ. Kā daži iemesli tika minēti: *kauns; nav ticība rehabilitācijas iestādēm; bailes zaudēt autovadītāja apliecību*. [16]

Lielai daļai sodu izcietušo personu ir bijusi vai arī ir vēl joprojām alkohola atkarība. To arī atzina bijušais ieslodzītais Ojārs (40 g.): *"ieslodzījumā es biju divas reizes, vienmēr par izdarībām reibumā. Esmu nonācis pie secinājuma, ka pie visām manām nepatīkšanām vainojama mana tieksme pēc alkohola. Man nepieciešama ārstēšana..."* Vairumā gadījumu sodu izcietušām personām bez sociālo dienestu vai tuvinieku palīdzības alkoholisma ārstēšana nav pieejama naudas trūkuma dēļ. [22] Alkohola atkarība no ieslodzījuma atbrīvotām personām - šī problēma ir analizēta arī 1999.gada pētījumā *Sociālā darba saturs sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas nodrošināšanā*. [52]

Lai izzinātu personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām situāciju un problēmas, 2004.gadā tika veikts pētījums *Sociālais darbs ar mērķa grupu – no ieslodzījuma atbrīvotās personas*, kura ietvaros pētniece I.Bohāne intervēja sociālo darbinieku sociālajā dienestā, kurā pēc palīdzības ir vērsušās minētās personas. Sociālais darbinieks pauda viedokli, ka viena no būtiskākajām šo personu problēmām ir alkohola, narkotisko un psihotropo vielu atkarība. [14]

Atgriežoties no ieslodzījuma, bieži vien šīm personām ir atkarība no alkohola vai narkotikām, kuras nereti ir radušās ieslodzījuma vietā. [2]

Savukārt 2005.gada pētījuma *No ieslodzījuma vietām atbrīvoto sieviešu sociālās problēmas un to risinājuma ceļi Rīgas pilsētā* ietvaros tika izzināta 6 no ieslodzījuma atbrīvoto sieviešu situācija. No sarunas ar vienu respondentu, pētījuma autore I.Barinova, S.Jaunzeme un I.Messinga konstatēja, ka sievietei ir alkohola atkarība. Šī sieviete pārmērīgi lieto alkoholu un klaiņo, pavadot naktis sen viņai zināmās vietās – kopmītņu gaitēnos un pie cilvēkiem ar atkarībām, kuri viņu uzņem. Intervējamā atzinās, ka alkohols bijis par iemeslu likumpārkāpuma izdarīšanai. Arī citai sievietei ir atkarības problēma, par ko liecina šāds piemērs. No ieslodzījuma atbrīvotā sievietē izmanto visas iespējas saņemt jebkādu palīdzību ne tikai no sociālā dienesta, bet arī no nevalstiskajām organizācijām, kas nodarbojas ar palīdzības sniegšanu šai mērķgrupai. Tādēļ šī sieviete ir labi ģērbta un paēdusi. Saņemtie produkti, ko viņa saņem (konservi, margarīns), paliek pāri un viņa tos lēti pārdod, tādā veidā iegūstot līdzekļus alkoholam.

Pētījuma autore vēlējās noskaidrot sociālā darbinieka viedokli par šīs problēmas aktualitāti. Speciālists uzskata, ka tām sievietēm, kuras atbrīvojas no

ieslodzījuma, pastāv daudzas grūti risināmas problēmas, piemēram – dzīvokļa trūkums, līdzekļu trūkums nepieciešamo vajadzību apmierināšanā. Kā sekas uzskaitītajiem trūkumiem bieži vien ir alkoholisms, narkomānija, iesaistīšanās ātras peļņas ieguves darbībās (prostitūcija, narkobizness). [11]

Analizējot pakalpojumu atbilstību no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzībām Rēzeknes pilsētā, 2005.gada pētījuma *Sociālais darbs ar no ieslodzījuma vietām atbrīvotajām personām Rēzeknes pašvaldībā* autore A.Laizāne izdala šādu negatīvu momentu - šīm personām nav garantētas tiesības saņemt bez maksas palīdzību, lai ārstētos no alkohola. [27]

Pieejamība informācijai

Lai noskaidrotu no ieslodzījuma atbrīvoto personu pieejamību informācijai, pētījuma autores K.Brīce, I.Eglīte un N.Šteinberga savā 2004.gada pētījumā *Sociālā darbinieka profesionālās kompetences – kā resurss Valsts Probācijas dienesta darbā* ir iekļāvušas jautājumu, *vai bijušie ieslodzītie ir informēti par savām tiesībām?* No 10 respondentiem 2/3 uzskata, ka informācija par viņu tiesībām nav pietiekama vai arī netiek pasniegta informatīvi. 1/3 respondentu ir skaidrība par savām tiesībām, bet viņi uzskata, ka tās tiek pārkāptas. [15]

Vēl 1997.gadā VCB konstatēja šādu problēmu. Atbrīvojoties no ieslodzījuma, cilvēkiem trūkst informācijas, kur var meklēt palīdzību, lai risinātu ar sociālajiem jautājumiem saistītās problēmas. [4]

Lai noskaidrotu bijušo ieslodzīto informētību, 2004.gada pētījuma *Cilvēktiesību pārkāpumi pret personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma vietām un viņu sociālās problēmas* autori veica aptauju un uzdeva jautājumu par cilvēktiesību ievērošanu vai neievērošanu attiecībā uz šīm personām, kā arī *vai bijušajam ieslodzītajam ir izpratne par to, kas ir cilvēktiesības*. Pētījuma autori saņēma šādas atbildes: “*manas cilvēktiesības netiek ievērotas*” vai “*man nav informācija par to, kas ir manas cilvēktiesības*”. [2] Pētnieks P.Dedelis, veicot bijušo ieslodzīto aptauju 2005.gadā, konstatēja, ka personas pēc atbrīvošanas nav informētas par iespējām saņemt pakalpojumus un atbalstu. Par to liecina pētnieka minētais fakts, ka 90,6% no visiem aptaujātajiem atzina, ka viņi nav informēti par reģistrāciju bezdarba gadījumam. [17]

Pieejamība psihologa pakalpojumiem

Brīvības atņemšana pati par sevi ir smaga psiholoģiska trauma, kas atstāj negatīvu ietekmi uz indivīda psihi. Vēl lielākiem psiholoģiskiem satricinājumiem ir pakļautas personas, kuras atbrīvojas no ieslodzījumu vietām un nonāk brīvībā. [10] Daudzi pētījumi liecina, ka no ieslodzījuma atbrīvotām personām ir nepieciešami psihologa pakalpojumi, lai viņi varētu normāli iekļauties atpakaļ sabiedrībā, bet šie pakalpojumi viņiem nav pieejami. Par to liecina 2001.gadā veiktais pētījums ***Sociālā darba loma starpinstitucionālajā sadarbībā darbā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām***, kura ietvaros tika izzinātas bijušo ieslodzīto aktuālākās problēmas, ar kurām šīs personas vēršas Liepājas pilsētas pašvaldību institūcijās. Pētnieki noskaidroja, ka aktuāla problēma sodu izcietušām personām ir viņu psiholoģiskā nesagatavotība dzīvei brīvībā, jo ilgstoši atrodoties ieslodzījumā, cilvēks zaudē iemaņas komunicēties, kas liecina par to, ka šīm personām ir nepieciešama psihologa palīdzība, lai būtu vieglāk iekļauties sabiedrībā.

Pētījuma ietvaros autori noskaidro, cik liela ir iespēja saņemt efektīvu psiholoģisku palīdzību Liepājas pilsētā. B/O Sociālais centrs "Tev" piedāvā praktisku palīdzību un veic sabiedrības izglītošanu. Centrā darbojas 2 sertificēti psihoterapeiti. Piedāvātā palīdzība bieži būtu nepieciešama no ieslodzījuma atbrīvotajām personām, bet ne vienmēr viņiem ir iespēja to saņemt līdzekļu trūkuma dēļ. Arī pašvaldība nespēj nodrošināt finansējumu psihoterapeitu pakalpojumu apmaksai.

Liepājas pilsētas reliģiskās organizācijas sniedz materiālu un garīgu atbalstu personām, kuras ir izcietušas sodu brīvības atņemšanas iestādē, bet šī palīdzība tiek piedāvāta tikai tad, ja šīs personas labprātīgi iesaistās reliģiozos rituālos. [47]

Arī 2005.gada pētījumā ***Sociālās problēmas personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas*** ir analizēta augstāk minētā problēma. Pētnieki ir veikuši fokusa grupas diskusiju, kuras rezultātā iepazinās ar speciālistu viedokļiem. Ekspertu diskusija uzrāda daudz un dažādas problēmas, kādas ir šīm personām, taču galvenokārt, kā to uzsvēra eksperti, tās ir saistītas ar personas garīgo un psiholoģisko pasauli. Pēc speciālistu domām izriet, ka „no ieslodzījuma atbrīvotām personām nav skaidra dzīves orientācija, nav sakārtota vērtību skala, galvā valda pilnīgs haoss. Svarīgs ir identitātes jautājums – kas es esmu, kas es vēlos būt un ko es vēlos sasniegt. Bijušajiem ieslodzītajiem nav atbilžu uz šiem jautājumiem. Viņiem bieži vien ir adaptācijas problēmas, iznākot no ieslodzījuma, zems pašvērtējums, pret sevi vērsta agresija, depresija, problēmas ģimenē, psiholoģiskas problēmas, pašstigmatizācija -

cilvēki, kas nonākuši konfliktā ar likumu un bijuši ieslodzījumā, jūtas apzīmogoti un uzskata, ka pret viņiem būs attiecīga attieksme". [16] Šī virkne problēmu norāda uz to, ka personām pēc ieslodzījuma ir nepieciešama psihologa palīdzība.

Pieejamība jurista pakalpojumiem

Pēc situācijas izzināšanas Liepājas pilsētas Sociālās palīdzības centrā 2001.gadā, autores D.Upleja, K.Simoņenko un E.Siliņa ir noskaidrojušas, ka no ieslodzījuma esošām personām pārāk maz iespēju ir saņemt juridisku palīdzību. [47]

2.3. Pētījumu rezultātu kopsavilkums

Latvijā iepriekš veikto pētījumu analīze ļauj izvirzīt visvairāk analizētās ieslodzījumā esošo un no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības un problēmas pētnieku skatījumā un sakārtot tās prioritārā secībā - pēc to analīzes biežuma.

Visbiežāk analizētas ieslodzīto personu vajadzības

- Vajadzība pēc nodarbinātības un izglītības
- Vajadzība pēc sociālā darbinieka un saiknes saglabāšanas ar ģimeni, draugiem
- Vajadzība pēc likumu un citu normatīvo aktu pārzināšanas
- Vajadzība pēc psihologa palīdzības

Visbiežāk analizētas ieslodzīto personu problēmas

- Darba, nodarbinātības un saturīga brīvā laika pavadīšanas iespēju trūkums
- Sociālās rehabilitācijas un profesionāla sociālā darbinieka trūkums
- Izglītības iespēju un arodapmācības trūkums
- Neapmierinoši sadzīves apstākļi
- Nepieejamība medicīnas pakalpojumiem
- Nepieejamība psihologa pakalpojumiem
- Konfliktējošas attiecības ar personālu
- Nepieejamība informācijai

- Nedrošība un konfliktējošas attiecības ar kameras biedriem

Visbiežāk analizētas no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības

- Vajadzība pēc mājokļa
- Vajadzība izglītoties un iegūt amatu
- Vajadzība pēc darba
- Vajadzība pēc plašāka sociālo pakalpojumu tīkla
- Vajadzība pēc dokumentiem
- Vajadzība pēc psihologa palīdzības
- Vajadzība pēc ģimenes atbalsta
- Vajadzība pēc sabiedrības izpratnes un pozitīvas attieksmes
- Vajadzība pēc materiālā atbalsta
- Vajadzība pēc veselības un sociālās aprūpes pakalpojumiem
- Vajadzība pēc informācijas
- Vajadzība pēc juristu pakalpojumiem

Visbiežāk analizētas no ieslodzījuma atbrīvoto personu problēmas

- Dzīvojamās platības neesamība
- Nepieejamība darba tirgum un izglītībai
- Nepieejamība sociālajiem pakalpojumiem
- Finanšiālas grūtības un elementāro iztikas līdzekļu trūkums
- Personu apliecinošu dokumentu trūkums
- Apkārtējo cilvēku negatīva attieksme
- Grūtības risināt sociālās problēmas un sociālo prasmju trūkums
- Atkarības problēmas (alkohola, narkotisko un psihotropo vielu u.c.)
- Ģimenes atbalsta trūkums
- Nepieejamība veselības un sociālās aprūpes pakalpojumiem
- Nepieejamība informācijai
- Nepieejamība psihologa pakalpojumiem
- Nepieejamība jurista pakalpojumiem

2.4. Secinājumi un rekomendācijas

Pētījumu rezultātu analīze liecina, ka gadu no gada aktualizējas ieslodzījumā esošu un no ieslodzījuma atbrīvoto personu problēmas, kas ir analizētas apkopotajos pētījumos, bet vēl joprojām tās netiek risinātas.

Visvairāk analizētas problēmas ieslodzījumā esošām personām ir saistītas gan ar nodarbinātību un saturīgu brīvā laika pavadīšanu ieslodzījuma vietā, gan ar ierobežotām iespējām iesaistīties resocializācijas programmās un sociālās rehabilitācijas trūkumu. Pētījumi rāda, ka ieslodzītie izjūt nedrošību par rītdienu, viņi nav gatavi atgriezties sabiedrībā, jo nezina, kā ir kārtojami nepieciešamie dokumenti, kur varētu saņemt konsultācijas sociālajos jautājumos, kas tieši norāda uz to, ka ieslodzījuma vietās netiek veikta ieslodzīto personu sociālā rehabilitācija un viņi netiek sagatavoti dzīvei brīvībā.

Lielu lomu ieslodzīto personu sagatavošanai brīvībā un sociālās dzīves normalizācijā spēlē ieslodzījuma vietu personāls, bet 12 pētījumos ir analizētas problēmas, kuras ir sekas tam, ka ieslodzījuma vietās trūkst sociālās rehabilitācijas un profesionāla sociālā darbinieka pakalpojumu, kas norāda uz to, ka ieslodzījuma vietās trūkst mūsdienīgu izglītību ieguvušu speciālistu (sociālie darbinieki, sociālie rehabilitētāji, psihologi), kas nodarbotos ar ieslodzīto personu sadzīves problēmām, personīgo lietu risināšanu slēgta tipa institūcijā, kā arī psiholoģisku palīdzību adaptācijai šajā vidē un notiesātās personas sagatavošanai atgriezties sabiedrībā. Ieslodzīto personu sociālā rehabilitācija un sagatavošana atbrīvošanai tiek veikta minimāli sociālās rehabilitācijas personāla trūkuma dēļ. Ieslodzījuma vietu personāls uzskata, ka pastāv atbilstošu sadzīves apstākļu nodrošināšanas problēmas, lai realizētu sociālās rehabilitācijas programmas ieslodzījuma vietās.

Aktuāla problēma ieslodzījuma vietās ir notiesāto izglītības iespējas un arodapmācība, jo 9 pētījumi liecina, ka cietumos nav iespējams iegūt vidējo izglītību un tajos netiek piedāvāta ne profesionālā, ne arodizglītība. Nodarbinātības, izglītības un aroda iegūšanas iespējas ieslodzījuma vietās dotu nākotnes perspektīvu notiesātajai personai. Valsts budžets neparedz vispārīzglītojošo un arodskolu atvēršanu ieslodzījuma vietās (izņemot Cēsu AIN), kā rezultātā pastāv riska faktori ieslodzīto degradācijai un veiksmīgai resocializācijai.

Ieslodzījumā esošas personas bieži vien nav informētas vai arī neizprot ieslodzījuma vietu kārtības noteikumus, līdz ar to viņām rodas domstarpības un

savstarpēji konflikti ar ieslodzījuma vietu darbiniekiem, kas izpaužas - higiēnas preču atņemšanā, ilgstošas satikšanās ar tuviniekiem aizliegšanā u.c. nehumānā rīcībā, par ko liecina 6 pētījumu analīzes rezultāti.

8 pētījumos ir analizētas problēmas, kas saistās ar ieslodzīto personu sliktiem sanitāriem apstākļiem, ēdināšanu, lielo cilvēku skaitu kamerās. Cietumi ir pārbļīvoti, ieslodzītie mitinās nelielās kamerās, kurās bieži vien nestrādā ventilācijas sistēma un trūkst svaiga gaisa. Visi šie apstākļi veicina tuberkulozes izplatīšanos cietumos, bet 7 pētījumi norāda uz to, ka ieslodzījumā medicīnas pakalpojumi tiek sniegti nekvalitatīvi un pieejamība tiem ir ierobežota.

4 pētījumos ir analizēts psiholoģiskais klimats kamerās, kas negatīvi ietekmē ieslodzīto personu psihi. Ieslodzītie izjūt nedrošību par savu dzīvību, jo viņu starpā notiek psiholoģiska spriedze, savstarpēji konflikti un fiziska izrēķināšanās.

4 pētījumos parādās notiesāto personu vēlme strādāt, mācīties un iegūt vispārējo un profesionāli tehnisko izglītību, apgūt valsts valodu, pārkvalificēties. 4 pētījumos ieslodzījumā esošās personas ir izteikušas vajadzību pēc sociālā darbinieka, kas iepazīstinātu ar likumiem, izskaidrotu ieslodzījuma vietu kārtības noteikumus, kas uzklautu un dotu padomus sarežģītās situācijās, kas palīdzētu uzturēt sakarus ar ģimeni un draugiem. 2 pētījumi norāda uz to, ka ieslodzījumā esošām personām ir vajadzība pēc likumu un citu normatīvo aktu pārzināšanas, bet 1 pētījumā ir uzsvērts, ka lielākai daļai ieslodzīto personu (85%) soda izciešanas laikā ir bijusi vajadzība pēc psiholoģiskas un sociālas palīdzības, kuru saņēma tikai neliels notiesāto skaits.

Brīvības atņemšanai un personas izolēšanai no sabiedrības ilgāka laika posmā ir negatīvas sekas, kas atstāj psiholoģisku traumu uz indivīda psihi. Vēl lielākiem psiholoģiskiem satricinājumiem ir pakļautas personas, kuras atbrīvojas no ieslodzījumu vietām un nonāk brīvībā. Viņas šokē ne tikai ātrais dzīves ritms, bet arī sociālā neaizsargātība, dzīves vietas reģistrācijas problēmas, darbā iekārtošanās neiespējamība un grūtības atpakaļ iekļauties sabiedrībā, kurā ir strauji mainījušās vērtības.

Katru gadu no brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām vidēji atbrīvojas 2500 cilvēku, kuri saskaras ar daudzām grūti atrisināmām problēmām. Iznākot no ieslodzījuma, būtiskākās problēmas parasti veidojas sakarā ar to, ka bijušie ieslodzītie **nevar apmierināt savas pamatvajadzības** (mājvieta, uzturs). 21 pētījumā ir analizēta problēma, kas saistīta ar bijušo ieslodzīto personu dzīvojamās platības neesamību. Arī sociālā darba speciālisti atzīst, ka visaktuālākā un visgrūtāk risināmā

problēma personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām, ir **pastāvīgas mājvietas un dzīves vietas** jautājums. Mājoklis ir viena no cilvēka pamata vajadzībām. Ja cilvēkam nav sava jumta virs galvas, ja viņš saskaras ar sabiedrības negatīvo attieksmi un nejutas piederīgs tai, viņā rodas arvien lielāka vēlme norobežoties no visa un pakļauties iepriekšējās sociālās vides negatīvajai ietekmei. 13 pētījumos pētnieki analizē bijušo ieslodzīto problēmas, kas izriet no finansiālām grūtībām un elementāro iztikas līdzekļu trūkumu. Neatrodot savu vietu sabiedrībā un nesaņemot eksistences līdzekļus, bijušie ieslodzītie izdara jaunus noziegumus un atkal nokļūst ieslodzījumā. Personām, kurām nav deklarēta dzīves vieta vai citas piesaistes konkrētai pašvaldībai, praktiski **nav iespēju saņemt nekāda veida palīdzību**, jo palīdzība pārsvarā gadījumos tiek sniegta pašvaldību institūcijās, kas apkalpo tikai savā teritorijā dzīvojošos, kuri atbrīvojas no ieslodzījuma. Problēma – **personu apliecināšu dokumentu trūkums** tiek analizēta 12 pētnieku darbos, kas norāda uz to, ka nevienu no problēmām nav iespējams risināt, ja – personai nav personu apliecināšu dokumentu. No ieslodzījuma persona atgriežas bez pasas → trūkst līdzekļu → nevar reģistrēties dzīvesvietā → nevar stāties uzskaitē Valsts Nodarbinātības aģentūrā → nevar iekārtoties darbā → nevar risināt citas problēmas. Pētījumi liecina, ka problēmas rada pasas saņemšana kā soda izciešanas laikā, tā arī pēc atbrīvošanas.

Grūtības risināt sociālās problēmas un neierastās vides maiņa, īpaši aktuāla, ja persona ieslodzījumā pavadījusi vairāk kā 10 gadus, jo ilgstoši atrodoties ieslodzījumā, cilvēks zaudē iemaņas dzīvot patstāvīgu dzīvi, risināt pat vienkāršas - sadzīviskas problēmas un organizēt savu dzīvi saskaņā ar sabiedrībā valdošajām normām un vērtībām. Par šīs problēmas aktualitāti liecina 9 pētījumi. Savukārt **apkārtējo cilvēku negatīva attieksme un nevēlēšanās izprast bijušo ieslodzīto problēmas, kā arī iestāžu darbinieku neatsaucība** sodu izcietušai personai rada papildu grūtības savu problēmu risināšanā. Uz šīs problēmas esamību norāda 11 pētnieku veiktie pētījumi. Pētījuma autori uzskata, ka svarīgs priekšnosacījums ir **paša bijušā ieslodzītā griba un motivācija mainīties**. *“Ja cilvēks pats nav motivēts un ieinteresēts mainīt savu dzīvi sabiedrībai pieņemamā veidā, tad arī sabiedrības atbalsts un pretimnākšana nelīdzēs”*.

Situācija attiecībā uz mērķagrupas **iesaistīšanos darba tirgū ir kritiska**, jo 20 pētījumi norāda uz to, ka no ieslodzījuma atbrīvotajām personām nav iespējams iekārtoties darbā, jo nav iepriekšējās darba pieredzes, trūkst valsts valodas prasmes, nav darba tirgus prasībām atbilstošas izglītības un kvalifikācijas.

Pieejamība sociālajiem pakalpojumiem un to trūkums ir analizēta 14 pētījumos, kuros pētnieki norāda uz to, ka personām pēc atbrīvošanas pārāk maz ir iespēju saņemt palīdzību, jo valstī nepastāv vienota sistēmiska pieeja, kas nodrošinātu sodu izcietušo personu iekļaušanu sabiedrībā un netiek izveidoti sociālās rehabilitācijas centri.

Lai personas pēc soda izciešanas vietām veiksmīgi iekļautos sabiedrībā, viņām ir nepieciešams ģimenes atbalsts, kas ir jaušams 5 analizētajos pētnieku darbos. Viena no galvenajām problēmām, ar kādu saskaras personas pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas, ir ģimenes atbalsta trūkums un ģimenes novēršanās. Pētījumos lielākā daļa respondentu apgalvo, ka „*ļoti svarīgi, kas sagaida pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas un ļoti svarīga ir ģimene, kas saprastu, atbalstītu un dotu spēku pārvarēt notikušo*”.

Rezumējot augstāk izklāstīto, jāsecina, ka ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu problēmas, ar kādām viņi saskaras ieslodzījumā un postpenitenciārajā periodā, ir aktualizējušas situāciju, kad praksē ir nepieciešama sadarbība profesionāļu (sociālie rehabilitētāji, sociālie darbinieki, sociālie pedagogi, psihologi, policijas darbinieki, brīvprātīgie probācijas darbinieki, Probācijas dienesta nodaļu speciālisti, Nodarbinātības Valsts aģentūras darbinieki, Ieslodzījuma vietu pārvaldes speciālisti, ieslodzījuma vietu administrācija u.c.) starpā, lai kopīgiem spēkiem veicinātu personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām veiksmīgu iekļaušanos sabiedrībā.

Lai pētījumos analizētās ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu problēmas aktualizētu un tām tiktu pievērsta lielāka sabiedrības uzmanība, ir nepieciešams izstrādāt vienotu datu bāzi, kurā iekļautu visus Latvijā veiktos pētījumus saistībā ar minētās mērķauditorijas problemātiku.

Pētnieku rekomendācijas, kuras ir balstītas uz 30 iepriekš veiktajiem pētījumiem

Ieslodzījuma vietu pārvaldei un ieslodzījuma vietām

Lai uzlabotu situāciju ar ieslodzīto nodarbinātību, darba iespēju nodrošināšanu un brīvā laika aizņemtību:

- jāpanāk izmaiņas likumdošanā, piemērojot nodokļu atlaides tiem uzņēmumiem, kas ziedo, sadarbojas vai citādā veidā palīdz ieslodzīto personu problēmu risināšanā. Ražotnēm cietumu telpās jāpiemēro nodokļu atvieglojumi;

- jārada apstākļi, lai piesaistītu privātā sektora līdzekļus un palielinātu valsts pasūtījumus Latvijas cietumu ražotnēs;
- jārisina jautājums par ieslodzīto saražotās produkcijas realizāciju, kas ļautu ieslodzītajam nopelnīt un atmaksāt parādus valstij, gan arī samazināt valsts izdevumus par ieslodzīto personu uzturēšanu cietumos;
- nepieciešams atrast līdzekļus inventāra iegādei, lai varētu realizēt kaut minimumu sporta nodarbības un palielinātu ieslodzīto aizņemtību
- jāorganizē sadarbība ar viesnīcām (gulta veļas, dvieļu ziedošana cietumiem), kā arī jāsadarbojas ar sporta klubiem par lietotās tehnikas pārdošanu vai atdošanu cietumiem;
- jāattīsta bibliotēkas un jāveicina ciešāka sadarbība ar redakcijām žurnālu un grāmatu piegādē.

Ieslodzījuma vietā ir nepieciešams sociālais darbinieks, kurš:

- regulāri informētu notiesātās personas par likumdošanu un sociālajiem jautājumiem;
- sniegtu nepieciešamās zināšanas veiksmīgai reintegrācijai sabiedrībā;
- veicinātu un uzturētu resocializācijas darbu ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos.

Sociālajam darbiniekam ir jāsadarbojas ar

- visām ieslodzījuma vietu struktūrvienībām (ieslodzītā režīma, uzraudzības, uzskaites, sociālās rehabilitācijas, medicīnas u.c. daļām);
- ar Probācijas dienestiem, sociāliem dienestiem, pašvaldībām, namu pārvaldi, patversmēm, sociālo māju sociālajiem darbiniekiem, valstiskām un nevalstiskām organizācijām un izglītības darbiniekiem.

Nekavējoši uzsākts sociālais darbs ar apcietināto būtu daudz efektīvāks un ekonomiski izdevīgāks nekā darbs ar atbrīvoto no cietuma, kuru neatrisināmās problēmas pavada ik uz soļa.

Lai nodrošinātu piemērotus dzīves apstākļus ieslodzījuma vietās:

1. ir jārisina medicīniskās aprūpes problēma saistībā ar infekciju slimību izplatīšanos un jāiegādājas jauna un moderna rentgena aparatūra, kas nodrošinās ieslodzījumā esošām personām profilaktisku apskati, tādējādi ļaus konstatēt slimību sākuma stadijā;
2. lai uzlabotu ieslodzīto veselības stāvokli, ir jāattīsta sporta nodarbības un radošās aktivitātes;

3. jāpaplašina psihologu dienests.

Lai uzlabotu un attīstītu patreizējo izglītības stāvokli ieslodzījuma vietās, visi spēki ir jāvērs uz šādu problēmas risinājumu:

5. ir jāizskata augstākās izglītības vajadzības un iespējas notiesātiem, kā arī, sadarbībā ar Latvijas augstskolām, pakāpeniski ir jārisina augstākās izglītības iespēju veidošana ieslodzījuma vietās;
6. nepieciešama mērķtiecīga un organizēta pieeja latviešu valodas apguves sistēmas radīšanai Latvijas cietumos.

Lai veicinātu sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nodrošinājumu ar kvalificētu darbinieku piesaisti, ieteicams:

9. ieslodzījuma vietu personālam regulāri jāpapildina savas zināšanas kvalifikācijas celšanasursos;
10. ieslodzījuma vietu darbiniekiem ir regulāri jāizglītojas;
11. jāizstrādā sociālās rehabilitācijas programmas, kurām sevī jāietver gan individuālais darbs ar notiesātajiem, gan darbs grupās;
12. sociālās rehabilitācijas programmu īstenošanai ikgadēji jāpiešķir finansiālie līdzekļi;

Notiesāto personu resocializāciju veicina:

8. iespēja kontaktēties ar ģimeni, radiem, draugiem. Tādēļ liela uzmanība ir jāpievērš tam, lai kontakti ar ģimeni un citiem tuviniekiem netiktu pārtraukti;
9. darbs, mācības, sporta pasākumi, saturīgi aizpildīts brīvais laiks.

Ieslodzījuma vietu pārvaldei sadarbībā ar Probācijas dienestu

Lai samazinātu dažādos sarežģījumus, ar kuriem sastopas bijušie ieslodzītie pēc atbrīvošanas, nepieciešami sekojoši pasākumi, kurus būtu jāveic Ieslodzījuma vietu pārvaldei sadarbībā ar Probācijas dienestu katrā ieslodzījuma vietā:

1. jāsniedz notiesātajiem nepieciešamo informāciju par formalitāšu kārtošanu pēc atbrīvošanas;
2. jāuztur saikne ar valsts un pašvaldību iestādēm, savlaicīgi apmainoties ar informāciju par notiesāto pirms atbrīvošanas;
3. jārisina ar personu apliecinošu dokumentu formēšanu saistītie jautājumi;
4. iespēju robežās jāiesaista notiesātos sociālās uzvedības korekcijas programmās;
5. jāizvērtē problēmu risinājuma alternatīvas.

Valsts Probācijas dienestam

Pirmajā pusgadā pēc ieslodzījuma nepieciešams nodrošināt bijušos ieslodzītos ar vispusīgu sociālo atbalstu, tai skaitā - sociālās korekcijas programmām, kas veicinātu bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā. Ir jāveicina sociālās rehabilitācijas centru un dienas centru pakalpojumu piedāvājuma daudzumu un kvalitātes pieaugumu valstī attiecībā uz bijušajiem ieslodzītajiem. Ir jāveido vispusīgas sociālās rehabilitācijas programmas, iekļaujot arī mājokļa problēmas īslaicīgu atrisinājumu. Rehabilitācijas laikā personām pēc atbrīvošanas būtu iespēja ne tikai nokārtot dokumentus, bet arī mācīties, meklēt darbu un mājokli, kā arī iziet veselības pārbaudes un sakārtot veselību. Nepieciešamības gadījumā saņemt psihologa konsultācijas un iesaistīties psiholoģiskā atbalsta grupās.

Nodarbinātības Valsts aģentūrai

- Jārada valsts subsidētās darba vietas, lai izejot no ieslodzījuma, atbrīvotām personām tiktu nodrošināta darba vieta, kas ir visu materiālo vērtību garants.
- Attiecībā uz bijušajām ieslodzītajām sievietēm, vēlams šīs personas iesaistīt darbos, kuri saistīti ar palīdzības sniegšanu, proti - pansionātos, slimnīcās, bērnu namos.

Sociālā darba augstskolām

- Lai pilnībā izprastu bijušo ieslodzīto specifiskās problēmas un profesionālā līmenī tās risinātu, ir nepieciešams izstrādāt specializētu mācību programmu, kas būtu paredzēta sociāliem darbiniekiem, kuri strādā ar likumpārkāpējiem, no ieslodzījuma atbrīvotām personām un atkārtoti sodītām personām.
- Jāapmāca sociālie darbinieki darbam ar sievietēm, kuras izcietušas sodu par narkotiku tirdzniecību, iekļaujot mācību programmā lekciju kursu „Sociālais darbs ar sievietēm, kuras izcietušas sodu par narkotiku tirdzniecību”.
- Lai informētu plašāku sabiedrību par problēmām, kas saistītas ar narkotikām un iespējamiem problēmu risināšanas veidiem, ieteicams:
 - ✓ organizēt augstskolās seminārus, kuros sociālie darbinieki varētu padziļināt savas zināšanas un iegūt papildu informāciju par jauninājumiem darbā ar attiecīgo mērķagrupu.
 - ✓ iesaistīt studentus pētījumos, kuros būtu detalizētāk analizētas Sociālās rehabilitācijas centru klientu vēlnes, jo nav veikts neviens pētījums par

bijušo ieslodzīto, kuri mitinās Sociālās rehabilitācijas centros, vajadzībām. Šāda vajadzību izpēte ļaus izstrādāt visaptverošu Sociālās rehabilitācijas programmu un saskaņā ar bijušo ieslodzīto vēlmēm modelēt Sociālās rehabilitācijas centru darbību.

Pašvaldību sociālajiem dienestiem un sociālajiem darbiniekiem

- Pašvaldībām, atbilstoši likuma normām, jānodrošina sociālā palīdzība un sociālie pakalpojumi sodu izcietušām personām:
 1. sociālie pabalsti sodu izcietušai personai vai sodu izcietušās personas ģimenei;
 2. palīdzība dzīvokļa jautājuma risināšanā. Pagaidu dzīvojamās telpas ierādīšana: sociālajās mājās vai sociālajos dzīvokļos, pansijās vai viesnīcas tipa dzīvojamās telpās, grupu mājās/ dzīvokļos;
 3. sociālā rehabilitācija sodu izcietušo personu sociālās adaptācijas periodā pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas.
- Pašvaldībām jāmeklē alternatīvie risinājumi un tie jāpielieto sodu izcietušo personu sociālo problēmu risināšanā:
 1. mājokļa jautājuma risināšanā lētāks un racionālāks variants ir dzīvojamo telpu saglabāšana soda izciešanas laikā, sniedzot ieslodzītā ģimenei, ja tā ir maznodrošināta, materiālu palīdzību īres un komunālo maksājumu apmaksai;
 2. sociālo māju vai kopmītņu iekārtošana, kurās atbrīvotās personas varētu atrasties noteiktu laiku pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas.
- Pašvaldībās, vismaz pilsētu un rajonu līmenī, nepieciešami profesionāli, vispusīgi izglītoti sociālie darbinieki darbam ar personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām, kas:
 1. veiktu bijušo ieslodzīto personu informēšanu par to, kādas ir viņu tiesības saņemt palīdzību pašvaldībās un citās institūcijās;
 2. veicinātu sadarbību ar nevalstiskajām organizācijām palīdzības sniegšanā personām, kas atbrīvotas no ieslodzījuma, lai atvieglotu šo personu sociālo problēmu risināšanu;
 3. veidotu sadarbību ar citām institūcijām (VPD, IeVP, ieslodzījuma vietām u.c.), lai iegūtu informāciju par to, cik personas no konkrētas pašvaldības tuvākajā laikā tiks atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, kāda veida palīdzība viņām būs nepieciešama, kādi ir bijušā ieslodzītā personīgie resursi

(ģimenes atbalsts, iespēja strādāt, personu apliecinošie dokumenti, mājoklis, izglītība, vēlme un motivācija mainīties).

Lai šo procesu atvieglotu, visās Latvijas ieslodzījuma vietās būtu nepieciešami sociālie darbinieki, ar kuriem pašvaldībās esošie sociālie darbinieki varētu sazināties un apmainīties ar informāciju. Šīs sadarbības rezultātā sociālais darbinieks būs guvis informāciju par potenciālo klientu un varēs plānot savu darbību, risinot jau konkrētu gadījumu.

Nevalstiskajām organizācijām

- Sadarbībā ar Sociālajiem dienestiem un Valsts Probācijas dienestu, dibināt sociālās rehabilitācijas centrus sociālas un psiholoģiskās palīdzības sniegšanai personām, kas izcietušas sodu ar izmitināšanas iespējām uz laiku, kamēr tiek risinātas dzīvokļa un nodarbinātības jautājumi.
- Lai sociālās rehabilitācijas darbs noritētu veiksmīgi, Sociālās rehabilitācijas centros ir jābūt sociālajam darbiniekam, kurš koordinētu sadarbību ar:
- Sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem klienta iespējamās dzīves vietas problēmas risināšanā; finansiālās palīdzības saņemšanai; personu apliecinošu dokumentu noformēšanai (ja tas nepieciešams);
- Ieslodzījuma vietu sociālajiem darbiniekiem.
- Lai novērstu sabiedrības negatīvo attieksmi pret personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām, sociālajam darbiniekam jāstrādā arī ārpus sociālās rehabilitācijas centriem un jāveic:
- sabiedrības informēšanas darbs par sodu izcietušo personu problēmām, ar mērķi izglītēt un mazināt sabiedrības negatīvo attieksmi, kā arī samazināt risku no ieslodzījuma atbrīvotiem kļūt par sociāli izslēgto personu grupu sabiedrībā;
- preventīvais darbs ar riska grupas jauniešiem, iesaistot darbā sodu izcietušās personas, kas integrējušās sabiedrībā pēc sociālās rehabilitācijas pasākumu programmas veiksmīgas īstenošanas;
- sabiedrība ir jāizglīto par sarežģītajām problēmām un cilvēktiesību pārkāpumiem, ar kuriem nākas saskarties personām pēc atbrīvošanas;
- šim mērķim var izmantot tādas pasākumus, kā masu mediju piesaistīšana, informatīvu materiālu izgatavošana, publisku diskusiju, semināru, konferenču

organizēšana par sodu izcietušo personu aktuālākajām problēmām un problēmu risināšanas iespējām;

- jāorganizē dažādi pasākumi sabiedrības informēšanai par personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas, viņu problēmām, lai sniegtu izpratni, kāpēc šo personu problēmas ir aktuālas sabiedrībai kopumā, tādējādi veicinot sabiedrības iecietību.

Rīgas domei

sadarbībā ar RD Komunālo departamentu, Nevalstiskajām organizācijām, Nodarbinātības valsts aģentūru un Valsts Probācijas dienestu

Veicināt bijušo ieslodzīto dzīvokļu jautājumu risināšanu, izmantojot pētījuma autoru ieteikumus ar 5 alternatīvām:

- Ieslodzīto sagatavošana atbrīvošanai, rehabilitācijas darbs cietumā, Probācijas dienestu darbs ar ieslodzītā ģimeni, kas sekmēs ieslodzītā atgriešanos ģimenē un bijušā ieslodzītā reintegrāciju sabiedrībā.
- Pašvaldība atpērk no namīpašniekiem atsevišķus dzīvokļus īres namos vai mājas ar zemu labiekārtojuma pakāpi un nepieciešamo kapitālo remontu. Izmantojot pašvaldības un ES līdzekļus, veic šo dzīvokļu pārbūvi un remontu, iesaistot šajos darbos atbrīvotos no ieslodzījuma ar tiesībām turpmāk īrēt šo dzīvojamo platību.
- Pašvaldība meklē kredītresursus, izsludinot konkursu par rehabilitācijas centra izveidi atbrīvotajiem no ieslodzījuma, piesaistot NVO un privātpersonas.
- Ar valsts galvojumu atvieglot banku noteikumus dzīvojamās platības iegādei personām, kuru ienākumi neatbilst pašreiz noteiktajiem kredīta izsniegšanas kritērijiem.
- Rīgas dome aktīvi meklē brīvās dzīvojamās platības Latvijas mazpilsētās un lauku rajonos un sekmē to, lai uz dzīvi lauku rajonos un Latvijas mazpilsētām varētu pārcelties maznodrošinātas vecuma personas un maznodrošināti invalīdi, kuriem ir paredzami stabili ienākumi pensijas izmaksu veidā un līdz ar to šo cilvēku eksistence nav būtiski atkarīga no nodrošinājuma ar darbu. Rajonos ierādāmajiem dzīvokļiem tiek piešķirts neprivatizējamā dzīvokļa statuss.

Pēc alternatīvu izstrādātāju domām, teorētiski un tehniski pamatotākā, kā arī politiski iespējamākā ir 2.alternatīvas realizācija, jo pašvaldībai ir pirmpirkuma tiesības uz īpašumu.

Lai īstenotu šo alternatīvu, ir nepieciešama institūciju sadarbība - RD Komunālais departaments, Valsts Nodarbinātības aģentūra, Valsts Probācijas dienests, projekta veicēja celtniecības firma.

Saskaņā ar piešķirtajiem ES līdzekļiem dažādu projektu īstenošanai, arī Valsts Nodarbinātības aģentūra ir iesaistīta šinī projektā iedzīvotāju nodarbinātības jautājumā.

Atbalstot projekta izveidi dzīvojamo māju kapitālremonta un atjaunošanas darbu veikšanai un iesaistot darbā atbrīvotos no ieslodzījuma, Valsts Nodarbinātības aģentūra veicinās ne tikai šo personu nodarbinātību, bet arī mazinās bijušo ieslodzīto izolētību, kas savukārt - motivētu šo personu iesaistīšanos darba tirgū.

Pēc autoru domām, šī alternatīva ir finansiāli iespējama, jo tā izmaksā lētāk: daļu līdzekļu segtu ES, daļu – šī projekta īstenotājs un daļu pašvaldība. Arī Valsts Probācijas dienestam, kuram ir piešķirti valsts līdzekļi, ir iespēja iesaistīties šī projekta īstenošanā.

Pētījuma autore ir izplānojušas 2.alternatīvas ieviešanas etapus un sadalījušas funkcijas atbildīgo pušu starpā:

- RD Komunālais departaments veido darba grupu. Tiek apzināti namīpašnieki, kuri vēlas pārdot savus namus vai atsevišķus dzīvokļus savos namos;
- RD Finanšu departaments pēta iespējas daļu finanšu resursu novirzīt dzīvojamās platības iepirkšanai Rīgas pašvaldības dzīvojamā fonda izveidei, iepērkot dzīvokļus un mājas no privātiem namīpašniekiem;
- RD Komunālais departaments sadarbojas ar VNA un projekta organizētāju firmu par projekta izpildes noteikumiem un termiņiem;
- Valsts Probācijas dienests sadarbojas ar cietuma administrāciju, organizējot ieslodzījuma vietās ieslodzīto apmācību celtniecības un citiem remontdarbiem;
- Valsts Probācijas dienests apzina ieslodzītos, kuriem būs nepieciešama pēc atbrīvošanās dzīvojamā platība, kuri būtu ar mieru iesaistīties šajā projektā, piedaloties dzīvojamā fonda atjaunošanā un vienlaicīgi savas sociālās situācijas risināšanā ar saviem darbaspēka resursiem;

- RD Komunālajam departamentam daļu no izremontētajiem dzīvokļiem izīrēt bijušajiem ieslodzītajiem, piešķirot šiem dzīvokļiem neprivatizējamā dzīvokļa statusu un reģistrējot zemesgrāmatā kā pašvaldības īpašumu;
- RD Komunālajam departamentam ieplānot līdzekļus arī daļējam iepirkto dzīvojamo platību remontam.

Lai veicinātu šādu projektu darbību, uzņēmējiem, kuri vada šo projektu, noteikt nodokļu atvieglojumus, lai turpmāk arī citi uzņēmēji sadarbībā ar NVO un pēc pašu iniciatīvas, iesaistītos dažādu jaunu pakalpojumu izveidē. [13]

LR Tieslietu ministrijai

Nepieciešams izstrādāt grozījumus normatīvajos aktos, lai paplašinātu bijušo ieslodzīto personu tiesību loku, lai šīm personām būtu iespējas tūlīt pēc atbrīvošanās dzīvot patversmē, saņemt ārstēšanos no alkoholisma, narkotikām, tuberkulozes. Šim mērķim ir nepieciešams valsts finansiāls atbalsts.

Vienota koordinācijas sistēma un valsts, pašvaldību institūciju un Nevalstisko organizāciju sadarbība no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas problēmu risināšanā, esošo resursu apvienošana kopīga mērķa sasniegšanā, sekmēs ātrāku pakalpojumu sistēmas tīkla attīstību un dos iespēju sodu izcietušām personām saņemt pilnvērtīgāku palīdzību savu vajadzību apmierināšanā.

2.5. Izmantotās literatūras saraksts

1. Abramenko I., Bērziņa I., Čuple S. Resocializācijas darbs ar ieslodzītajiem cietuma apstākļos. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 1998.
2. Andersone L., Valdēna A., Vītola I., Zameļevska L., Žeibe V. Cilvēktiesību pārkāpumi pret personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma vietām un viņu sociālās problēmas. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2004.
3. Apeināne L., Gorbunova L., Makejeva O., Medvedējs J., Nikulina A. Personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām sociālās rehabilitācijas centra darbības modelis Austrumlatgales reģionā. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2003.
4. Autoru kolektīvs. Valsts Cilvēktiesību biroja 1997.gada ziņojums/Atbild. O.Brūvers.- Rīga: Valsts Cilvēktiesību birojs, 1998.

5. Autoru kolektīvs. Valsts Cilvēktiesību biroja 1998.gada ziņojums/Atbild. O.Brūvers.- Rīga: Valsts Cilvēktiesību birojs, 1999.
6. Autoru kolektīvs. Valsts Cilvēktiesību biroja 1999.gada ziņojums/Atbild. O.Brūvers.- Rīga: Valsts Cilvēktiesību birojs, 2000.
7. Autoru kolektīvs. Valsts Cilvēktiesību biroja 2002.gada ziņojums/Atbild. A.Smilnieks. - Rīga: Valsts Cilvēktiesību birojs, 2003.
8. Autoru kolektīvs. Valsts Cilvēktiesību biroja 2004.gada ziņojums/Atbild. A.Smilnieks. - Rīga: Valsts Cilvēktiesību birojs, 2005.
9. Auziņa V., Belševica I. Sociālā rehabilitētāja darbības specifika Valsts Probācijas dienestā ar personām no 18 gadu vecuma pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 2004.
10. Ābele A. Penitenciārās sistēmas demokratizēšana un liberalizācija Latvijā// Dzīves jautājumi. Sociālā darba un sociālās pedagoģijas teorija un prakse. IX krājums. - Rīga: SDSPA „Attīstība”, 2004.
11. Barinova I., Jaunzeme S., Messinga I. No ieslodzījuma vietām atbrīvoto sieviešu sociālās problēmas un to risinājuma ceļi Rīgas pilsētā. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 2005.
12. Bernsone I., Gendrikova B., Smuško P. Nabadzība - kā sociālās izslēgtības riska faktors personām postpenitenciārā periodā. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 2005.
13. Bogatjko A., Bērziņa Dz., Cine M., Vīndedze N. Situācija mājokļa politikā atbrīvotajiem no ieslodzījuma. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 2004.
14. Bohāne I. Sociālais darbs ar mērķa grupu - no ieslodzījuma atbrīvotās personas. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 2004.
15. Brice K., Eglīte L., Šteinberga N. Sociālā darbinieka profesionālās kompetences - kā resurss Valsts Probācijas dienesta darbā. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 2004.
16. Danovska R., Dišlere I., Pāparde I. Sociālās problēmas personām pēc atkārtotas brīvības atņemšanas soda izciešanas. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 2005.
17. Dedelis P. Notiesāto sociālā rehabilitācija cietumu un Valsts Probācijas dienesta sadarbības aspektā. - Rīga: LPA Krimināltiesību katedra, 2005.
18. Drippa O. Notiesāto resocializācijas programmu īstenošana sodu izpildes mērķa sasniegšanas īstenošanā. - Rīga: LPA Krimināltiesību katedra, 2004.
19. Fedotovs V. Sociālā pedagoga darba specifika cietumos Latvijā. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 1995.

20. Ivaņonoka S. Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārajām iestādēm. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 1995.
21. Kamenska A. Rokasgrāmata slēgto iestāžu monitoringa veicējiem. – Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2004.
22. Kārkliņa A. Sodu izcietušo personu sociālā rehabilitācija Latvijā. – Jelgava: LLU Sociālo zinātņu fakultāte, 2002.
23. Krinberga R., Zālamane V. Probācijas dienesta darbība kvalitātes vadības principu kontekstā. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2005.
24. Kristapsone L. Soda izpildes režīma nodrošināšanas problēmas brīvības atņemšanas vietās. – Rīga: LPA Krimināltiesību katedra, 2005.
25. Kroplijs A., Rašcevska M. Kvalitatīvas pētniecības metodes sociālajās zinātnēs. – Rīga: RaKa, 2004.
26. Krutja A. Brīvības atņemšanas soda izpildes liberalizācijas problēmas sievietēm cietumā. – Rīga: LPA Krimināltiesību katedra, 2005.
27. Laizāne A. Sociālais darbs ar no ieslodzījuma vietām atbrīvotajām personām Rēzeknes pašvaldībā. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2005.
28. Lase E. Izglītība un nodarbinātība kā resocializācijas aģenti cietumā. – Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultāte, 2004.
29. Mednis M. Izglītība cietumā. – Rīga: Eiropas Padomes informācijas un dokumentācijas centrs, 1997.
30. Muižnieks N., Kamenska A., Leimane I., Garsvāne S. Cilvēktiesības Latvijā 1998.gadā. - Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 1999.
31. Muižnieks N., Kamenska A., Leimane I., Garsvāne S. Cilvēktiesības Latvijā 1999.gadā. - Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2000.
32. Muižnieks N., Kamenska A., Leimane I., Garsvāne S. Cilvēktiesības Latvijā 2000.gadā. - Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2001.
33. Muižnieks N., Kamenska A., Leimane I., Garsvāne S. Pārskats par aktuālākajām problēmām un sasniegumiem cilvēktiesību jomā Latvijā 2004.gadā. – Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2005.
34. Pavlova S. Ieslodzīto sociālās garantijas. - Rīga: LPA Krimināltiesību katedra, 2005.
35. Personu, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietām, iespējas saņemt palīdzību Latvijas teritorijās esošajās sociālās rehabilitācijas iestādēs/Red. A.Vilks. - Rīga: Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācija, 2003.

36. Plaude I. Bezpajumtnieku patversmes kā sociālais pakalpojums Latvijā. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 1999.
37. Pranka M., Trapenciene I., Trupovnice A. Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām grupām. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003.
38. Prasības Sociālās rehabilitācijas centram bijušajiem notiesātajiem un Sociālās rehabilitācijas centru tīkla veidošanas stratēģija Latvijā. – Rīga: BO Starptautiskais fonds „Glābšana”, 2004.
39. Rapa J., Svarinska L. Sociālais darbs ieslodzījuma vietā. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 1995.
40. Rāva S. Sociālais darbs brīvības atņemšanas iestādēs Latvijā. – Liepāja: LPA Pedagoģijas un psiholoģijas katedra, 2003.
41. Rāviņš E. Ieslodzīto reintegrācija Latvijā. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2005.
42. Sņikere S., Trapencieris M., Vanaga S. Narkotiku lietošanas izplatība Latvijā: Pētījuma rezultāti. - Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003.
43. Šterna I. Noziedzība Daugavpils pilsētā un rajonā no 1995. – 2003.gadam. – Rīga: LPA Krimināltiesību katedra, 2004.
44. Špona A., Čehlova Z. Pētniecība pedagoģijā. Teorija. Pieredze. Prakse. – Rīga: RaKa, 2004.
45. Tauriņa S. Valsts Probācijas dienesta Rēzeknes TSV darbības analīze. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2004.
46. Trizna J., Plaude I. Cietumā dzimušu bērnu specifiskās problēmas un to risināšanas iespējas. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 1997.
47. Upleja D., Simoņenko K., Siliņa E. Sociālā darbinieka loma starpinstitucionālajā sadarbībā darbā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2001.
48. Vanaga D. No ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu sociālās uzvedības korekcijas programma Valsts Probācijas dienestā. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2005.
49. Zahars V. Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu klasifikācija Latvijas cietumu reformas kontekstā. – Rīga: LPA, 1997.
50. Zlatkovska I. Soda izciešanas īpatnības sievietes cietumā. - Rīga: LPA Krimināltiesību katedra, 2004.
51. Ziediņa R. Bezpajumtniecība kā sociāla problēma Latvijā. - Rīga: SDSPA "Attīstība", 2003.

52. Žlabe G., Mežiņš R. Sociālā darba saturs sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas nodrošināšanā. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 1999.
53. Žlabe G. Sociālā darba funkcijas ar brīvības atņemšanu sodīto personu sociālās dzīves normalizācijā. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2000.

3.nodaļa. Vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanas iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās

3.1.Ievads

Lai samazinātu noziedzību, svarīgi ir atrast veidu, kā bijušos ieslodzītos integrēt sabiedrībā un nodrošināt likumpaklausīgas dzīves atsākšanu.

Uz 2005.01.01. Latvijas brīvības atņemšanas iestādēs bija 7816 ieslodzīto. Pēc ieslodzījumu lietu pārvaldes datiem 2004.gadā mācījās 364 pieaugušie notiesātie un 220 nepilngadīgie. Savukārt Ieslodzījumu lietu pārvaldes dati liecina, ka notiesāto personu izglītības līmenis ir zems ($\frac{1}{2}$ nav vidējās izglītības, bet $\frac{1}{4}$ nav pat pamatizglītības) [20].

Katru gadu no Latvijas cietumiem atbrīvo apmērām 2500 notiesāto [23]. Pēc atbrīvošanas bijušajiem ieslodzītajiem bieži vien nav ne tikai nepieciešamo dokumentu un dzīvesvietas, bet nav arī pietiekamu valsts valodas zināšanu, vispārējās un profesionālās izglītības, nepieciešamo prasmju, lai varētu pieteikties darbā. Bez tam, ekspertu intervijas apstiprina, pēc atbrīvošanās daudzi bijušie cietumnieki psiholoģiski nav sagatavoti dzīvot brīvībā. Atbrīvotajiem trūkst sociālās izglītības un juridisko zināšanu. Lai novērstu uzskaitītos faktoros un palielinātu bijušo ieslodzīto sociālās integrācijas iespējas, svarīgi sniegt ieslodzītajiem dažāda veida izglītību/zināšanas un prasmes. Lai sociālā integrācija notiktu veiksmīgāk, darbs ar ieslodzīto vai apcietināto būtu jāsadā cietumā vai obligātu izglītošanos noteikt, likumpārkāpējam piemērojot alternatīvo sodu vai nosacītu notiesāšanu.

Pagaidām iespējas izglītoties brīvības atņemšanas soda izciešanas laikā ir visai ierobežotas, lai gan šis laiks būtu izmantojams, lai visiem iespējamiem līdzekļiem sekmētu izglītošanos un deviantās uzvedības korekciju.

2004.gadā 9 cietumos vispārējās izglītības programmās bija iesaistīts 171 ieslodzītais, kas vecāks par 18 gadiem. Mācību procesā nav iesaistīti apcietinātie. Profesionālās izglītības programmas apguva 364 pieaugušie notiesātie [23]

Kādēļ ieslodzītajiem nepieciešama izglītība? Tā

- dotu iespēju ieslodzītajiem iegūt izglītību un iemaņas, kas tiem noderētu pēc atbrīvošanas, palielinot viņu konkurētspēju darba tirgū;
- mazinātu izolācijas radīto ietekmi;
- mazinātu ieslodzīto attālināšanos no sabiedrības un mazinātu (novērstu) degradācijas procesu;
- veicinātu labāku disciplīnu un drošību cietumos;
- normalizētu psiholoģisko klimatu cietumā;
- tiktu nodrošināta Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 2.panta izpilde par cilvēku tiesībām uz izglītību [2].
- mazinātu sociālās atstumtības risku.

Lisabonas stratēģija, kas nosaka ES ekonomiskās attīstības virzienus līdz 2010.gadam, par vienu no galvenajiem uzdevumiem izvirza sociālo kohēziju – nodarbinātību un sociālo iekļaušanu. Latvijas nacionālā pozīcija par Lisabonas stratēģiju nosaka nepieciešamību mazināt sociālās atšķirības starp dažādām iedzīvotāju grupām, īpašu uzmanību pievēršot atbalstam sociālās atstumtības riskam pakļautajām grupām darba tirgū. Eiropas Komisija ir definējusi, ka bijušie ieslodzītie ir viena no sociālās atstumtības riska grupām. To apstiprina ar LU FSI pētījums „Bezdarba skartās sociālās atstumtības riska grupas” [24]

Šīs **pētījuma sadaļas mērķis** ir analizēt izglītības nepieciešamību un iespējas cietumā.

Pētījuma uzdevumi:

1. Iepazīties un analizēt ANO, ES un Latvijas normatīvos aktus un valsts pamatnostādnes par izglītību brīvības atņemšanas iestādēs;
2. Analizēt izglītības vajadzību un iespējas brīvības atņemšanas iestādēs;

3.2. Metodes

Šajā pētījuma sadaļā tiek izmantotas kvantitatīvās un kvalitatīvās pētnieciskās metodes. Šāds metožu apvienojums nepieciešams precīzas un padziļinātas informācijas iegūšanai. Izglītības sadaļas sagatavošanai izmantotas šādas metodes:

1. Dokumentu un literatūras analīze;
2. Aptauja, kurā atsevišķs jautājumu bloks atvēlēts izglītības tēmai;

3. Ekspertu intervijas ar atbildīgajām personām par izglītību brīvības atņemšanas iestādēs. Ekspertu intervijas tika veiktas kā daļēji strukturētas padziļinātās intervijas. Atsevišķos gadījumos eksperti vēlējas, lai viņu izteiktais viedoklis un vērtējums par izglītību brīvības atņemšanas iestādēs paliktu anonīms.

3.3. Normatīvā bāze, kas regulē izglītības iegūšanas iespējas brīvības atņemšanas iestādēs

Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas 26.pants nosaka, ka

1. visiem ir tiesības uz izglītību
2. izglītībai jābūt vērstai uz cilvēka personības attīstību un cilvēktiesību un pamatbrīvību ievērošanu [2].

Ieslodzīto izglītības lomu un rekomendācijas izglītības jomā izteiktas vairākos starptautiskos tiesību aktos:

- Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijas „Izglītība cietumā” [2];
- Eiropas Padomes Ministru komitejas „Eiropas ieslodzījumu vietu noteikumi”;
- ANO Ieslodzīto režīma minimālie standartnoteikumi.

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pirmā protokola 2.pants nosaka, ka nevienam cilvēkam nedrīkst liegt tiesības uz izglītību.

Valstu pienākumus ieslodzīto izglītošanā paredz Latvijas un Eiropas Kopienas tiesību akti.

Šajos dokumentos ir izvirzītas prasības izglītībai cietumā. Saskaņā ar ES rekomendācijām izglītība brīvības atņemšanas iestādēs tiek izprasta plašā nozīmē, ar izglītību saprotot gan formālo izglītību, gan kultūras pasākumus, sociālo izglītību, fizisko kultūru un sportu, gan iespēju pašmācības ceļā iegūt zināšanas, izmantojot bibliotēku pakalpojumus, un tml.

ES rekomendācijās ietverti vairāki būtiski akcenti:

1. nepieciešamība piešķirt nepieciešamos līdzekļus izglītībai cietumā. Pēc ES rekomendācijām – līdzekļu piešķiršana ieslodzīto izglītībai lielākā apjomā ir atbalstāma vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, cietums pēc sava rakstura ir vieta, kas uz cilvēka personību daudzos veidos iedarbojas destruktīvi. Izglītība var kļūt par vienu no tiem elementiem, kas cietumu sistēmā var šo situāciju ietekmēt pozitīvi.

Otrkārt, lielai daļai ieslodzīto ir ierobežota izglītības pieredze pagātnē. Treškārt, izglītībai kā ieslodzīto rehabilitējošai funkcijai ir iespēja mudināt un atbalstīt ieslodzīto pozitīvos centienus iegūt izglītību un mainīt savu dzīvesveidu.

2. Cietuma pedagogu profesionalitātes un kvalifikācijas līmenis. Veiksmīgam darbam ieslodzījuma vietā arī personālam jābūt pietiekami augstam izglītības un kvalifikācijas līmenim. Eiropas Padomes ziņojumā minēts, ka *"cietuma pedagogiem bieži vien ir vairāk kopēja dažādās valstīs, nekā kopēja ar pedagogiem citās jomās viņu pašu valstī."* Tas varētu būt izskaidrojams ar pedagoģiskā darba specifiku brīvības atņemšanas vietās. Pedagogiem ir jābūt labi profesionāli un psiholoģiski sagatavotiem un spējīgiem palīdzēt iemācīties apkārtējo cilvēku adekvātu uztveri. Svarīgs pedagogu uzdevums ir veidot ieslodzīto ticību savām spējām apgūt zināšanas un iegūt specialitāti.

3. Izglītība brīvības atņemšanas vietā tiek uzskatīta par socializācijas un resocializācijas līdzekli. Izglītība var cilvēkos atmodināt pozitīvo potenciālu un ļaut viņiem apzināties jaunas iespējas. *„Brīvības atņemšana izraisa ciešanas un personības degradāciju, un izglītībai var būt svarīga loma, lai samazinātu šo kaitējumu. Faktiski ieslodzījuma nelabvēlīgā ietekme – depersonalizācija, institucionalizācija, desocializācija – attaisno papildus resursus un pūliņus, lai nodrošinātu izglītību cietumos salīdzinājumā ar sabiedrību ārpus cietuma."* [2].

4. Starp izglītību un cietuma režīmu iespējama zināma spriedze, jo izglītība uzsver cilvēka potenciālu un mudina viņus līdzdarboties un brīvi izvēlēties, turpretī cietumu drošības sistēmas vairāk pievēršas uzvedības kontrolei un ierobežojumiem. *„Ieslodzījums, kas paredz brīvības atņemšanu, jau ir sods pats par sevi. Tādēļ ieslodzījuma apstākļi un ieslodzījuma vietas režīms nedrīkst pastiprināt tās ciešanas, ko rada ieslodzījums, izņemot gadījuma rakstura attaisnotas izolācijas vai disciplīnas uzturēšanas pasākumus,"* teikts Eiropas Padomes rekomendācijās.

Pēc Eiropas ieslodzījuma vietu noteikumiem, *"ir jāpieliek visas pūles, lai ieslodzījuma iestāžu režīmi veiktu sekojošas funkcijas:*

- *Nodrošinātu cilvēka cieņu garantējošus un sabiedrībā vispārpieņemtus dzīves apstākļus;*
- *Izlīdzinātu atšķirības starp dzīvi ieslodzījuma vietā un brīvībā, kā arī līdz minimumam samazinātu ieslodzījuma kaitīgo ietekmi, kas veicina ieslodzīto personiskās atbildības un pašcieņas samazināšanos;*

- *Uzturētu un stiprinātu tās saites ar radniekiem un sabiedrību ārpus ieslodzījuma vietas, kas vislabāk atbilst ieslodzīto un viņu ģimeņu interesēm;*
- *Radītu ieslodzītajiem iespējas attīstīt iemaņas un spējas, kas pēc atbrīvošanas palīdzētu viņiem veiksmīgāk atgriezties normālā dzīvē.” [6].*

Latvijas likumdošana

Latvijas Republikas Satversmes 112.pants nosaka ikviena tiesības uz izglītību un to, ka valsts nodrošina bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību.

Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi (MK Noteikumi, Nr.211, 50.punkts, 29.04.2003.) par apcietināto uzturēšanas kārtību izmeklēšanas cietumos teikts, ka izmeklēšanas cietumā apcietinātajiem nodrošina pamatizglītības apguves iespējas un mācību procesu tuvina prasībām, kādas ir vispārējās izglītības iestādēs [16].

Latvijas likumdošanā tiesības uz izglītību nosaka:

- Izglītības likums (1998.);
- Vispārējās izglītības likums (1999.);
- Profesionālās izglītības likums (1999.).

Latvijas Sodū Izpildes kodekss [9] nosaka, ka notiesātajiem mācības vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanai organizē vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanu regulējošajos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā (67.pants).

Latvijas Sodū izpildes kodekss ir likums, kas reglamentē tieši notiesāto izglītības iespējas Latvijā.

Pēc Latvijas Sodū izpildes kodeksa, tiek paredzētas šādas izglītības iespējas:

- Vispārējās un profesionālās sagatavošanas loma labošanā (8.pants)
- Kā audzināšanas galvenie virzieni minēti individuālā audzināšana, ētiskā un estētiskā audzināšana, fiziskā audzināšana un sporta pasākumi (59.pants)
- Paredzēta vispārēja vidējā izglītība notiesātajiem jauniešiem, un brīvprātīga vispārējā vidējā izglītība notiesātajiem, kas vecāki par 40 gadiem un invalīdiem (62.pants)
- Pieļauta profesionālā izglītība notiesātajiem, kam nav profesijas (64.pants)
- Kvalifikācijas paaugstināšana (65.pants)

- Vispārējo vidējo izglītību, profesionāli tehnisko izglītību un profesionālo apmācību ražošanā organizē Ministru Kabineta noteiktajā kārtībā (67.pants).

Par mācību organizāciju ir atsauce uz Ministru Kabineta noteikto kārtību [16]. Ministru Kabineta paredzētā kārtība kopš 1997. gada, kad bija norāde MK par tās nepieciešamību, nav izstrādāta.

Lisabonas stratēģija, uzsverot, ka Eiropas Savienības ekonomikai līdz 2010.gadam jākļūst par konkurētspējīgāko ekonomiku pasaulē, uzsver cilvēkresursu attīstības nepieciešamību, akcentējot izglītības, īpaši profesionālās izglītības attīstību. Šis aspekts arī tika akcentēts Eiropas Savienības valstu izglītības ministru konferencē Māstrihtā 2004.gada decembrī, pieņemot Māstrihtas deklarāciju, saskaņā ar kuru profesionālā izglītība tiek uzskatīta par Eiropas Savienības prioritāti.

Profesionālās izglītības nepieciešamā attīstība visās ES valstīs akcentēta arī ES Konstitūcijā, jo ES darba tirgus attīstība ir atkarīga no cilvēkresursiem

Tādējādi ieslodzīto izglītībai ir ļoti liela loma gan valsts cilvēkresursu un darba tirgus attīstībā, gan indivīda konkurētspējas veicināšanā. Latvijas Kopējā iekļaušanas memoranda (2004.) un Nacionālā Sociālās iekļaušanas darbības plānā (2004.) akcentēta nepieciešamība veicināt sociālās atstumtības riska grupu iekļaušanu sabiedrībā, tai skaitā bijušo ieslodzīto integrāciju darba tirgū.

3.4. Izglītības iespēju attīstība cietumā

Līdz 1990.gadam brīvības atņemšanas iestādēs pastāvēja noteikumi attiecībā uz ieslodzīto izglītību: visiem notiesātajiem, kas nebija ieguvuši pamatzglītību un bija jaunāki par 40 gadiem, obligāti bija jāapmeklē skola, kas atradās brīvības atņemšanas iestādē. 1990.gadā izglītības iegūšanas iespējas radikāli izmainījās, jo skolas brīvības atņemšanas iestādēs tika slēgtas. Izglītība ieslodzījuma iestādēs valsts mērogā joprojām netiek koordinēta, tomēr dažās ieslodzījuma vietās ieslodzīto izglītošana ir atsākta – dodot iespēju ieslodzītajiem iegūt vispārējo un/vai profesionālo izglītību.

2004./2005.mācību gadā vispārējo izglītību varēja iegūt deviņās ieslodzījuma vietās (tai skaitā Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem), bet profesionālo izglītību – astoņās (sešās) ieslodzījuma vietās. Interesu izglītību 2005.gada pirmajā pusgadā piedāvāja sešās ieslodzījuma vietās. Izglītības piedāvājums ieslodzījuma vietās ir ierobežots un ievērojami pārsniedz piedāvājumu.

Ieslodzījuma lietu pārvalde vairākus gadus ir strādājusi pie izglītības iespēju attīstīšanas brīvības atņemšanas iestādēs, taču budžeta finansējums tam nav ticis piešķirts [20].

Izglītības pieprasījums ieslodzījuma vietās ievērojami pārsniedz piedāvājumu un neatbilst Latvijas attīstības plānā 2004.-2006.gadam iekļautajai prioritātei "Cilvēkresursu attīstība un nodarbinātības veicināšana". Arī LU FSI pētījuma [24] dati apstiprina, ka no brīvības atņemšanas iestādēm atbrīvotās personas ir sociālajai atstumtības riska grupa, viņu iespējas piedalīties sociālajā dzīvē un nacionālās ekonomikas potenciāla attīstībā, ir minimālas. Zemais izglītības līmenis un brīvības atņemšanas iestādēs piedāvātās izglītības neatbilstība darba tirgus mainīgajām prasībām, līdzās neadekvātajām sociālajām iemaņām, ir galvenie šīs iedzīvotāju kategorijas sociālās atstumtības riska faktori.

1997.gadā Latvijas pieaugušo izglītības apvienība (LPIA) bija izveidojusi programmu „Izglītība cietumā” [2], kurā bija vairākas aktivitātes:

1. Seminārs cietumu administrācijai „Pieaugušo izglītības loma cietuma vides uzlabošanā”. Seminārs organizēts sadarbībā ar Sorosa fonda, Lielbritānijas padomi un LR Iekšlietu ministrijas Cietuma administrāciju (06.-08.03., Dzintari, 22 dalībnieki);

2. Seminārs „Pieaugušo izglītības metodes darbam cietumā” (20.05., Rīga, 17 dalībnieki);

3. Seminārs „Izglītības organizācija cietumā”. Seminārs organizēts sadarbībā ar Sorosa fonda, Lielbritānijas padomi, LR Iekšlietu ministrijas Cietuma administrāciju (09.-11.10., Jēkabpils, 37 dalībnieki);

4. Informatīva krājuma „Izglītība cietumā”, kurā apkopotas Eiropas Padomes Ministru Komitejas rekomendācijas Nr. R(89) 12 un paskaidrojošais memorands, kā arī semināra „Pieaugušo izglītības loma cietuma vides uzlabošanā” semināra materiāli. Šo krājumu sagatavoja un izdeva LPIA sadarbībā ar Eiropas Padomes Informācijas un dokumentācijas centru.

Izglītības ieguve ir saistīta ar vairākām problēmu grupām:

1. izglītības ieguve cietumos nav bijusi prioritāte;
2. valsts budžets valsts Ieslodzījumu vietu pārvaldei neparedz līdzekļus vispārīzglītojošo un profesionālās izglītības iestāžu atvēršanai pieaugušo ieslodzīto izglītošanai;

3. ieslodzītajiem ir ierobežotas izglītības iespējas sakarā ar ieslodzījuma režīmu (mācības nav pieejamas tiem ieslodzītajiem, kuri atrodas „zemākās pakāpes” režīmā jeb kameru režīmā);
4. ieslodzīto atrašanās brīvības atņemšanas iestādēs var būt atšķirīga no mācību gada, kas aprūstina ieslodzīto iespējas iekļauties izglītošanas procesā;
5. ieslodzīto vecuma struktūra ir atšķirīga, līdz ar to svarīgi izmantot dažādas mācību metodes. [20].

3.5. Mūžizglītība. Izglītības ieguve cietumā

Plašā nozīmē mūžizglītība ietver 3 aspektus:

1. formālā izglītība
2. neformālā izglītība, tai skaitā interešu izglītība
3. pašmācība.

3.5.1. Formālā izglītība

Formālā izglītība ir izglītība, kuru apgūst pēc valsts institūciju izstrādātas secīgas programmas un kuru sekmīgi apgūstot, izglītojamais iegūst valsts atzītu izglītības dokumentu par konkrēto apgūto izglītības līmeni.

Vispārējā izglītība. Vispārējā izglītībā ir divi līmeņi (pakāpes): pamata izglītība (9 klases) un vispārējā vidējā izglītība (10.-12.klase). 2004./2005.m.g.

Vispārējās izglītības programmas tiek piedāvātas 9 ieslodzījuma vietās, kur mācījās 117 pilngadīgie notiesātie, kas ir apmēram 10% no notiesātajiem, kuriem nav pamatzglītības.

Pamata izglītības programma tiek piedāvāta korekcijas klasēs, kurās apgūst lasīt un rakstītprasmi, rēķināšanu, kā arī pamata sociālās prasmes. Ilgūciema sievietes cietumā ieslodzītajām sievietēm ir iespējams apmeklēt korekcijas klasi.

Vispārējās vidējās izglītības programmas vēlētos īstenot vairākas brīvības atņemšanas vietas. Ekspertu intervijās tika akcentēts, ka *“ieslodzītie gribētu iegūt vidējo izglītību, ja to piedāvātu kvalitatīvā līmenī”*. Ar „kvalitatīvi” šeit jāsaprot

cietuma specifikai atbilstošu apmācību ar nepieciešamajām izglītības programmām. Problemātiska ir situācija ar mācību personālu un tā apmaksas sistēmu. Pedagogiem ir nepieciešama īpaša apmācība, lai viņi varētu kvalitatīvi mācīt cietumā, kam nepieciešams papildus finansējums.

Vidējās izglītības programmu īstenošanas šķēršļi ir telpu un līdzekļu mācību literatūras, kancelejas preču trūkums. Telpu problēma būtu atrisināma, veicot remontdarbus un piemērojot esošās telpas skolas vajadzībām. Pagaidām tam nav paredzēti budžeta līdzekļi.

Profesionālā izglītība. 2004./2005.gadā viengadīgās profesionālās izglītības programmas piedāvāja astoņās ieslodzījuma vietās, un šajās programmās piedalījās 277 ieslodzītie (IZM PITD dati), kas ir mazāk par 5% no kopējā ieslodzīto skaita. Mācību gada laikā daļa audzēkņu mācības pārtrauca, un 2005.g. maijā profesionālās izglītības programmās mācījās 220 ieslodzīto (4,5%). [20].

Profesionālās izglītības programmu ierobežotais piedāvājums saistīts ar vairākām problēmu grupām:

1. profesionālās izglītības programmu materiālais un finansiālais nodrošinājums. Profesionālās izglītības finansējums Latvijā ir nepietiekams, un 2005.gadā finansējums bija tikai 59% no nepieciešamā finansējuma. Ieslodzījumu vietu profesionālās izglītības programmu nodrošinājums pārsvarā notiek uz veco padomju laika iekārtu un tehnikas bāzes, kas nevar sagatavot konkurētspējīgus speciālistus daudzās ražošanas un pakalpojumu nozarēs. Ar ES fondu finansiālu atbalstu ir iegādātas iekārtas Ilģuciema sieviešu cietuma profesionālās izglītības programmām (programmas īsteno Rīgas 34.profesionālā vidusskola).
2. Ieslodzījuma vieta režīma specifiku.
3. Pedagogu nodrošinājumu un pedagogu kvalifikāciju. Tie pedagogi, kas strādāja ieslodzījuma vietās līdz 1990.gadam, bija ar lielu praktiskā darba pieredzi, bet bez nepieciešamās augstākās pedagoģiskās izglītības, kas kopš 2004.gada 1.09. viņiem liedz strādāt profesionālajā izglītībā.
4. Lielo mācīties gribētāju skaitu un ieslodzījumu vietu ierobežoto kapacitāti nodrošināt programmu īstenošanu mācību telpu trūkuma dēļ.

Augstākā izglītība. Saskaņā ar Noteikumiem, cietumā jāpiedāvā arī augstākās izglītības apgūšanas iespējas. Cietumā to var īstenot ar tālmācības palīdzību. Tālmācību neatbalsta cietumu cenzori, kuriem pēc normatīvo dokumentu prasībām

jāpārbauda katra ienākošā un izejošā vēstule. Augstāko izglītību cietumā citā veidā īstenot ir ļoti grūti, jo nepieciešama personas klātbūtne eksāmenos, bet daudziem ieslodzītajiem nav iespējama izbraukšana no cietuma.

3.5.2. Neformālā izglītība

Neformālā izglītība ieslodzītajiem var tikt organizēta kā interešu izglītība, piedalīšanās reliģisku organizāciju, draudžu, kapelu darbā, kur ieslodzītajam iespējams apgūt jaunas zināšanas, veidot sevī jaunas vērtības. Interešu izglītības mērķis ir sekmēt pilsoniski un sociāli aktīvas personības veidošanos.

Fiziskajai audzināšanai un sportam ir ļoti svarīga loma ieslodzītajam pieejamo izglītības un atpūtas iespēju vidū, dodot iespēju aktīvi darboties. Sporta aktivitātēs ieslodzītajam uz laiku ļauj aizmirst savu apkārtni. Eiropas Padomes rekomendācijās ir teikts, ka katrā cietumā jābūt atbilstošām iekārtām un aprīkojumam, un sportam ierādītajai vietai jābūt tādai, lai tā veicinātu ieslodzīto iesaistīšanos šajās nodarbībās.

Interešu izglītība tiek īstenota sešās ieslodzījuma vietās, bet tikai vienā, tā tiek nodrošināta personām, kas vecākas par 18 gadiem. Uz 2005.gada 1.maiju interešu izglītībā piedalījās 270 ieslodzītie (tai skaitā, 46% notiesātie) [20]. Ieslodzītie varēja apgūt angļu valodas programmu, datorzinības, arodiemaņas (kokapstrāde, mākslinieciskā pašdarbība, mākslinieciskā metālapstrāde, vizuālā māksla).

Prioritātes interešu izglītības jomā ir svešvalodu un datorprasmju apguve. Tās ir dārgas programmas, tomēr dažos cietumos tiek realizētas. Arī *Valsts valodas apguve* ietilpst interešu izglītības sadaļā. Radošās un kultūras aktivitātes visvairāk ir atkarīgas no pašu ieslodzīto iniciatīvas. Ilģuciema cietumā saskaņā ar pašu ieslodzīto vēlēšanos paaugstināt savu izglītības līmeni tiek īstenota interešu izglītības programma, kas iekļauj latviešu un angļu valodas apmācību pulciņus, adīšanas, zīmēšanas un mākslinieciskās pašdarbības pulciņus (teātra studija, muzikālais pulciņš). Regulāri – vismaz reizi mēnesī – tiek organizēti koncerti.

Ilģuciema sieviešu cietumā kā problēma tika uzsvērtā ieslodzīto iespēja nodarboties ar sportu vai kādu fizisku aktivitāti, jo tajā nav sporta zāles.

3.5.3. Pašmācība

Plašā nozīmē pašmācība ietver dažādas indivīda aktivitātes, kad viņš/viņa iegūst jaunas zināšanas (piemēram, lasīšana, TV skatīšanās, radio klausīšanās, kā arī citas aktivitātes).

Preses izdevumu pieejamības iespējas brīvības atņemšanas iestādēs ir ierobežotas. Pārsvarā preses izdevumi ir pieejami tiem ieslodzītajiem, kuru piederīgie/radinieki abonē konkrētus izdevumus. Preses izdevumu lasīšana un izmantošana pašmācībā prasa (ne visai augstu, tomēr) noteiktu sagatavotības līmeni – prasmi lasīt tajā valodā, kurā ir konkrētais preses izdevums, funkcionālo lasītprasmi - saprast izlasīto, kā arī prasmi izvēlēties nepieciešamo informāciju un izprast to kontekstā. Dažos, bet ne visos cietumos, ieslodzītajiem bibliotēkā ir iespējas iepazīties ar ikdienas centrālajiem preses izdevumiem.

TV ir pieejams daudziem ieslodzītajiem, taču ne visiem. No pieejamības viedokļa - tas neprasa iepriekšējas prasmes un iemaņas (lasītprasme). Dažos cietumos TV ir vairāk, citos mazāk pieejams, un daudziem ieslodzītajiem tas ir vienīgais informācijas avots par dzīvi ārpusaulē. Retāk TV pieejams cietumā ieslodzītajiem zemākajā pakāpē. Kādā cietumā tas pieejams divas reizes nedēļā dienas vidū nepilnas divas stundas. Izanalizējot TV programmu piedāvājumu dienas vidū, var secināt, ka speciālas izglītojošas programmas šajā laikā netiek raidītas. Bez tam, iegūstot informāciju tikai ar TV palīdzību un neesot tiešā interakcijā ar sabiedrības procesiem, nereti tas var kļūt par maldīgu priekšstatu radītāju

Internets un dators kā informācijas nesējs un tālmācības izglītības piedāvājuma nodrošinātājs ieslodzījuma vietās nav pieejams, tādējādi ar interneta starpniecību informācijas pieejamība un izglītošanās ar interneta palīdzību ir neiespējama. Bija viens cietums (Šķirotava), kurš pozitīvi vērtēja datorizglītības iespējas cietumā.

Bibliotēka. Bibliotēka brīvības atņemšanas vietā ir izglītības un informācijas avots, atpūtas veids un kultūras attīstības iespēja. Brīvības atņemšanas vietā jāparedz pietiekami daudz dažāda žanra grāmatu, laikrakstu, žurnālu un citus informācijas nesējus, piemēram, kasetes. Cietumu bibliotēkas nepieciešams apgādāt ar tādu pat tematisko daudzveidību grāmatu un citu informācija materiālu klāstā kā visas publiskās bibliotēkas. Bibliotēkas materiālu krājumus ir nepieciešams regulāri atjaunot. Lai panāktu labu bibliotēku apmeklētību, darba stundām ir jābūt tādām, lai katram ieslodzītajam vismaz reizi nedēļā būtu iespējams piekļūt grāmatām un lai viņam būtu pietiekami daudz laika (iespēju) atlasīt sev vēlamās/nepieciešamos materiālus. Vairākos cietumos ieslodzītie var apmeklēt cietuma bibliotēku vai pasūtīt

literatūru uz kameru. Grāmatu klāstu papildina ieguvumi no konkrētā rajona iedzīvotājiem vai iestādēm. Bibliotēkās ne vienmēr ir pieejami iepriekšējā mēneša žurnāli un laikraksti.

3.6. Cietumu sistēmas personāla izglītība

Cietumu sistēmas personāla izglītība tiek veikta sadarbībā ar Mācību metodisko centru [20]. Mācību centra galvenie darbības virzieni ir:

- sagatavot sākotnējās sagatavotības kursu;
- kvalifikācijas pilnveidošanas kursa sagatavošana;
- organizēt psiholoģiskās rehabilitācijas kursus cietumu darbiniekiem;
- starptautisko semināru organizēšana un materiāli - tehniskās bāzes nodrošināšana;
- Latvijas cietumu vēstures muzeja attīstība.

Cietuma apstākļi ir specifiski daudzējādā ziņā. Lai cietuma darbinieki varētu sniegt ieslodzītajiem gan morālu, gan informatīvu atbalstu un izprastu nepieciešamo attieksmi pret ieslodzītajiem, viņiem jāiziet apmācības kurss. 44% cietuma personāla ir ar vispārējo vidējo izglītību. 2002.gadā profesionālās sagatavotības kursus apguva 422 klausītāji. Cietumu uzraugu sākotnējās sagatavotības kursus apguva 329 klausītāji. Kvalifikāciju paaugstināja 93 klausītāji, tai skaitā:

- cietumu priekšnieki;
- priekšnieku vietnieki - atbildīgie par drošību;
- finanšu daļu priekšnieki;
- cietumu priekšnieku vietnieki resocializācijas jautājumos.

3.7. Dažu ārvalstu pieredze izglītības nodrošināšanā ieslodzījuma vietās

Šajā sadaļā iepazīstināsim ar dažu valstu pieredzi izglītības organizēšanā ieslodzījuma vietās, un piedāvāto programmu un nacionālo stratēģiju izvērtēšanas pieredzi [5, 7] Analīzē izmantoti 2003.gadā Austrālijā notikušā kongresa materiāli [26, 27, 29] kā arī starptautiskās organizācijas „Cietumu izglītības starptautiskā novērošana” (International Watch on Education in Prison) [28].

3.7.1. Par Lietuvas pieredzi ieslodzīto izglītošanā un nodarbinātības veicināšanā

Lietuvas Tieslietu ministrija veica tiesiskās sistēmas reformu, lai uzlabotu situāciju valstī un panāktu likumdošanas atbilstību ES prasībām, tai skaitā ieslodzīto izglītības un apmācības jomā [29].

Ieslodzījuma laikā ir jādod iespēja cilvēkam laboties, un jādod viņam iespēja pēc atbrīvošanās integrēties sabiedrībā. Apzinoties to, ka integrācijas sasniegšanai ir jāizmanto dažādas metodes un jāapmierina ieslodzīto vajadzības pēc izglītības, morāles un vērtību vajadzības audzināšanas, darba, profesionālās orientācijas, fiziskās aktivitātes, jaunu sociālo iemaņu attīstīšanas, kolektīva darba, atbilstoša brīvā laika organizēšanas.

Piemēram, 2003.gadā septiņās slēgtā tipa ieslodzījuma vietās (no 12) darbojās vidusskolas, un 2002./2003.m.g. beigās vidusskolu apmeklēja 8,5% ieslodzīto (2003.g. absolvēja 23), 15% apmeklēja pamatskolu. Tiek uzsvērts, ka nelielam skolu apmeklējumam ir 2 iemesli – nepietiekams skolu skaits un ieslodzīto nepatika mācīties. 11 ieslodzījuma vietās iespējams apgūt profesionālo izglītību – pašvaldību profesionālo skolu filiālēs. Tajās mācījās 10,8% ieslodzīto (856 ieslodzītie), kuri apguva 13 dažādas specialitātes, kas atbilst darba tirgus vajadzībām un attiecīgajam cietumam piesaistītās profesionālās skolas profilam. Ieslodzītie varēja apgūt šādas profesijas: kvalificēti drēbnieki, galdnieki, pavāri, automehāniķi, frizieri, metinātāji un citas. Ieslodzītais var izvēlēties, kuru no piedāvātajām specialitātēm viņš vēlas apgūt. Lielākā daļa (81%) sekmīgi pabeidza programmu un ieguva tādu pat diplomu kā jebkurš attiecīgās skolas absolvents.

Galvenās problēmas saistībā ar profesionālo izglītību:

1. ierobežots vietu skaits programmā;
2. tā kā apmācību laiks ir deviņi mēneši, tie ieslodzītie, kuri ieslodzījuma termiņš ir īsāks, nevar pabeigt programmu.

Tā kā Izglītības ministrijas finansējumā nav skaidri norādīts finansējums ieslodzījuma vietu profesionālās izglītības programmām, finansējums pirmkārt tiek iedalīts „parastajām programmām” pašvaldību teritorijā.

Lai šo problēmu atrisinātu, tajās ieslodzījuma vietās, kur darbojas ražošanas uzņēmumi, profesionālā apmācība tiek organizēta tieši darba vietā. Šādā veidā ieslodzītie var iegūt kvalifikāciju tādās profesijās, ko nepiedāvā profesionālo skolu

programmas. Šī apmācība uzņēmumos ilgst 6 mēnešus un pēc kursa pabeigšanas ieslodzītie saņem sertifikātu par profesionālo kvalifikāciju.

Uzsvērts, ka ieslodzīto izglītības iespēju paplašināšanai Lietuva ir piedalījies vairākās starptautiskās programmās un projektos. Piemēram, ar Lietuvas Atvērtās sabiedrības fonda atbalstu Kauņas Nepilngadīgo pāraudzināšanas iestādē tika izveidota datorklase, kurā datorprasmes apguva 50% iestādes audzēkņu. Savukārt, Marijampoles labošanas iestāde saņēma finansiālu atbalstu no PHARE 2000 Cilvēkresursu attīstības fonda. Rezultātā ieguvēji bija gandrīz 1500 ieslodzīto, kuri projekta ietvaros varēja apgūt profesionālās zināšanas, datorstundas, piedalīties mākslas studijā. Sadarbībā ar Viļņas Pedagoģijas universitāti tika izveidota programma ilgstoši ieslodzītajiem, kur iespējams apgūt universitātes programmu sociālajā darbā, izmantojot tālmācības studiju metodi. 2003.gadā ieslodzītajiem tika piedāvāta viena augstākās izglītības programma. Tomēr tas uzskatāms par lielu sasniegumu, jo cilvēkiem ar augstāko izglītību integrēšanās sabiedrībā noteikti būs veiksmīgāka.

Jau 2001.gadā tika noslēgts sadarbības līgums starp Lietuvas darba biržu un Cietuma departamentu, lai veiksmīgāk varētu īstenot ieslodzīto profesionālo izglītību. Ieslodzītajiem tiek piedāvāti īstermiņa profesionālās apmācības kursi, lai ieslodzītie varētu apgūt kādu profesiju. Lietuvā izstrādātajā darbības plānā (2001.-2004.) mērķis bija izveidot skolu katrā ieslodzījuma vietā. Jaunais *Kriminālsodu izpildes likums* (2003.) paredzēja plašākas iespējas brīvi atstāt ieslodzījuma vietu, ja tas nepieciešams sakarā ar darbu, mācībām vai profesionālo apmācību. Šis likums arī paredz plašāku ieslodzīto iesaistīšanu mākslinieciskās, pētnieciskās vai citās aktivitātēs. Tas dod iespēju ieslodzītajiem ar augstu izglītības līmeni piedalīties citu ieslodzīto izglītošanā. 2002.gadā Lietuvas Cietumu departaments izstrādāja programmu par darba vietu radīšanu ēku renovācijā vai jaunu ēku būvniecībā. Programmas mērķis bija radīt iespēju strādāt, kas ir vissvarīgākais faktors labošanās procesā un ieslodzīto sociālajā rehabilitācijā. Paredzēts, ka šādi tiek radītas darba vietas 30% ieslodzīto. Savukārt ēku rekonstrukcijas un jaunu ēku uzcelšanas rezultātā tiks radītas 1000 jaunas darba vietas. Ja izdosies ieviest jaunās tehnoloģijas, tad tas savukārt dos iespēju ieslodzītajiem apgūt jaunas darba prasmes un iegūt jaunu kvalifikāciju, kā arī uzlabosies darba apstākļi. Tas viss veicinās pozitīvas vērtības un rosinās ieslodzītos mācīties un strādāt.

3.7.2. Par profesionālās izglītības un apmācības rezultātiem darbā ar pilngadīgiem ieslodzītajiem Austrālijā

Austrālijā ir izstrādāta ieslodzīto profesionālās izglītības un apmācības Nacionālā stratēģija [26], kurā teikts, ka nepieciešams ieviest pieaugušo ieslodzīto un likumpārkāpēju profesionālo izglītību. Šī stratēģija tika izstrādāta un apstiprināta parlamentā, un tās darbība uzsākta 2003.gadā.

Vienlaikus arī tiek izvērtēta šīs programmas ieviešanas problēmas, kas saistītas ar profesionālās izglītības vadību, modelēšanu un rezultātu izvērtēšanu. Tiek uzsvērts, ka ieslodzītajiem un likumpārkāpējiem tiek piedāvāts plašs izglītības programmu loks, izmantojot individuālo apmācību, tālmācību un apmācību darba vietā. Izglītības nodrošināšana tiek uzskatīta par vienu no galvenajām cietuma aktivitātēm, kas tomēr ir atšķirīga no parastās profesionālās izglītības, jo saistīta ar mainīgu kontingentu, audzēkņi demogrāfiski atšķiras no parastā profesionālo skolu audzēkņu kontingenta, viņi ir izolēti no citiem audzēkņiem, ieslodzītajiem ir ierobežotas pārvietošanās iespējas, grūti nodrošināt audzēkņus ar praksi ārpus cietuma, kā arī ir atšķirīga motivācija apgūt profesionālās izglītības programmu. Veiktā pētījuma mērķis bija apkopot informāciju par profesionālās izglītības iespējām ieslodzījuma vietās, uzlabot datu ieguves procesu tā, lai varētu iegūt pietiekamu informāciju ar ierobežotiem resursiem, izvērtēt profesionālās izglītības programmu efektivitāti, kā arī apzināt „labo praksi”, ko nevar izteikt statistikas formā. Šim mērķim tika izmantota atsevišķu gadījumu analīze (*case-by-case*). Pētījumā izmantotas divas metodes: „no augšas” un „no apakšas”. Pirmajā gadījumā tiek noskaidrots cietuma administrācijas, izglītības nodrošinātāju, uzraugu un cita personāla viedoklis par profesionālās izglītības nodrošinājumu un problēmām, kā arī viedoklis par nepieciešamo darbu, lai stratēģija tiktu īstenoti iespējami labi; otrajā – ieslodzīto vērtējums un vajadzības.

Projekta konceptuālajā ietvarā galvenais ir izveidot modeli, kas palīdzētu izvērtēt nacionālās stratēģijas efektivitāti (ieguldījumu un sasniegtos rezultātus). Paredzēts izmērīt gan plānotos rezultātus, gan neplānotos rezultātus un sekas.

Profesionālās izglītības analīze cietuma sastāv no vairākiem posmiem:

- reģistrācija profesionālās izglītības programmā
- vajadzību analīze un plānošana
- nenokārtota uzņemšana/reģistrācija
- uzņemšana programmā
- izglītības pabeigšana

- vajadzību novērtēšana un plānošana
- atbrīvošana.

Profesionālās izglītības programmu efektivitāti Austrālijā mēra ar tādiem rādītājiem kā:

- programmu sekmīgi pabeigušo un profesionālās kvalifikācijas sertifikātus ieguvušo ieslodzīto skaits pa kvalifikācijas līmeņiem (no zemākās līdz augstākai kvalifikācijai);
- augstāko kvalifikāciju ieguvušo ieslodzīto skaits;
- strādājošo atbrīvojušos ieslodzīto skaits un proporcija attiecībā pret visu atbrīvojušos skaitu vienu gadu pēc atbrīvošanās;
- atbrīvoto skaits, kas turpina izglītību [25].

Raksta nobeigumā aprakstītas problēmas, kuras risināmas, lai uzlabotu situāciju nacionālās stratēģijas ieviešanā – katrā no profesionālās izglītības analīzes posmiem (skat. augstāk).

3.7.3. Kanādas cietumu izglītības programmu vērtējums

Kanādas cietumu vispārējās un profesionālās izglītības programmu vērtējums veikts, analizējot ieslodzīto vīriešu/sieviešu, dažādu tautību ieslodzīto vērtējumus, kā arī veikta ieslodzīto vajadzību analīze, balstoties uz kriminālā riska izvērtējumu [27].

Analīzē ņemti vērā šādi faktori:

- ieslodzīto izglītība un nodarbinātības vēsture;
- ģimenes stāvoklis;
- paziņu loks
- narkotisko vielu lietošana
- pašvaldības darbība
- personības/emocionālā orientācija
- attieksmes.

Pirms apmācības uzsākšanas tiek izvērtēts katrs individuālais gadījums, veikta ieslodzītā zināšanu pārbaude, lai noteiktu viņa atbilstību izglītībai un darbam. Šāda vispārēja novērtēšanas anketa veido ieslodzītā labošanas plānu.

Galvenie mērķi vispārējā izglītībā ir paaugstināt ieslodzīto lasīt un rēķināt prasmi. Lai veicinātu ieslodzīto nodarbinātību, tiek veicināta dažādu prasmju attīstīšana. Cietumā tiek pārbaudītas ieslodzīto valodas (lasīšana un rakstīšana) un rēķināšanas zināšanas (Kanādas pieaugušo sasniegumu tests jeb *Canadian Adult Achievement Test*) [7] Līdz 1995.gadam, tiem ieslodzītajiem, kuru sasniegumi novērtēti zem 8 klašu zināšanu līmeņa, tika piedāvāta iespēja mācīties pamatizglītības programmā

(Adult Basic Education ABE). Kopš 1995.gada tiem, kuru vērtējums bija zemāks par 10 klašu zināšanām, tika nopietni mudināti apgūt ABE kursu, bet tagad šajā kursā iesaka mācīties tiem, kuru zināšanas ir zemākas par 12 klašu zināšanu kursu [7].

Kriminālnoziedznieki ir vissliktāk izglītoto Kanādas pilsoņu vidū [23] Viena trešdaļa ir pabeigusi mazāk par 8 klasēm, bet 2/3 nav pabeiguši vidusskolu. Kanādā tiek uzskatīts, ka izglītībai cietumā ir vairāki mērķi:

1. samazināt garlaicību un neko nedarīšanu, kas ir destruktīva
2. dot ieslodzītajiem labāku izpratni par sabiedrību
3. dod iespēju izvērtēt labošanas darbu efektivitāti
4. nodarbina ieslodzītos ar lietām, kam pozitīvs rezultāts
5. dod ieslodzītajiem tiekties ar cilvēkiem, kas pakļaujas likumam
6. maina ieslodzīto uzvedību, tādējādi pasargājot no atkārtota nozieguma.

Kanādas labošanas dienests ir izstrādājis politiku, kuras mērķis ir sekmīga integrācija Kanādas sabiedrībā, un šīs politikas pamatā ir nodrošināt izglītību ieslodzītajiem, kuri ir pabeigusi mazāk par 12 klasēm, kā arī speciālo izglītību ieslodzītajiem ar ierobežotām spējām apgūt zināšanas. 2001.-2002. gadā tika izstrādāts projekts par mācīšanās stratēģiju personām ar speciālām vajadzībām. Konstatēts, ka tie ieslodzītie, kuri piedalās ABE programmā, kurā piedalās ap 15% ieslodzīto, uzlabo savas valodas un rēķināšanas zināšanas, kas nepieciešamas katram Kanādas pilsonim. Pastāv viedoklis, ka ir izglītībai ir pozitīva ietekme uz recidīvisma samazināšanos. Visus ieslodzītos nosacīti iedalot tādos, kas pabeidz 8.klasi (1), kas atbrīvojas pirms pabeigšanas (2) un kas pamet mācības (3), noskaidrots, ka recidīvisms novērots 30% no 1.grupas, 35% no otrās grupas un 41% no trešās grupas. Nobeigumā tiek secināts, ka Kanādas labošanas dienesta izglītības programmas vērtējums ir optimistisks, uzsverot, ka izglītība ir sociālo izmaiņu pamats, kas ļauj ieslodzītajiem integrēties sabiedrībā [23].

3.7.4. Ziemeļvalstu cietumu izglītība

Ziemeļvalstu projekta „Izglītība, apmācība cietumā un Probācijas dienests mūžizglītības skatījumā” [8] mērķis ir sniegt vispusīgu pārskatu par izglītību Dānijā, Somijā, Norvēģijā un Zviedrijā, kā arī īsu ieskatu Islandes cietumu izglītības sistēmā. Pētījumā analizēta informācija par laika posmu 2001.-2003.g..

Sniegts vidējā cietumnieka portrets – viņš ir 30 gadus vecs, samērā agri pārtraucis izglītību, maza pieredze darba tirgū, un ļoti bieži viņš lieto narkotikas. Ziņojumā uzsvērts, ka svarīga un nepieciešama ir ne tikai formālā izglītība, bet arī profesionālā apmācība un neformālā izglītība (dzīves prasmes, prasme strādāt komandā, dzīve ģimenē, utt.). Uzsverot, ka ieslodzīto izglītībai jābūt mūžizglītības daļai, tā jāorganizē tā, lai tā nodrošinātu katra ieslodzītā tiesības uz izglītību, būtu kā sadarbība starp ieslodzīto, pedagogu un probācijas dienestu, kur liela loma ir izglītības pedagoģiskajai metodika un metodoloģijai cietumā, sadarbībai starp cietuma administrāciju un pārējām iesaistītajām pusēm. Uzsvērts arī nepieciešamā finansējuma nodrošinājums, kā arī starptautisko pētījumu rezultātu izmantošana un regulāra pētījumu veikšana uz vietas, lai varētu konstatēt izglītošanas stiprās un vājās puses. Ieslodzīto izglītošana balstās uz viņu tiesībām uz izglītību, kas ir tādas pat pamattiesības kā jebkuram iedzīvotājam, tāpēc tām jābūt nostiprinātām likumdošanā. Laba cietuma izglītība tiek vērtēta kā investīcijā noziedzības prevencijā tādejādi, ka vairāk ieslodzīto turpinās izglītību un varēs dabūt darbu pēc atbrīvošanās.

Vairākkārt uzsvērtā pedagoga milzīgā loma labas izglītības nodrošināšanā, un piedāvāti dažādi Ziemeļvalstu modeļi cietuma pedagogu statusa modeļi. Dānijā skolotāji ir pilna laika darbinieki, kas pakļauti Tieslietu ministrijai; Somijā – pedagogi, kuriem ir darba līgums ar konkrētu pašvaldību, bet 3 cietumos pedagogi ir pakļauti Tieslietu ministrijai, un arī daži t.s. „kontrakta skolotāji”. Norvēģijā visi cietuma pedagogiem ir līgums ar izglītības pārvaldi. Zviedrijā cietumu izglītību nodrošina lieli pieaugušo izglītības centri. 2001.g. bija 21 centrs, kam bija 1-2 gadu līgums ar cietumiem. 2003.gadā skolotājus darbā pieņēma ieslodzījuma vietas, balstoties uz Zviedrijas Elastīgās mācīšanās aģentūras (Agency of Flexible Learning) ieteikumu. Tiek definēts, kas ir labs cietuma skolotājs – cilvēks, kurš ir pieķēries un uzticīgs skolotāja profesijai, kurš ir kaislīgi nodevies pedagoga darbam un apzinās sociālās dimensijas nozīmi. Otrkārt, viņam jāspēj izmantot elastīgas (fleksiblas) mācību metodes, kā arī jābūt labam pedagogam un labam praktiķim.

Saskaņā ar Ziemeļvalstu cietumu izglītības pamatnostādņem cietuma izglītībai ir plašāki un šaurāki mērķi:

- I. Individuālās vajadzības un izejas punkts izglītībā:
 - justies labi klasē
 - motivācija
 - laba pašapziņa

- II. izglītības mērķi:
 - Zināšanas
 - Prasmēs
 - Sociālā attīstība
 - Attieksmes.
- III. Formālie mērķi:
 - Eksaminācija
 - Kursu beigšanas sertifikāti.
- IV. Ilgtermiņa mērķi:
 - Dzīves prasmes.

Projekta autori sniedz vairākas **rekomendācijas cietumu izglītības** sakarā, sadalot tās vairākās grupās [8].

Likumdošana

Izglītības vadībai Ziemeļvalstīs skaidri jāapzinās, ka likumdošanai skaidri un precīzi ir jādefinē, ka izglītība ir viena no cilvēku pamattiesībām un ieslodzītajiem ir tādas pat tiesības uz izglītību kā jebkuram pilsonim. Kad šīs tiesības ir nostiprinātas likumdošanā, nākamais jautājums ir resursu piešķiršana.

Teorētiskā izglītība (vispārējā izglītība)

- Vispārējā izglītība visiem (9 klases pamatizglītībā, ar iespēju iegūt vidējo izglītību – pēc tās nodrošinājuma ir nepieciešamība dažviet Somijā).
- Korektīva izglītība lasīt un rakstīt prasmēs un rēķināšanā tiem ieslodzītajiem, kam ir nepietiekama izglītība (cietumā rodot iespēju viņus motivēt mācīties).
- Tālākizglītība (kas atbilstu vidējai izglītībai) ar dažāda veida iespējām.
- Iespēja saņemt brīvdienas (atvaļinājumu) tiem ieslodzītajiem, kas sekmīgi mācās.
- Jānodrošina izglītība arī ārzemniekiem, kas cietumā.
- Iespēja mācīties individuāli (pašmācībā) ar konsultanta palīdzību.

Profesionālā izglītība

- Profesionālā izglītība sadarbībā ar nodarbinātības dienestu.
- Sadarbība starp teoriju (skola) un praksi (cietumā).

- Profesionālā izglītība jāpiedāvā vairākās valodās, lai dažādu tautību ieslodzītie varētu apgūt profesiju.

Jaunās tehnoloģijas

- Apmācība jaunajās tehnoloģijās (arī internets cietuma drošības noteikumu ietvaros).
- Datorapmācības kurss tādā pat apmērā kā vispārējās izglītības skolās valstī.

Radošā darbība, bibliotēka

- Mākslas un radošā izglītība ir būtisks indivīda attīstības nosacījums, kā arī palīdz attīstīt sociālās prasmes.
- Ļoti svarīgas ir fiziskās nodarbības.
- Labi apgādātas bibliotēkas pieejamība.

Sievietes cietumā

- Sievietēm tādas pat tiesības kā vīriešiem
- Īpaši svarīgi, lai sievietes varētu apgūt datorprasmes.

Administratīvā sadarbība

Jābūt konkrētam sadarbības plānam starp Cietumu administrāciju (pārvaldi) un Probācijas dienestu valsts, reģionālā līmenī un uz vietām.

Dokumentācija un pētniecība

Nepieciešams regulāri izvērtēt un pētīt izglītību cietumā, lai:

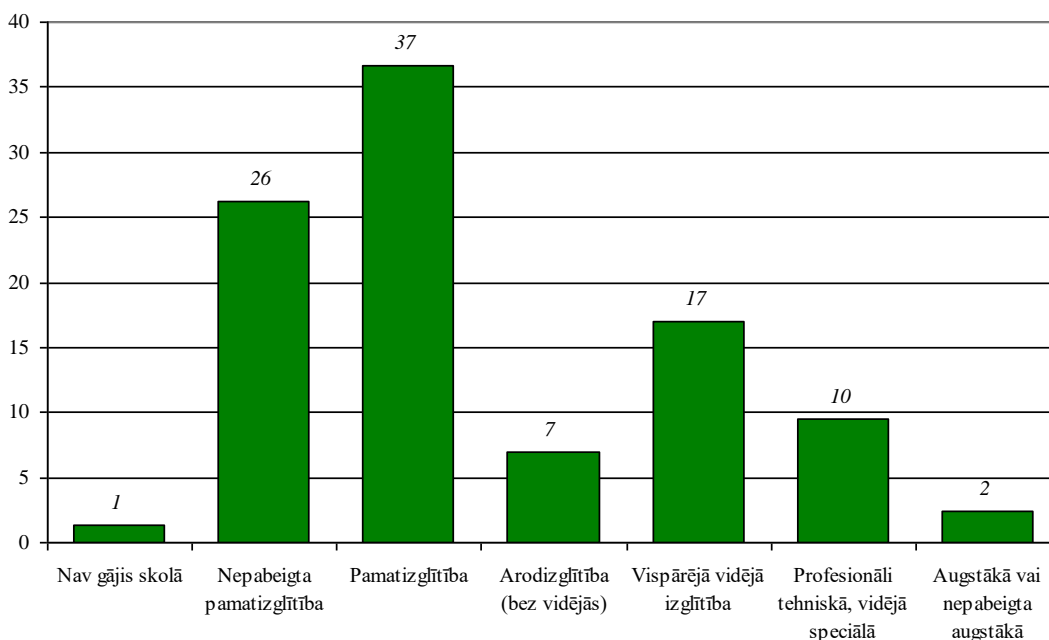
- Dokumentēt darbu, lai varētu konstatēt tā efektivitāti un nozīmi vispārēja labošanas darbā;
- Vai piedāvāta izglītība atbilst ieslodzīto vajadzībām;
- Redzēt precīzu ainu, vai un cik ieslodzīto piedalās izglītības programmās, kā tiek atlasīti audzēkņi;
- Novērtēt mācību metodes un kvalitāti;
- Cietuma semināru novērtējumu saistībā ar izstrādātajām programmām;
- Izvērtēt cietumu izglītības lomu labošanas darbā;
- Noskaidrot viedokli, kādas jaunas programmas vajadzīgas, izvērtēt to nepieciešamību.

Kopumā jāatzīmē, ka Ziemeļvalstu izdots projekta apkoptais materiālu krājums ir ļoti vērtīgs un to būtu vēlams tulkot latviešu valodā un izmantot praksē.

3.8.Aptaujas datu analīze

3.8.1.Izglītības līmenis

Respondentiem tika jautāts, kāds ir viņu izglītības līmenis, piedāvājot atbilžu variantus, kā arī dodot iespēju ierakstīt savu atbildi. Ieslodzīto vidū visbiežāk ir cilvēki ar pamatizglītību (37%). Katrs sestajam ieslodzītajam jeb 17% ieslodzīto ir vispārējā vidējā izglītība. Daļa aptaujāto ir ieguvuši arodizglītību vai profesionālo izglītību (10%). Dažiem respondentiem ir augstākā vai nepabeigta augstākā izglītība, tomēr šādu respondentu skaits ir ļoti neliels (2% no kopējā atbildējušo skaita). Ievērojami lielāks ieslodzīto skaits (26%) nav ieguvuši pat pamatizglītību, bet daži (1%) vispār nav mācījušies skolā (skat. 1. zīm.)

1.zīm. Ieslodzīto izglītības līmenis (%)

Lai precizētu respondentu izglītības līmeni, viņiem tika jautāts, cik klases viņi ir beiguši. 4,6% respondentu ir beiguši 5 klases vai mazāk. Viņu vidū vienlīdz bieži pārstāvēti krievi un latvieši.

Ievērojami lielāks respondentu skaits ir pārtraukuši izglītību pēc sestās, septītās vai astotās klases.

Sākot ar sešu-septiņu klašu izglītību, diferencētāks arī augstāku izglītības līmeni neieguvušo skaits pēc izglītības iegūšanas valodas. Piemēram, 7 klašu izglītība ir 7,6% latviešu un 11,2% krievu un citu tautību respondentiem, 8 klašu izglītība – 18,4% latviešu un 25,6% krievu respondentiem.

Pamatskolu absolventu vidū krievu un latviešu respondentu proporcijas ir līdzīgas. Savukārt pabeigta vidējā izglītība biežāk ir latviešu respondentiem. Šī informācija būtu izmantojama, veidojot dažāda līmeņa izglītības piedāvājumu latviešu un krievu valodā, īpaši pamatskolas līmenī. Svarīgi, lai pamatizglītības programmu ieslodzītie varētu apgūt dzimtajā (vai nu krievu, vai latviešu) valodā, pretējā gadījumā izglītībā ieguldītie līdzekļi var izrādīties neefektīvi, ņemot vērā daļas ieslodzīto psiholoģisko nenoturīgumu, grūtības ilgstoši koncentrēties uz mācībām.

Respondentiem tika jautāts, pirms cik gadiem viņi ir pārtraukuši mācības skolā. Aptaujas dati rāda, ka 2004./5.mācību gadā skolā mācījušies neliels respondentu skaits – tikai 3,8%, bet 3% apmeklējuši skolu iepriekšējā gadā. Šis skaits ir uzskatāms par statistiski nenozīmīgu. 12,5% ieslodzīto mācījušies pirms 2-4 gadiem, bet lielākā daļa mācības pārtraukuši senāk nekā pirms 5 gadiem, kas nozīmē, ka viņu prasmes mācīties varētu būt ierobežotas. (skat. 7. tabulu.)

7. tabula

Pirms cik ilga laika apmeklēja skolu (%)

Skolu apmeklēja ...	Atbilžu sadalījums (%)
Patreiz mācās	1,3
Šogad	2,5
iepriekšējā gadā	3,0
pirms 2-4 gadiem	12,5
pirms 5 gadiem vai senāk	80,7

Ieslodzījuma vietās ieslodzītajiem tiek piedāvātas iespējas iegūt izglītību. Respondentiem tika uzdoti jautājumi, vai viņi cietumā apgūst vispārējo vai profesionālo izglītību, un, vai viņi vēlētos apgūt izglītību, atrodoties ieslodzījuma vietā. 8. tabulā redzams, ka cietumā vispārējo izglītību apguvuši 9,1% ieslodzīto.

3.8.2. Vispārējās izglītības pieejamība ieslodzījuma vietās un tās raksturojums

8. tabula

Vispārējās izglītības iegūšana cietumā (%)

Apgūst vispārējo izglītību cietumā	9,0
Neapgūst vispārējo izglītību cietumā	91,0

Tie respondenti, kuri apguvuši vispārējās izglītības programmas cietumā, tika aicināti novērtēt, vai un cik lielā mērā viņi spēj sekot mācību vielai. Atbilžu sadalījuma rāda, ka nedaudz vairāk par pusi ieslodzīto spēj sekot mācību vielai pilnībā, daļa ar nelielu piepūli (7,9%). Apmēram 11% respondentu sekošana mācību vielai sagādā grūtības, citi dažos mācību priekšmetos spēj, citos nespēj. Savukārt, 4,5% atzīst, ka nespēj sekot līdzī mācību vielai (skat.9.tabulu.)

9. tabula

Vai spēj sekot līdzī mācību vielai cietumā (%)

	Atbilžu sadalījums (%)
Jā, pilnībā	51,7
Ar nelielu piepūli	7,9
Ar grūtībām	11,2
Dažos mācību priekšmetos spēj, citos nespēj	6,7
Pārsvarā nespēj	4,5
Cita atbilde	10,1
Nav atbildes	7,9

Pedagogu darba vērtējums

Lai mācību process varētu noritēt veiksmīgi, nepieciešami vairāki priekšnoteikumi – kvalitatīvs skolotāju darbs, nodrošinājums ar mācību materiāliem, kancelejas precēm, atbilstošām mācību telpām, un tml.

Tāpēc ieslodzītajiem, kuri apgūst vispārējo izglītību cietumā, tika jautāts, kā viņi vērtē cietuma skolotāju darbu. Gandrīz puse (46,3%) uzskata, ka pedagogi strādā ļoti labi un visu izskaidro. Katrs piektais skaidroto vielu saprot tikai ar grūtībām, jo pedagogi izskaidrojot vielu tikai daļēji un gandrīz katrs trešais uzskata, ka ir par maz praktisko nodarbību. Nelielai daļai ieslodzīto šķiet, ka pedagogi māca garlaicīgi, tikai lasot no papīra vai grāmatām, reti paskaidrojot un neatbildot uz jautājumiem. 10. tabulā atspoguļotie dati rāda, ka ir samērā liela proporcija nenoformulētu atbilžu, ko respondentiem pašiem vajadzēja ierakstīt. Šeit kā galvenais trūkums ticis minēts - mācības notiek neregulāri.

10. tabula

Kā vērtē skolotāju darbu (% no atbildēm)

	Atbilžu sadalījums (%)*
Strādā ļoti labi, visu izskaidro	46,3
Izskaidro tikai daļēji, saprotu ar grūtībām	26,1
Māca garlaicīgi, tikai lasa no papīra vai grāmatām	13,2
Reti paskaidro un neatbild uz jautājumiem	12,8
Par maz praktisko nodarbību	30,0

Cits, tai skaitā neregulāras mācības	26,5
--------------------------------------	------

* kopējais atbilžu skaits pārsniedz 100%, jo doti vairāki vērtējumi

Var secināt, ka pedagogu darbs tikai daļēji tiek novērtēts. Saprotot, ka pedagogu darbs ieslodzījuma vietās ir ļoti grūts, un tomēr pēc aptaujas rezultātiem secinot, ka pedagogu darbs nav pietiekami efektīvs, jāatzīmē, ka pedagogiem, kuri strādā ieslodzījuma vietās, ir nepieciešama tālākizglītība, speciāli kursi, kuros pedagogi varētu apgūt metodiku, kā strādāt ieslodzījuma vietās ar pieaugušajiem, kam ir vājas pamatprasmes un nav izkopta mācīšanās prasme un kultūra. Pretējā gadījumā lielas līdzekļu un cilvēkresursu investīcijas ieslodzīto izglītības nodrošināšanā var nedot pozitīvu rezultātu.

Tā kā izglītības kvalitāti ietekmē arī mācību procesa materiālais nodrošinājums, tika jautāts, kā ieslodzītie vērtē nodrošinājumu ar mācību grāmatām. Tikai 6,3% aptaujāto uzskata, ka mācību grāmatas ir jaunas, bet 67,5 atzīmējuši, ka tās ir vecas, dažkārt saplēstas un aprakstītas. Tikai puse ieslodzīto saka, ka mācību grāmatu pietiek visiem. Daļa respondentu uzskata, ka mācību grāmatas ir tikai latviešu, citi – ka tikai krievu valodā (skat. 11.tabulu.)

11. tabula

Kā vērtē nodrošinājumu ar mācību grāmatām (% no atbildēm)

	Atbilžu sadalījums (%)*
Mācību grāmatas ir jaunas	6,3
Grāmatu pietiek visiem	51,4
Mācību grāmatas ir vecas, dažkārt saplēstas un aprakstītas	67,5
Mācību grāmatas ir tikai latviešu valodā	17,2
Mācību grāmatas ir tikai krievu valodā	28,1

* kopējais atbilžu skaits pārsniedz 100%, jo doti vairāki vērtējumi

Samērā slikti tiek vērtēts nodrošinājums ar kancelejas precēm (papīrs, pildspalvas, zīmuļi, utt.). Mazāk par trešo daļu aptaujāto (31,7%) uzskata, ka kancelejas preču mācību procesa nodrošināšanai ir pietiekami, bet vairāk par pusi aptaujāto atbildējuši, ka visas kancelejas preces ir jānodrošina pašam (55%) (skat. 12. tabulu.)

12. tabula

Kā vērtē nodrošinājumu ar kancelejas precēm (% no atbildēm)

	Atbilžu sadalījums (%)*
Rakstāmpapīra pilnīgi pietiek	31,7
Rakstāmpapīra nepietiek	50,0
Nepietiek pildspalvu, zīmuļu, lineālu	54,5
Visas vai gandrīz visas kancelejas preces jānodrošina pašam	55,0

* kopējais atbilžu skaits pārsniedz 100%, jo doti vairāki vērtējumi

Dati liecina, ka ne vienmēr cietums spēj nodrošināt kancelejas preces ieslodzīto izglītības vajadzībām. Tas nozīmē, ka paredzot paplašināt izglītības pieejamību, nepieciešams arī finansējums kancelejas preču iegādei. Pašreizējā situācijā nodrošinājums ir pietiekams tikai pusei izglītojamo.

Lai mācību process noritētu veiksmīgi, svarīgs priekšnosacījums ir arī telpu kvalitāte – piemērota temperatūra, apgaismojums, mācību un uzskates līdzekļi, aprīkojums. Lielākajā daļā cietumu mācību telpas ir izremontētas (78%), ir pietiekami daudz solu un krēslu (68,2%), kā arī klasēs ir pietiekami silts (66%). Tomēr ekspertu intervijās norādīts, ka ir cietumi, kur temperatūra klasēs ir nepietiekama. Tas apgrūrina gan ieslodzīto, gan skolotāju darbu. Zemāk tiek vērtēts klašu nodrošinājums ar uzskates līdzekļiem (56,8%).

13. tabula

Kā vērtē mācību telpu un klašu kvalitāti (% no atbildēm)

	Atbilžu sadalījums (%)*
Klasēs ir pietiekami gaišs	52,1
Klasēs ir izremontētas	78,0
Klasēs ir pietiekami daudz solu un krēslu	68,2
Klasēs ir labas tāfeles	61,9
Klasēs ir pietiekami silts	65,9
Nodrošinājums ar uzskates līdzekļiem	56,8

* kopējais atbilžu skaits pārsniedz 100%, jo doti vairāki vērtējumi

Ieslodzītie, kuri apgūst vispārējās izglītības programmas, tika lūgti novērtēt, vai viņus kopumā apmierina tas, ko un kā māca vispārējās izglītības programmās. 40,2% vispārējās izglītības programmas dalībnieku pilnībā apmierina programma, un 19,5% daļēji apmierina programma. 9,8% ieslodzīto izglītības programma neapmierina. Iespējams, ka programma neapmierina arī tāpēc, ka programma neatbilst ieslodzīto mācīšanās prasmēm.

Plānojot vispārējās izglītības programmu, svarīgi pievērst uzmanību gan tam, ka pamatizglītības programma jā māca pieaugušajiem, kam ir zemas mācīšanās prasmes, vidējas vai vājas citas pamat prasmes. Lai varētu spriest par potenciālo izglītojamo pamatprasmēm, tika uzdoti jautājumi par to, kā ieslodzītie paši novērtē savas pamatprasmes – lasītprasmi, rakstītprasmi, prasmi rēķināt, prasme strādāt ar

datoru, kā arī valsts valodas zināšanas, kas arī ir svarīgs nosacījums, lai varētu iegūt izglītību un integrēties darba tirgū.

Respondenti tika lūgti novērtēt dažas savas pamatprasmes. Viņi tika aicināti vērtēt tādas ikdienā un darba tirgū nepieciešamas pamatprasmes kā lasītprasme, rakstīt prasme, prasme rēķināt, prasme strādāt ar datoru, kā arī novērtēt savas latviešu valodas zināšanas. Lielākā daļa prasmju bija jānovērtē pēc shēmas: labas, apmierinošas, sliktas prasmes (zināšanas) (lasītprasme, rakstīt prasme, prasme rēķināt). Vērtējot datorprasmes, respondentiem bija jāatbild, vai viņi prot vai neprot strādāt ar datoru. Savukārt, vērtējot latviešu valodas zināšanu līmeni, atbildes tika diferencētas atkarībā no tā, vai latviešu valoda ir vai nav dzimtā valoda, un tiem respondentiem, kam tā nav dzimtā valoda, tika lūgts novērtēt, kādas ir viņu zināšanas pēc iepriekšējās shēmas (labas, apmierinošas, sliktas). 14. tabulas dati liecina, ka respondenti visaugstāk vērtē savu lasītprasmi – gandrīz 60% ieslodzīto savu lasītprasmi vērtē kā labu, 34,4% - kā apmierinošu. Tomēr 8,1% savu lasītprasmi vērtē kā sliktu.

Mazliet zemāk ieslodzītie vērtējuši savu prasmi rēķināt. Apmēram puse ieslodzīto savu prasmi rēķināt vērtē kā labu (51,7%), vairāk par trešdaļu (37,6%) – kā apmierinošu, bet 10,6% - kā sliktu.

Rakstītprasme tiek vērtēta kritiskāk par lasītprasmi un prasmi rēķināt. Savu rakstītprasmi par labu atzīst mazāk par pusi aptaujāto – 43,7%, un līdzīgas respondentu skaits to atzīst par apmierinošu (43,5%). Sliktas rakstītprasmes ir 12,8% respondentu.

Savukārt, apkopojot respondentu sniegto vērtējumu savām latviešu valodas zināšanām, redzams, ka 29% aptaujāto uzskata latviešu valodu par savu dzimto valodu, un 24,5% latviešu valodas zināšanas vērtē kā labas, 32% kā apmierinošas. Vērtējums „sliktas” atzīmēts 14,3%.

14. tabula

Pamatprasmju pašvērtējums

	Labas (%)	Apmierinošas (%)	Sliktas (%)	Vidējais rādītājs**
Lasītprasme	57,7	34,2	8,1	1,50
Rakstītprasme	43,7	43,5	12,8	1,69
Prasme rēķināt	51,7	37,6	10,6	1,59
Latviešu valodas zināšanas	29,0* + 24,5	32,0	14,3	2,00

* dzimtā valoda

** Jo augstāks vidējais rādītājs, jo zemākas prasmes.

Datorprasmju vērtējums liecina, ka tikai neliela aptaujāto proporcija prot strādāt ar datoru tikai 20,9%, bet lielais vairums (81,1%) to neprot (skat. 15. tabulu). Laikā, kad darba tirgū aizvien lielāka nozīme ir prasmei strādāt ar datoru, darba vietas, kurās nepieciešamas datorprasmes, bijušajiem ieslodzītajiem nebūs pieejamas. Hipotētiski pieņemot, ka ieslodzīto datorprasmes varētu būt ierobežotas, netika uzdoti jautājumi par to, kādas datorprogrammas ieslodzītie prot lietot. Tāpēc varam tikai virspusēji spriest par respondentu datorprasmēm. Pastāv varbūtība, ka daļa no respondentiem uzskata, ka datorspēju spējēšana liecina par datorpsamēm.

15. tabula

Datorprasmju pašvērtējums (% no atbildēm)

	Prot strādāt ar datoru	Neprot strādāt ar datoru
Datorprasmes	20,9	81,1

Kopumā jāatzīst, ka ieslodzīto prasmju pašvērtējums dod pamatu secinājumam, ka ieslodzīto pamat prasmes ir viduvējas un daļai respondentu vājas. Šie dati apstiprina pētījumā izvirzīto hipotēzi, ka zināšanu un prasmju līmenis daudzos gadījumos var būt riska faktors bijušo ieslodzīto integrēšanai darba tirgū pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma. Piemēram, aprēķinot vidējos lielumus prasmēm lasīt, rakstīt un rēķināt (skalā no 1 līdz 3), redzams, ka tikai lasītprasme ir tā, kas ierindojas vērtībā līdz 1,5, kas norāda, ka vidējais zināšanu līmenis uzskatāms par apmierinošu. Rēķināšanas prasmju pašvērtējuma vidējais (1,59) ļauj hipotētiski pieņemt, ka rēķināšanas prasmes ir gandrīz viduvējas. Tomēr, pastāv risks, ka ieslodzītie savai rēķināšanas prasmei devuši paaugstinātu vērtējumu, balstoties uz savu prasmi saskaitīt un atņemt.

Rakstītprasmju vērtējuma korelācija ar izglītības līmeņa datiem apstiprina, ka ieslodzīto izglītības līmenis kopumā ir zems, un ka respondentu spējas izteikties rakstiski ir diezgan ierobežotas.

Salīdzinot latviešu un nelatviešu respondentu atbildes, jāsecina, ka latviešu respondenti devuši augstāku vērtējumu savām pamatprasmēm nekā nelatvieši. Analizējot šos datu korelāciju ar respondentu izglītības līmeni, jāatzīst, ka tiem respondentiem, kuri mācījušies skolās ar latviešu mācību valodu, izglītības līmenis kopumā ir augstāks, kas ar zināmu nosacītību ļauj uzskatīt, ka pašvērtējuma atšķirības

varētu būt objektīvas un nav pamata uzskatīt, ka latviešu respondentu sniegtais prasmju pašvērtējums būtu uzskatāms par paaugstinātu vai neadekvātu.

Tāpēc, organizējot ieslodzīto izglītību, īpaši pamatizglītības līmenī, sevišķa uzmanība jāpievērš tam, lai respondenti spētu saprast to, ko viņiem māca. Tāpēc ieslodzītajiem, kuriem nav pamatizglītības, iespēju to iegūt jānodrošina gan latviešu, gan krievu mācību valodā.

Tālāk noskaidrots, kāpēc ieslodzītie cietumā neapgūst vispārējo izglītību. Atbildot uz šo jautājumu, ieslodzītie varēja izvēlēties vairāk par vienu atbildi, tāpēc kopējais atbilžu skaits pārsniedz 100% (skat.16. tabulu).

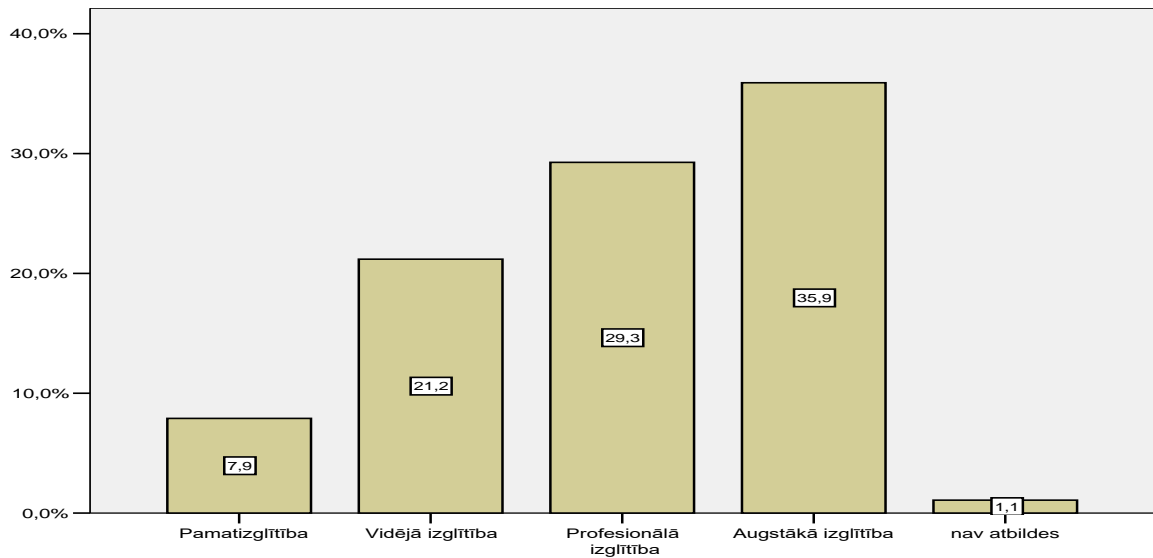
16. tabula

Iemesli, kāpēc neiegūst vispārējo izglītību cietumā (%)

Iemesli	Atbilžu skaits (%)
Cietumā nav tādas programmas	27,1
Nav atbilstoša līmeņa programmas	68,8
Cietuma režīma noteikumi neļauj mācīties	49,2
Nepatīk mācīties	4,9
Neredz tam jēgu	21,8
Veselība neatļauj	9,2
Tik un tā nedabūs labi apmaksātu darbu	19,8
Cits, tai skaitā	24,7
Jau ir pabeigta vispārējā izglītība	13,3
Cietuma diploms nav derīgs	6,7

Aptaujas dati rāda, ka galvenā problēma, kāpēc ieslodzītie neapgūst vispārējo izglītību, ir vispārējās izglītības programmas trūkums vai konkrētajam ieslodzītajam atbilstošas izglītības programmas trūkums, vai režīma noteikumi, kas neļauj apmeklēt mācības. Apmēram desmitai daļai aptaujāto veselība neļauj mācīties, un piektā daļa domā, ka tikpat nedabūs labi apmaksātu darbu. Nelielai aptaujāto daļai bez tam arī nepatīk mācīties (4,9%), bet katrs ceturtais respondents neredz jēgu mācībām. Savukārt 13,3% ir pabeigta vispārējā vidējā izglītība un viņiem nav vajadzības mācīties vispārējās izglītības programmā, toties šie cilvēki labprāt mācītos konkrētus priekšmetus vai citā programmā – piemēram, augstākas izglītības, profesionālās izglītības programmā.

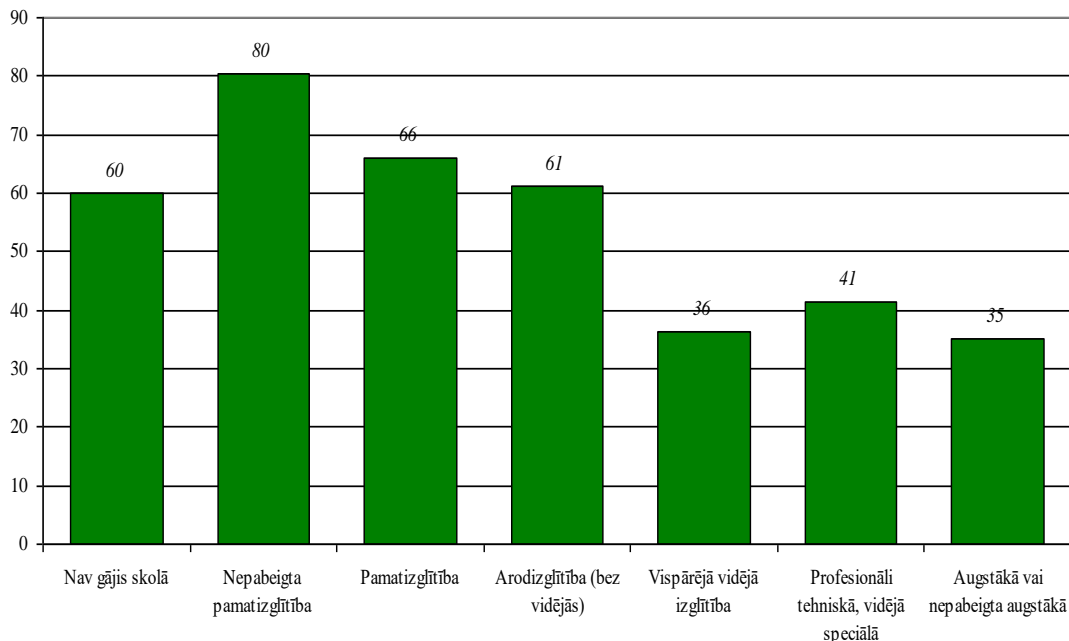
Ieslodzītajiem tika jautāts, kādu izglītības līmeni viņi vēlētos sasniegt. Nelielai daļai aptaujāto ir ļoti pieticīgas vēlmes – iegūt pamatizglītību (7,9%), ievērojami lielāks respondentu skaits vēlas iegūt vispārējo vidējo izglītību (21,2%), profesionālo izglītību (29,3%) un augstāko izglītību (35,9%) (skat. 2.zīm.).

2.zīm. Izglītības līmenis, kuru ieslodzītie vēlētos sasniegt (%)

Svarīgi ir noskaidrot, kāds izglītības līmenis ir tiem ieslodzītajiem, kuri vēlas iegūt vispārējo izglītību cietumā, lai varētu piedāvāt atbilstošu vispārējās izglītības programmu.

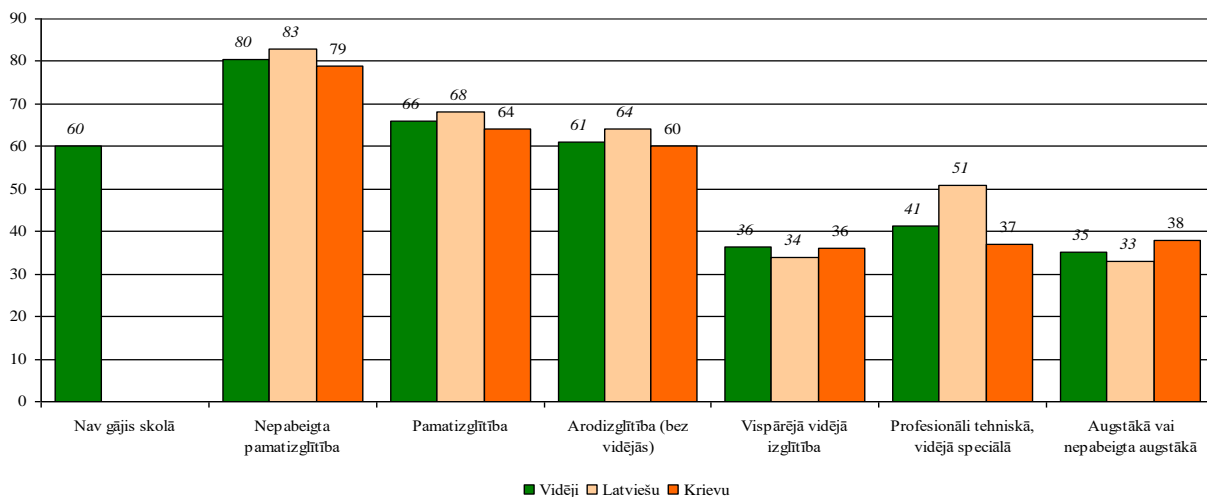
Kā redzams no 2. zīmējuma, visbiežāk vispārējo izglītību vēlētos apgūt tie ieslodzītie, kuriem nav pabeigta pamatizglītība. Visbiežāk šīs programmas attiecas uz 7.-9.klasi. No zīmējuma var secināt, ka 80% ieslodzīto ar nepabeigtu pamatizglītību vēlas turpināt izglītošanos. Interesanti, ka arī tie ieslodzītie, kam jau ir augstākā izglītība vai nepabeigta augstākā izglītība, vēlas mācīties. Tāpēc vajadzētu apsvērt iespēju piedāvāt vispārīzglītojošas interešu izglītības vai citas programmas ieslodzītajiem ar dažādu izglītības līmeni.

3.zīm. Ieslodzīto vēlēšanās apgūt vispārējo izglītību cietumā, % sadalījums pēc esošā izglītības līmeņa*

* Atšķirības ir nozīmīgas $p < 0,001$ līmenī

Tālāk noskaidrots, ka gan latviešu, gan krievu tautības ieslodzītie vienlīdz bieži vēlas apgūt izglītību. Šī tendence saglabājas visos izglītības līmeņos. Tāpēc ir pamats secinājumam, ka vispārējās izglītības programmas (īpaši pamatizglītības līmenī) jāpiedāvā gan latviešu, gan krievu valodā.

4. zīm. Ieslodzīto vēlēšanās apgūt vispārējo izglītību cietumā, % sadalījums pēc respondentu tautības*

* Atšķirības ir nozīmīgas $p < 0,05$ līmenī

**atšķirības atkarībā no skolā apgūtās izglītības valodas nav būtiskas.

Salīdzinot ieslodzīto atbildes par vēlamā augstāko izglītības līmeni ar viņu esošo izglītības līmeni, var secināt, ka ieslodzīto vēlmes ir samērā ambiciozas, nav

vienkārši sasniedzamas un pat pārsniedz vidējo statistisko izglītības līmeni valstī. Tomēr būtiski ņemt vērā, ka tie ieslodzītie, kam ir vispārējā pamata vai vidējā izglītība, apzinās, ka viņiem ļoti svarīgi ir iegūt profesiju, kas viņiem dotu lielākas iespējas darba tirgū, tāpēc norāda, ka vēlas iegūt profesionālo izglītību. Tie respondenti, kam ir vispārējā vidējā izglītība, vēlētos iegūt augstāko izglītību. Ieslodzītajiem tika uzdots jautājums, vai viņi būtu gatavi mācīties ar tālmācības metodēm. Tikai daži ieslodzītie vispār nav dzirdējuši par neklātienē/tālmācības izglītību (1,8%), bet daļai respondentu (26,4%) ir tikai virspusēja informācija par to. Iespējams, ka gadījumā, ja viņi par to zinātu vairāk, viņi vēlētos to izmēģināt. Piektā daļa respondentu atbildējuši, ka būtu gatavi mācīties tālmācībā (skat.17. tabulu). Tomēr ņemot vērā to, ka tālmācības metode prasa noteiktas mācīšanās prasme un pastāvīga darba iemaņas, ieslodzītie, kam ir vismaz vidējā izglītība, varētu apgūt zināšanas, izmantojot tālmācības metodi..

17. tabula

Informētība un vēlēšanās mācīties neklātienē/tālmācībā

	Atbilžu sadalījums (%)
Neesmu par to dzirdējis, nezinu, ko tas nozīmē	1,8
Ja par to zinātu vairāk, varbūt gribētu izmēģināt	26,4
Esmu par to dzirdējis, gribētu mācīties	26,9
Noteikti negribu mācīties tālmācībā	33,3
Cita atbilde	7,1
Nav atbildes	4,5

Tālāk apskatīsim atbildes uz jautājumiem, kādus mācību priekšmetus ieslodzītie vēlētos apgūt. Ieslodzītie tika lūgti ierakstīt aptaujas anketā tos mācību priekšmetus, kurus viņi vēlētos apgūt visvairāk. Aptaujātie bija atsaucīgi un labprāt atbildēja uz šo jautājumu. Tika nosaukts pavisam 21 mācību priekšmets. Lielākā daļa no minētajiem priekšmetiem ir iekļauti vispārējās izglītības kursu programmās, dažos gadījumos nosaukta profesija, ko respondents vēlētos iegūt. Nosauktie mācību priekšmeti pārstāv gan dabas zinības, gan humanitārās un sociālās zinības.

Mācību priekšmeti, kurus ieslodzītie vislabprātāk gribētu apgūt (B21)

- ķīmija
- fizika
- botānika
- datormācība un programmēšana
- elektronika
- algebra / matemātika
- ģeometrija
- svešvalodas
- angļu valoda

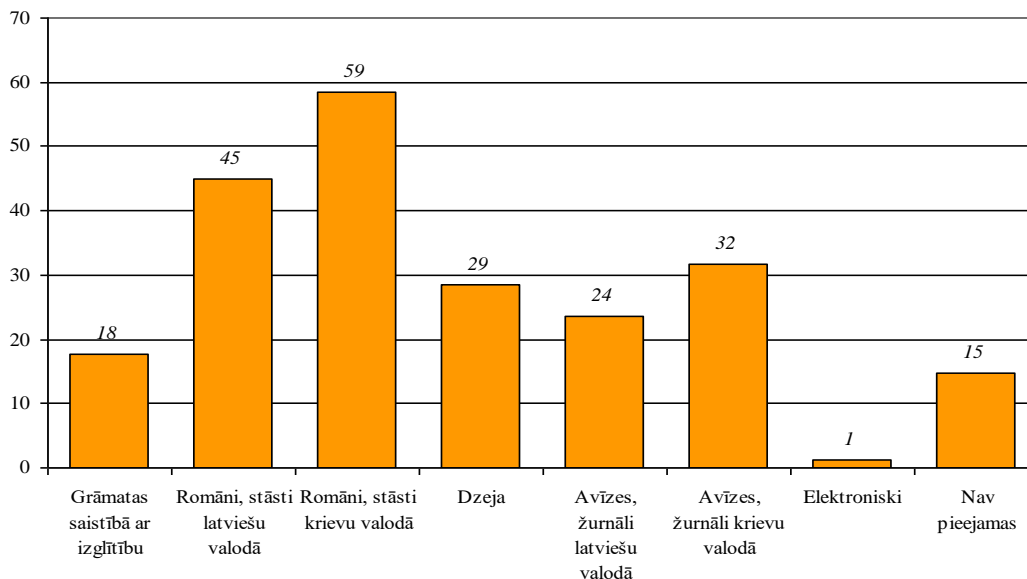
- franču valoda
- latviešu valoda
- literatūra
- ģeogrāfija
- vēsture
- grāmatvedība
- uzņēmējdarbība
- ekonomika
- galdniecība
- psiholoģija
- tiesību zinātnes
- ētika.

Ieslodzītajiem tika jautāts, vai viņi ir apguvuši izglītību citā cietumā, un noskaidrots, ka 28.8% ieslodzīto ir agrāk mācījušies citā cietumā, bet tikai 16.5% no šiem ieslodzītajiem (jeb 45 respondenti) turpina izglītību tajā cietumā, kur viņi atradās aptaujas laikā. Tomēr to respondentu vidū, kuri cietumā atrodas atkārtoti vai pārvesti no cita cietuma, ir daudz lielāks to ieslodzīto skaits, kuri vēlētos turpināt izglītību. Šādu respondentu skaits sasniedz 63,7%.

Bibliotēkas pieejamība

Izglītība un pašizglītība ir cieši saistītas ar iespējām izmantot bibliotēkā pieejamo literatūru un uzziņas materiālus. Tāpēc aptaujā noskaidrots, kā ieslodzītie vērtē bibliotēkas pieejamību un piedāvātās lasāmvielas krātuvi. Respondentiem tika jautāts, kāda veida literatūra viņiem ir pieejama cietuma bibliotēkā, piedāvājot vairākus atbilžu variantus. 5. zīmējumā redzams, ka bibliotēkā visvairāk pieejami ir romāni un stāsti krievu valodā (atzīmējuši 59% respondentu), romāni un stāsti latviešu valodā (45%), preses izdevumi krievu valodā (32%). Ceturtā vietā pieejamības ziņā ir dzeja (29%). Grāmatas saistībā ar izglītību ir samērā ierobežotā daudzumā un tematikā (pieejamas 18% respondentu). Bet 15% ieslodzīto atbildējuši, ka grāmatas viņiem vispār nav pieejamas.

Daži respondenti (1%) atbildējuši, ka viņiem pieejama literatūra elektroniskā formā. (Respondenti varēja atzīmēt vairākas atbildes, tāpēc kopējā summa pārsniedz 100%).

5. zīm. Literatūras pieejamība cietuma bibliotēkā (%)

Analizējot dažādu cietumu bibliotēkā pieejamo materiālu klāstu, noskaidrots, ka visaugstāk dažāda veida literatūras pieejamība novērtēta Ilūguciema cietumā, Šķirotavas un Grīvas cietumā, nedaudz zemāks vērtējums bibliotēkas materiālu piedāvājumam un pieejamībai dots Valmieras cietuma bibliotēkai. Analizējot grāmatu klāstu saistībā ar izglītību, konstatēts, ka šis klāsts visplašākais ir Ilūguciema cietumā (39,5%, bet viszemākais vērtējums – Grīvas cietumā (9,7%).

3.8.3. Profesionālās izglītības pieejamība ieslodzījuma vietās un tās raksturojums

Ieslodzītajiem tika uzdoti vairāki jautājumi par ieslodzīto attieksmi pret profesionālo izglītību cietumā. Vispirms tika noskaidrots, vai ieslodzītie apgūst kādu profesionālās izglītības programmu. 14% respondentu atbildējuši apstiprinoši, bet 86% profesionālo izglītību cietumā neiegūst.

Tālāk noskaidrots, kādas profesijas ieslodzītie apgūst cietumā. Pēc ieslodzīto sniegtās informācijas, aptaujātie ieslodzījuma vietā varējuši apgūt profesionālo izglītību četrās programmās. Lielākā daļa aptaujāto norādījuši profesijas, kurās iegūst profesionālo izglītību, bet daži atzīmējuši īstermiņa praktisko iemaņu apmācību (piemēram, lai varētu strādāt par pakotāju). Ieslodzītie/ieslodzītās raksta, ka cietumā viņi apgūst šādas profesijas:

- galdnieks, kokapstrādes programma
- friziere

- šuvēja
- pavārs.

Respondentiem tika jautāts, vai un kā viņus apmierina tas, ko un kā māca profesionālajā izglītībā cietumā. 33,3% respondentu pilnībā apmierina tas, ko māca profesionālajā izglītībā, 46,7% daļēji apmierina, bet 20% nav apmierināti ar to, ko viņiem māca. (skat.18.tabulu).

18. tabula

Apmierinātība ar iegūstamo profesionālo izglītību cietumā (%)

	Atbilžu sadalījums
Pilnībā apmierina	33,3
Daļēji apmierina	46,7
Neapmierina	20,0

Tikai neliela daļa respondentu ir sīkāk aprakstījuši, kas tieši viņus neapmierina profesionālajā izglītībā cietumā. Visbiežāk respondenti ir neapmierināti ar ļoti ierobežoto piedāvāto profesiju klāstu. Tie ieslodzītie, kam ir izdevība mācīties, dažkārt apgūst profesiju, kura viņus neinteresē.

Profesionālās izglītības pedagogu (skolotāju un meistarū) darba vērtējums

Tiem ieslodzītajiem, kuri apgūst kādu profesionālās izglītības programmu cietumā, tika jautāts, kā viņi vērtē pedagogu darbu. Lielākā daļa ieslodzīto augstu vērtē vairāku pedagogu darbu, norādot, ka pedagogi visu izskaidro. Tomēr ne visi pedagogi strādā vienlīdz augstā līmenī. Retāk tiek atzīmētas atbildes, ka daži pedagogi vielu izskaidro tikai daļēji, tāpēc izglītojamie ar grūtībām saprot, to, ko māca. Ļoti reti atzīmēta atbilde, ka pedagogi māca garlaicīgi, tikai lasot no papīra. Kā svarīgs profesionālās izglītības trūkums minēts tas, ka ir pārāk maz praktisko nodarbību (skat. 19. tabulu).

19. tabula

Profesionālās izglītības pedagogu darba vērtējums (%)

	Atbilžu sadalījums*
Strādā ļoti labi, visu izskaidro	59,0
Izskaidro tikai daļēji, saprot ar grūtībām	28,2
Māca garlaicīgi, tikai lasa no papīra, grāmatām	4,1
Reti paskaidro un neatbild uz jautājumiem	11,0
Par maz praktisko nodarbību	27,8
Cita atbilde	12,5

* Respondenti atzīmējuši vairākas atbildes, tāpēc kopējā atbilžu summa pārsniedz 100%.

Nodrošinājums ar mācību materiāliem un nepieciešamajām iekārtām

Respondentiem, kuri atbildēs atzīmējuši, ka apgūst profesionālās izglītības programmas, vajadzēja novērtēt, nodrošinājumu ar mācību materiāliem un nepieciešamajām iekārtām. Sniegtās atbildes ir diezgan atšķirīgas – apmēram trešā daļa respondentu atzīmējuši, ka materiālu pietiek, bet ceturtnā daļa – ka pārsvarā jāiztiek bez materiāliem. Tas nozīmē, ka profesionālās izglītības programmu nodrošinājums ir visai atšķirīgs. Dažas programmas spēj nodrošināt izglītojamos ar nepieciešamajiem materiāliem un iekārtām, bet pārsvarā respondentu atbildes ir kritiskas – iekārtas pārsvarā ir vecas, nemodernas, bieži lūst.

20. tabula

Profesionālās izglītības materiālā nodrošinājuma vērtējums (%)

	Atbilžu sadalījums*
Materiālu pietiek	31,4
Pārsvarā jāiztiek bez materiāliem	25,0
Iekārtas ir jaunas un modernas	4,3
Iekārtas pārsvarā ir vecas, nemodernas	60,7
Iekārtas bieži lūst	39,4
Cita atbilde	18,6

* Respondenti atzīmējuši vairākas atbildes, tāpēc kopējā atbilžu summa pārsniedz 100%.

Līdzīgi kā jautājot par vispārējās izglītības izglītojamo nodrošinājumu ar kancelejas precēm, tika jautāts par profesionālās izglītības izglītojamo nodrošinājumu ar kancelejas precēm. Nedaudz biežāk atzīmēta atbilde, ka rakstāmpapīrs ir pietiekamā daudzumā. Tomēr biežāk kā vispārējā izglītībā nepietiek pildspalvu, zīmuļu un lineālu (salīdzinājumam – vispārējā izglītībā nodrošinājums ar pildspalvām, utt. minēts 54,5%, bet profesionālajā izglītībā – 38,3%). Bez tam, profesionālās izglītības programmu apgūvēji daudz biežāk atzīmējuši, ka visas vai gandrīz visas kancelejas preces jānodrošina pašiem (70% profesionālās izglītības programmu apgūvēji un 55% vispārējās izglītības programmu apgūvēji).

21. tabula

Kā vērtē nodrošinājumu ar kancelejas precēm (% no atbildēm)

	Atbilžu sadalījums (%)
Rakstāmpapīra pilnīgi pietiek	36,0
Pildspalvu, zīmuļu un lineālu pietiek	38,3
Visas vai gandrīz visas kancelejas preces jānodrošina pašam	70,0

Profesionālās izglītības programmu mācību telpu vērtējums kopumā ir ievērojami zemāks par vērtējums, ko devuši vispārējās izglītības programmu izglītojamie.

Protams, abi (gan vispārējās, gan profesionālās izglītības materiālā stāvokļa un telpu nodrošinājuma vērtējums) ir subjektīvi vērtējumi, tomēr skaidri iezīmējas tendence, ka profesionālās izglītības nodrošinājuma vērtējums ir zemāks. Vismazākās atšķirības ir vērtējumā par telpu apgaismojumu (52,1% vispārējās izglītības un 48,7% profesionālās izglītības izglītojamo sniegtais vērtējums).

22. tabula

Kā vērtē mācību telpu un klašu kvalitāti (% no atbildēm)

	Atbilžu sadalījums (%)
Mācību telpās ir pietiekami gaišs	48,7
Mācību telpas ir izremontētas	52,0
Mācību telpās ir pietiekami daudz solu un krēslu	43,5
Mācību telpās ir labas tāfeles	33,3
Mācību telpās ir pietiekami silts	42,4
Mācību telpas ir nodrošinātas ar uzskates līdzekļiem	34,4

Informētība par izglītību apliecināša dokumenta saņemšanu pēc izglītības programmas sekmīgas apguves

Ieslodzītajiem tika jautāts par viņu informētību par izglītības iegūšanas apliecināšo dokumentu, ko viņi saņems pēc sekmīgas profesionālās izglītības programmas apguves. 60% bija lietas kursā par to, ka pēc programmas sekmīgas apgušanas viņi saņems izglītības dokumentu. Tomēr pārējie respondenti nezināja, vai un kādu dokumentu viņi saņems pēc apmācības beigām. Tas liecina par nepieciešamību vairākkārt izskaidrot ieslodzītajiem par izglītības dokumentu un tā nozīmi ieslodzītajiem pēc atbrīvošanās.

Iemesli, kāpēc ieslodzītie neapgūst profesionālās izglītības programmu

Ieslodzītajiem tika jautāts, kāpēc viņi cietumā neapgūst profesionālo izglītību. Aptaujātie varēja atzīmēt vairākas atbildes, un daļa arī norādījuši vairākus iemeslus, kāpēc viņi neapgūst nevienu profesionālās izglītības programmu.

23. tabula

Iemesli, kāpēc ieslodzītie neapgūst profesionālo izglītību cietumā

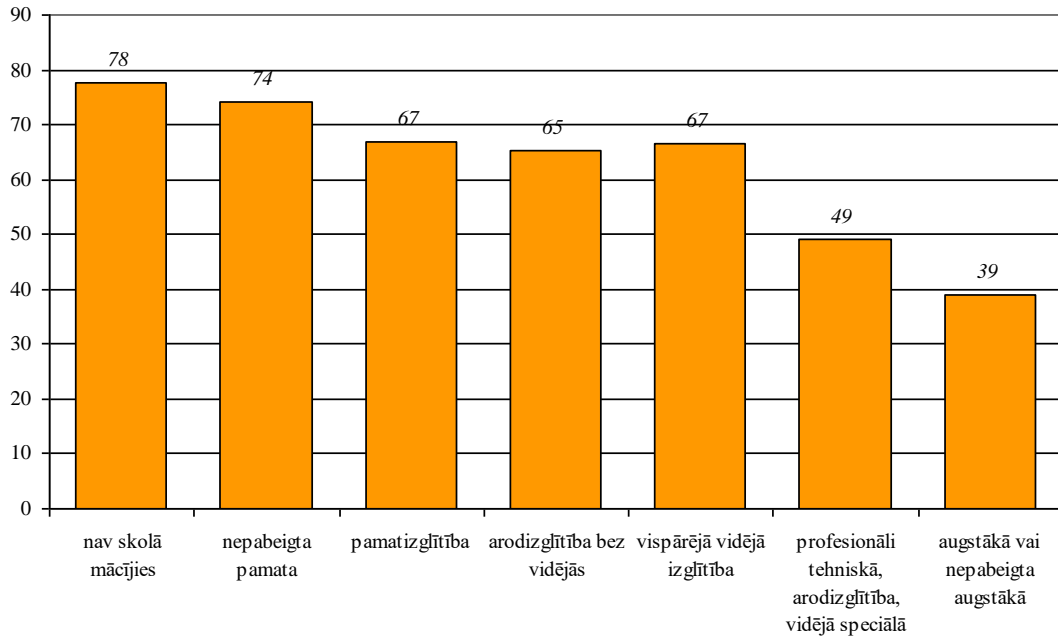
	Atbilžu sadalījums (%)
Cietumā nav profesionālās izglītības programmas	51,5
Cietumā nav tādas profesionālās izglītības programmas, kas interesē ieslodzīto	59,0
Nepatīk mācīties	12,2
Veselība neatļauj	11,4
Tik un tā nevarēs dabūt darbu	20,3

Cietuma režīms neatļauj apmeklēt mācības	54,4
Cits iemesls	26,7

** Respondenti atzīmējuši vairākas atbildes, tāpēc kopējā atbilžu summa pārsniedz 100%.*

Atbilžu sadalījums rāda, ka ieslodzītie visbiežāk ir atzīmējuši trīs galvenos iemeslus, kāpēc viņi neapgūst nevienu profesionālās izglītības programmu: cietumā vispār nav nevienas profesionālās izglītības programmas, cietumā nav tādas profesionālās izglītības programmas, kas interesē ieslodzīto vai ieslodzītā cietuma režīms neatļauj apmeklēt mācības. Kā redzams, šie iemesli ir tādi, kuru novēršana vai samazināšana nav ieslodzīto pašu rokās. Tos var ietekmēt cietumu izglītības politika un cietuma vadība. Pārējie atzīmētie iemesli (piemēram, „nepatīk mācīties”, „nevarēs atrast darbu”, „veselība neatļauj”) ir subjektīvie iemesli, ko nosaka indivīdu paša izvēle.

Pētījuma dati rāda, ka profesionālās izglītības programmas cietumā būtu attīstāmas, jo profesionālo izglītību vēlētos iegūt vidēji 76% aptaujāto ieslodzīto. Ekspertu intervijās tika teikts, ka ieslodzītie bieži vēlas mācīties, bet pie nelielas slodzes un piepūles pārtrauc mācības. Tomēr grafikā redzamie skaitļi liecina, ka visās ieslodzīto izglītības grupās ir daudz cilvēku, kas izteikuši vēlmi apgūt kādu profesionālās izglītības kursu. Visvairāk tādu respondentu ir vismazāk izglītotākajās respondentu grupās, tai skaitā tādi, kas skolā nav gājuši un respondenti ar nepabeigtu pamatizglītību (74%). Tomēr ir daudz respondentu ar pamata, vispārējo vidējo izglītību, kas vēlas apgūt profesiju. Respondenti ar profesionālo un vidējo speciālo izglītību, kā arī respondenti ar augstāko izglītību salīdzinoši retāk grib mācīties apgūt profesionālās izglītības kursu, tomēr viņu proporcija ir 39-49%. Tomēr vajadzētu domāt par profesionālās pilnveides un tālākizglītības iespējām arī šajās grupās.

6.zīm. Vēlēšanās apgūt profesionālo izglītību cietumā*

*Atšķirības nozīmīgas $p < 0,05$ līmenī

Ieslodzītajiem tika jautāts, kādu profesiju viņi vēlētos apgūt cietumā. Tika nosauktas 25 profesijas. Lielākā daļa no šīm profesijām ir t.s. „strādnieku profesijas”, dažkārt minēta nevis profesija, bet profesionālās izglītības programma. Taču minētas arī tādas profesijas, kas prasa augstāko izglītību – psihologs, programmētājs, militāro zinātņu speciālists, medicīnas darbinieks.

Respondentu nosauktais profesiju saraksts:

- Programmētājs / datorspeciālists
- militāro zinātņu speciālists psiholoģija
- atslēdznieks
- šoferis
- miesassargs
- kokapstrāde
- galdnieks
- celtnieks
- uzņēmējdarbība
- svešvalodas
- elektriķis
- grāmatvedis
- metinātājs
- krāna operators
- masiere
- dizaineris / stilists
- pavārs
- frizieris
- sekretāre
- šuvēja

- fotogrāfs
- metālapstrāde
- krāsotājs
- medicīna.

Respondentiem tika arī jautāts, vai viņus apmierina ieslodzījuma vietā iegūstamā profesionālā izglītība kopumā. Atbilžu sadalījums rāda, ka galvenie neapmierinātības iemesli ir šādi: un

- maza profesiju izvēle
- maz materiālu

Kopumā galvenās problēmas izglītības jautājumos Latvijas cietumos var raksturot šādi: finansējuma trūkums, nepietiekams nodrošinājums ar mācībām nepieciešamām telpām, mācību līdzekļu un uzskates līdzekļu trūkums, nepietiekams materiālās bāzes nodrošinājums profesionālās izglītības programmu īstenošanai. Atsevišķos gadījumos nepietiekams darbinieku skaits (uzraugi) ir faktors, kas ierobežo izglītības pieejamību ieslodzītajiem, kavē izglītības piedāvājumu radīšanu ieslodzījuma vietās, kā arī cietuma administrācijas intereses trūkums attīstīt izglītību cietumā. Protams, ir arī objektīvi iemesli, kas traucē izglītības programmu īstenošanai – īsais ieslodzīto uzturēšanās laiks cietumā. Tomēr arī gadījumos, kad ieslodzītais atrodas cietumā mazāk laiku par mācību gadu/semestri, viņam vajadzētu dot iespēju izvēlēties kādu mācību moduli. Visiem ieslodzītajiem vajadzētu dot iespēju mācīties pēc pilna noteikta līmeņa izglītības programmas vai interešu izglītībā vai pēc moduļu izglītības principa, dodot iespēju uzkrāt un akumulēt mācību laikā iegūtos „kredītpunktus”. Iespējams, ka tiem, kuri sekmīgi mācās, varētu dot kādus papildus punktus, kas paātrinātu viņu atbrīvošanos vai dotu kādas režīma priekšrocības.

Izglītību ieslodzījuma vietās var iedalīt šādi:

1. izglītība ieslodzītajiem – vidēji tikai 4,9 % ieslodzīto ir iespēja mācīties, ja neskaita profesionālo apmācību, kuru iekļauj nodarbinātības aprēķinos;
2. izglītība cietuma darbiniekiem – pagaidām ir tikai viena iestāde, kas regulāri organizē personāla apmācību – Mācību metodiskais centrs. Cietuma personāla izglītībai ir jābūt atbilstošai darba specifikai, ar augstām profesionālām iemaņām un zināšanu līmeni, kas labvēlīgi ietekmē arī ieslodzītos. Darbiniekam nepārtraukti jāpapildina savas zināšanas un jāpilnveido profesionālās prasmes, t.s. „mūža izglītība”.

3.9. Secinājumi un rekomendācijas

Secinājumi

1. Ieslodzīto izglītības līmenis uzskatāms par salīdzinoši zemu, jo vairāk par piekto daļu ieslodzīto ir nepabeigta pamatizglītība.
2. Iegūtie dati kopumā ļauj secināt, ka ieslodzījuma vietās būtu nepieciešams attīstīt dažāda līmeņa un virzienu izglītību: gan pamatizglītības, gan vispārējās vidējās, gan profesionālās izglītības piedāvājumu, kā arī augstākās izglītības iegūšanas iespējas.
3. Gandrīz puse (46,3%) uzskata, ka pedagogi strādā ļoti labi un visu izskaidro. Tomēr pedagogiem, kuri strādā ieslodzījuma vietās, ir nepieciešama tālākizglītība, speciāli kursi, kuros pedagogi varētu apgūt metodiku, kā strādāt ieslodzījuma vietās ar pieaugušajiem, kam ir vājas pamat prasmes un nav izkopta mācīšanās prasme un kultūra.
4. Puse ieslodzīto saka, ka vispārējā izglītībā mācību grāmatu pietiek visiem. Ne vienmēr cietums spēj nodrošināt kancelejas preces ieslodzīto izglītības vajadzībām. Tas nozīmē, ka paredzot paplašināt izglītības pieejamību, nepieciešams papildus finansējums gan mācību grāmatu, gan kancelejas preču iegādei. Pašreizējā situācijā nodrošinājums ir pietiekams tikai pusei izglītojamo.
5. Zemu tiek vērtēts klašu nodrošinājums ar uzskates līdzekļiem (56,8%).
6. 40,2% vispārējās izglītības programmas dalībnieku pilnībā apmierina programma, un 19,5% daļēji apmierina programma.
7. Kopumā jāatzīst, ka ieslodzīto prasmju pašvērtējums dod pamatu secinājumam, ka ieslodzīto pamat prasmes ir viduvējas un daļai respondentu vājas.
8. Gan latviešu, gan krievu tautības ieslodzītie vienlīdz bieži vēlas apgūt izglītību. Šī tendence saglabājas visos izglītības līmeņos. Tāpēc ir pamats secinājumam, ka vispārējās izglītības programmas (īpaši pamatizglītības līmenī) jāpiedāvā bilingvāli, gan latviešu, gan krievu valodā.
9. Daļa respondentu ir dzirdējuši par tālmācības izglītības iespējām. Piektā daļa respondentu atbildējuši, ka būtu gatavi mācīties tālmācībā, tomēr tā uzskatāma par reālu iespēju tikai tiem ieslodzītajiem, kam ir vismaz vidējā izglītība.

10. 14% ieslodzītie mācās profesionālās izglītības programmā. 33,3% respondentu pilnībā apmierina tas, ko māca profesionālajā izglītībā. Programmu klāsts ir ierobežots, ieslodzītie vēlētos plašāku programmu klāstu.
11. Lielākā daļa ieslodzīto augstu vērtē profesionālās izglītības pedagogu darbu.
12. Profesionālās izglītības programmu materiālais nodrošinājums ir visai atšķirīgs. Dažas programmas spēj nodrošināt izglītojamos ar nepieciešamajiem materiāliem un iekārtām, bet pārsvarā respondentu atbildes ir kritiskas – iekārtas pārsvarā ir vecas, nemodernas, bieži lūst
13. Skaidri iezīmējas tendence, ka profesionālās izglītības nodrošinājuma vērtējums ir zemāks.
14. Profesionālās izglītības programmas cietumā būtu attīstāmas, jo profesionālo izglītību vēlētos iegūt vidēji 76% aptaujāto ieslodzīto.

Rekomendācijas

- Tā kā ieslodzītajiem bieži ir tikai negatīva dzīves pieredze, tiem ne tikai jā māca kāds priekšmets, bet jā māca arī vēlēties mācīties. Šajā procesā varētu palīdzēt profesionāli sagatavoti sociālie darbinieki katrā cietumā.
- Pedagogu tālākizglītības nodrošināšana darbam cietumā. Speciāli kursi par -
- pamata izglītības metodiku un didaktiskajām metodēm pieaugušajiem,
- specifiskie noteikumi pedagoģiskajam un didaktiskajam darbam cietumā;
- vēlams attīstīt sadarbību ES Izglītības programmu ietvaros, lai pedagogi apgūtu pedagoģiskās novitātes cietumu izglītībā (piemēram, Leonardo).
- ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes atbalstu aktīvi iesaistīties Eiropas Cietumu izglītības asociācijas darbā.
- Apsvērt iespēju mācīt pamatzglītības priekšmetus gan latviešu, gan krievu valodā. Ņemot vērā to, ka daudziem ieslodzītajiem ir vājas latviešu valodas zināšanas, zems izglītības līmenis un zems mācīšanās prasmju līmenis, pastāv risks, ka mācības latviešu valodā daļai ieslodzīto ir maz efektīvas;
- Informācijas pasniegšana „vieglajā valodā”, īpaši tiem ieslodzītajiem, kam ir uzmanības deficīta sindroms un uztveres grūtības sākumizglītības un pamatzglītības ieguves līmenī.
- savstarpēji saskaņot dažādās brīvības atņemšanas iestādēs īstenojamās programmas, kā arī saskaņot brīvības atņemšanas iestādēs īstenojamās programmas ar programmām, kas tiek īstenotas izglītības iestādēs ārpus

brīvības atņemšanas iestādēm, lai nodrošinātu mācību procesa nepārtrauktību un pēctecību

- Iespēju robežās organizēt vienotu moduļu apmācības sistēmu visos cietumos vai noteiktā daļā cietumu (piemēram, daļēji slēgtajos cietumos). Moduļu apguves sistēmu dotu iespēju ieslodzītajiem iegūt izglītību, atrodoties katrā ieslodzījumā vietā īsāku laiku par 1 mācību gadu. Moduļu apmācības sistēmai jābūt vienotai visos cietumos.
- Izglītības materiālās bāzes nodrošinājums – mācību grāmatas, rakstāmlietas, papīrs, uzskates līdzekļi stundās.
- Tiem ieslodzītajiem, kas nav spējīgi apgūt pamatizglītības kursu, dot arodizglītības iespēju.
- Saskaņā ar Sodu izpildes kodeksu visi ienākošie un izejošie sūtījumi tiek pakļauti pārbaudei. Tas kavē tālmācības metodes ieviešanu cietumos, it īpaši svešvalodu apmācībā un augstākās izglītības apgūšanā.
- Lai uzlabotu ieslodzīto veselības stāvokli un palielinātu aizņemtību, jāattīsta sporta nodarbības un radošās aktivitātes. Ilgūciema cietumā izveidot sporta zāli, nepieciešams atrast līdzekļus inventāra iegādei, lai varētu nodrošināt sporta nodarbības. Cietumos, kur ir sporta zāles un inventārs, ļaut ieslodzītajiem izmantot sporta zāli.
- Lai veicinātu ieslodzīto interešu izglītību, attīstītu lasītprasmi un sniegtu informāciju par ārpus cietuma telpām notiekošo, attīstīt sadarbību ar redakcijām preses izdevumu (laikrakstu un žurnālu) piegādē.
- Attīstīt cietumu bibliotēkas, lai ieslodzītajiem tajās būtu pieejami preses izdevumi, daiļliteratūra, mācību un izglītojošā literatūra, populārzinātniski izdevumi, likumi un normatīvo aktu krājumi. Lai literatūru varētu sistematizēt un veidot bibliogrāfiskus katalogus, ieteicams pieņemt darbā kvalificētu bibliotekāru. Vēlams sniegt iespēju izmantot modernos informācijas līdzekļus (datorus) un informācijas nesējus (kompaktdiski, disketes, utml).

Ieslodzīto izglītības modeļi atkarībā no cietumu tipa (režīma tipa):

1. Izmeklēšanas cietumos –

a. vispārējā izglītība: Vispārējās pamatizglītības, pedagoģiskās korekcijas pamatizglītības programmas un vispārējās vidējās izglītības programmas (īslaicīgai apcietināto individuālajai apmācībai).

b. Interesu izglītība. Nodrošināt fiziskās kultūras un sporta nodarbības (neatkarīgi no iespējām piedāvāt citas interešu izglītības programmas).

2. Slēgtajos cietumos –

a. vispārējā izglītība: Vispārējās pamatizglītības, pedagoģiskās korekcijas pamatizglītības programmas un vispārējās vidējās izglītības programmas. Vēlams izveidot moduļu sistēmu.

b. Profesionālā izglītība – viengadīgās un trīsgadīgās programmas. Vēlams izveidot moduļu sistēmu.

c. Interesu izglītība. Nodrošināt fiziskās kultūras un sporta nodarbības (neatkarīgi no iespējām piedāvāt citas interešu izglītības programmas).

d. Augstākā izglītība – koledžu programma. Vēlams izveidot moduļu sistēmu.

3. Daļēji slēgtajos cietumos –

a. vispārējā izglītība: Vispārējās pamatizglītības, pedagoģiskās korekcijas pamatizglītības programmas un vispārējās vidējās izglītības programmas (īslaicīgai apcietināto individuālajai apmācībai). Vēlams izveidot moduļu sistēmu

b. Profesionālā izglītība – 1 gadīgās un trīsgadīgās programmas. Vēlams izveidot moduļu sistēmu.

c. Interesu izglītība. Nodrošināt fiziskās kultūras un sporta nodarbības (neatkarīgi no iespējām piedāvāt citas interešu izglītības programmas).

d. Augstākā izglītība – koledžu programma. Vēlams izveidot moduļu sistēmu.

4. Atklātajos cietumos –

a. vispārējā izglītība: Vispārējās pamatizglītības, pedagoģiskās korekcijas pamatizglītības programmas un vispārējās vidējās izglītības programmas, kuras piedāvā vakara (maiņu) izglītības iestādes ārpus brīvības atņemšanas iestādes. Vēlams izveidot moduļu apmācības sistēmu.

b. Profesionālā izglītība – viengadīgās programmas. Vēlams izveidot moduļu apmācības sistēmu.

c. Interesu izglītība. Nodrošināt fiziskās kultūras un sporta nodarbības (neatkarīgi no iespējām piedāvāt citas interešu izglītības programmas).

d. Augstākā izglītība – koledžu programma. Vēlams izveidot moduļu apmācības sistēmu.

3.10. Izmantotā literatūra

1. Ieslodzījuma vietu pārvaldes, 2002.g. publiskais pārskats.
2. Izglītība cietumā: Eiropas Padomes Ministru komisijas rekomendācijas Nr. R(89) 12 un paskaidrojošs memorands. – Rīga: Latvijas Pieaugušo izglītības apvienība, 1997.
3. Kronberga, I., "Kāda ir probācijas dienesta nozīme kriminālsodu izpildes reformā" // Jurista Vārds. – 2003. – Nr.36
4. Tieslietu ministrijas 2004.gada publiskais pārskats
5. Crow, I., The Treatments and Rehabilitation of Offenders. - London: Sage Publications, 2001.
6. European Prison Rules, Council of Europe, 1987.
7. Jones, R.T. Education Reduces Crime, Three State Recidivism Study, MTCI, 2003.
8. Nordic Prison Education. A Lifelong Learning perspective. TemaNord, 2005, 526.
9. LR likums "Grozījumi Latvijas Sodu izpildes kodeksā" 1998. g. 14. okt.
10. LR Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums: Saeimas Likums, pieņemts 2003.g. 31.okt.
11. LR Izglītības likums, pieņemts 1998.g. 29.okt.
12. LR likums Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu: Saeimas Likums, pieņemts 2001.g. 20.jūl.
13. LR Profesionālās izglītības likums: Saeimas Likums, pieņemts 1999.g. 10.jūn.
14. LR Valsts Probācijas dienesta likums: Saeimas Likums, pieņemts 2003.g.18.dec.
15. LR Vispārējās izglītības likums: Saeimas Likums, pieņemts 1999.g. 10. jūn.
16. MK noteikumu apkopojums brīvības atņemšanas iestādēs ievietotajām personām,
17. IZM 2004. g. 1.dec. Rīkojums [Par pamatizglītības satura reformas ieviešanu ar 2005.gada 1.septembri](#)
18. IZM Rīkojums [Par grozījumiem Izglītības un zinātnes ministrijas 2004.gada 1.decembra rīkojumā Nr.766 „Par pamatizglītības satura reformas ieviešanu ar 2005.gada 1.septembri”](#)

19. IZM 2005.g. 18. maija Nr 356 Rīkojums Par grozījumiem vispārējās pamatizglītības pedagoģiskās korekcijas (izlīdzinošās izglītības programmas 9.klasei) izglītības programmas paraugā.
20. Ieslodzījuma vietu pārvaldes informācija par ieslodzīto apmācības iespējām ieslodzījuma vietās. Atskaite, 2003.-2005.
21. Ieslodzījuma vietu pārvaldes programmas apraksts, npublicēts, 2000.
22. IeVP un IZM sarakste par sadarbību ieslodzīto izglītības jautājumos, 2003.-2005.
23. Lase, E., Izglītība un nodarbinātība kā resocializācijas aģenti cietumā: B.A. darbs. - Rīga: LU, 2004.
24. Pranka M., Trapenciere I., Bezdarba skartās sociālās atstumtības riska grupas: Atskaite par pētījumu, 2003. – www.LM.gov.lv
25. Bartier, J., Vandyke, J. Investigation of reporting and evaluation mechanisms for vocational education and training outcomes for adult prisoners in Australia, Keynote speech, IFECOSA Conference: 2003.
26. Cassidy, L., Bartier J., Reporting and Evaluation Mechanisms for VET Outcomes for Prisoners in Australia, Presentation to IFECOSA Conference November 2003.
27. Doris Fortin, The Canadian model of offender intake assessment and referrals to education programs in Canadian federal penitentiaries, Presentation to IFECOSA Conference November 2003.
28. Conference: The Dimensions of Education in Prison, In: <http://www.eaea.org/news> on International Watch on Education in Prison.
29. Patachaite, V., Kugis, R., Education and vocational training in the penitentiary institutions of Lithuania: Present situation, problems and future perspectives, Keynote speech, Presentation to IFECOSA Conference November 2003.

4. nodaļa. Nodarbinātības iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās

4.1. Ievads

Nodarbinātība ieslodzījuma vietās ir viena no lielākajām problēmām Latvijas cietumos, uz ko norāda gan iepriekš veiktie pētījumi mūsu valstī, gan eksperti un ieslodzījumu vietās strādājošie speciālisti. Nodarbinātība ieslodzījuma vietā jāuzskata ne vien kā viens no kompleksas ieslodzīto sociālās rehabilitācijas sistēmas elementiem, bet arī kā pasākumu kopums, kura rezultātā samazinās pārkāpumu skaits ieslodzījumu vietās, samazinās recidīva varbūtība, ieslodzītajiem paaugstinās pašcieņa un atbildības izjūta, kā arī tiek dots sociāli ekonomisks ieguldījums valsts attīstībā. Tajā pat laikā jāatzīst, ka pastāvošā likumdošana neparedz obligātu notiesāto nodarbinātību ieslodzījumu vietās, vien kā pienākumu paredzot veikt brīvības atņemšanas iestādes administrācijas uzdoto darbu. Arī Eiropas komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas apiešanās ekspertu savas vizītes laikā Latvijā 2004. gada maijā uzsvēruši, ka Latvijas cietumi neatbilst Eiropas cietumu standartiem un tajos netiek pietiekoši nodrošināta ieslodzīto nodarbinātība, tādējādi radot šķēršļus ieslodzīto reintegrācijai sabiedrībā pēc atbrīvošanas. Tāpat jākonstatē, ka līdz šim neviens plaša mēroga pētījums nav skāris šo cietumu sistēmai sāpīgo problēmu.

Šis **pētījuma sadaļas mērķis** bija iegūt, apkopot un precizēt datus par esošajiem resursiem, praksēm, iespējām un šķēršļiem ieslodzīto nodarbinātībai un izstrādāt rekomendācijas situācijas uzlabošanai. Pēc EQUAL projekta ieviešanas vadības grupas ekspertu norādījuma saimnieciskā apkalpe šajā pētījumā netika aplūkota. Lai sasniegtu pētījuma sadaļas mērķi, tika izvirzīti sekojoši **pētījuma sadaļas uzdevumi**:

- veikt LR normatīvo aktu un dokumentu analīzi;
- noskaidrot nodarbinātības pasākumu faktisko realizāciju un iespējas ieslodzījuma vietās;
- noskaidrot nodarbinātības pasākumu realizācijas ierobežojošos faktoros;
- veikt intervijas ar ieslodzījuma vietu administrācijas pārstāvjiem;
- veikt intervijas ar ieslodzītajiem;

- veikt intervijas ar uzņēmējiem - cietumos ražotās produkcijas pasūtītājiem;
- veikt novērošanu ieslodzījumu vietās.

4.2. Metodes

Sākotnēji pētījuma sadaļas mērķa sasniegšanai tika izvēlēta integratīva metodoloģiska pieeja, kura paredzēja gan kvantitatīvu, gan kvalitatīvu pētniecisku metožu izmantošanu. Tomēr apzinoties pētījumā iekļauto ārkārtīgi plašo jautājumu loku un apjomu, kā arī konsultējoties ar EQUAL projekta ieviešanas vadības grupas ekspertiem, tika nolemts šajā pētījuma sadaļā izmantot trīs pētnieciskās metodes:

- literatūras un normatīvo aktu analīzi;
- novērošanu;
- intervēšanu.

Kopumā tika veiktas 10 padziļinātas intervijas ar ekspertiem cietumu administrācijas pārstāvjiem un 9 intervijas ar ieslodzītajiem pētījumā iekļautajās ieslodzījuma vietās, kā arī 5 intervijas ar uzņēmējiem - cietumos ražotās produkcijas pasūtītājiem Valmierā, Daugavpilī un Rīgā. Respondentu atlase notika pēc dažādiem kritērijiem. Ekspertu intervijas tika veiktas pēc mērķa izlases principa, ņemot vērā respondentu ieņemamo amatu, specializāciju, zināšanas par nodarbinātības jautājumiem, kā arī pieejamību un tikšanās iespējamību. Ņemot vērā drošības apsvērumus un cietumu administrācijas ierobežojumus, intervijas ar ieslodzītajiem tika veiktas pēc iespējas un brīvprātības principa, izlasē iekļaujot gan nodarbinātības pasākumos iesaistītos, gan neiesaistītos ieslodzītos. Šāds princips tika izmantots arī intervējamo uzņēmēju selekcijā. Jāatzīmē, ka izvēlētās metodes izrādījās veiksmīgas un iegūtā informācija ļāva veikt analīzi par nodarbinātības iespējām un realizāciju ieslodzījuma vietās. Tajā pat laikā jāatzīst, ka pētījuma gaitā iegūtie rezultāti uzskatāmi uzrāda nodarbinātības problēmu komplicēto raksturu, kuru pilnīgai izpētei būtu nepieciešams atsevišķs pētījums.

4.3. Dokumentu un normatīvo aktu analīze

Šajā pētījuma sadaļā tika analizēti sekojoši uz nodarbinātību ieslodzījuma vietās attiecināmi dokumenti un LR normatīvie akti:

- Latvijas sodu izpildes kodekss;
- MK noteikumi Nr. 481 „Notiesāto personu nodarbināšanas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs” (29.10. 2002);
- MK noteikumi Nr. 74 „Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”(19.02.2002);
- MK noteikumi Nr. 417 „Grozījumi MK 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 „Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”” (22.04.2004);
- MK noteikumi Nr. 212 „Grozījums MK 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 „Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”” (29.03.2005);
- MK noteikumi Nr. 73 „Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumi” (19.02.2002);
- Ieslodzījumu vietu pārvaldes gada publiskie pārskati;
- TM Ieslodzījumu vietu attīstības koncepcija (Projekts 14.04.2005, Ministru kabineta 2005.gada 2.maija rīkojums Nr.280).

Likums *Latvijas sodu izpildes kodekss* (LSIK) stājies spēkā 1971. gada 4. janvārī un kopš tā pieņemšanas laika piedzīvojis vairākas redakcijas, no kurām pēdējās notikušas 17.03.2004, 09.12.2004 un 01.06.2005. Uz nodarbinātību attiecināmi vairāki LSIK panti un viena nodaļa. 8.pants „*Galvenie notiesāto labošanas un pāraudzināšanas līdzekļi*” nosaka, ka galvenie notiesāto labošanas un pāraudzināšanas līdzekļi ir soda izciešanas režīms, sabiedriski derīgs darbs, audzināšanas darbs, vispārizglītojošā un profesionālā sagatavošana. Lai arī šajā pantā ir norāde uz ieslodzīto nodarbinātību, pats jēdziens *sabiedriski derīgs darbs* netiek atšifrēts, un ar to var saprast gan ieslodzītā nodarbināšanu cietuma saimnieciskajā apkalpē, gan ražošanas darbos. Savukārt LSIK astotā nodaļa „*Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu darbs*” konkretizē nodarbinātības pasākumus ieslodzījuma vietās. Šīs nodaļas 51.pants „*Ar brīvības atņemšanu notiesāto iesaistīšana darbā*” nosaka, ka

notiesātos iesaista darbā brīvības atņemšanas iestāžu uzņēmumos, ja brīvības atņemšanas iestādes administrācijai ir iespējams notiesātos nodrošināt ar darbu. Lai arī intervētie cietumu administrācijas pārstāvji intervijās ne reizi vien uzsvēra, ka ieslodzīto pienākums ir strādāt, minētais *LSIK* pants šādu pienākumu neparedz, bet gan norāda to kā iespējamību. *LSIK* 51. pants nosaka, ka darbus un amatus, kuros aizliegts izmantot notiesāto darbu, reglamentē „*Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumi*”. Savukārt šo noteikumu 12. pantā noteikts, ka notiesātos aizliegts nodarbināt:

1. darbos, kas saistīti ar videotehniku, radiotehniku, datortehniku un sakaru tehniku;
2. pārdevēja, grāmatveža, kasiera, pārtikas un rūpniecības preču noliktavas pārziņa darbā, kā arī sarežģītu un vērtīgu iekārtu noliktavas pārziņa darbā un citos amatos, kas saistīti ar materiālo atbildību;
3. amatos, kuros notiesātā pakļautībā būtu brīvības atņemšanas iestādes darbinieki.

Lai arī noteikumi pieņemti 2002. gadā, nav saprotams aizliegums ieslodzītos nodarbināt darbā, kas saistīts ar datortehniku. Tieši šis darbs visbiežāk tika minēts ieslodzīto intervijās kā laba iespēja apgūt IT prasmes, bez kurām konkurēt mūsdienu darba tirgū ir sarežģīti. Acīmredzot šeit sastopamies ar stereotipu, ka ieslodzītie ir spējīgi strādāt vien nekvalificētu darbu. Tāpat intervijās ar cietuma administrācijas pārstāvjiem un novērojumos, kas tika veikti cietumos, pārlicinājāmies, ka šo noteikumu reglamentētais aizliegums nodarbināt ieslodzītos pārdevēja amatā reāli nestrādā. *LSIK* 51. pants nosaka, ka brīvības atņemšanas iestādēs notiesātos iesaista darbā bez darba līguma noslēgšanas un katru notiesāto darbā iesaista ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojumu. Savukārt intervijas ar cietumu administrācijas pārstāvjiem atklāja, ka arī šeit pastāv izņēmumi un darba līgumi tiek slēgti. *LSIK* 52.pants „*Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu darba apstākļi*” reglamentē notiesātajiem astoņu stundu darbadienu un sešas darbdienu nedēļā. Darba (maiņas) sākums un beigas noteiktas brīvības atņemšanas iestādes dienas kārtībā. Notiesātajiem piešķirama viena atpūtas diena nedēļā, tie atbrīvojami no darba svētku dienās. Tiesa, šis pats pants paredz, ka dažos darbu veidos, kur ražošanas apstākļu dēļ nevar ievērot notiesātajiem noteikto ikdienas vai iknedēļas darba laika ilgumu, saskaņā ar darba likumdošanu atļauta darba laika summāra uzskaitē, taču vidējais

darba laika ilgums uzskaites periodā nedrīkst pārsniegt astoņas stundas dienā. No darba likumdošanas un cilvēktiesību viedokļa ir saprotama šādu normu iekļaušana *LSIK*, tomēr cietumu administrāciju pārstāvji uzsvēra, ka tieši šie normatīvi nereti liedz cietumiem pieņemt pasūtījumus ražošanai, īpaši gadījumos, kad tiek pasūtīti lieli ražošanas apjomi un ieslodzīto darbs ir jāorganizē vairākās maiņās diennaktī, ko savukārt apgrūtina ierobežotie apsardzes resursi.

Ministru kabineta noteikumi Nr.481 „*Notiesāto personu nodarbināšanas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs*”, kuri pieņemti 2002.gada 29.oktobrī un izdoti saskaņā ar 1998.gada 14.oktobra likuma “Grozījumi Latvijas Soduzpildes kodeksā” pārejas noteikumu 4.punkta 4.apakšpunktui nosaka kārtību, kādā ar brīvības atņemšanu notiesātās personas iesaistāmas darbā un reglamentē, ka notiesātos nodarbina:

1. nepieciešamajos saimnieciskajos darbos brīvības atņemšanas iestādē;
2. brīvības atņemšanas iestādes ražotnēs;
3. brīvības atņemšanas iestādes un cita darba devēja kopīgi izveidotajos uzņēmumos;
4. citos uzņēmumos vai to filiālēs;
5. iesaistot profesionālajā apmācībā un kvalifikācijas paaugstināšanā.

Šajos noteikumos arī minēts, ka notiesāto pienākums ir veikt brīvības atņemšanas iestādes administrācijas uzdoto darbu. Kā redzams no šī noteikumu paragrāfa formulējuma un *LSIK* 51. panta, tad šāds pienākums notiesātajiem tiek uzlikts tikai tajā gadījumā, ja administrācijai ir iespējas piedāvāt darbu. MK noteikumi Nr.481 „*Notiesāto personu nodarbināšanas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs*” reglamentē arī to, ar notiesātajiem, kuri izcieš sodu slēgtajos vai daļēji slēgtajos cietumos, darba līgumu neslēdz, bet notiesātos iesaista darbā, pārceļ citā darbā, kā arī atbrīvo no darba ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojumu. Kā jau minēts iepriekš, sarunās ar cietumu administrācijas pārstāvjiem noskaidrojās, ka darba līgumi tomēr tiek slēgti. Šajos pašos noteikumos noteikti arī gadījumi, kad jāpārtrauc darba attiecības:

1. notiesāto pārvieto uz citu brīvības atņemšanas iestādi;
2. notiesātais ir izcietis piespriesto sodu vai tiesa viņu ir atbrīvojusi pirms termiņa;
3. notiesātajam tiek pastiprināts soda izciešanas režīms, kas nepieļauj izmantot notiesātā darbu.

Acīmredzot ar pastiprinātu soda izciešanas režīmu tiek saprasts notiesātā pārceļšana uz *zemāko pakāpi* jeb kameru režīmu, tomēr vairāku cietumu administrācijas pārstāvji norādīja uz šīs normas neatbilstību tai realitātei, kura valda ieslodzījumu vietās, un nepieciešamību to mainīt. Vēl vairāk, novērojumi liecināja, ka vismaz vienā cietumā šī norma tiek ignorēta, un nodarbinātības pozitīvais iespaids uz dažiem kameru režīmam pakļautajiem, bet nodarbinātiem ieslodzītiem bija nepārprotams.

Ministru kabineta Noteikumi Nr. 74 „*Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs*”, kuri pieņemti 2002. gada 19. februārī un izdoti saskaņā ar *LSIK* 51. panta ceturto daļu nosaka kārtību, kādā ar brīvības atņemšanu notiesātajiem maksā par padarīto darbu. Noteikumi reglamentē, ka darba samaksu notiesātajam aprēķina atbilstoši nostrādātajām stundām vai paveiktajam darbam:

1. pēc notiesātajam noteiktās mēnešalgas (stundu tarifa likmes) un faktiski nostrādātā darba laika (stundās);
2. pēc produkcijas vienības (darba operācijas, pakalpojuma) izcenojuma un padarītā darba apjoma.

Šie paši noteikumi nosaka arī to, ka katra notiesātā darba samaksu (arī stundas tarifa likmi vai mēnešalgu un materiālo stimulēšanu), kā arī darba normas (laika un izstrādes) nosaka attiecīgās brīvības atņemšanas iestādes administrācija vai darba devējs, pie kura tiek nodarbināts notiesātais. Tieši šī doto noteikumu norma izraisīja vislielākos iebildumus no cietumu administrācijas pārstāvju puses. No vienas puses, šī norma dod lielāku brīvību slēdzot līgumus ar uzņēmējiem, kuri pasūta vai vēlas pasūtīt produkcijas ražošanu, taču no otras puses rada daudz neskaidrību un konfliktu, atskaitoties IeVP. Pēc cietumu administrācijas pārstāvju uzskatiem, atbilstoši doto MK noteikumu minētajai normai IeVP būtu jāizstrādā vienota atskaites dokumentācijas pakete, kas būtu reāli pietuvināta cietuma ražošanas apstākļiem un atvieglotu gan pārrunas ar potenciālajiem pasūtītājiem, gan atskaišu sagatavošanu IeVP. Ne mazākus iebildumus no cietumu administrācijas pārstāvju puses izraisa citas reglamentējošas normas, kuras nosaka, ka par darbu svētku dienās notiesātajam maksā divkārtšā apmērā no viņam noteiktās stundu vai dienas algas likmes, kā arī to, ka par nakts darbu notiesātajam maksā ne mazāk kā pusotrkārtīgā apmērā no viņam noteiktās stundu vai dienas algas likmes. Praktiski visi intervētie administrācijas pārstāvji šīs normas uzskata par nereālām un neatbilstošām cietuma ražošanas apstākļiem, kad nav iespējama pasūtījumu regularitāte, un nereti gadās situācijas, kad pēc ilgstošas

dīkstāves vienlaicīgi ir jāveic vairāki pasūtījumi. Visbeidzot cietumu administrācijas pārstāvji izteica savas pārdomas par pēdējo MK noteikumu „*Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs*” normu, kura attiecas uz notiesātā darba samaksas uzskaiti. Šī norma nosaka, ka darba samaksu notiesātajam, kurš izcieš sodu slēgtā cietumā, daļēji slēgtā cietumā, kā arī audzināšanas iestādē (nepilngadīgie), neizsniedz skaidrā naudā, bet pēc likumos un Ministru kabineta noteikumos paredzēto nodokļu samaksas un citu ieturējumu veikšanas to ieraksta notiesātā personīgās naudas uzskaites kartē un ieskaita brīvības atņemšanas iestāžu depozītu kontā Valsts kasē. Lai arī visi intervētie cietumu administratīvie darbinieki piekrita tam, ka skaidra nauda ieslodzītajiem nedrīkst tikt izsniegta, tomēr, pastāvot šādai sistēmai, ilgstoši atrodoties cietumā ieslodzītais zaudē prasmes rīkoties ar skaidru naudu un nonākot brīvībā, izjūt bezpalīdzību sava budžeta plānošanā. Visi intervētie vienprātīgi atzina, ka ieslodzīto sociālās rehabilitācijas ietvaros obligāti ir nepieciešama naudas menedžmenta programma, kurā ieslodzītie apgūtu zaudētās prasmes rīkoties ar skaidru naudu ne vien norēķinos, bet arī sava budžeta pārvaldē.

Runājot par ieslodzīto darba samaksu, nevar nepieminēt MK noteikumus Nr. 417 „*Grozījumi MK 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 „Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”*”, kuri pieņemti 2004. gada 22. aprīlī, un kuri nosaka, ka notiesātais par darbu no budžeta finansējamas iestādes darbinieka amatā saņem atalgojumu 40 % apmērā no attiecīgā darbinieka mēneša darba algas (stundas tarifa likmes), kas aprēķināta atbilstoši normatīvajiem aktiem par darba samaksas noteikšanu no valsts budžeta finansējamo iestāžu darbiniekiem. Šie paši noteikumi paredz arī to, ka notiesātā minimālā mēneša darba alga un minimālā stundas tarifa likme nedrīkst būt mazāka par 40 % no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas (stundas tarifa likmes) valstī. Intervijās cietumu administrācijas pārstāvji pauda viedokli, ka šīs grozījumos iestrādātās normas nav nedz palīdzējušas, nedz apgrūtinājušas nodarbinātības problēmu risināšanu ieslodzījuma vietās.

Visbeidzot, analizējot uz ieslodzīto nodarbinātību attiecināmos LR dokumentus un normatīvos aktus, jāmin IeVP publiskie pārskati. Analizējot šajos pārskatos sniegtos datus jāatzīst, ka nodarbinātības līmenis cietumos pieaug – ja 2003. gadā vidējais nodarbinātības rādītājs bija 31,4%, tad 2004. gadā tas sasniedza 33,3%. Tiesa, šie rādītāji sevī ietver gan saimnieciskās apkalpošanas darbos, gan produkcijas izgatavošanā nodarbinātos darbspējīgos notiesātos. Tomēr satraucošs ir fakts, ka 2/3

ieslodzīto faktiski ir piespiedu bezdarbnieki ar tiesībām strādāt. Ieslodzītie, kuri nestrādā, būtībā ir atkarīgi no naudas līdzekļiem, kurus tiem iespējams saņemt no tuviniekiem. Rezultātā rodas mantiskā nevienlīdzība, kas, savukārt, veicina cietumos noziegumus, un organizētās noziedzības pārstāvjiem rada iespēju manipulēt ar citiem notiesātajiem. Attiecībā uz pētījumā iekļautajiem cietumiem 2004. gadā pēc IeVP publiskā pārskata datiem labākie nodarbinātības rādītāji bija Ilģuciema cietumā – 86,32%. Notiesātie galvenokārt tiek nodarbināti kokapstrādē (Grīvas un Valmieras cietumos), šūšanā (Ilģuciema un Grīvas cietumos) un metālapstrādē (Šķirotavas un Valmieras cietumos). 2004.gadā cietumi ir izgatavojuši produkciju un snieguši pakalpojumus par Ls 399 136 (2003.gadā – Ls 381 374). IeVP publiskie pārskati arī min, ka 2003. gadā tika izstrādāti, bet neakceptēti grozījumi likumos, kas paredzētu nodokļu atvieglojumus uzņēmējiem, PVN nepiemērošanu cietumos ražotajai produkcijai, kā arī darba samaksas līmeņa paaugstināšanu nodarbinātajiem ieslodzītajiem, kas paaugstinātu nodarbinātības līmeni cietumos. Bez ievēribas nevar arī atstāt faktu, ka notiesāto nodarbinātības trūkums negatīvi iespaido cietušo personu civilprasību apmierināšanu. Neapmaksātā summa saskaņā ar civilprasībām 2004.gadā bija Ls 2 405 170,61 (no tiem neapmaksātā summa valstij ir Ls 353 541,71 vai 14,7%).

Tieslietu ministrijas *Ieslodzījuma vietu attīstības koncepcijas* projekts uzsver, ka cietumiem nav kapacitātes (telpas un darbinieki) efektīvas ieslodzīto izglītības, resocializācijas un nodarbinātības sistēmas izveidei un uzturēšanai. Šīs koncepcijas paragrāfs 4.2. akcentē, ka lielāko daļu notiesāto nav iespējams nodarbināt darba vietu trūkuma dēļ (piemēram, nepieciešamas telpas, meistari), nav valsts atbalsta subsidēto darba vietu izveidei ieslodzījuma vietās, kā arī nav atbalsta uzņēmējiem (nodokļu atlaides), kuri varētu nodarbināt ieslodzītos. Te jāmin, ka intervētie cietumu administrāciju pārstāvji izteica līdzīgus viedokļus, vien daļēji piekrītot subsidēto darba vietu izveidei, to aizvietojojot ar valsts pasūtījuma vēlamību.

Noslēdzot uz ieslodzīto nodarbinātību attiecināmo LR dokumentu un normatīvo aktu analīzi jāsecina, ka situācija cietumos atšķiras no tās situācijas, kuru mēģināts reglamentēt esošajos LR likumos. Nenoliedzami, nodarbinātības pasākumi cietumos jāuzskata kā kopējas ieslodzīto labošanas un sociālās rehabilitācijas sistēmas sastāvdaļa, tomēr, kamēr nav izstrādāta šāda sistēma, ir nepieciešams veikt grozījumus likumdošanā, lai samazinātu piespiedu bezdarba līmeni cietumos un

sekmīgāk noritētu atbrīvoto cietumnieku reintegrācija darba tirgū un sabiedrībā kopumā.

4.4. Cietumu administrācijas pārstāvju interviju un cietumu novērošanas rezultāti

Pētījuma sadaļas rezultātu analīze sadalīta 6 nodaļās, kurās apkopota intervēšanas un novērošanas gaitā iegūtā informācija par sekojošiem jautājumiem:

1. Nodarbināto ieslodzīto skaits
2. Nodarbinātības veidi
3. Nodarbinātības organizācija
4. Sadarbība
5. Cilvēkresursi
6. Tehniskais nodrošinājums

4.4.1. Nodarbināto ieslodzīto skaits

Triju cietumu administrācijas pārstāvji (Valmiera, Grīva, Ilģuciems) spēja sniegt precīzu nodarbināto ieslodzīto skaitu un statistiku. Valmieras cietumā ražošanā nodarbināts 61 ieslodzītais, salīdzinājumam tiek sniegti dati, ka 3 gadus atpakaļ tikai 7. Nodarbinātības līmeņa kāpums panākts noslēdzot līgumus ar pasūtītājiem. Intervējamie atzīst, ka šobrīd nevarētu nodarbināt vairāk par 70 – 80 cilvēku gan meistarību trūkuma dēļ, gan cietuma nodarbinātības organizatoriskās sistēmas trūkuma dēļ. Grīvas cietumā ražošanā nodarbināti 142 cilvēki. Administrācija atzīst, ka būtu spējīgi nodarbināt pat līdz 600 cilvēku, ja tiktu mainīta ražošanas organizācija cietumā un cietumu sistēmā vispār. Ilģuciema cietumā intervijas dienā ražošanā strādāja 131 ieslodzītais. Cietuma administrācija uzsver, ka uz pētījuma veikšanas brīdi trūkst ieslodzīto, kurus varētu iesaistīt ražošanā un trūkst darba vietu, lai varētu pieņemt jaunus pasūtījumus. Šķīrotavas cietumā administrācija sniedza aptuvenus datus, ka ražošanā nodarbināti ap 20 cilvēku. Tajā pat laikā novērojums ražošanas telpās

liecināja, ka tajās atradās tikai 5 cilvēki. Administrācija apgalvo, ka ražošanas telpu un meistarību trūkuma dēļ nevarētu nodarbināt vairāk par 30 – 40 cilvēku.

4.4.2. Nodarbinātības veidi

Valmieras cietumam uz pētījuma veikšanas brīdi bija 6 līgumi ar uzņēmējiem. Starp ražošanas veidiem intervētie administrācijas pārstāvji minēja kokapstrādi (4 līgumi), pakešlogu ražošanu (1 līgums) un elektroiekārtu demontāžu un metāla šķirošanu (1 līgums). Cietums ir noslēdzis ilglaicīgu līgumu ar vienu firmu uz 5 gadiem par pakešlogu ražošanu un šobrīd lauz līgumu ar citu firmu par parāda saistību nepildi. Grīvas cietumam ir noslēgti vairāki ilglaicīgi līgumi, to skaitā ar ārzemju kopuzņēmumu kopš 1997. gada. Ieslodzītie nodarbināti galvenokārt kokapstrādē un mēbeļu un sadzīves priekšmetu ražošanā, kuras tiek eksportētas uz Zviedriju. Mēbeļu un sadzīves priekšmetu ražošana organizēta kā sērijveida produkcijas ražošana, kuras veidi atšķiras atkarībā no sezonas. Ilgūciema cietuma ieslodzītās pārsvarā nodarbinātas šūšanas darbos, kā arī iepakojuma līmēšanā no papīra un kartona. Uz pētījuma veikšanas brīdi cietumam bija vairāk kā 20 līgumu, un vienas intervijas laikā administrācijas pārstāve saņēma 7 telefona zvanus ar piedāvājumiem slēgt līgumus par ražošanu, visi saistīti ar šūšanu. Šķīrotavas cietuma ieslodzītie nodarbināti tikai metālapstrādē. Ražo āķus, vizuļus, dzelzs durvis, dekoratīvus metāla priekšmetus. Iepriekš ieslodzītie nodarbināti arī kokapstrādē, tomēr sliktās darba kvalitātes dēļ un profesionālās apmācības trūkuma dēļ ražotne likvidēta, saglabājot vien koku žāvētāju.

4.4.3. Nodarbinātības organizācija

Visu cietumu administrācijas pārstāvji atzīst, ka traucējošākais faktors, kurš bremzē nodarbinātības līmeņa celšanos cietumos, ir cietumu nodarbinātības sistēmas trūkums valstī. 9 no 10 intervētajiem cietumu administrācijas pārstāvjiem kā pirmo un svarīgāko faktoru minēja valsts pasūtījuma trūkumu un valsts budžeta līdzekļu trūkumu savu ražotņu uzturēšanai un attīstīšanai. Kā minēja kāda cietuma administrācijas pārstāvis, „agrāk mums bija ražošanas daļa ar priekšnieku, plānošanas un realizācijas daļu, savu grāmatvedību, saviem šoferiem un pavadītājiem. Tagad ‘augšas’ visu likvidēja”. Līdzīgu viedokli nācās uzklaut citā cietumā: „kad IeVP bija sava atsevišķa nodarbinātības daļa, vēl bija kāda kārtība. Tagad viņi pakļauti

rehabilitācijas daļai, un par ražošanu neviens vairs nedomā". Un vēl cita cietuma priekšnieka teiktais papildina iepriekš dzirdēto: „Vispirms lai viņi sakārto sistēmu tur augšā. Un tikai tad var prasīt, lai cietumā būtu sistēma, kā nodarbināt ieslodzītos". Visi cietumi ar pasūtījumu meklēšanu nodarbojas paši. Tikai vienā cietumā minēja, ka IeVP ir sagādājusi 2 līgumus, kamēr cita cietuma pārstāvis uzsvēra, ka valsts pasūtījumu nav bijis pēdējo 10 gadu laikā. Izeju no situācijas cietumu administrācija meklē ievieojot sludinājumus laikrakstos, izmantojot privātos kontaktus, kā arī atsevišķos gadījumos pieņemot pasūtījumus no citiem cietumiem. Tomēr arī šajā gadījumā tam nav sistemātisks raksturs, bet balstās uz privātu cietuma administrācijas uzņēmību un kontaktiem. Divu cietumu administrācijas pārstāvji minēja individuālos privātpersonu pasūtījumus kā vienu no veidiem, kā nodrošināt nodarbinātību. Ja vienā no šiem cietumiem tas bija nenozīmīgs papildus nodarbinātību veicinošs avots, tad otrā cietumā administrācija pamatā darbojās ar individuālo privātpersonu pasūtījumu meklēšanu. Trijos no četriem cietumiem administrācijas pārstāvji izteica pretenzijas pret cietuma juridisko statusu kā bezpeļņas organizāciju. Citējot viena cietuma pārstāvi, „valsts naudu ražošanas attīstībai nedod, bet mums pelnīt, lai to varētu darīt mēs, arī neļauj". Vēl skaidrāk šo pašu domu izteica cita cietuma administrācijas pārstāvis: „Man ir gatavs biznesa plāns kā uzsākt jaunu ražošanu. Ir arī pasūtītāji, bet nav darbagaldu. Mūsu biznesa plāns paredz, ka varētu kredītu atdot 2 gadu laikā, bet kredītu ņemt nedrīkstam. Rezultātā ražošanas nav, ieslodzītie garlaikojas, un arī valstij nekāda labuma". Attiecībā uz darbagaldiem jāmin, ka 2 cietumos ir izveidota sistēma, kurā pasūtītājs uzstāda savus darbagaldus cietuma teritorijā, tomēr ne vienmēr tas ir iespējams gan drošības apsvērumu dēļ, gan nekvalificētā darbaspēka dēļ. Kā vēl vienu nodarbinātību bremsējošu faktoru vairums cietuma administrācijas pārstāvju minēja cietuma gada budžetu. Sakarā ar to, ka ražošanu plānot ir grūti un tai nav regulārs raksturs, ir tikpat kā neiespējami prognozēt ienākumus un izdevumus nākamajam gadam. Turklāt, stādot gada budžetu, nav iespējams prognozēt cenu kāpumu, piemēram, benzīnam, kas sadārdzina ražošanu. Līdz ar to nereti rodas situācija, kad ieslodzītajiem ir jāsamaksā darba alga par padarīto darbu, bet līdz ar to pietrūkst naudas ēdināšanai, sanitārām vajadzībām u.c. Visbeidzot jāmin vēl viens faktors, kurš ieskicēts jau likumdošanas analīzes nodaļā, proti, darba samaksas un virsstundu jautājums. Arī šis jautājums tika akcentēts praktiski visos cietumos. Cietuma apstākļos, kad dominē pasūtījumu neregularitāte, nereti rodas situācijas, kad ieslodzītie piesakās strādāt virsstundas, neprasot par to

papildus samaksu, taču pastāvošā likumdošana to neļauj. Šādās situācijās cietumu administrācija riskē, un, kā izteicās kāda cietuma pārstāvis „cietums panāk pretī ieslodzītajam, atrodot dažādas iespējas”. Visbiežāk šādas iespējas tiek atrastas fiktīvi noformējot ieslodzītos sabiedriskajos un cietuma teritorijas uzkopšanas darbos.

4.4.4. Sadarbība

Visi cietumu administrācijas pārstāvji izteica vēlmi sadarboties ar IeVP kā ar institūciju, kura būtu informēta un ieinteresēta risināt cietumu problēmas. Tā vietā, kāda cietuma administrācijas pārstāvja vārdiem runājot, „pārvalde mums tikai sagādā galvas sāpes. Arī viņiem nav viegli, bet lai taču beidzot uzzina, kā iet mums patiesībā”. Apkopojot galvenās pretenzijas, kuras cietumu administrācijas pārstāvji izteica IeVP, visbiežāk tika minēta pārliedzīgā birokrātija, līdzekļu trūkums ražošanas attīstībai, valsts pasūtījumu neesamība, un neinformētība par ražošanas apstākļiem cietumos. Tajā pat laikā visi intervētie pārstāvji izteica cerību, ka sadarbība ar IeVP uzlabosies un rezultātā paaugstināsies nodarbinātības līmenis ieslodzīto vidū. Uzlabojumus prasa arī sadarbības optimizēšana cietumu starpā. Praktiski visu cietumu administrācijas pārstāvji minēja, ka viņi uzturot kontaktus ar citiem cietumiem, taču no tā lielas atdeves neesot. Kā intervijā izteicās kāda cietuma priekšnieks, „jā, es braucu pie citiem un viņi brauc pie manis, bet no tā lielas jēgas nav. Ko mēs varam iemācīties, ja katrā vietā situācija ir atšķirīga, bet kopējas sistēmas nav”. Arī pieredzes apmaiņu attiecībā uz nodarbinātību IeVP Apmācības centrā cietumu administrācijas pārstāvji vērtē skeptiski. Pēc kāda cietuma pārstāvja liecības, pēdējais seminārs, kas bijis veltīts nodarbinātības jautājumiem, esot noticis 5 gadus atpakaļ. Pesimistiski tiek vērtēta arī sadarbība ar ārzemju partneriem. Sekmīgi attīstītā sadarbība ar Norvēģijas kolēģiem ir apstājusies pēc Latvijas iestāšanās ES, jo Norvēģija nav ES dalībvalsts. Viena cietuma administrācija turpina sadarbību ar atsevišķiem Norvēģijas cietumiem neformālā līmenī. Tāpat jāmin, ka vērā ņemama varētu būt Ilguciema cietuma pieredze, kurš pie cietuma ir nodibinājis sabiedrisku organizāciju finanšu līdzekļu piesaistei ar grantu palīdzību. Līdz šim gan līdzekļi piesaistīti rehabilitācijas un apmācības vajadzībām, bet esot ieceres piesaistīt līdzekļus arī nodarbinātības veicināšanai.

4.4.5. Cilvēkresursi

Attiecībā uz cilvēkresursiem, kuri iesaistīti nodarbinātības nodrošināšanā, praktiski visu cietumu administrācijas pārstāvji minēja meistarū nepietiekamību. Tieši meistarū trūkums kā nodarbinātības līmeņa celšanas bremsējošs faktors minēts intervijās ar Valmieras, Grīvas un Ilģuciema cietumu administrācijas pārstāvjiem. Valmieras cietumā uz visu ražošanu pētījuma veikšanas brīdī bija tikai 1 meistars. Kā galvenie iemesli, kādēļ cietumiem trūkst meistarū, minēta zemā alga, veselībai bīstami darba apstākļi (tuberkuloze, HIV/AIDS) un darba līguma sistēma. Pēdējo iemeslu minēja Grīvas un Ilģuciema administrācijas pārstāvji, kuri izteica viedokli, ka meistari būtu jāiekļauj cietuma darbinieku pamatstatā, nevis jāpieņem darbā uz noteiktu termiņu vai pasūtījumu izpildi. Turklāt meistari nereti izpilda arī arodapmācības funkcijas, par to papildus samaksu nesāņemot, jo tas nav paredzēts budžetā. Divos cietumos intervējamie izteica priekšlikumu, ka meistarū varētu pieņemt no ieslodzīto vidus, taču likumdošana to nepieļauj. Kā vēl vienu nodarbinātību traucējošu faktoru triju cietumu administrācijas pārstāvji minēja cietuma teritorijā iebraucošo automašīnu kontrolieru un pavadoņu trūkumu. Nereti veidojas situācijas, kad pasūtītāja automašīnas, vedot izejmateriālus ražošanas vajadzībām, ir spiestas ilgstoši stāvēt aiz cietuma vārtiem, jo nav darbinieku, kuri spētu tās pārbaudīt un pavadīt cietuma teritorijā. Kā minēja kāda cietuma administrācijas pārstāvis, „ja mums ļautu pašiem pelnīt, mēs varētu pieņemt darbā vēl divus meistarū un kontrolierus, un no tā iegūtu visi – nebūtu pasūtītāju mašīnu rindu, vairāk ieslodzīto būtu nodarbināti, un mazāk problēmu mums”.

4.4.6. Tehniskais nodrošinājums

Divos no četriem cietumiem – Valmieras un Grīvas cietumos izveidota sistēma, kurā atsevišķi pasūtītāji uzstāda savus darbagaldus noteiktu pasūtījumu izpildei. Abos gadījumos darbagaldi uzstādīti ilglaicīgu līgumu izpildei. Visos cietumos ir savi ražošanas līdzekļi – darbagaldi, darbnīcas u.c. tehnika, tomēr visu intervēto cietumu administrācijas pārstāvji uzsver, ka tehnika ir novecojusi, bieži lūst un trūkst līdzekļu tās remontam, nemaz nerunājot par jaunas tehnikas iegādi. Valmieras cietuma pārstāvis minēja, ka esot izstrādāti vairāki ražošanas plāni nākotnei, kuri saistīti ar metālapstrādi, taču visi palikuši nerealizēti, jo cietumā

ieslodzītie strādā ar 15 gadus vecu tehniku. Līdzīga situācija ir arī pārējos cietumos, un tas traucē cietumos ražotajai produkcijai konkurēt tirgū. Runājot Ilģuciema cietuma pārstāves vārdiem, „mums akūti trūkst naudas iekārtu modernizācijai. Mums nāk piedāvājumi, pasūtījumi, taču mēs tos nevaram paņemt, jo ar tādām šujmašīnām un overlokiem šodien vairs nestrādā. Un veidojas apburtais loks – pelnīt, lai atjaunotu savu tehniku mēs nedrīkstam, valsts naudu nedod, bet drīz mēs ražot ar to, kas mums ir, vairs nevarēsim”.

4.5. Ieslodzīto personu interviju rezultāti

Intervējot ieslodzītos par nodarbinātības jautājumiem, pētnieki fokusējās uz jautājumiem, kuri skar ieslodzīto selekciju un pieņemšanu darbā, kā arī ieslodzīto motivāciju piedalīties nodarbinātības pasākumos. Divos no četriem cietumiem ieslodzītie izteica viedokli, ka darbs cietumā tiek izmantots kā īpašs apbalvojums no cietuma administrācijas puses. Citējot kāda ieslodzītā vārdus, „darbu dabū tie, kas sadarbojas ar administrāciju”. Šo faktu neslēpa arī kāda cietuma administrācijas pārstāvis, kurš minēja, ka darbs cietumā tiek izmantots kā pamudinājums. Citi ieslodzītie apgalvoja, ka darbs cietumā nenozīmē tikai iespēju aizpildīt laiku un nopelnīt, bet tas dod arī papildus labumus, neformālus pamudinājumus, piemēram, labākus dzīves apstākļus, papildus sporta zāles apmeklējumus un izdevīgākos laikos u.c. Vienā cietumā ražošanā nodarbinātie ir saņēmuši papildus tikšanās reizes ar radniekiem. Tajā pat laikā ieslodzītie izteica viedokli, ka ne visiem ieslodzītajiem šāda veida pamudinājumi kalpo par stimulu piedalīties nodarbinātības pasākumos, kas saistīts ar kriminālās pasaules vērtību sistēmu. Apkopojot intervēto ieslodzīto viedokļus, var secināt, ka augstāka motivācija piedalīties nodarbinātības pasākumos ir tiem ieslodzītajiem, kuriem –

- ir bijis darbs pirms apcietināšanas;
- ir piedalījušies nodarbinātības pasākumos iepriekšējās ieslodzījuma reizēs, ja ir bijuši vairākas reizes notiesāti;
- ir parādi brīvībā;
- ir augstāks izglītības līmenis;
- ir profesija / arods.

Savukārt zemāka motivācija piedalīties nodarbinātības pasākumos ir tiem ieslodzītajiem, kuriem –

- ir bijusi izteikti negatīva krimināla vide pirms apcietināšanas;
- ir bijis īsāks laiks starp atkārtotu noziegumu izdarīšanu, ja ir bijuši vairākas reizes notiesāti;
- nav personīgu intīmu attiecību un saišu brīvībā (dzīvesbiedrs, draugs, utt.);
- ir atkarības problēmas;
- ir bijuši iesaistīti narkotiku tirdzniecībā.

4.6. Uzņēmēju interviju rezultāti

Šīs pētījuma sadaļas mērķis bija noskaidrot uzņēmēju apmierinātību ar sadarbību ar cietumiem, kuri pilda viņu pasūtījumus, kā arī noskaidrot potenciālos šķēršļus šai sadarbībai. Visi 5 intervētie uzņēmēji Valmieras, Daugavpils un Rīgas pilsētās izteica pozitīvu vērtējumu cietumos ražotajai produkcijai. Tikai viens no uzņēmējiem izteica neapmierinātību ar pasūtījuma termiņu kavēšanu. Salīdzinot visaugstāko novērtējumu saņēma Grīvas cietuma ražotā mēbeļu produkcija, kura, pēc uzņēmēja teiktā, tiek eksportēta uz Franciju un no turienes uz Krieviju kā Francijā ražota produkcija. Arī cits uzņēmējs izteica ļoti pozitīvu vērtējumu Grīvas cietuma produkcijai, kura pat esot piedalījies starptautiskā kokapstrādes izstādē. Praktiski visi intervētie uzņēmēji savu motivāciju veikt pasūtījumus cietumos pamatoja ar lēto darbaspēku. Kā minēja viens no uzņēmējiem, „izmaksas ir tik zemas, ka tās atmaksā pat reizēm sabojātās tehnikas remontu”. Divi no uzņēmējiem savu motivāciju papildināja ar altruistiskiem apsvērumiem, turklāt šie uzņēmēji cenšas iespēju robežās apbalvot ražošanā nodarbinātos ieslodzītos ar darba apģērbu, higiēnas līdzekļiem, nelielām dāvanām. Vaicāti par šķēršļiem, kuri liedz citiem uzņēmējiem sadarboties ar cietumiem, visi intervētie minēja nodokļu atvieglojumu neesamību. Citējot vienu no uzņēmējiem, „skatieties no kuras puses gribat, mēs taču ne tikai pelnām, bet arī nākam valstij pretī. Kādēļ valsts nevarētu nākt mums pretī? Nav tas apjoms tik milzīgs, lai valsts kaut ko zaudētu, bet katram atsevišķam ražotājam tas būtu nozīmīgs atspaidis. Turklāt vinnētu ne jau tikai mēs, padomājiet arī par cietumiem, cietumniekiem”. Kā vēl vienu traucējošu faktoru uzņēmēji minēja birokrātiskās barjeras un, viņuprāt, pārāk sarežģīto grāmatvedību. Jāatzīmē, ka šajā aspektā uzņēmēju viedokļi pilnībā saskanēja ar cietumu administrācijas pārstāvju izteiktajiem

vedokļiem. Kā pēdējo no traucējošiem faktoriem, kurus intervijās uzsvēra intervētie uzņēmēji, jāmin ieslodzīto profesionālā kvalifikācija un stereotipi par ieslodzīto nespēju veikt kvalificētus darbus. Vairāk kā puse uzņēmēju uzskata, ka cietumos ražotā produkcija tikai reizēm prasa salīdzinoši augstu kvalifikāciju, un jebkurā cietumā arī šādas produkcijas ražošanai atrodas strādnieki. Tiesa, tos nākas apmācīt, un nereti to veic pasūtītājs. Kā noskaidrojās intervijās, cietumu administrācija labprāt pieņem piedāvājumus no pasūtītāja puses rīkot īsus specializētus profesionālās apmācības kursus cietumos, kurus realizē licenzēta apmācības firma. Šādas pieejas priekšrocības, pēc intervēto domām, izpaužas ne vien ražošanā iesaistīto ieslodzīto kvalifikācijas celšanā, bet arī apstākļi, ka ieslodzītie pēc kursu saņemšanas saņem sertifikātu, kurā nav norādīts, ka kvalifikācija iegūta cietumā, kas tiem var noderēt pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma.

4.8. Secinājumi un rekomendācijas

Pētījuma sadaļas *Nodarbinātības iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās* rezultāti un to analīze liecina, ka nodarbinātības situācijas cietumos uzlabošanai nepieciešams veikt kompleksus pasākumus, kas saistīti ar izmaiņām likumdošanā, organizatoriski strukturālām izmaiņām IeVP un cietumu sistēmā kopumā.

LR normatīvo aktu un dokumentu analīze, kā arī interviju ar cietuma administrācijas pārstāvjiem, ieslodzītajiem un uzņēmējiem rezultātu analīze liecina, ka:

- Vairāk kā 2/3 ieslodzīto ieslodzījuma laikā netiek nodarbināti.
- Piespiedu bezdarbs ieslodzījumu vietās ne vien veicina psiholoģiski nelabvēlīgas vides attīstību cietumos, bet arī negatīvi iespaido cietušo personu civilprasību apmierināšanu.
- Uz nodarbinātību ieslodzījumu vietās attiecināmā likumdošana ir novecojusi, neatbilst reālajiem apstākļiem ieslodzījuma vietās un nestimulē ieslodzīto nodarbinātības pasākumu attīstību.
- Pastāvošā likumdošana neparedz ieslodzīto obligātu iesaistīšanu ražošanā.
- Pastāvošā likumdošana visu atbildību par ieslodzīto nodarbinātību uzliek konkrēta cietuma administrācijai, neparedzot valsts lomu nodarbinātības nodrošināšanā.

- Pastāvošajā likumdošanā reglamentētie aizliegumi ieslodzīto nodarbinātībai, konkrēti aizliegumi nodarbināt ieslodzītos darbos, kas saistīti ar video tehniku, radiotehniku, datortehniku, neatbilst mūsdienu prasībām.
- Pastāv neatbilstība starp likumdošanu par notiesāto personu darba apstākļiem un darba dienas normatīviem (maiņas ilgums, virsstundas, darbs brīvdienās), un reālajiem ražošanas apstākļiem ieslodzījuma vietās.
- Pastāv neatbilstība starp likumdošanu par notiesāto personu nodarbināšanas kārtību (darba attiecību pārtraukšana, ja notiesātajam tiek pastiprināts soda izciešanas režīms), un reālajiem apstākļiem ieslodzījuma vietās.
- Cietumu administrācijai trūkst ieslodzījuma vietām pietuvinātas un atbilstošas vienotas atskaites dokumentācijas paketes par nodarbinātības pasākumiem ieslodzījuma vietās (darba samaksa, tarifu likmes, materiālā stimulēšana, laika un izstrādes normas, uzskaitē u.c.).
- Nodarbinātība ieslodzījuma vietās ir atkarīga no pasūtījumiem ražošanai un ražošanas līdzekļiem ieslodzījuma vietās.
- Trūkst valsts pasūtījuma sistēmas ražošanai ieslodzījuma vietās.
- Pasūtījumu neregularitāte apgrūtina plānošanu un neļauj sastādīt reāli izpildāmu cietuma gada budžetu.
- Cietumu administrācija ir neapmierināta ar reorganizāciju IeVP un Nodarbinātības daļas likvidāciju.
- Ieslodzījuma vietu juridiskais statuss neļauj cietumiem gūt peļņu no ražošanas, attīstīt ražošanas bāzi saviem spēkiem un vecināt nodarbinātības līmeņa celšanos.
- Nepastāv cieša sadarbība starp IeVP un ieslodzījuma vietu administrāciju nodarbinātības problēmu risināšanā.
- Trūkst koordinācijas sadarbībai cietumu starpā nodarbinātības problēmu risināšanā.
- Ir nepietiekama ieslodzījuma vietu administrācijas pārstāvju apmācība nodarbinātības problēmu risināšanā.

- Netiek izmantotas ieslodzījuma vietu sadarbības iespējas ar līdzīgām institūcijām ārvalstīs. Līdz ar iestāšanos ES sadarbības kontakti ir samazinājušies.
- Nepietiekoši tiek izmantotas grantu un citu finanšu līdzekļu piesaistes mehānismi nodarbinātības problēmu risināšanai.
- Nodarbinātības nodrošināšanai ieslodzījuma vietās trūkst darbinieku – meistarū, apsargu, automašīnu kontrolieru un pavadītāju.
- Ir nepietiekama ieslodzīto profesionālā apmācība.
- Ražošanas līdzekļi ieslodzījuma vietās ir novecojuši gan fiziski, gan psiholoģiski.
- Ieslodzīto iesaistīšana nodarbinātības pasākumos nepietiekami tiek stimulēta ar pamudinājumiem.
- Uzņēmēji netiek stimulēti veikt pasūtījumus ieslodzījuma vietās.
- Likumdošana neparedz nekādus atvieglojumus uzņēmējiem, kuri veic pasūtījumus produkcijas ražošanai ieslodzījuma vietās.
- Nodrošinot pasūtījumu regularitāti, atjaunojot ražošanas līdzekļus un pilnveidojot likumdošanu, atsevišķi cietumi varētu nodrošināt nodarbinātības līmeni līdz pat 80%.

Lai uzlabotu nodarbinātības situāciju ieslodzījuma vietās nepieciešams veikt kompleksus pasākumus:

- Jāveic izmaiņas likumdošanā, stingri reglamentējot nodarbinātības pasākumu saturu un valsts, ieslodzījuma vietu administrāciju un ieslodzīto pienākumus, atbildību un tiesības.
- Jāveic izmaiņas likumdošanā, kuras reglamentē aizliegumus ieslodzīto nodarbinātībai.
- Jāveic izmaiņas likumdošanā, kura nosaka notiesāto personu darba apstākļus un nodarbināšanas kārtību.
- Jāveic izmaiņas likumdošanā, kuras ļautu ieslodzījuma vietām gūt peļņu no saimnieciskās darbības, iegūto peļņu ieguldot ražošanas līdzekļu un cilvēkresursu attīstībā.

- IeVP jāizstrādā vienota atskaites dokumentācijas pakete nodarbinātības pasākumiem ieslodzījuma vietās (darba samaksa, tarifu likmes, materiālā stimulēšana, laika un izstrādes normas, uzskaitē).
- Jānosaka valsts pasūtījums ražošanai ieslodzījuma vietās.
- IeVP jāveic organizatoriski strukturālas izmaiņas, izveidojot nodaļu, kuras mērķis un funkcijas būtu nodarbinātības pasākumu nodrošināšana, attīstīšana un kontrole ieslodzījuma vietās.
- Ieslodzījuma vietās jāveic organizatoriski strukturālas izmaiņas, izveidojot nodaļu, kura realizētu ražošanas plānošanas, nodrošināšanas, produkcijas realizācijas un grāmatvedības funkcijas.
- IeVP jāveic regulāra ieslodzījuma vietu administrācijas apmācība (ekonomika, plānošana, grāmatvedība, grantu un citu finanšu līdzekļu piesaiste) un informēšana par nodarbinātības pasākumu realizāciju cietumos.
- Valsts budžetā jāparedz līdzekļi ražošanas līdzekļu uzturēšanai un atjaunošanai ieslodzījuma vietās.
- Jāveic izmaiņas likumdošanā, kuras stimulētu uzņēmējus veikt pasūtījumus ieslodzījuma vietās, piemērojot nodokļu atlaides.

4.9. Izmantotās literatūras saraksts

1. Ieslodzījumu vietu pārvaldes 2004. gada publiskais pārskats.
2. Ieslodzījumu vietu pārvaldes 2003. gada publiskais pārskats.
3. Projekts, MK 2005.gada 2.maija rīkojums Nr.280 „TM Ieslodzījumu vietu attīstības koncepcija”.
4. Latvijas sodu izpildes kodekss (23.12.1970).
5. MK 2002. g. 29. oktobra noteikumi Nr. 481 „Notiesāto personu nodarbināšanas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”.
- 6.MK 2002. g. 19.februāra noteikumi Nr. 74 „Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”.
- 7.MK 2004. g. 22. aprīļa noteikumi Nr. 417 „Grozījumi MK 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 „Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”.

8. MK 2005. g. 29. marta noteikumi Nr. 212 „Grozījums MK 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 „Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”.

9. MK 2002. gada 19. februāra noteikumi Nr. 73 „Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumi”.

5.nodaļa. Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas un realizācija

5.1. Ievads

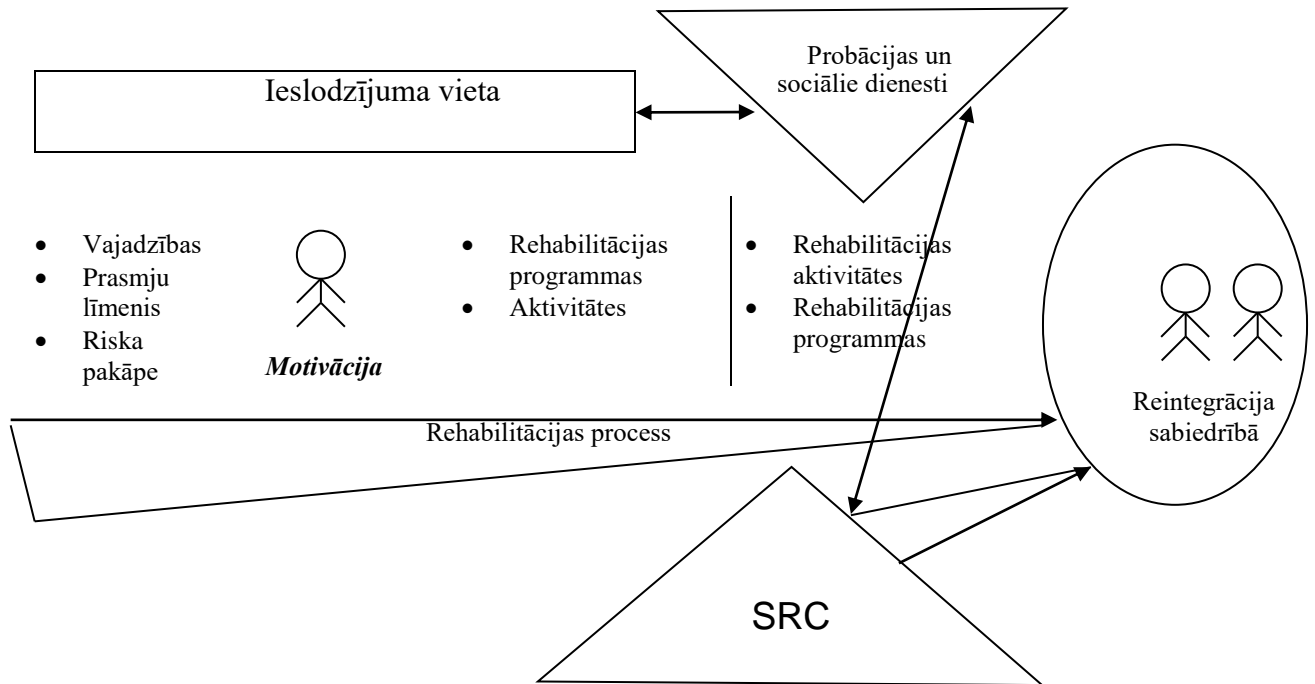
Nodaļu sāksim ar terminu definēšanu, akcentējot "Sociālās rehabilitācijas" definīciju atbilstību rehabilitācijas procesam ieslodzījuma vietās un sodu izcietušajiem dzīvesvietās vai sociālās rehabilitācijas centros.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteikts, ka "sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir pasākumu komplekss, kas vērsts uz personas sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā". [4] Šī ir vispārīga sociālās rehabilitācijas pakalpojuma definīcija, kura attiecināma uz jebkuru cilvēku, kuram nepieciešami rehabilitācijas pakalpojumi, neuzsverot cilvēku sociālo situāciju, viņa specifiskos apstākļus, vajadzības.

Skatot sociālo rehabilitāciju ieslodzījuma vietā, mūsaprāt, šo procesu var definēt kā "programmas un aktivitātes, kas atvieglo indivīda iekļaušanos nepierastā, nezināmā sabiedrībā vai kultūras sistēmā" (Barker R. The Social Work Dictionary. – Washington: NASW Press, 2003 – the 406th page). Šī definīcija norāda uz to, ka ieslodzījuma vietā būtu nepieciešamas divu veidu sociālās rehabilitācijas aktivitātes, no vienas puses aktivitātes, kas atvieglotu ieslodzītā iekļaušanos cietuma vidē (kā nepierastā) un no otras puses programmas, kuras atvieglotu iekļaušanos nezināmā sabiedrībā, izejot no cietuma, it īpaši, ja ieslodzījuma vietā ir pavadīti daudzi gadi un šajā laikā notikušas lielas izmaiņas sabiedrības politiskajā un ekonomiskajā dzīvē. Rehabilitācijas procesā ir jāapgūst zināšanas un prasmes, kuras palīdzēs atgriezties patstāvīgā dzīvē. Sociālajai rehabilitācijai ir jāturpinās pēc soda izciešanas.

Sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas valsts koncepcijā (akceptēta Ministru kabinetā 1998.gada 29.decembrī) definēts, ka "sodu izcietušo personu sociālā rehabilitācija – pasākumu komplekss, kas vērsts uz personas sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu un uzlabošanu, sociālā statusa atgūšanu, integrāciju sabiedrībā, un ietver fizisko, intelektuālo, psiholoģisko un profesionālo spēju atjaunošanu".[6]

Sociālā rehabilitācija ir process, kuram jā sākas ar indivīda vajadzību, prasmju un risku noteikšanu. Procesa saturu veido dažāda veida aktivitātes un programmas. Rehabilitācijas procesa norise ir atkarīga no katras personas motivācijas un gatavības piedalīties piedāvātajās programmās. Sociālās rehabilitācijas procesu ir jāskata kā nepārtrauktu, kurš sākas ieslodzījuma vietā un turpinās, kad persona ir atbrīvota no ieslodzījuma. (skat.7.zīm)

7.zīm. Sociālās rehabilitācijas procesa nepārtrauktība

Zīmējumā redzam, ka sociālās rehabilitācijas process ir nepārtraukts: sociālās rehabilitācijas programmās un aktivitātēs ieslodzītais tiek iesaistīts ieslodzījuma vietās un šis process turpinās pēc atbrīvošanās. Pēc atbrīvošanās ir divas iespējas:

1) sodu izcietušais atgriežas bijušajā dzīves vietā, kur sociālās rehabilitācijas pakalpojumus piedāvā sociālie dienesti sadarbībā ar probācijas dienestiem;

2) sodu izcietušais iziet rehabilitācijas kursu sociālās rehabilitācijas centros. Svarīga ir sadarbība ieslodzījuma vieta ↔ probācijas dienests ↔ sociālais dienests ↔ SRC.

Pētījumā tiks analizētas ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās un sociālās rehabilitācijas centros.

Šīs **pētījuma sadaļas mērķis** ir analizēt ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas un realizāciju ieslodzījuma vietās un sociālās rehabilitācijas.

Uzdevumi:

1. Izanalizēt normatīvos aktus par sociālo rehabilitāciju.
2. Analizēt ieslodzījuma vietu darbinieku intervijas, kuri veic sociālo rehabilitāciju, īpašu vērību veltot sociālās rehabilitācijas programmu realizācijai.
3. Izpētīt no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas SRC.
4. Izvērtēt nepieciešamās sociālās zināšanas un prasmes ieslodzīto, no ieslodzījuma atbrīvoto personu un pašvaldību sociālo darbinieku skatījumā.

Izmantotās metodes un bāze

Pētījuma mērķa sasniegšanai tiek izmantotas šādas metodes: anketēšana intervēšana, ekspertu intervēšana, normatīvo aktu analīze, datu salīdzināšana.

Anketēšana tika veikta četrās ieslodzījuma vietās:

Valmieras cietumā – 252 respondenti;

Iļģuciema cietumā – 136 respondenti;

Šķirotavas cietumā – 222 respondenti;

Daugavpils Grīvas cietumā – 240 respondenti.

Salīdzinājumam izmantojām 2004. –2005. gada pētījuma anketēšanas rezultātus:

- Sodu izcietušās personas (80 respondenti) no šādiem Latvijas reģioniem: Rīga, Daugavpils, Rēzekne, Liepāja, Kuldīga, Alūksne, Valmiera, kuri atrodas brīvībā no viena mēneša līdz vienam gadam.
- Sociālie darbinieku, kuri sniedz rehabilitācijas pakalpojumus sodu izcietušajām personām (48 respondenti).

Intervēti tika visu četru cietumu darbinieki (priekšnieki, priekšnieku vietnieki, sociālās rehabilitācijas daļu priekšnieki un darbinieki, nodaļu priekšnieki), respondentu skaits 11.

Pētījuma laikā tika apmeklētas institūcijas, kurās tiek sniegti sociālās rehabilitācijas pakalpojumi sodu izcietušām personām: Valmieras pilsētas domes probācijas centrs, biedrība "Kalna svētību kopiena", Evangēlisko kristiešu draudze

“Zilais krusts”, biedrība “Labā cerība”, SIA “Akrona 12”, Liepājas pilsētas Sociālā dienesta Sociālās rehabilitācijas centrs, Rehabilitācijas centrs “Ratnieki”.

Intervēti 10 respondenti (rehabilitācijas centru vadītāji, sociālie darbinieki, psihologi, ražošanas meistari)

Ar elektroniskā pasta palīdzību tika intervēta Liepājas pilsētas domes Sociālās rehabilitācijas centra vadītāja.

Eksperta intervija tika veikta ar ieslodzījuma pārvaldes Sociālās rehabilitācijas daļas vadītāju.

5.2. Normatīvo aktu analīze

Pētot sociālo rehabilitāciju ieslodzījuma vietās, SRC un pašvaldībās, ir svarīgi izanalizēt normatīvos aktus, kuri nosaka mērķus, uzdevumus un atbildību par sociālo rehabilitāciju.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma [4] mērķis ir noteikt sociālās rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanas principus, to personu loku, kuriem ir tiesības šos pakalpojumus un palīdzību saņemt, kā arī pakalpojumu samaksas un finansēšanas principus (2.pants).

Likuma 3.pants nosaka, ka tiesības saņemt sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību ir visiem tiem pilsoņiem un nepilsoņiem, kuriem ir piešķirts personas kods.

Attiecinot šo prasību uz ieslodzītajiem, kuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, secinām, ka likumā noteikto var izpildīt tikai daļēji, jo daudziem ieslodzītajiem nav personas koda. Daļa cilvēku arī atbrīvojas no ieslodzījuma vietas ar nesakārtotiem dokumentiem.

Sniedzot sociālos pakalpojumus, institūcijas nodrošina starpprofesionālu un starpinstitucionālu sadarbību (4.3) Tas ir īpaši aktuāli, lai veidotu vienotu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sistēmu valstī. Patreizējā situācijā starpinstitucionālā sadarbība starp ieslodzījuma vietām un pašvaldībām ir vāji attīstīta: ieslodzījuma vietu darbinieki izsaka pārmetumus pašvaldībām par neatsaucību, nereti pat nevēlēšanos uzņemt atpakaļ pagastos no ieslodzījuma vietām atbrīvotos. Savukārt sociālo dienestu darbiniekiem nav informācijas (izņemot no ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu teikto) par ieslodzījuma vietā veikto sociālās rehabilitācijas darbu, lai to varētu turpināt.

Likums paredz, ka par sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem ir jāmaksā klientam, vai, ja viņš to nespēj, tad izmaksas jāsedz MK noteiktajā kārtībā (8.pants).

Tas nozīmē, ka ieslodzījuma vietām ir nepieciešami līdzekļi rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanai (profesionālu algas, aktivitāšu un programmu realizēšanai vajadzīgais tehniskais un metodiskais nodrošinājums u.c.). Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu dzīvesvietās, ja klients nespēj apmaksāt, sedz pašvaldība.

Likuma 14.pants nosaka, ka Labklājības ministrijas uzdevums ir izstrādāt valsts politiku sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā. Ir nepieciešams izstrādāt ieslodzīto un no ieslodzījuma vietām atbrīvoto sociālās rehabilitācijas politiku valsts līmenī, sadarbībā ar visām ieinteresētajām ministrijām.

Likums (20.pants) nosaka arī sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas mērķi, tas ir „novērst vai mazināt invaliditātes, darbnespējas, brīvības atņemšanas, soda izciešanas, atkarības vai vardarbības un citu izraisītās negatīvās sociālās sekas personas dzīvē”. Jāatzīst, ka Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums nosaka visu iedzīvotāju tiesības un pienākumus, atsevišķi izdalīti tiek no ieslodzījuma atbrīvotās personas, bet netiek īpaši atrunāti sociālās rehabilitācijas pakalpojumi ieslodzījuma vietās. Arī likuma 21.pantā, nosakot tiesības uz sociālo rehabilitāciju personām, kuru iekļaušanās sabiedrībā ir apgrūtināta, tiek izdalītas personas pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas (21.3)

Apskatot sociālo rehabilitāciju dzīvesvietā, noteikts, ka katrai sociāli rehabilitējamai personai izstrādā un īsteno individuālās sociālās rehabilitācijas plānu (24.pants). Šī plāna izstrādei un realizācijai nepieciešama ieslodzījuma vietas informācija par veikto sociālo rehabilitāciju, sociālo dienestu sadarbība ar Probācijas dienestu.

1998.gadā ir izstrādāta Sodū izcietušo personu sociālās rehabilitācijas valsts koncepcija.[6] Koncepcijas mērķis ir penitenciārās sistēmas demokratizācija, cilvēka tiesību aizsardzība, noziedzības recidīva samazināšana un pamatnostādņu izstrāde Sodū izcietušo personu sociālai rehabilitācijai un integrācijas veicināšanai sabiedrībā. Uzsvērts, ka koncepcija orientēta ne tikai uz pasākumiem postpenitenciārās palīdzības sniegšanā, bet arī uz nepieciešamo priekšnosacījumu radīšanu jau brīvības atņemšanas iestādēs, lai ieslodzītos sagatavotu dzīvei pēc atbrīvošanas.

Atzinīgi vērtējama brīvības atņemšanas iestādēs paredzēto centru izveide notiesāto sagatavošanai atbrīvošanai. Ja šie centri būtu izveidoti, tad tiktu risināti ieslodzītajiem ļoti nepieciešamie sociālās rehabilitācijas pasākumi. Koncepcijā rūpīgi prognozēta palīdzība un pakalpojumi no brīvības atņemšanas iestādēm atbrīvotajiem viņu sociālajā rehabilitācijā (5.2.). Koncepcija paredz, ka no brīvības atņemšanas

iestādēm atbrīvoto sociālās rehabilitācijas koordinēšanai jāizveido Probācijas dienests. Probācijas dienesti ir izveidoti.

Koncepcijas realizācijai ir izplānots īstenošanas mehānisms un tiesiskais nodrošinājums, kā arī pievienots detalizēts finansiālā pamatojuma aprēķins. Sociālās rehabilitācijas veikšanai ir paredzētas papildus štata vietas ieslodzījuma vietās: kapelāni, psihologi. Tas ir jāvērtē atzinīgi. Diemžēl šajā koncepcijā nav paredzētas sociālo darbinieku un sociālo rehabilitētāju štata vietas ieslodzījuma vietās.

Sociālās rehabilitācijas procesa satura izstrāde, organizācija un realizācija ir noteikta Valsts Probācijas dienesta likumā.

Valsts Probācijas dienesta likums [5], nosakot Valsts Probācijas dienesta funkcijas, paredz, ka ir jāsadarbojas ar brīvības atņemšanas iestādēm, sagatavojot personas atbrīvošanai no brīvības atņemšanas, soda izciešanas un jāsniedz no brīvības atņemšanas iestādēm atbrīvotajām personām postpenitenciāro palīdzību (6.6., 6.8.). Tātad Valsts Probācijas dienestam ir jāpilda starpnieka, sadarbības satura vienotības principa realizētāja loma starp ieslodzījuma vietu, SRC un pašvaldību.

Valsts Probācijas dienesta funkcija ir arī izstrādāt, organizēt un realizēt ieslodzītajiem paredzētās sociālās uzvedības korekcijas programmas. Tā kā sociālās uzvedības korekcijas gala mērķis ir tāds pats kā sociālās rehabilitācijas, t.i., integrēt personu sabiedrībā (6.pants, 14.pants [6.]), tātad sociālās rehabilitācijas programmu izstrādes un realizācijas organizācija ir Valsts Probācijas dienesta kompetence.

Valsts Probācijas dienesta likums ir vienīgais, kurā noteikta atbildība par sociālās rehabilitācijas organizāciju un realizāciju ieslodzījuma vietās.

Secinājumi:

- Jāizstrādā valsts politika ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālajai rehabilitācijai, nosakot katras ministrijas un to pakļautībā esošo (pašvaldību, institūciju u.c.) atbildību.
- Nepieciešama valsts programma, kurā būtu paredzētas sociālās rehabilitācijas aktivitātes, programmas, speciālistu sagatavošana, tālākizglītība un tam nepieciešamais finansējums.

5.3. Ieslodzījuma vietu darbinieku interviju rezultāti

Pētījuma ietvaros tika veiktas intervijas ar Iļģuciema, Grīvas, Valmieras un Šķīrotavas cietuma darbiniekiem un administrāciju. Kopumā tika intervēti 11 dažāda ranga speciālisti (priekšnieki, priekšnieku vietnieki, sociālās rehabilitācijas daļu priekšnieki un darbinieki, vienību priekšnieki) visās iepriekš minētajās ieslodzījuma vietās. Interviju mērķis bija noskaidrot sociālās rehabilitācijas virzienus ieslodzījuma vietās, sociālās rehabilitācijas programmu esamību un efektivitāti, kā arī darbinieku un administrācijas viedokli par ieslodzīto personu problēmām un vajadzībām, par sociālās rehabilitācijas programmu nepieciešamību.

Intervijās iekļautie jautājumi tika strukturēti atbilstoši šādām tēmu vadlīnijām:

- 1) sociālās rehabilitācijas virzieni ieslodzījuma vietās, problēmas un šķēršļi to realizācijā;
- 2) sociālās rehabilitācijas programmu atbilstība ieslodzīto personu vajadzībām, ieslodzījuma vietu darbības specifikai;
- 3) speciālistu nodrošinājums un kvalifikācija ieslodzījuma vietās;
- 4) ieslodzīto personu problēmas un vajadzības, to risināšanas un apmierināšanas iespējas ieslodzījuma vietās.

5.3.1. Sociālā rehabilitācija ieslodzījuma vietās

Atbilstoši sodu izcietušu personu Sociālās rehabilitācijas valsts koncepcijai, ieslodzījuma vietu uzdevums ir radīt nepieciešamos priekšnosacījumus, lai ieslodzītos sagatavotu dzīvei pēc atbrīvošanas. Lai to nodrošinātu, ieslodzījuma vietās jārealizē sociālās rehabilitācijas darbs. Kā atzīst intervētie, tad

sociālās rehabilitācijas darbs ieslodzījuma vietās tiek organizēts saskaņā ar Latvijas Republikas Soda izpildes kodeksa prasībām, Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumiem, u.c. Sociālās rehabilitācijas jautājumu risināšanu pamatā veic sociālās rehabilitācijas daļu un vienību priekšnieki.

Interviju rezultāti parādīja, ka ieslodzījuma vietās ir ļoti atšķirīga izpratne par sociālo rehabilitāciju, tās nepieciešamību un realizācijas iespējām ieslodzījuma vietās. Balstoties uz intervijās iegūtajām atziņām, iespējams strukturēt dažādas aktivitātes sociālās rehabilitācijas realizācijai ieslodzījuma vietās:

24.tabula

Audzināšanas darbs ieslodzījuma vietās

Ieslodzījuma vieta	Veiktās aktivitātes
✦ <i>Grīvas cietums</i>	Ikdienas darbs ar ieslodzītajiem. Realizē vienību priekšnieki. Garīgo audzināšanu nodrošina 2 kapelāni. Audzinoša rakstura pasākumi tiek piedāvāti sporta aktivitāšu veidā, izglītojošo un rehabilitācijas programmu veidā, kas palīdz aktivizēt un socializēt ieslodzītos.
✦ <i>Iļģuciema cietums</i>	Ikdienas darbs ar ieslodzītajiem. Realizē vienību priekšnieki. Garīgo audzināšanu nodrošina 3 kapelāni. Liela daļa darba balstās uz brīvprātīgiem pieaicinātajiem. Audzinoša rakstura pasākumi tiek piedāvāti izglītojošo un rehabilitācijas programmu veidā. Regulāri tiek organizētas dažādas aktivitātes – kultūrizglītojošie un reliģiskie pasākumi, konkursi, sacensības, pārrunas, akcijas utml.
✦ <i>Šķirotavas cietums</i>	Ikdienas darbs ar ieslodzītajiem. Realizē vienību priekšnieki. Garīgo audzināšanu nodrošina kapelāns. Audzinoša rakstura pasākumi tiek piedāvāti sporta aktivitāšu veidā, izglītojošo un rehabilitācijas programmu veidā.
✦ <i>Valmieras cietums</i>	Ikdienas darbs ar ieslodzītajiem. Realizē vienību priekšnieki. Garīgo audzināšanu nodrošina kapelāns.

Kā informēja aptaujātās personas, visās ieslodzījuma vietās viena no galvenajām nodaļu priekšnieku darbības funkcijām ir audzināšanas darbs. Tas ir ikdienas darbs ar nodaļā esošajiem ieslodzītajiem. Funkcijas kvalitatīvu izpildi apgrūtina apstākļi, ka praktiski visās ieslodzījuma vietās nodaļu priekšniekiem ir pārslodze (uz vienu priekšnieku ir 70 – 120 ieslodzītie). Tas praktiski padara neiespējamu audzināšanas darbu – tam nepietiek laika. Ieslodzījuma vietās (izņemot Iļģuciema cietumu) ir daudz brīvu štata vietu. Taču šo darbinieku atalgojums un sociālās garantijas, kā arī prestižs sabiedrībā neveicina interesi par brīvajām darba vietām. Kā nākamo šķērslī intervējamie minēja ieslodzījuma vietu darbinieku zināšanu un prasmju trūkumu.

25.tabula

Formālā un neformālā izglītība, informatīvi izglītojošais darbs

Ieslodzījuma vieta	Veiktās aktivitātes
<p>★ <i>Grīvas cietums</i></p>	<p>Katrā korpusā darbojas bibliotēka. Presi ieslodzītie izraksta paši, lasa kamerās, tad nodod bibliotēkai. Vienu reizi 10 dienās tiek apstaigātas kameras un nomainīta literatūra. Vidējā un augstākā režīma ieslodzītie bibliotēku var apmeklēt paši. Grāmatas pārsvarā ir novecojušas. Lasa daudz. Kamerās drīkst būt televizors un radioaparāts (ieslodzīto personisks īpašums). Cietumā ir iespējams iegūt pamatizglītību un apgūt profesiju. Var iegūt divas profesijas – galdnieks un celtnieks. To realizē 38. profesionāli tehniskā vidusskola. Sadarbībā ar dažādām institūcijām, tiek realizētas izglītojoši informatīvas programmas. Ieslodzītajiem ir pieejams televizors, radio.</p>
<p>★ <i>Ilģuciema cietums</i></p>	<p>Cietumā darbojas liela bibliotēka. Literatūra ir diezgan novecojusi. Ir maz grāmatu, kas izraisītu interesi ieslodzīto vidū. Prese tiek izrakstīta. Sadarbībā ar Rīgas 1. vakara (maiņu) vidusskolu tiek piedāvāta pamatizglītības ieguve. Sadarbībā ar Rīgas 34. vidusskolu, ir iespējams iegūt šuvējas un frizieres diplomu. Tiek plānots ieviest programmu pavāra palīga profesijas ieguvei. Piedāvātā interešu izglītība - teātra studija, muzikālā studija, tēlotājmākslas studija, aerobikas nodarbības, rokdarbu pulciņš. Regulāri tiek organizēti dažāda rakstura kultūrizglītojoši pasākumi, uz kuriem tiek aicināti dažādi viesi. Tiek realizētas dažādas izglītības un sociālās rehabilitācijas programmas. Ieslodzītajiem ir pieejams televizors, radio.</p>
<p>★ <i>Šķirotavas cietums</i></p>	<p>Tiek piedāvāti angļu valodas kursi, datorkursi, profesionālā izglītība. Cietumā ir bibliotēka. Tiek izrakstīti laikraksti. Ieslodzītie atdod savas grāmatas un laikrakstus. Kārtību bibliotēkā uztur viens no ieslodzītajiem. Bibliotēkai ir liels grāmatu fonds, taču literatūra ir novecojusi, tā neinteresē ieslodzītos. Cietumam nav līdzekļu grāmatu iegādei. Arī telpa, kurā ir izvietotas grāmatas, ir ļoti maza. Cietumā ir iespējams iegūt pamatizglītību. Iespējams apgūt profesiju – kurinātājs. Ieslodzītajiem ir pieejams televizors, radio.</p>
<p>★ <i>Valmieras cietums</i></p>	<p>Iespējams iegūt pamatizglītību (7.-9.klases), profesionālo izglītību galdniecībā.. Pamatizglītības programmas ietvaros tiek piedāvāti sociālās izglītības kursi – latviešu valodā, vizuālā māksla, ētikas un estētikas nodarbības. Pirms 2 gadiem tika organizēti datormācības kursi, ko finansēja norvēģi; pirms 3-4 gadiem bija latviešu valodas kursi Cietumā ir bibliotēka, literatūra ir novecojusi, laikrakstus ieslodzītie pasūta paši. Tikai nelielā daļā kameru ir televizori. Atļauja tos skatīties ar atkarīga no ieslodzīto disciplīnas. 1x gadā cietumā tiek izdota vietējā avīze (to dara 9.klases beidzēji).</p>

Ieslodzījuma vietu darbinieki uzsver, ka ieslodzītajiem ir zema motivācija izglītības ieguvei, būtu nepieciešams ieviest pamatizglītības ieguvi kā obligātu, nevis brīvprātīgu, jo to mūsu valstī nosaka Izglītības likums. Tiek piedāvāts apgūt arī dažādas profesijas. Taču, pēc cietumu darbinieku domām, šīs iespējas ir ļoti ierobežotas (maza profesiju izvēle, piedāvātās profesijas nav spējīgas konkurēt mūsdienu darba tirgū, pārāk neliels skaits ieslodzīto var tās apgūt). Ieslodzījuma vietās nav iespējams iegūt vidējo un augstāko izglītību.

Ļoti ierobežots ieslodzījuma vietās ir neformālās izglītības piedāvājums (interese grupas, kursi, pulciņi, izglītojošas programmas, u.c.). Šāda veida aktivitātes tiek piedāvātas Ilģuciema cietumā, pārējos – ļoti minimāli (angļu valodas kursi, sociālās rehabilitācijas programmas).

Visās ieslodzījuma vietās, pēc darbinieku domām, bibliotēkas ir neapmierinošas. Grāmatas ir novecojušas, to saturiskais piedāvājums neatbilst ieslodzīto interesēm un vēlmēm. Grāmatu fondu pārsvarā veido dāvinājumi. Cietumiem nav pietiekams finansiālais nodrošinājums grāmatu iegādei. Tāpat neapmierina preses iegādes sistēma (ieslodzītie pasūta paši) un to pieejamība. Tādā veidā tiek ierobežota viena no iespējām sekot līdz notikumiem ārpus cietuma.

Informatīvi izglītojošais darbs pamatā tiek uzsākts apmēram pusgadu pirms ieslodzīto atbrīvošanās. Tā ir informēšana un izskaidrošana par sociālo palīdzību, sociālajiem pakalpojumiem, likumdošanu valstī, Valsts nodarbinātības aģentūras piedāvātajiem pakalpojumiem, probācijas dienestu darbību, u.c.

26.tabula

Ētiskā un estētiskā audzināšana (garīgā aprūpe)

Ieslodzījuma vieta	Sociālās rehabilitācijas virziena realizācija
<p>✦ <i>Grīvas cietums</i></p>	<p>Ieslodzīto personu garīgo aprūpi veic 2 kapelāni. Šis process notiek jau apmēram septiņus gadus. Viens kapelāns ir štata darbinieks, otrs – brīvprātīgais. Ir iekārtotas divas kapela – viena dzīvojamā zonā, otra – kameru zonā. Kapelāniem ir izstrādāts darbības plāns tikšanās reizēm ar ieslodzītajiem kamerās. Darbs notiek dažādos veidos – individuāli, grupās, tiek organizēti koncerti, dažādi reliģiska rakstura pasākumi. Apmeklētība ir ļoti augsta.</p>
<p>✦ <i>Ilģuciema cietums</i></p>	<p>Garīgo aprūpi un audzināšanu veic 3 kapelāni. Darbojas programma „Mirjama”, kurā aktivitātes notiek trīs virzienos – mūzikas studijā, mākslas studijā, teātra studijā. Regulāri notiek dievkalpojumi un lūgšanu brīži. Notiek izglītojošs un izskaidrojošs darbs Kristietības,</p>

	ētikas un estētikas jautājumos. Interese un apmeklētība ir augsta. Regulāri tiek organizēti arī dažādi nereliģiska rakstura pasākumi, kuros tiek iesaistīts liels skaits ieslodzīto sieviešu.
✦ <i>Šķirotavas cietums</i>	Strādā kapelāns (septītās dienas adventists). Ir ierīkotas atsevišķas lūgšanu telpas un kapela dažādām konfesijām. Lūgšanas tiek organizētas 2-3 reizes dienā, vienu reizi mēnesī tiek organizēti koncerti. Pārējā laikā notiek individuāls darbs ar ieslodzītajiem. Apmeklētība ir vidēja.
✦ <i>Valmieras cietums</i>	Ētiskos un reliģiskos pasākumus organizē cietuma kapelāns (baptists), kurš strādā no 1998.gada, tiek organizēti arī dievkalpojumi un reliģiska rakstura koncerti. Apmeklētība ir zema.

Visās ieslodzījuma vietās strādā kapelāni, ir iekārtotas lūgšanu telpas, kapelas. Vairumā ieslodzījuma vietu kapelāns praktiski ir vienīgais cilvēks, kam notiesātais var uzticēt savus personiskos pārdzīvojumus, saņemt garīgu atbalstu un cerēt uz izpratni. Cietumu administrācija un darbinieki ļoti augstu vērtē šo cilvēku ieguldījumu ieslodzīto personu sociālajā rehabilitācijā.

27.tabula

Fiziskās audzināšanas un sporta pasākumu organizēšana

Ieslodzījuma vieta	Sociālās rehabilitācijas virziena realizācija
✦ <i>Grīvas cietums</i>	Sporta zāle šobrīd ir slēgta, jo atrodas avārijas stāvoklī. Ir uzsākta jaunas sporta zāles celtniecība, kas ir pārtraukta pirms pieciem gadiem naudas trūkuma dēļ. Cietuma teritorijā ir pieci atklātie sportlaukumi. Vidējā un augstākā līmeņa ieslodzītie tos drīkst apmeklēt jebkurā laikā. Zemākais līmenis – 1 reizi nedēļā pēc iepriekš izveidota grafika. Nereti sporta nodarbību apmeklējums tiek pasniegts kā balva par labu uzvedību. Sporta aktivitātes ir dominējošais brīvā laika pavadīšanas veids ieslodzījuma vietā, kas tiek pēc iespējas, atbalstīts un aktivizēts.
✦ <i>Iļģuciema cietums</i>	Cietumā nav sporta zāles. Nelielā pielāgotā telpā notiek aerobikas pulciņa nodarbības. Nodaļu priekšnieki organizē dažādus kultūrizglītojošus pasākumus, kuros pēc iespējas iekļauj arī fiziskās aktivitātes.
✦ <i>Šķirotavas cietums</i>	Sporta aktivitātes reālajā situācijā ir labākais veids, kā ieslodzītajiem pavadīt brīvo laiku. To organizē vienību priekšnieki. Tiek rīkoti turnīri dažādos sporta veidos. Ir sporta zāle, liels sportlaukums. Ir ieslodzītie, kas nodarbojas ar sportu katru dienu. Lai aktivizētu pārējos, tiek organizēti dažādi pasākumi, sacensības.
✦ <i>Valmieras cietums</i>	Ir sporta zāle, kuru drīkst izmantot, ja nav bijuši disciplīnas

	pārkāpumi, pēc noteikta grafika pa kamerām.
--	---

Kā atzina ieslodzījuma vietu darbinieki, sports un fiziskās aktivitātes reālajā situācijā ir gandrīz vai vienīgais veids, kā var aktivizēt ieslodzītās personas un lietderīgi aizpildīt viņu brīvo laiku. Taču ne visos cietumos ir sporta zāle (Ilģuciema un Grīvas cietumos tās nav pieejamas), pārējos tās tehniskais stāvoklis un aprīkojums neatbilst prasībām. Arī sporta dzīvei ir jābūt organizētai un saturiski piepildītai – sacensības, turnīri, sporta spēles, utml. Tas kādam jāplāno, jāorganizē, jāvada. Īpaši veiksmīgi tas šobrīd tiek piedāvāts Grīvas un Šķirotavas cietumos.

- *ieslodzītā saiknes ar ģimeni stiprināšana*

Pēc intervēto personu domām, ir grūti runāt par ieslodzītās personas saiknes stiprināšanu ar ģimeni. Ieslodzījuma apstākļos tas notiek atbilstoši režīmam, kādā uz doto brīdi atrodas ieslodzītais - sazināšanās ar ģimenes locekļiem notiek telefoniski, atbilstoši ieslodzījuma vietas iekšējās kārtības noteikumiem, tiek organizētas tikšanās ar ģimenes locekļiem, ir atļauta sarakste. Ilgajos ieslodzījuma gados, daudzi no ieslodzītajiem zaudē saikni ar ģimeni.

28.tabula

Ieslodzītās personas gatavošana atbrīvošanās procesam, ar atbrīvošanos saistīto formalitāšu kārtošana

Ieslodzījuma vieta	Sociālās rehabilitācijas virziena realizācija
★ <i>Grīvas cietums</i>	Speciāls darbinieks veic nepieciešamās dokumentācijas sagatavošanu. Notiek sazināšanās ar pašvaldībām, kurās ir ieslodzītā pēdējā dzīvesvieta brīvībā. Tiek formētas pases, izveidots personas kods. Probācijas dienesta darbinieki regulāri apmeklē cietumu, tiekas ar ieslodzītajiem, informē un skaidro visus nepieciešamos jautājumus. Cietumā ir daudz viegli uztveramu un izskaidrojošu materiālu par probācijas dienestu darbību, par tiesībām un pienākumiem, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas. Sadarbībā ar Valsts probācijas dienestu tiek realizēta informatīva programma, kuru apmeklē ieslodzītie 3 mēnešus pirms atbrīvošanās. Tiek organizētas kopīgas nodarbības, kurās tiek skaidroti jautājumi par darbā iekārtošanos, sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību, sadzīves jautājumiem pēc ieslodzījuma, dzīvesvietas meklējumi un ar to saistītās formalitātes.
★ <i>Ilģuciema cietums</i>	Atbilstoši darbinieki veic visas dokumentācijas sagatavošanu un

	kārtošanu, nepieciešamības gadījumā nodrošina pasēs un personas koda saņemšanu.
✦ <i>Šķirotavas cietums</i>	Atbilstoši darbinieki veic visas dokumentācijas sagatavošanu un kārtošanu, nepieciešamības gadījumā nodrošina pasēs un personas koda saņemšanu.
✦ <i>Valmieras cietums</i>	Tiek organizēts informatīvs seminārs ieslodzītajiem pusgadu pirms atbrīvošanas, notiek sarakste un telefoniska informācijas apmaiņa ar Valsts probācijas dienestu, vietējo policiju, sociālajiem dienestiem, ar par dzīvesvietas deklarēšanu atbildīgajiem darbiniekiem pašvaldībās, no kurienes nāk ieslodzītais; kamerās un gaitenēs ir informatīvie dēļi. Ieslodzījuma vieta kārtos pasēs saņemšanu, personas koda izveidi. Pusgadu pirms atbrīvošanas ieslodzītajiem tiek organizēts informatīvs seminārs par sociālo palīdzību, sociālajiem pakalpojumiem, bezdarbnieka statusa noformēšanu, dzīvesvietas deklarēšanu. Tiek pieaicināti dažādi speciālisti. Vienu mēnesi pirms atbrīvošanās notiek individuāls izskaidrojošs darbs par jautājumiem (parasti rakstiskā veidā), kas ir svarīgi pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma.

Kā atzīst ieslodzījuma vietu darbinieki, vislielākās problēmas sagādā dokumentu sagatavošana tiem ieslodzītajiem, kam „ārpusē” nav radnieku, nav dzīvesvietas, nav sociālā atbalsta. Diemžēl neveidojas produktīva sadarbība ar mazajām (lauku) pašvaldībām. Jūtama neizpratne, neinformētība, neieinteresētība, nevēlēšanās palīdzēt. Procesu apgrūtina arī tās situācijas, kad ieslodzītā dzimšanas vieta ir ārpus Latvijas. Likumdošanā nav iestrādāts precīzs, darboties spējīgs mehānisms, kā palīdzēt šiem cilvēkiem. Problēmsituāciju nereti rada apstākļi, kad ieslodzītais izsaka vēlēšanos dokumentus pēc atbrīvošanās kārtot pats. Viņam uz to ir tiesības. Taču prakse rāda, ka ne vienmēr tas tiek izdarīts.

Ļoti dažāda ir ieslodzīto personu motivācija un attieksme, gatavojoties brīvībai. Īpaši tas ir attiecināms uz notiesātajiem, kas ieslodzījumā ir pavadījuši vairāk kā desmit gadus. Dominē pozīcija „man pienākas”, kas traucē veiksmīgu resocializācijas procesu.

Visās ieslodzījuma vietās pēc vajadzības tiek sagatavotas un izsniegtas pasēs, formēti personas kodi, notiek sazināšanās ar paredzamajām dzīvesvietām pēc atbrīvošanās, visu nepieciešamo dokumentu sagatavošana. Tas ir ļoti darbietilpīgs process, kas prasa precizitāti, neatlaidību un pacietību.

29.tabula

Ieslodzīto personu nodarbinātība

Ieslodzījuma vieta	Sociālās rehabilitācijas virziena realizācija
✦ <i>Grīvas cietums</i>	Ieslodzīto nodarbinātība apkalpojošajā sfērā - darbs ēdnīcā, pirtī, frizētavā u.c. un ražošanā .
✦ <i>Iļģuciema cietums</i>	Ieslodzīto nodarbinātība apkalpojošajā sfērā - darbs ēdnīcā, pirtī, frizētavā u.c. un ražošanā.
✦ <i>Šķīrotavas cietums</i>	Ieslodzīto nodarbinātība apkalpojošajā sfērā - darbs ēdnīcā, pirtī, frizētavā u.c. un ražošanā.
✦ <i>Valmieras cietums</i>	Ieslodzīto nodarbinātība apkalpojošajā sfērā - darbs ēdnīcā, pirtī, frizētavā u.c. un ražošanā (kokapstrāde, elektroiekārtu demontāža, u.c.).

Kā atzina paši darbinieki, ar nodarbinātību sociālās rehabilitācijas aspektā ieslodzījuma vietās saprot ne tikai darbu ražošanā, bet arī piedalīšanos apkalpojošajā sfērā, radošu brīvā laika pavadīšanu, fiziskās aktivitātes, piedalīšanos izglītojošos pasākumos. Diemžēl šīs iespējas ieslodzījuma vietās ir ļoti ierobežotas. Nodarbināti kopumā ir apmēram 30% procenti ieslodzīto personu. Tas veicina disciplināros pārkāpumus, iekšējās kārtības noteikumu neievērošanu, turpretī neveicina sociālo prasmju attīstīšanu, attieksmju maiņu, motivāciju un vēlmi gatavoties dzīvei brīvībā. Intervētie darbinieki uzskata, ka ar ieslodzītajiem ir jānodarbojas. Jebkādā veidā. Lai mazāk būtu brīva, bezdarbībā pavadīta laika. Tas samazinātu disciplīnas pārkāpumu skaitu, motivētu ieslodzītās personas attieksmes maiņu. To pierāda dažādos pētījumos iegūtie statistikas dati.

30.tabula

Ieslodzīto sociālās funkcionēšanas prasmju novērtēšana, to attīstīšanas veicināšana, jaunu prasmju apguve

Ieslodzījuma vieta	Sociālās rehabilitācijas virziena realizācija
✦ <i>Grīvas cietums</i>	Pamatā tas ir izskaidrojošs un informatīvs darbs, kurš tiek uzsākts pus gadu pirms atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas.
✦ <i>Iļģuciema cietums</i>	Virziens tiek attīstīts sociālās rehabilitācijas programmu ietvaros un ikdienas darbā ar ieslodzītajām (ēdiena iegāde un gatavošana, sanitāro telpu uzkopšana, personīgās higiēnas normu ievērošana

	utml.). Pus gadu pirms atbrīvošanās darbs papildinās ar to sociālo prasmju attīstīšanu, kas nepieciešamas dzīvei brīvībā. Regulāri 2 reizes nedēļā tiek aicināti dažādi speciālisti (juristi, mediķi, kosmetologi, psihologi, psihoterapeiti, utml.) uz dažādām nodarbībām – vienu reizi lekcija, otru reizi - jautājumi un individuālas konsultācijas.
◆ <i>Šķirotavas cietums</i>	Pamatā tas ir izskaidrojošs un informatīvs darbs, kurš tiek uzsākts pus gadu pirms atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas.
◆ <i>Valmieras cietums</i>	Pamatā tas ir izskaidrojošs darbs, individuālais darbs notiek, sociālās rehabilitācijas nodaļas priekšniecei sarakstoties ar ieslodzītajiem; pamatojoties uz novērojumiem un iegūto informāciju, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas, ieslodzītā persona saņem pašvaldības sociālajam dienestam adresētu vēstuli ar pamatojumu, kāpēc un kāda palīdzība viņam būtu nepieciešama

Pēc ieslodzījuma vietu darbinieku domām, šī virziena sekmīgai attīstīšanai ir nepieciešams daudz lielāks darbinieku skaits. Reālā cietumu situācija pārsvarā neļauj realizēt šos uzdevumus. Nenotiek ieslodzīto zināšanu un prasmju izvērtēšana un tam sekojošs sociālās rehabilitācijas programmu piedāvājums. Intensīvāks darbs tiek uzsākts tikai pēdējos sešos mēnešos pirms atbrīvošanās, un tas vairumā gadījumu aprobežojas ar informācijas sniegšanu un skaidrošanu par nepieciešamajām zināšanām un prasmēm, kā jau minējām iepriekš.

Galvenie sociālās rehabilitācijas procesa nodrošinātāji ieslodzījuma vietās ir nodaļu priekšnieki. Kā būtisku šķērslī kvalitatīvai funkciju izpildei paši ieslodzījuma vietu darbinieki atzīmē izglītības un tālākizglītības semināru, kursu nepietiekamību, kā arī sociālā un psiholoģiskā atbalsta trūkumu. Profesionālās pilnveides kursi, ko piedāvā Ieslodzījuma vietu pārvalde notiek reti (vienu reizi 2-3 gados) un iesaistīšanās tajos ir ierobežota darbinieku trūkuma dēļ. Darbiniekiem nav atbilstošas izglītības, trūkst motivācijas, trūkst atbalsta, ir pārslodze.

Sociālās rehabilitācijas procesa nodrošināšana ieslodzījuma vietās nav iespējama bez sadarbības ar dažādām institūcijām. Visām ieslodzījuma vietām notiek sadarbība ar Valsts probācijas dienestu un tā struktūrvienībām dažādās Latvijas pilsētās. Valmieras cietumam šī sadarbība vēl nav pilnībā izveidojusies (trūkst izpratnes par Valsts probācijas dienesta darbības mērķiem un uzdevumiem, par tā nozīmīgumu sodu izcietušo personu dzīves situācijas uzlabošanā). Sadarbība ar citām institūcijām veidojas ļoti dažādi – nereti trūkst savstarpējā atbalsta, kā neefektīvu vairumā

gadījumu varētu nosaukt sadarbību ar mazajām (lauku) pašvaldībām. Sadarbība izpaužas kā rakstiska un telefoniska apmaiņa ar informāciju, trūkst sadarbības posmā *ieslodzījuma vieta – probācijas dienests – sociālais dienests – pašvaldība*.

Kopumā var teikt, ka sociālās rehabilitācijas darbs ar ieslodzītajiem pamatā notiek pēdējā pusgadā pirms atbrīvošanās. Pārējā laikā tas vairumā gadījumu aprobežojas ar sporta nodarbībā un fiziskām aktivitātēm, bibliotēkas pakalpojumiem, informāciju, kas iegūta no pieejamajiem masu medijiem, nelielai daļai ieslodzīto – ar nodarbinātību ražošanā un apkalpojošajā sfērā.

Pēc ieslodzījuma vietu darbinieku domām, notiesāto personu iesaistīšana sociālās rehabilitācijas aktivitātēs ir viens no problemātiskākajiem jautājumiem cietuma ikdienas dzīvē. Diemžēl, vairums ieslodzīto personu raksturojas ar zemu motivāciju kaut ko darīt. No otras puses cietuma iespējas piedāvāt dažādas sociāli aktivizējošas aktivitātes ir ļoti ierobežotas (ieslodzījuma vietas režīms, telpu esamība un nodrošinājums, darbinieku kompetence un ieinteresētība, utml.).

Apkopojot un izanalizējot ieslodzījuma vietu darbinieku interviju rezultātus, konstatēts, ka:

- Ieslodzījuma vietās ir ļoti atšķirīga izpratne par sociālo rehabilitāciju un tās nepieciešamību.
- Sociālās rehabilitācijas pasākumi un aktivitātes galvenokārt (izņemot sporta nodarbības un kapelāna pakalpojumus) tiek piedāvāti pusgada pirms ieslodzījuma termiņa beigām. Piedāvāto sociālās rehabilitācijas aktivitāšu saturs, galvenokārt, (izņemot Ilguciema cietumu) ir vērsts uz ieslodzīto sagatavošanu dzīvei pēc ieslodzījuma. Tas nespēj nodrošināt nepieciešamo ieslodzīto personu sociālo rehabilitāciju.
- Neapmierinošs ir ieslodzījuma vietu bibliotēkas stāvoklis un pieejamība. Finanšu trūkuma dēļ, ierobežota ir iespēja papildināt un atjaunot bibliotēku grāmatu fondu, atbilstoši ieslodzīto interesēm un vajadzībām. Visās ieslodzījuma vietās ir ierobežota iespēja regulāri saņemt jaunāko informāciju no masu medijiem (prese, radio, televīzija).
- Nepietiekams ir neformālās izglītības piedāvājums ieslodzījuma vietās. Pētījuma laikā šāds piedāvājums bija tikai Ilguciema cietumā.
- Ieslodzīto personu motivācija iesaistīties piedāvātajos sociālās rehabilitācijas pasākumos ir zema. Jāpaplašina aktivitāšu piedāvājums atbilstoši ieslodzīto interesēm un vajadzībām. To kavē ieslodzījuma vietu režīms, nepieciešamo

telpu esamība un aprīkojums, finansiālās iespējas, darbinieku kompetence un ieinteresētība.

- Neapmierina sporta nodarbībām paredzēto telpu un inventāra nodrošinājums ieslodzījuma vietās. Īpaši – Grīvas un Ilģuciema cietumos.
- Būtiska problēma visās ieslodzījuma vietās ir ieslodzīto brīvā laika pavadīšana. Nodarbināti ir apmēram 30% no ieslodzītajiem. Pārējie dienas pavada bezdarbībā. Tas veicina disciplīnas un iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumus ieslodzījuma vietās.
- Ieslodzījuma vietu darbinieki strādā ar lielu pārslodzi (uz vienu vienības priekšnieku ir 70-120 ieslodzītie), kas neļauj veikt sociālās rehabilitācijas darbu ar notiesātajām personām.
- Ieslodzījuma vietu darbiniekiem trūkst nepieciešamo zināšanu un prasmju, kā arī psiholoģiskā un sociālā atbalsta, lai varētu nodrošināt atbilstošu sociālo rehabilitāciju. Būtu nepieciešams, atbilstoši cietumu darbinieku vēlmēm, izstrādāt un piedāvāt uz vietām tālākizglītības un profesionālās pilnveides programmas. Izveidot cietumu darbiniekiem atbalsta un supervīzijas grupas.

5.3.2. Sociālās rehabilitācijas programmas, to saturs un nodrošinājums

Kā jau rakstījām ievadā, sociālās rehabilitācijas programmas ir pasākumu kopums, kas palīdz ieslodzītajai personai atjaunot un uzlabot sociālās funkcionēšanas spējas un iemaņas, veicināt pozitīva sociālā statusa un profesionālo spēju un iemaņu atjaunošanu, orientētu uz integrāciju sabiedrībā. Līdz ar to sociālās rehabilitācijas programmu mērķi, saturs, apjoms, metodika ir ļoti dažādi. Sociālās rehabilitācijas programmu realizāciju pētījumā iekļautajos cietumos ietekmē vairāki faktori:

- ieslodzījuma vietas tips – slēgtais vai daļēji slēgtais, jo atbilstoši tam ir atšķirīgi iekšējās kārtības noteikumi, disciplinārās prasības, pamudinājumi un sodi;
- ieslodzīto režīma pakāpe – zemākā (ieslodzītie ir izvietoti kamerās (1-10 katrā), jebkāda veida aktivitātes ir ierobežotas un var notikt tikai pēc stingra grafika), vidējā un augstākā (ieslodzītie izmitināti vienībās, brīvāk pārvietojas pa teritoriju, vairāk un ilgāk drīkst iesaistīties dažādās aktivitātēs);
- ieslodzījuma vietas darbinieku profesionālā kompetence;

- ieslodzījuma vietas darbinieku motivācija un ieinteresētība iesaistīties programmu realizācijā;
- ieslodzīto personu motivācija iesaistīties sociālās rehabilitācijas programmās;
- ieslodzījuma vietās pieejamie resursi (telpas, to iekārtojums, literatūra, tehniskais nodrošinājums, u.c.);
- sociālās rehabilitācijas programmu satura atbilstība ieslodzīto interesēm un vajadzībām;
- programmas finansējums.

Iepazīstoties ar reālo situāciju ieslodzījuma vietās, vairumā gadījumu šobrīd ir grūti runāt par konkrētu sociālās rehabilitācijas programmu realizēšanu. Darbinieku vidū pastāv uzskats, ka ar programmu palīdzību grūti mainīt vai uzlabot ieslodzīto personu situāciju, jo ir jāmaina valsts un ieslodzījuma vietu vadības un darbinieku attieksme pret ieslodzītajiem, jāmaina sistēma kopumā. Tā ir neelasīga. Jebkuru programmu praktiski nav iespējams realizēt slēgtā tipa cietumā, jo to neļauj pastāvošais režīms. Tādos apstākļos nevar cilvēkam "iemācīt dzīvot".

Kā atzīst paši ieslodzījuma vietu darbinieki, trūkst izglītotu darbinieku, kas varētu profesionāli strādāt ar ieslodzītajiem. Nepietiekoša ir ieslodzījuma vietu darbinieku profesionālās kompetences paaugstināšana, neapmierina tālākizglītības satura un biežuma piedāvājums. Darbiniekiem praktiski netiek sniegts nekāds psiholoģisks atbalsts. Nepietiekams ir arī informatīvais un izglītojošais atbalsts. Liela problēma ir arī valodu (latviešu valodas un angļu) nezināšana. Arī darbinieku zemais atalgojums, profesijas prestižs sabiedrībā neveicina kvalitatīvu sadarbību ar ieslodzītajām personām.

Visos cietumos intervējamie atzina, ka vislielāko problēmu sagādā programmu finansēšanas trūkums. Daudzās ieslodzījuma vietās pirms dažiem gadiem vēl bija pieejams ārvalstu (Norvēģijas, Nīderlandes) finansējums. Šobrīd finansējums vairs nepastāv, līdz ar to arī programmu realizācija ir apgrūtināta. Ja ieslodzījuma vieta pati neatrod finansiālos resursus, nemotivē darbiniekus realizēt programmas, sociālās rehabilitācijas process notiek ļoti nosacīti.

Sociālās rehabilitācijas programmu realizācija lielā mērā ir atkarīga no programmās iesaistīto darbinieku izglītības un profesionālās kompetences. Apkopojot intervijās iegūto informāciju redzams, ka pamatā šobrīd esošās programmas vada un realizē cietumu kapelāni, nodaļu priekšnieki un medicīniskais personāls, kā arī realizācijai tiek pieaicināti arī dažādi speciālisti.

Pēc intervēto personu domām, piedāvātās programmas parasti ir pārāk garas – 6 mēneši un vairāk. Ieslodzījuma vietu specifika nereti neļauj ieslodzītajam iziet visu programmu, jo šai laikā viņš vai nu tiek pārcelts uz citu līmeni, vai iekļauts citā režīmā, vai arī pārvietots uz citu ieslodzījuma vietu vai atbrīvojas. Visvairāk tas raksturīgs daļēji slēgta tipa cietumos (Piemēram, Šķirotavas cietumā 3 mēnešu programmā dalībnieku sastāvs paspēja nomainīties divas reizes). Līdz ar to zūd programmas efektivitāte.

Vērtējot piedāvāto sociālās rehabilitācijas programmu saturu, ieslodzījuma vietu darbinieki atzina, ka to saturs tikai daļēji atbilst ieslodzīto personu interesēm un vajadzībām. Kopumā motivācija piedalīties un interese par šāda tipa programmām ir zema. Daudz kas no piedāvātā tiek uztverts ar izsmieklu un nodarbības tiek apmeklētas tikai tāpēc, lai nepateiktu, ka ignorēja un atteicās. Tāpēc ieslodzījuma vieta, atbilstoši savām iespējām dažādi modificē piedāvātās programmas. Starp ieslodzītajiem dominē zema motivācija iesaistīties programmās. Ieslodzītās personas neinteresē - kā dzīvot bez nozieguma, ko nozīmē savādāk dzīvot brīvībā, kas ir cietuma iekšējās kārtības noteikumi un kāpēc tie jāievēro. Viņus var vairāk ieinteresēt ar fiziskām aktivitātēm, ar datorprasmju apguvi, ar profesionālo iemaņu apguvi. Būtu lietderīgi integrēt sociālo iemaņu un prasmju apguvi ar profesionālās izglītības ieguves programmām.

Ieslodzījuma vietās realizētās programmas intervēto cietumu darbinieku vērtējumā:

Sociālās rehabilitācijas programma „Dzīves skola”

Programmas mērķis un uzdevumi – veicināt notiesāto sociālo rehabilitāciju, paaugstināt nodarbinātību un sagatavot viņus dzīvei brīvībā, sekmēt iekļaušanos dzīvē sabiedrībā. Sniegt zināšanas, attīstīt prasmes, ietekmēt attieksmes, kas notiesātajiem vecinātu vieglāku saskarsmi ar ikdienas grūtībām brīvībā, iedrošināt sakārtot savu dzīvi, uzņemties atbildību un ienākumus, ievērot apkārtējo intereses, stimulēt pozitīvu attieksmi, motivēt tālākai izglītībai un aktīvai dalībai sabiedrībā, sniegt atbildes uz ieslodzītos interesējošiem jautājumiem.

Programmas saturiskā struktūra – tiesiskā izglītošana (tiesu sistēma valstī, cilvēktiesības, darba likumdošana, mājokļu politika, policijas darbība un funkcijas, sodāmības dzēšana un noņemšana utt.), veselība un atkarība (HIV un AIDS profilakse, dažādi atkarību veidi, to ārstēšana un profilakse, veselīgs dzīvesveids, utt.),

sociālās pamatiemaņas (sociālā politika valstī, sociālā palīdzība, sociālie pakalpojumi, darba meklējumi, datorprasmju apguve utt.).

Organizatoriskās formas – lekcijas, konsultācijas, pārrunas, praktiskas nodarbības. Nodarbību biežums – 1-2 reizes nedēļā 1,5-2 stundām. Pēc programmas apguves netiek izsniegts nekāds dokuments.

Atlases kritēriji un kārtība – Dažādi. Pārsvārā – atlase notiek pēc brīvprātības principa. Priekšroka tiem, kas ātrāk atbrīvojas, vai dodas uz komisiju, kas izskata režīma maiņu. Iļģuciema cietumā programma jāiziet obligāti tām ieslodzītajām, kam līdz atbrīvošanai palicis pusgads.

Programmas vadītāji un pasniedzēji – cietumu darbinieki – priekšnieki, Sociālās rehabilitācijas daļu darbinieki, nodaļu priekšnieki, mediķi, kapelāni, kā arī LPA studenti, pašvaldību sociālie darbinieki, probācijas dienestu speciālisti, Valsts nodarbinātības aģentūras speciālisti, dažādu sabiedrisko organizāciju pārstāvji.

Kristīgās izglītības un audzināšanas programma „Mirjama”

Programmas mērķis un uzdevumi – nodrošināt ieslodzītās personas ar alternatīvu iespēju mainīt sociāli neacceptējamo rīcību un uzvedību, piedāvājot jaunu vērtību un normu sistēmu, kas balstīta Svētajos rakstos. Palīdzēt saskatīt sociālos resursus sabiedrībā un sagatavot garīgi un psiholoģiski šo resursu apguvei pēc soda izciešanas.

Programmas saturiskā struktūra – reliģiskā izglītošana (Svētie Raksti, kristīgās vērtības utt.), darbošanās mākslas studijā, mūzikas studijā, teātra studijā.

Organizatoriskās formas – lekcijas, konsultācijas, pārrunas, praktiskas nodarbības, darbs studijās, lūgšanas, dievkalpojumi. Nodarbības notiek 5 dienas nedēļā – 12 stundas. Programma ilgst no 1.septembra līdz 31.maijam. Tajā ir iesaistīta vesela nodaļa (16 sievietes), kas dzīvo atsevišķi no pārējām. Dievkalpojumi notiek katru svētdienu.

Atlases kritēriji un kārtība – par kandidāti var pieteikties jebkura notiesātā persona neatkarīgi no konfesionālās piederības, kura balsta ticību kristiešu Svētajos Rakstos, ir kristīta vai vēlas to darīt, iesniedz uzņemšanas komisijai lūgumu, atbilst izvirzītajiem atlases kritērijiem: 3 mēnešus pirms iesnieguma uzrakstīšanas regulāri piedalās dievkalpojumos, svētbrīžos, lūgšanās, saņem administrācijas piekrišanu,

piemīt ekumeniska attieksme pret citām konfesijām, ir heteroseksuāli orientēta, atsakās no okultajām darbībām.

Programmas vadītāji un pasniedzēji – cietuma kapelānes, mācītāji, mākslinieki, aktieri, mūziķi.

Programma „Notiesāto integrācija sabiedrībā pēc atbrīvošanās”

Programmas mērķis un uzdevumi – piedāvāt notiesātajiem psiholoģisko palīdzību un izskaidrot kārtību, kādā tie var griezties pēc palīdzības Valsts Nodarbinātības aģentūrā. Palīdzēt risināt ar nodarbinātību saistītos jautājumus pirms atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas.

Programmas saturiskā struktūra – informēšana un izglītošana darba likumdošanas jautājumos, jautājumos par darba meklēšanu, bezdarbnieka statusa iegūšanu, Valsts Nodarbinātības aģentūras un sociālo dienestu piedāvātajiem pakalpojumiem bezdarbniekiem.

Organizatoriskās formas – lekcijas, individuālas konsultācijas. Katrai grupai nodarbības vienu mēnesi 2-4 reizes.

Atlases kritēriji un kārtība – notiesāto grupas tiek izveidotas vienu mēnesi pirms atbrīvošanās. Iesaistīti visi notiesātie, kas atbilst šim kritērijam.

Programmas vadītāji un pasniedzēji – Valsts nodarbinātības aģentūras Daugavpils filiāles darbinieki un psihologs.

Sociālās rehabilitācijas programma „Sagatavošanās dzīvei brīvībā”

Programmas mērķis un uzdevumi – piedāvāt notiesātajiem sociālās un fiziskās aktivitātes, apgūt jaunas prasmes, sniegt psiholoģisko atbalstu.

Programmas saturiskā struktūra – datormācība, angļu valoda, latviešu valoda, sports, psihologa konsultācijas. Dominējošās – sporta nodarbības.

Organizatoriskās formas – lekcijas, praktiskās nodarbības, sporta nodarbības, individuālas konsultācijas. Pēc apguves tika izsniegts iekšējs dokuments.

Atlases kritēriji un kārtība – programma paredzēta ieslodzītajiem, kam ieslodzījuma termiņš tuvojas beigām. Uz nodarbībām devās ieslodzītie pēc kameru principa. Piedalīties varēja visi, kas vēlās, vienlaicīgi – 10 – 15 cilvēki. Paralēli strādāja 6 grupas.

Programmas vadītāji un pasniedzēji – nodaļu priekšnieki un citi cietuma darbinieki, kā arī psihologs.

„Veselības izglītības programma”

Programmas mērķis un uzdevumi – informēt un izglītēt par veselības un higiēnas jautājumiem, veicināt veselības profilaksi ieslodzīto vidū.

Programmas saturiskā struktūra – veselība un vide, seksuālā izglītība, higiēnas pamati, ķermenis un vide, augsta riska uzvedība, riska samazināšana, narkotiku un alkohola ietekme uz sievietes veselību.

Organizatoriskās formas – programma paredzēta vispārizglītojošās skolas korekcijas klasēm.

Atlases kritēriji un kārtība – korekcijas klašu audzēknes.

Programmas vadītāji un pasniedzēji – cietuma darbinieki, kas iepriekš izglītojušies speciālā seminārā.

„Agresijas menedžmenta programma”

Programmas mērķis un uzdevumi – apmācīt personālu agresijas menedžmenta paņēmieniem, dusmu savaldīšanas un pašregulācijas metodēm, lai paaugstinātu personāla profesionālo kompetenci un darbības efektivitāti. Programmas turpinājums – agresijas menedžmenta programmas ieviešana nepilngadīgo audzināšanas iestādē.

Programmas saturiskā struktūra – komunikācijas prasmju pilnveidošana, morālo, refleksijas un mentālās paškontroles prasmju pilnveidošana, ķermeņa paškontroles pilnveidošana.

Organizatoriskās formas – lekcijas, praktiskās nodarbības, individuālas konsultācijas.

Atlases kritēriji un kārtība – programmas mērķa auditorija ir cietuma darbinieki. Pēc tam – nepilngadīgās notiesātās. Nodarbības notiek 1 reizi nedēļā. Ilgums – 1 -1,5 stundas.

Programmas vadītāji un pasniedzēji – cietuma sociālās rehabilitācijas daļas psiholoģe un uzraudzības daļas vecākā inspektore.

Programma „Rehabilitācijas darbs ar sievietēm Ilgūciema cietumā”

Programmas mērķis un uzdevumi – veikt izglītojoši audzinošo darbu ar ieslodzītajām sievietēm, sniegt atbalstu cietuma vadībai un darbiniekiem.

Programmas saturiskā struktūra – angļu valodas apguve, mūzikas nodarbības, mākslas terapijas nodarbības.

Organizatoriskās formas – darbs grupās, praktiskas nodarbības, individuālas pārrunas, terapeitiskas nodarbības, testi. Nodarbības 2 reizes nedēļā pa 2 stundām.

Atlases kritēriji un kārtība – personas pusgadu pirms atbrīvošanās tiek iekļautas grupā obligāti.

Programmas vadītāji un pasniedzēji – pedagogi, mākslas terapeits, mūziķis.

Atkarību profilakses programma „Mēs to varam”

Programmas mērķis un uzdevumi – veicināt resocializāciju atkarības vielu lietotājiem ieslodzījuma vietās. Organizēt atkarības profilakses sociālpedagoģisko darbu ar sievietēm ieslodzījuma vietās, sniegt informāciju par atkarību izraisošām vielām, to lietošanas sekām, ārstēšanās un rehabilitācijas iespējām, veicināt dzīves prasmju apguvi, veicināt izpratni par pozitīvu rīcību psiholoģiskas atkarības gadījumos, sniegt psihosociālu atbalstu un veicināt uzvedības korekciju.

Programmas saturiskā struktūra – izglītojošas un praktiskas nodarbības atkarību profilakses jautājumos, sociālās kompetences modeļa apguve, personas stipro pušu pastiprināšana, dzīves prasmju apguve.

Organizatoriskās formas – lekcijas, darbs grupās, lomu spēles, mākslas terapijas tehnikas, izdales materiāli. Nodarbības vienu reizi nedēļā 2 stundas.

Atlases kritēriji un kārtība – grupā tiek iekļautas jaunas sievietes (līdz 25 gadu vecumam), kuras lieto atkarību izraisošas vielas, un kuras sodu izcieš pirmo reizi.

Programmas vadītāji un pasniedzēji – Rīgas Narkomānijas profilakses centra speciālisti.

Apkopojošs pārskats par ieslodzījuma vietās realizētajām programmām ir redzams tabulā.

31.tabula

Ieslodzījuma vietās realizētās sociālās rehabilitācijas programmas

Programma	<i>Grīvas cietums</i>	<i>Ilģuciema cietums</i>	<i>Šķirotavas cietums</i>	<i>Valmieras cietums</i>
Kristīgās izglītības un audzināšanas programma „Mirjama”	Netiek realizēta	No 2002.gada. Ilgums – 9 mēneši. Grupā 16 dalībnieki.	Netiek realizēta	Netiek realizēta
Sociālās rehabilitācijas programma „Dzīves skola”	No 2000.gada. Pārtraukta 2004.gadā.	No 2000.gada. Ilgums – 6 mēneši. Grupā 25-35 dalībnieki.	No 2003.gada. Ilgums – 6-8 mēneši, šogad – 3 mēneši. Grupā 10 -15 dalībnieki.	Programmas elementi tiek iekļauti pamatizglītības programmas ietvaros
Programma „Notiesāto integrācija sabiedrībā pēc atbrīvošanas”	No 2004.gada. Ilgums – 1 mēnesis. Grupā – 16-30 dalībnieki.	Netiek realizēta	Netiek realizēta	Netiek realizēta
Sociālās rehabilitācijas programma „Sagatavošanās dzīvei brīvībā”	No 2003.gada. Pārtraukta 2004.gadā. Ilgums – 6 mēneši. Grupā – 10-15 cilvēki.	Netiek realizēta	Netiek realizēta	Netiek realizēta
„Veselības izglītības programma”	Netiek realizēta	No 2005.gada. Vispārizglītojošās skolas korekcijas klasē.	Netiek realizēta	Netiek realizēta
„Agresijas menedžmenta programma”		Tiek realizēta ieslodzījuma vietas darbiniekiem. 1 reizi nedēļā.	Netiek realizēta	Netiek realizēta
Programma „Rehabilitācijas darbs ar sievietēm Ilģuciema cietumā”	Netiek realizēta	No 2003.gada. Ilgums – 6 mēneši. Pārtraukta 2004.gadā.	Netiek realizēta	Netiek realizēta
Atkarību profilakses programma „Mēs to varam”	Netiek realizēta	No 2003.gada. Ilgums – 25 nodarbības. Pārtraukta 2004.gadā. Grupā – 15 cilvēki.	Netiek realizēta	Netiek realizēta

Augstu vērtējama ir daudzu darbinieku un vadītāju iniciatīva, pozitīvā attieksme un vēlme strādāt. Pateicoties tam ir iespējams realizēt daudzas idejas. Jebkuru programmu vai projektu var ieviest vai neieviest. Tas ir atkarīgs galvenokārt no darbinieku vēlmes to darīt, tikai tad no finansējuma un tehniskajām iespējām.

Kā redzams no programmu apraksta, neviena no sociālās rehabilitācijas programmām nav paredzēta ieslodzīto personu atbalstam cietuma apstākļos. Vairāk vai mazāk tās ir orientētas notiesāto personu sagatavošanai dzīvei pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietām, līdz ar to programmās tiek iesaistīti cilvēki īsi pirms atbrīvošanās. Intervijās arī apstiprinājās fakts, ka pamatā sociālās rehabilitācijas

programmas tiek realizētas sieviešu cietumā, pārējos tās tiek realizētas ļoti minimāli, vai netiek realizētas nemaz.

Pētījumā iegūtie dati liecina arī par to, ka Latvijas ieslodzījuma vietās nedarbojas neviena programma, kas sniegtu atbalstu atkarību problēmu mazināšanai (izņemot dažu nevalstisko organizāciju lekcijas un Rīgas atkarību profilakses centra piedāvāto īslaicīgas profilakses programmu par atkarību izraisošo vielu lietošanas kaitējumu veselībai).

Tai pašā laikā pēdējos gados gan masu mēdijos, gan oficiālos IeVP paziņojumos, gan dažādu institūciju pārskatos un veiktajos pētījumos atkarību izraisošās vielas (alkohols un narkotikas) minētas itin bieži – par atkarīgiem uzskatāmi no 23 līdz 63 procentiem ieslodzīto.

Izanalizējot sociālās rehabilitācijas programmu piedāvājumu pētījumā iekļautajās ieslodzījuma vietās, var secināt:

- Pēdējo trīs gadu laikā pētījumā iekļautos cietumos tika realizētas 8 dažādas sociālās rehabilitācijas programmas. Šogad – tikai 5. Vairums no programmām tika pārtrauktas finanšu trūkuma dēļ. Pētījuma laikā Ilģuciema cietumā tiek realizētas 4 programmas, Grīvas un Šķirotavas cietumos – 1 programma, Valmieras cietumā netiek realizēta neviena sociālās rehabilitācijas programma.
- Sociālās rehabilitācijas programmas tiek piedāvātas galvenokārt pēdējā pusgadā pirms atbrīvošanās. Iesaistīšanās ir brīvprātīga (izņemot Ilģuciema cietumu). Programmu ilgums – 1-9 mēneši. Cietumu režīma specifika (biežā ieslodzīto sastāva maiņa, īpaši ieslodzījuma termiņu beigu posmos) nedod iespēju iesaistīties garās programmās (virs 2 mēnešiem).
- Sociālās rehabilitācijas programmu saturu un realizācijas iespējas ietekmē ieslodzījuma vietas tips (slēgta vai daļēji slēgta tipa cietums). Slēgta tipa cietuma apstākļos programmu realizāciju apgrūtina iekšējās kārtības noteikumi.
- Programmu saturam un realizācijas formām ir jābūt diferencētam, atkarībā no mērķauditorijas režīma pakāpes, interesēm un vajadzībām. Šobrīd piedāvātās programmas (izņemot Ilģuciema cietumā realizētās), ir paredzētas visiem ieslodzītajiem ieslodzījuma termiņa beigu posmā. Cietumu darbinieki programmu saturu pārveido atbilstoši saviem uzskatiem un iespējām.

- Programmu realizācijas iespējamību kavē finansiālo resursu trūkums, atbilstošu telpu trūkums, darbinieku trūkums, zināšanu un prasmju trūkums esošajiem darbiniekiem, ieslodzīto personu un cietumu darbinieku zemā motivācija.
- Zema ir ieslodzīto personu motivācija un ieinteresētība iesaistīties sociālās rehabilitācijas programmās. Pirms programmu piedāvājuma netiek izvērtētas ieslodzīto vajadzības un intereses. Nav programmu, kas palīdzētu integrēties un izdzīvot specifiskajos cietuma apstākļos. Vislielākā interese ir par sporta aktivitātēm un profesionālo izglītību. Ieteikums veidot programmas, kurās sociālo iemaņu un prasmju apguve ir integrēta ar profesionālo izglītību un sporta nodarbībām.

5.3.3. Ieslodzīto personu problēmas un vajadzības

Intervijās tika izvirzīts **uzdevums noskaidrot cietumu darbinieku un administrācijas viedokli par notiesāto personu vajadzībām un problēmām ieslodzījuma vietās.**

Pēc intervējamo domām, galvenā vajadzība un arī problēma – iemācīties, kā izdzīvot mūsdienu apstākļos. Vairumam no ieslodzītajiem ir ļoti zema motivācija kaut ko mainīt savā dzīvē, iemācīties un apgūt ko jaunu. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc liels procents ieslodzīto personu pēc kāda laika atgriežas ieslodzījuma vietās. Visus ieslodzītos, pamatojoties uz iepriekš minēto kritēriju, pēc cietumu darbinieku domām, var iedalīt trīs lielās grupās:

- 1) ieslodzītās personas, kas zina, ka viņus gaida, zina, ka viņiem palīdzēs pēc atbrīvošanās, viņi ir motivēti un ieinteresēti, taču spēcīgi paļaujas uz to, ka ģimene paveiks nepieciešamo;
- 2) ieslodzītie, kas apzinās, ka viņus neviens negaida, ka viss būs jāpaveic pašiem, ir motivēti visu apgūt un uzzināt (vairums no tādiem ir ilgstoši notiesātie);
- 3) „neitrālie” – ieslodzītās personas, kas vienaldzīgi un noraidoši attiecas pret visām lietām, viņiem ir ļoti zema motivācija (tie parasti ir ieslodzītie uz ļoti ilgu periodu).

Pēc cietumu darbinieku domām, vairumam ieslodzīto personu ir raksturīgs dzīves prasmju trūkums. Daudziem ieslodzītajiem sociālās prasmes jāmacās praktiski no sākuma, gadījumos, ja ir ļoti garš ieslodzījuma termiņš, kura laikā ir mainījusies

valsts iekārta un līdz ar to visa ekonomiskā, politiskā un sociālā dzīve. Nereti ieslodzītais nāk no ģimenes, kas atrodas (ir atradusies riska situācijā), līdz ar to dzīves prasmes savam bērnam nav spējusi iemācīt. Nav priekšstata, kā uzvesties sabiedriskās vietās (kinoteātrī, kafejnīcā, veikalā utml.), kā un kur meklēt darbu, kā rīkoties ar naudu u.c.

Kā atzina respondenti, ļoti svarīgi ir iemācīties rīkoties ar naudu. Izprast tās vērtību (cik un kam jāmaksā, lai apģērbtos, lai paēstu, lai nomazgātos, utml.). Daudzi ieslodzītie nonāca cietumā, kad naudai bija ne tikai cita vērtība, bet arī cits izskats un nosaukums. Ieslodzītajiem ir no jauna jāmācās plānot savu budžetu. Valda motivācijas un izpratnes trūkums par to kā pašiem pelnīt naudu. Problemātiska ir pozīcijas maiņa no „ņēmēja” uz „devēju”. Vairumam ieslodzīto personu jāmaina attieksme pret sevi, pret līdzcilvēkiem, pret darbu, pret dzīvi.

Ieslodzītajiem trūkst izpratnes par jēdzienu „atbildība”. Trūkst prasmes uzņemties saistības, atbildēt par savu rīcību.

Pētījuma ietvaros tika noskaidrots ieslodzījuma vietu darbinieku viedoklis par atkarību izraisošo vielu lietošanu cietumos. Mūsdienās dažādu atkarību izraisošo vielu lietošana, slikta psihiskā veselība un infekciju slimības ir vienas no galvenām problēmām, ar kurām nākas saskarties ieslodzījuma vietām visā pasaulē, un bez saskaņotas un mērķtiecīgas darbības grūti iedomājams šo šķietami neatrisināmo problēmu atrisinājums.

Kā uzsvēra respondenti, atkarību izraisošo vielu lietošana Latvijas ieslodzījuma vietās nav nesena parādība. Ja brīvībā atkarību izraisošās vielas mēdz klasificēt pēc to legālā statusa – legālās (alkohols, cigaretes) un nelegālās narkotikas, tad cietumu sistēmā – par nelegālām vielām tiek uzskatītas gan nelegālās narkotiskās vielas, gan alkohols. Tādējādi praktiski jebkuru atkarību izraisošo vielu (izņemot tabaku) lietošana, glabāšana vai realizācija ieslodzījuma vietās ir nelegāla un atbilstoši likumam sodāma.

Ekspertīzes reibuma noteikšanai netiek veiktas sistemātiski vai izlases kārtībā visiem ieslodzītajiem – „*nav likuma, kas noteiktu kā, ko un kad pārbaudīt*” -, bet gan, ja ir aizdomas par kādas vielas lietošanu vai „*neadekvātu rīcību*” – „*ja policistam šķiet, ka persona lieto, tad arī pārbauda*”.

2003. gadā saistībā ar ekspertīžu reibuma noteikšanai veikšanu ieslodzītajiem kā viena no galvenām problēmām tika norādīta - nepilnības likumdošanā – „*Ja kāds*

ieslodzītais tiek pieķerts narkotiku lietošanā, cietuma administrācijai jāpierāda, ka viņš ir lietojis tieši narkotikas, nevis ko citu. Tas ir tā pat, kā tiek pārbaudīti autovadītāji alkohola lietošanā. Pārbaude jeb ekspertīze tiek veikta speciālā dienestā, kur tiek konstatēts, kāds ir asins sastāvs un vai asinīs ir alkohols. Tieši tāda pati ekspertīze ir jāveic arī ieslodzītajiem, jāpierāda, ka vielas, kuras viņš ir lietojis, ir narkotikas, un tikai pēc tam var domāt, kādu sodu viņam par to piespriest. Bet problēma ir tāda, ka šādas analīzes veic tikai laboratorija Rīgā un rezultāti jāgaida nedēļu, turklāt par šo analīzi jāmaksā 36 lati. Šo summu ieslodzītais maksā no savas kabatas, bet bieži vien ieslodzītais nevar samaksāt, un tad ir jāmaksā cietuma administrācijai, bet arī cietumam tādas naudas nav..."

Pēc 2005. gadā veiktā pētījuma ekspertu intervijām secināms, ka šajā jomā cietumos šobrīd ir izveidojusies paradoksāla situācija saistībā ar ekspertīzes reibuma noteikšanas veikšanu cietumos. Atbilstoši Latvijas Krimināllikumam par narkotisko vielu lietošanu administratīva vai kriminālatbildība iestājas atkarībā no tā, kuru reizi gada laikā personai tiek konstatēts narkotisks reibums – ja pirmo reizi gada laikā, tad administratīvs sods, ja gada laikā tiek konstatēts atkārtoti – kriminālatbildība. Ja indivīds brīvībā atsakās nodot analīzes, tad tiek uzskatīts, ka viņam analīzes rezultāti ir pozitīvi, turpretim ieslodzījumā – persona var atteikties nodot analīzes un „vienīgais, ko var darīt, ir piespriest disciplināru sodu par nepakļaušanos administrācijas prasībām“. Tādējādi, ja pirmo reizi gada laikā ieslodzītais vēl var piekrist ekspertīzes veikšanai, tad otro reizi praktiski visi atsakās nodot analīzes.

Pēc atsevišķu ieslodzījuma vietu darbinieku teiktā nepārprotami secināms, ka narkotiku izplatība cietumos ir daudz plašāka nekā statistiskajos datos atspoguļotā. Divos no apsekotajiem cietumiem (Ilģuciema un Šķirotavas) atbildīgās amatpersonas uzskata, ka narkotikas šajā ieslodzījuma vietā vai nu netiek lietotas jeb arī tiek lietotas ļoti reti, ko viņi skaidro:

- ar cietuma darbinieku pozitīvo attieksmi pret ieslodzītajiem un piedāvātajām alternatīvām,
- narkotiku piedāvājuma trūkums,
- balstoties uz progresīvo sodu izpildes sistēmu daļēji slēgtajā cietumā ieslodzītie pārsvarā nokļūst no slēgtajiem cietumiem un jau pēc relatīvi īsa laika posma lūdz pārcelt uz atklāto cietumu. Pēc ieslodzījuma pārstāvju teiktā tas veicinot ieslodzīto motivāciju nedarīt režīma pārkāpumus.

Savukārt abos slēgtajos cietumos – Valmieras un Grīvas – narkotikas pēdējos gados lieto arvien vairāk ieslodzīto. Pēc kāda intervētā ieslodzījuma vietas darbinieka teiktā – „*Valmierā var dabūt jebko, jebkurā laikā pie desmit ieslodzītajiem*“.

Līdzās jau minētajām problēmām un vajadzībām notiesātajām personām visās ieslodzījuma vietās pastāv vajadzība pēc precīzas un izsmeļošas informācijas par iespējām, tiesībām un pienākumiem pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas. Daudzus gadus pavadot cietumā, nav iespējas un vēlēšanās sekot līdzi izmaiņām valsts politikā, jaunu pakalpojumu, tiesību un pienākumu esamībai. Īpaši izteikta šī problēma ir ieslodzītajiem, kam brīvība tika atņemta vēl padomju laikā vai arī drīz pēc tam. Nepieciešama izsmeļoša un izskaidrojoša informācija par Valsts probācijas dienesta piedāvātajiem pakalpojumiem. Vairumam ieslodzīto ir nepilnīga vai nepareiza izpratne par Valsts probācijas dienesta darbības mērķiem un uzdevumiem. Apmēram puse no ieslodzītajām personām pēc atbrīvošanās atsakās no probācijas dienesta palīdzības. Pietrūkst individuāls un izskaidrojošs darbs. To nav iespējams veikt laika trūkuma, resursu trūkuma un ieslodzījuma vietu iekšējās kārtības noteikumu un prasību dēļ.

Daudz vairāk ir neieciešams iepazīstināt ar likumdošanu. Vairums pirmo reizi apzinās, kas ir likums, kas ir tā pārkāpums. Trūkst zināšanu un izpratnes par likumdošanu vispār un informācijas par jaunākajiem likumiem, izmaiņām tajos.

Lielākā problēma, pēc darbinieku domām, ieslodzījuma vietās ir brīvā laika pavadīšana un nodarbinātība.

Atšķirībā no vīriešu cietumiem, Iļģuciema ieslodzītajām ir augsta motivācija un liela interese par sabiedrisko dzīvi un dažādiem pasākumiem, tāpēc cietumā ir ļoti aktīva sabiedriskā dzīve. Ir daudz viesu, tiek svinēti visi svētki, organizētas dejas, izrādes, utml.

Lai apmierinātu vajadzību pēc informācijas, pašizglītotos un radoši pavadītu brīvo laiku, ir jābūt pieejamai, prasībām atbilstošai bibliotēkai. Pētījumā iekļautajos cietumos bibliotēku nodrošinājums un pieejamība ir ierobežoti. Grāmatas ir novecojušas, pārsvarā tādas, kas ir dāvinātas. Ieslodzījuma vietās, trūkst līdzekļu, lai papildinātu bibliotēku grāmatu fondu. Saturiskais piedāvājums neapmierina ieslodzītās personas, tāpēc ir zema interese un lasīts tiek maz. Prese pārsvarā netiek pasūtīta. To var veikt pats ieslodzītais par saviem līdzekļiem.

Cietuma darbinieki atzīst, ka notiesātajiem trūkst izpratnes par sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem. Būtiska problēma – sociālās palīdzības un sociālo

pakalpojumu iespēju dažādība dažādos Latvijas reģionos. Īpaši – mazajās pašvaldībās. Ieslodzītais cietumā dzird informāciju par Rīgas pašvaldības piedāvājumiem, nonākot mazā lauku pašvaldībā, nesaprot, kāpēc tur ir pilnīgi citas iespējas.

Kā būtiska problēma, pēc respondentu domām, ir jāmin dzīvesvietas nodrošināšana pēc atbrīvošanās, kas ir atkarīga no daudziem subjektīviem un objektīviem faktoriem. Cietumiem ir vāja sadarbība ar lielu daļu no pašvaldībām. Pašvaldībās valda negatīva attieksme pret bijušajiem ieslodzītajiem, nevēlēšanās tos uzņemt atpakaļ (~ 90% gadījumu), nevēlēšanās un nespēja radīt apstākļus, kas neveicinātu noziedzību un atgriešanos ieslodzījuma vietās.

Atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas, vairumam personu netiek nodrošināti apstākļi patstāvīgas dzīves uzsākšanai (izejot no ieslodzījuma vietas, līdz tiek doti 2-5 Ls ceļa naudai, ir tikai viens apģērbs, ko izsniedz cietums, pašvaldība ne vienmēr piedāvā dzīvesvietu, sabiedrībai ir negatīva un noraidoša attieksme pret bijušo ieslodzīto, nepieciešamie sociālie pakalpojumi, palīdzība un atbalsts nav pieejami vai ir nepietiekami utml.).

Pēc respondentu domām, ieslodzītā persona pēc atbrīvošanās nonāk „apburtajā lokā” starp dažādām institūcijām. No vienas puses bijušajam ieslodzītajam trūkst informācijas par institūciju pieejamību un to piedāvātajiem pakalpojumiem, kā arī trūkst prasmes pielietot esošo informāciju, no otras puses - bijušo ieslodzīto sagaida institūciju negatīvā un noraidošā attieksme. Probācijas dienestu galvenais uzdevums būtu palīdzēt bijušajam ieslodzītajam izrauties no šī „apburtā loka”. Ir nepieciešams atbalsts īstā brīdī un īstā vietā. Nepieciešams strādāt ar pašvaldībām, ar sabiedrību. Izglītēt un informēt, lai mainītu attieksmi. Īpaša problēma – lauku pašvaldību neinformētība un neizpratne par personu pēc ieslodzījuma problēmām un vajadzībām. Arī tas ir viens no cēloņiem, kāpēc notiek atkārtoti noziegumi. Piemēram – no cietuma atbrīvojas piektdien. Kur palikt līdz pirmdienai? Šo “apburto loku” attēlo 8.zīmējums.

8.zīm. No ieslodzījuma atbrīvotā persona un institūciju pakalpojumi

Zīmējumā attēlotais nekādā gadījumā nav attiecināms uz visām institūcijām, bet ņemot vērā, ka ir lauku pagasti, kuros strādā sociālie darbinieki amatu savienošanas kārtībā vai bez profesionālās izglītības šāda situācija veidojas.

Pēc darbinieku domām, samērā lielas problēmas sagādā iedzīvotāja statusa nesakārtotība ieslodzītajām personām, kas apgrūtina sociālo garantiju saņemšanu. Ieslodzījuma vietā ~ 50 % personu nav pasēs, ~ 34% personu nav personas koda, ~ 36 % vēl ir PSRS pasēs.

Ieslodzītajiem ir liela interese par profesionālo izglītību. Šobrīd piedāvāto apgūstamo profesiju klāsts ir ļoti šaurs un mūsdienu darba tirgum neatbilstošs.

Būtiska problēma, kā atzina respondenti, kas traucē realizēt daudzas ieceres, ir motivācijas trūkums ieslodzīto personu vidū. Starp ieslodzītajiem ir izveidojusies „vienaldzīgo jauniešu grupa”, kam trūkst intereses par apkārt notiekošo, motivācijas kaut ko mainīt savā dzīvē. Viņi ir neprognozējami, Raksturojas ar „puiciskiem gājieniem”, bravūrīgu uzvedību. Nepieciešams strādāt pie motivācijas veidošanas.

Cietuma darbinieki intervijās vairākkārt uzsvēra vajadzību pēc fiziskām aktivitātēm. Daļā cietumos nav sporta zāles, nav sporta nodarbību.

Kā atzīst intervētie cietuma darbinieki, kopumā varētu teikt, ka ieslodzījuma vietās ir daudz motivētu cilvēku, kas vēlas ko mainīt savā dzīvē. Bet, diemžēl, cietumam ne vienmēr ir iespējas viņiem palīdzēt.

Sociālās rehabilitācijas centru personām, kas atbrīvojušās no ieslodzījuma, valstī ir nepietiekoši. Latgalē it īpaši. Latgales reģionā katru gadu no ieslodzījuma

atbrīvojas aptuveni 100 personas, kurām nav nekā – ne dzīvesvietas, ne radnieku, ne naudas. Kā uzsvēra Grīvas cietuma darbinieki, tie ir potenciālie noziedznieki.

Apkopojot intervēto personu domas par ieslodzīto personu vajadzībām un problēmām, secinām, ka:

- Būtiskākās vajadzības *ieslodzījuma vietās* ir:

~ Nepieciešamība atjaunot zaudētās sociālās prasmes un iemācīties jaunas prasmes, uzturēt esošās prasmes (rīkoties ar naudu, uzvesties sabiedriskās vietās, saņemt pieejamos pakalpojumus, plānot budžetu, meklēt darbu, rūpēties par savu veselību, veidot attiecības ar līdzcilvēkiem, utt.)

~ Savstarpējo attiecību veidošanas prasmes.

~ Prasme izdzīvot jauna tipa apstākļos.

~ Izpratne par likumdošanu un cilvēka attiecībām ar likumu.

~ Nepieciešama izsmeļoša informācija par iespējām, tiesībām un pienākumiem pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas.

~ Nepieciešama izskaidrojoša informācija par Valsts Probācijas dienesta darbības mērķiem, uzdevumiem un funkcijām.

~ Brīvā laika radoša, interesanta un organizēta pavadīšana.

~ Bibliotēkas pieejamība.

~ Vajadzība pēc fiziskām aktivitātēm.

~ Veselīga dzīvesveida popularizēšana un veicināšana.

~ Nodarbinātība (iespēja aizpildīt brīvo laiku, attīstīt dažādas prasmes, nopelnīt naudu, utt.)

~ Vajadzība pēc sociāla un psiholoģiska atbalsta.

- Būtiskākās problēmas *ieslodzījuma vietās* ir:

~ Informācijas un izpratnes trūkums par dzīves norisēm ārpus ieslodzījuma vietas.

~ Zema motivācija un neieinteresētība attieksmes maiņā pret dzīvi, sevi un citiem cilvēkiem. Nevēlēšanās iesaistīties sociālās rehabilitācijas aktivitātēs.

~ Pozīcija "man pienākas", kas apgrūtina veiksmīgu resocializācijas procesu.

~ Šaurs un mūsdienu darba tirgum neatbilstošs profesionālās izglītības programmu piedāvājums. Ierobežots vietu skaits.

- Būtiskākās vajadzības, *atbrīvojoties no ieslodzījuma vietām*, ir:

~ Līdzcilvēku, pašvaldību un sociālo institūciju izpratne un atbalsts.

~ Prasme rīkoties ar naudu un plānot budžetu.

- ~ Izpratne un informētība par sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem, prasme pielietot esošo informāciju.
- ~ Vajadzība pēc sociālās rehabilitācijas centriem.
 - Būtiskākās problēmas, *atbrīvojoties no ieslodzījuma vietām*, ir:
- ~ Neprasme izdzīvot mūsdienu apstākļos. Izpratnes trūkums par naudas vērtību, par tās ieguves veidiem.
- ~ Ieslodzījuma vieta un pašvaldību nespēja nodrošināt atbrīvoto personu ar apstākļiem patstāvīgas dzīves uzsākšanai.
- ~ Sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu piedāvājuma iespēju dažādība dažādos Latvijas reģionos (laukos trūkst pakalpojumu –nevar nodrošināt mājvietu, darbu u.c.)
- ~ Nav dzīvesvietas nodrošinājuma pēc atbrīvošanās. Nevar saņemt garantēto sociālo pabalstu.
- ~ Sabiedrības, pašvaldību un sociālo institūciju nevēlēšanās un nespēja radīt apstākļus, kas neveicinātu noziedzību un atgriešanos ieslodzījuma vietās.

5.4. Sociālās rehabilitācijas centru no ieslodzījuma atbrīvotajām personām darbinieku interviju rezultāti.

Pētījuma ietvaros tika apmeklēti 6 sociālās rehabilitācijas centri dažādās Latvijas pilsētās, viena centra vadītāja tika intervēta ar e-pasta palīdzību. Tātad kopumā ir iegūta informācija no 7 sociālās rehabilitācijas centriem un kopumā ir nointervēti 10 cilvēki: centru vadītāji, sociālie darbinieki, psihologi un sociālās rehabilitācijas speciālisti.

Interviju mērķis bija veikt izpēti par no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējām Sociālās rehabilitācijas centros pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma.

Intervijās iekļautie jautājumi tika strukturēti atbilstoši šādām tēmu vadlīnijām:

- 1) sociālās rehabilitācijas centru piedāvātie pakalpojumi personām, kas atbrīvojušās no ieslodzījuma vietām;
- 2) sociālo darbinieku, psihologu un citu nepieciešamo speciālistu nodrošinājums un kvalifikācija sociālās rehabilitācijas centros,
- 3) no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības pēc sociālās rehabilitācijas.

5.4.1. Sociālās rehabilitācijas centru pakalpojumu piedāvājums no ieslodzījuma atbrīvotajām personām

Pētījumā tika iekļauti sociālās rehabilitācijas centri, kas dotajā periodā piedāvā dažādas sociālās rehabilitācijas programmas personām, kas atbrīvojušās no ieslodzījuma un kas atrodas Rīgā, Rīgas rajonā, Liepājā, Valmierā un Bauskas rajonā.

Valmieras pilsētas domes probācijas centrs

Darbojas kopš 2002.gada. Darbības mērķis – veicināt bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā. Vidēji gada laikā centrā uzturas 18 bijušie ieslodzītie. Tikai viens no līdzšinējiem Probācijas centra klientiem ir atgriezies ieslodzījuma vietā. No 2005.gada augusta centrs darbojas jaunās telpās, kur tiek piedāvātas 20 vietas. Centrs sadarbībā ar Valsts probācijas dienestu ir uzsācis realizēt 2 gadu programmu (EQUAL projekta ietvaros) „Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanā”.

Probācijas centrs ir izvietojies izremontētās un labiekārtotās telpās Valmieras pilsētas Sociālās mājas pirmajā stāvā. 2005.gada septembrī centrā uzturas 6 sodu izcietušās personas no dažādām Latvijas pilsētām. Centrs sodu izcietušajiem piedāvā šādus pakalpojumus – dzīvesvietu (8 mēnešus), vienreizēju ēdināšanu, psihologa pakalpojumus, sociālā darbinieka pakalpojumus, sadarbībā ar Valsts nodarbinātības aģentūru – palīdz atrast darbu, iesaista programmā „Dzīves skola”, sadarbībā ar Vidzemes profesionālās izglītības centru iespēju apgūt dažādas profesijas. Centrā tiek veidota bibliotēka. Katram klientam tiek izstrādāts individuālais sociālās rehabilitācijas plāns. Centrā strādā sociālais darbinieks un psihologs.

Biedrība „Kalna svētību kopiena”

Biedrība atrodas Bauskas rajona Dāviņu pagasta Bruknā, bijušās pils telpās. Darbojas jau apmēram astoņus gadus kā kristīga kopiena personām, kam ir atkarības problēmas. 2005.gada vasarā tika izveidota programma „Dzīves pieredzes skola”, kurā, sadarbībā ar Valsts probācijas dienestu, tika iekļautas arī sodu izcietušās personas. 2005.gada rudenī kopienā jau dzīvo 4 bijušie ieslodzītie. Kopiena piedāvā šādus pakalpojumus – dzīvesvietu (līdz 1,5 gadiem), ēdināšanu (kopiena darbojas pēc naturālās saimniecības principiem – savs dārzs, lopi, paši visu gatavo), darba terapiju un dažādu prasmju un iemaņu attīstīšanu (zirgkopība, keramika, dārzkopība, lopkopība, pavāra prasmes, mājas kultūra, pirts kultūra, u.c.), profesionālās izglītības ieguvi (lauku tūrisms,

lauksaimniecība, mehanizatora profesija, pēc apguves saņem sertifikātu), dzīves prasmju attīstīšanu (darbs virtuvē, mājas apsaimniekošanā, remontdarbos, pirts kultūrā, dārza darbos, mājlopu un mājdzīvnieku apkopē, u.c.), kristīgo audzināšanu (dievkalpojumi, pārrunas, kristīgās vērtības, darbs ar sevi, utml.), sociālā darbinieka pakalpojumus, psihologa pakalpojumus. Šobrīd kopiena ir gatava uzņemt 10 personas pēc ieslodzījuma, ja būtu papildus finansējums, varētu uzņemt līdz 30 personām. Kopienā strādā psihologs, teologs, dažādu amatu meistari.

Evaņģēlisko kristiešu draudze „Zilais Krusts”

„Zilais Krusts” ir sena organizācija (dibināta 1891.gadā), kas savu darbību ir atsākusi 1995.gadā kā evaņģēlisko kristiešu draudze. Organizācija atrodas bijušajā padomju armijas ēkā Rīgā. Paši saviem spēkiem telpas remontē. No ieslodzījuma atbrīvojušās personas draudzē iesaistās apmēram 7-8 gadus. Šobrīd draudzē dzīvo apmēram 30 vīrieši, no kuriem ~40 % ir atbrīvojušies no ieslodzījuma vietām. Ziemā iemītnieku skaits ir daudz lielāks (pat līdz 200). Draudzes piedāvātie pakalpojumi – naktsmājas, ēdināšana, higiēnas preces, apģērbs, psihologa un sociālā darbinieka pakalpojumi, sociālo iemaņu apgūšana (iesaistīšanās programmās, individuālais darbs un konsultācijas), izglītojoši informatīvie pasākumi (kā meklēt darbu, kā rakstīt CV, kur un kā saņemt sociālo palīdzību, sociālos pakalpojumus), tiek pieaicināti dažādi vieslektori (informē par dzīvojamo platību, likumiem, nodarbinātības jautājumiem), darba terapija un nodarbinātību veicinošie pasākumi (remontdarbi, galdniecība), kristīgā audzināšana (dievkalpojumi, lūgšanas, svētku svinēšana), muzikālās nodarbības (ir savs ansamblis). Draudzē var uzturēties 2 mēnešus, taču, ja ir nepieciešamība, dzīvo līdz 6 mēnešiem. Tiek realizēta sociālās rehabilitācijas programma „Dzīves skola”, kas ir modificēta un pielāgota reālajām vajadzībām. Centrā strādā sociālais darbinieks, psihologs, sociālais rehabilitētājs, teologs.

Biedrība "Labā cerība"

Atrodas Rīgā, Pārdaugavā. Darbojas no 2004.gada oktobra. Sociālās rehabilitācijas centrs sadarbojas ar Ilģuciema cietumu, tātad ir paredzēts tikai sievietēm. Centrā ir 10 vietas, šobrīd ir aizņemtas 4 vietas. Centrā ir izremontētas, labiekārtotas telpas, kas atrodas dzīvojamās mājas pirmajā stāvā. Programmas ilgums, uzturoties centrā – 1 gads. Programma tiek realizēta sadarbībā ar Jelgavas pilsētas

pareizticīgo draudzi un šūšanas cehu „Magone”. Programmas sākumā 1-3 mēnešus atbrīvotā sieviete dzīvo Jelgavā draudzē, kristīgā vidē, kur atjauno mājsaimniecības prasmes, piedalās lūgšanās, dzīvo kristīgā vidē. Tad atgriežas uz Rīgu, dzīvo centrā, strādā šūšanas cehā. Centra piedāvātie pakalpojumi (programmas ietvaros) – dzīvesvieta, darbavieta, psihologa pakalpojumi, sociālā darbinieka pakalpojumi, kristīgā audzināšana, dzīves prasmju atjaunošana (budžeta plānošana, komunālie maksājumi, ēst gatavošana mājas apkopšana, darba prasmes utml.). Ar klientiem strādā sociālais darbinieks, psihologs, ražošanas meistars, programmas vadītājs.

SIA „Akrona 12”

Centrs darbojas Biķernieku slimnīcas telpās, pamatojoties uz Minesotas 12 soļu programmu. Tā ir alkoholisma, narkomānijas un azartspēļu atkarības ārstēšanas un rehabilitācijas programma, kurā, sadarbībā ar Valsts probācijas dienestu, tiek iekļautas personas, kas iznākušas no ieslodzījuma vietām. Šobrīd programmā ir 1 probācijas klients. Paredzēts – 10 klientiem mēnesī. Programma ilgst 28 dienas. Piedāvātie pakalpojumi – atkarību ārstēšana, dzīvesvieta, ēdināšana, izglītojošas lekcijas, psihologa pakalpojumi, psihoterapijas nodarbības, ja ir ģimene – ģimenes terapijas nodarbības, sporta nodarbības treniņu zālē, klients tiek iekļauts atbalsta grupu sistēmā, pirmā medicīniskā palīdzība, komunikācijas prasmju attīstīšana. Ar klientiem strādā mediķi, psihologi, psihoterapeiti.

Liepājas pilsētas domes Sociālā dienesta Sociālās rehabilitācijas centrs no brīvības atņemšanas iestādēm atbrīvotām personām

Centrs atrodas Liepājas pilsētas nakts patversmes ēkas pirmajā stāvā. Darbojas no 2005.gada 1. jūlija. Paredzēts 20 klientiem. Šobrīd centrā uzturas 9 bijušie ieslodzītie. Finansē Valsts probācijas dienests EQUAL projekta ietvaros. Klienti drīkst uzturēties 24 stundas diennaktī. Uzturēšanās laiks – līdz 12 mēnešiem. Centrā ir sociālais darbinieks, psihologs, 3 sociālie rehabilitētāji. Piedāvātie pakalpojumi – dzīvesvieta, ēdināšana, sociālā darbinieka, psihologa pakalpojumi, iesaistīšanās dzīves prasmju apguves programmā, nodarbinātības programmā, psiholoģiskās korekcijas programmā, ētikas un reliģijas programmā, izglītības programmā un atkarību novēršanas programmā. Visās programmās tiek iesaistīti visi klienti, darbs tiek veikts grupās un individuāli.

Rehabilitācijas centrs „Ratnieki”

Bezpeļņas organizācijas “Starptautiskais fonds – Glābšana” kopš 1999.gada maija darbojas rehabilitācijas centrs “Ratnieki”, kas atrodas Rīgas rajonā. Organizācijas darbības mērķi ir mazināt noziedzību un recidīvismu Latvijā un citās Austrum- un Centrāleiropas valstīs. Kā arī – no ieslodzījuma atbrīvoto personu integrācija sabiedrības, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras un garīgajā dzīvē, atbrīvošana no alkohola un narkotiku atkarības. Sociālās rehabilitācijas centrs personām, kas atbrīvojušās no ieslodzījuma, piedāvā šādus pakalpojumus – dzīvesvietu, ēdināšanu, darbu kokapstrādes fabrikā un lopkopībā, psiholoģiskās korekcijas programmu (mērķis – atbrīvoties no stresa, naida, vēlmes atriebties, regulē pašvērtējumu), uzvedības korekcijas programmu (garīgā izaugsme, kas pamatojas kristīgajā audzināšanā, Bībeles likumu izzināšanā un pielietošanā ikdienas dzīvē), palīdzības programmu narkomāniem, alkoholiķiem. Centrā strādā sociālais darbinieks un psihologs.

Iepazīstoties ar piedāvātajiem pakalpojumiem personām, kas atbrīvojušās no ieslodzījuma, sociālās rehabilitācijas centros, secinām, ka:

- Vairums centru ir izvietojušies Rīgā. Tikai pa vienam centram ir Kurzemē un Zemgalē, divi centri piedāvā pakalpojumus Vidzemē. Latgales reģionā nav neviena sociālās rehabilitācijas centra no ieslodzījuma atbrīvotajām personām.
- Visos rehabilitācijas centros tiek piedāvātas naktsmājas un ēdināšana (2-12 mēnešiem), kas ir ļoti būtiski, lai cilvēks, kam nav savas dzīvesvietas, varētu uzsākt pastāvīgu dzīvi.
- Visos centros tiek piedāvāti profesionāla psihologa un sociālā darbinieka pakalpojumi.
- Pusē no pētījumā iekļautajiem sociālās rehabilitācijas centriem ir piedāvāta kristīgās audzināšanas programma.

5.4.2. No ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas vajadzību izvērtējums

Visu pētījumā iekļauto sociālās rehabilitācijas centru vadītājiem un darbiniekiem tika jautāts par sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nepieciešamību personām, kas atbrīvojušās pēc ieslodzījuma. Visas aptaujātās personas uzsvēra, ka šādi pakalpojumi ir ļoti nepieciešami. Pēc respondentu domām, katrai no ieslodzījuma atbrīvotajai personai būtu jāiziet sociālās rehabilitācijas programma, kuras saturam jābūt atbilstošam klienta interesēm un vajadzībām. Šāds piedāvājums varētu būt sociālās rehabilitācijas centros, kuriem valstī vajadzētu būt daudz vairāk, un uzturēšanās laikam centrā būtu jābūt no 6-12 mēnešiem.

Pēc centru darbinieku domām, ieslodzījuma vietas nesagatavo ieslodzītās personas dzīvei brīvībā, un ieslodzījuma vietas apstākļos tas praktiski arī nav iespējams. Būtu lietderīgi izveidot tādus centrus, kurus varētu saukt vai nu par "pusceļa mājām" vai vaļējiem cietumiem, kur katrs notiesātais pirms atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas izietu atbilstošu sociālās rehabilitācijas programmu.

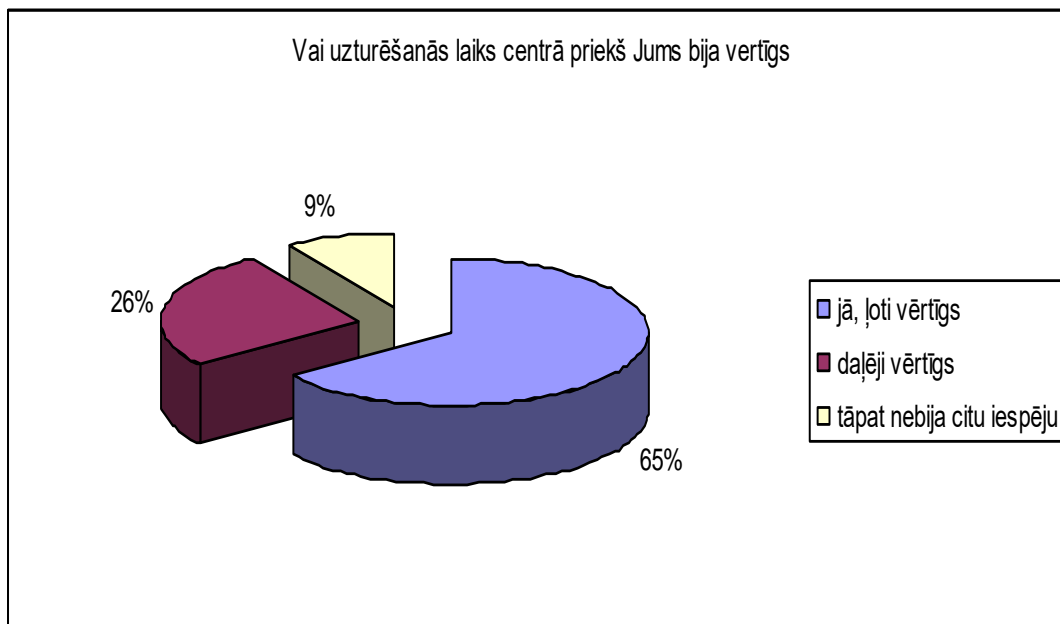
Rehabilitācijas centru darbiniekiem ļoti daudz jāstrādā ar klientu motivāciju. Tā ir būtiskākā problēma. Klients ir jāmotivē mainīt savu attieksmi pret sevi, dzīvi, citiem cilvēkiem, jāmotivē pašam būt aktīvam, tikai tad ir vērts viņu iesaistīt kādās programmās. Vairumā gadījumu viss ir atkarīgs no paša cilvēka. Nozīmīgs faktors ir centru darbinieku attieksme pret klientiem. Ieteicamas ir "horizontālās" attiecības, nevis "vertikālās", jo cilvēks, kas atbrīvojies no ieslodzījuma vietas visur sajūt negatīvu, noraidošu attieksmi, tāpēc ieņem "aizsargpozīciju" un neko neņem pretī. Svarīgi ir panākt abpusēju uzticēšanos un tad var strādāt.

Pēc aptaujāto personu domām būtiskākās vajadzības personām pēc ieslodzījuma ir vajadzība pēc dzīvesvietas, vajadzība pēc darba, vajadzība pēc skaidrības – kur iet, ko teikt, ko darīt. Tāpēc ir vajadzīgi rehabilitācijas centri, kas sākotnēji dod šo iespēju.

5.5. Sociālās rehabilitācijas centru klientu anketēšanas rezultātu analīze

Pētījumā tika izmantoti dati, kuri iegūti 2005.gada pavasarī, Krinbergas un Zālamanes maģistra darbā.

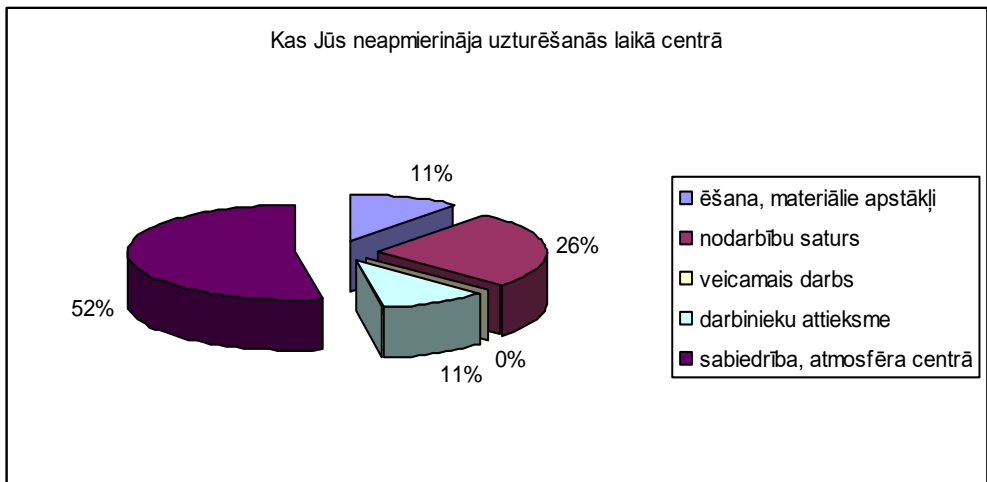
Lai noskaidrotu sociālās rehabilitācijas centru klientu viedokļus par saņemtajiem pakalpojumiem, tika aptaujāti 34 klienti (17 klienti no „Zilā krusta” un 20 klienti no „Ratniekiem”). Respondentu vecums virs 40 gadiem 60 %, 30 - 40 gadiem 31 % un līdz 30 gadiem 9 %. Nepabeigta pamatzglītība 2 % respondentu, nepabeigta vidējā 7 % respondentu, pamatzglītība ir 60 % respondentu, vidējā izglītība 30 % un augstākā izglītība 1 % respondentu. Sociālās rehabilitācijas centrā tiek uzņemti probācijas dienesta klienti, bijušie notiesātie, kuri vēlas mainīt savu dzīvi, iemācīties patstāvīgu dzīvi brīvībā, vēlas pārtraukt sakarus ar kriminālo vidi. 2005.gada pirmajā pusē darbojās divi centri - „Zilais krusts” un „Ratnieki”. Katrā centrā uzturējās 20 – 22 klienti, uzturēšanās laiks centrā - 9 mēneši. Probācijas dienestu klientu uzturēšanos centrā finansēja Valsts probācijas dienests.

9. zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai uzturēšanās laiks centrā priekš Jums bija vērtīgs

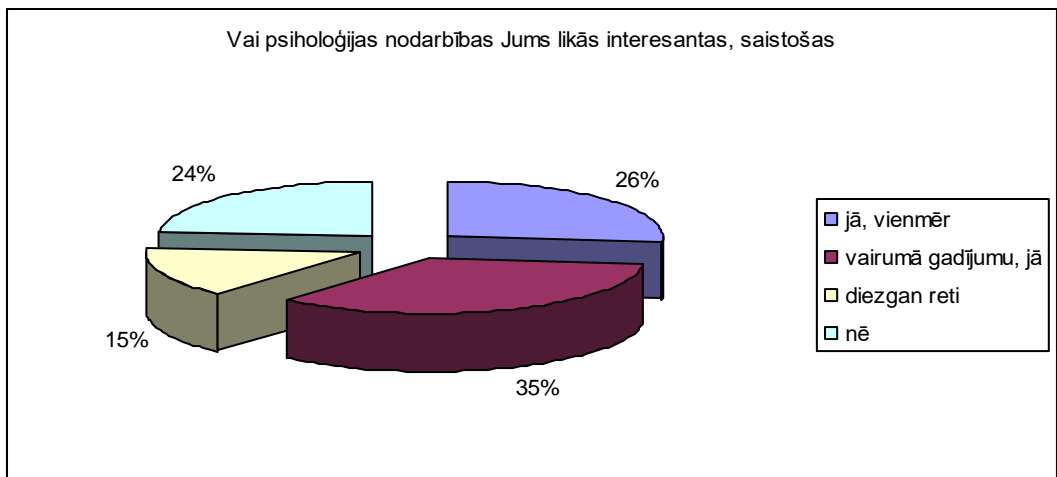
Redzams, ka 65 % gadījumā respondentu uzsver, ka uzturēšanās laiks sociālās rehabilitācijas centrā bija ļoti vērtīgs, vēl 26 % uzskata, ka šis pavadītais laiks bija

daļēji vērtīgs un tikai 9 % respondentu atzina, ka tāpat citu iespēju nebija. Tas liecina par to, ka respondenti pozitīvi vērtē sociālās rehabilitācijas centrā pavadīto laiku. Autori atzīst, ka SRC sniegtais pakalpojums ir būtisks respondentiem un tas pierāda to, ka respondentiem šie sociālās rehabilitācijas centri ir nepieciešami. Ir tikai maza daļa respondentu, kuri nav spējuši novērtēt centra nepieciešamību. (skat.9.zīm.)

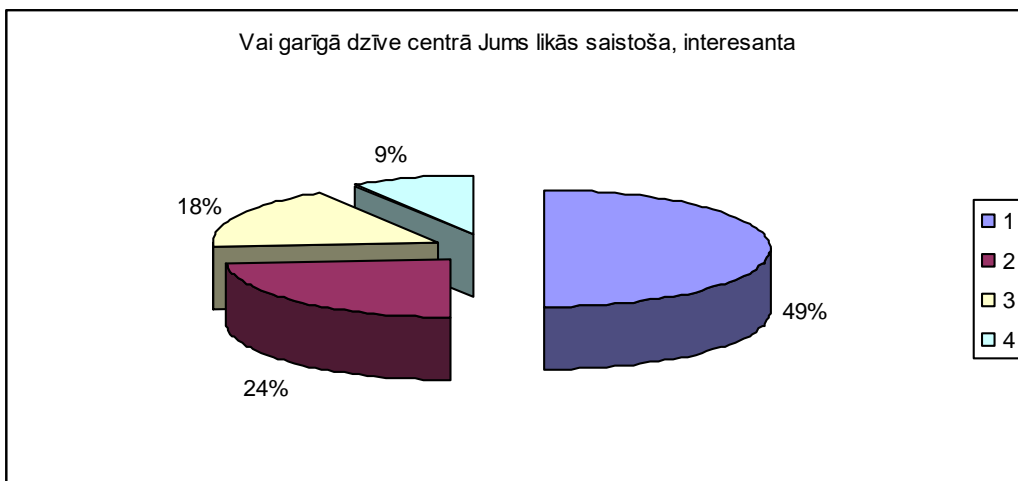
10. zīm. Atbildes uz jautājumu – Kas Jūs neapmierināja uzturēšanās laikā centrā

Tika pētīts respondentu viedoklis par to, kas neapmierināja uzturēšanās laikā SRC. Atklājās, ka 52 % respondentu nav apmierināti ar atmosfēru centrā un tur esošo sabiedrību, bet 26 % respondentu neapmierina SRC nodarbību saturs, savukārt 11 % respondentu neapmierina SRC darbinieku attieksme un arī 11 % respondentu nebija apmierināti ar tur veicamo darbu.(skat.10.zīm.)

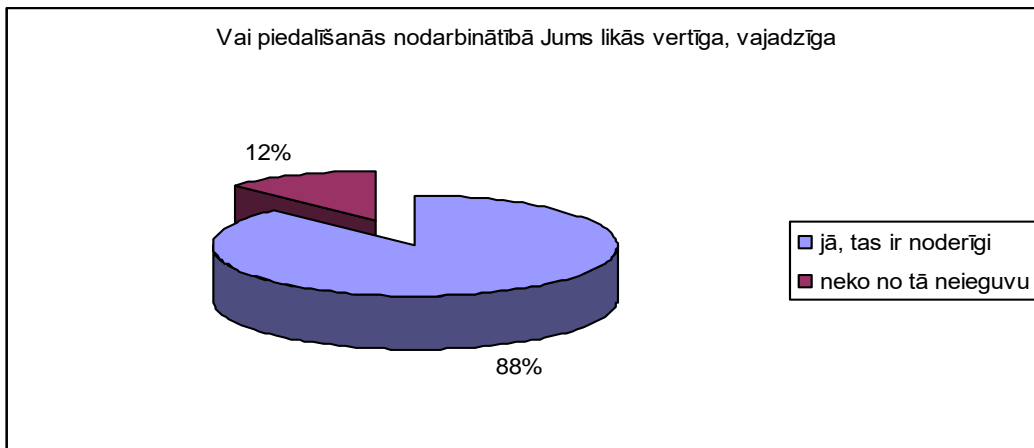
11.zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai psiholoģijas nodarbības Jums likās interesantas, saistošas

Kā redzams, 35 % respondentu atbildēja, ka psiholoģijas nodarbības vairumā gadījumu, ir interesantas, bet 26 % respondentu atbildēja, ka tas ir interesanti vienmēr, tomēr 24 % respondentu atbildēja, ka nē, un 15 % respondentu atbildēja, ka diezgan reti. Tas liecina, ka psiholoģijas nodarbības ieņem nozīmīgu vietu sociālās rehabilitācijas centra klientu dzīvē. 85 % respondentu tādejādi paši sniedz pozitīvu kvalitātes vērtējumu par psiholoģijas nodarbību saturu centrā. Diemžēl 15 % respondentu novērtē negatīvi šīs nodarbības.(skat.11.zīm.)

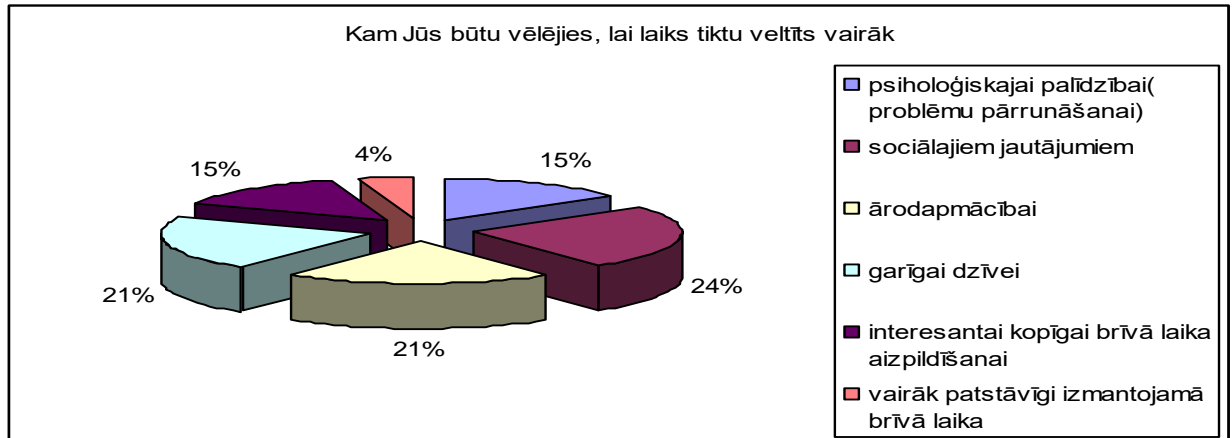
12.zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai garīgā dzīve centrā Jums likās saistoša, interesanta

Redzam, ka liela daļa respondentu 49 % ar garīgo dzīvi sociālos rehabilitācijas centros ir apmierināti, ka arī 24 % respondentu gandrīz apmierināti, 18 % respondenti vēlētos mazāk nodarbību un tikai 9 % respondenti atbildēja nē, ka viņus neapmierina nodarbības SR centros un nesaista garīgā sfēra. Secinām, ka 73 % respondentu, tas ir vairākums, dod pozitīvu vērtējumu garīgai dzīvei SRC.(skat.12.zīm.)

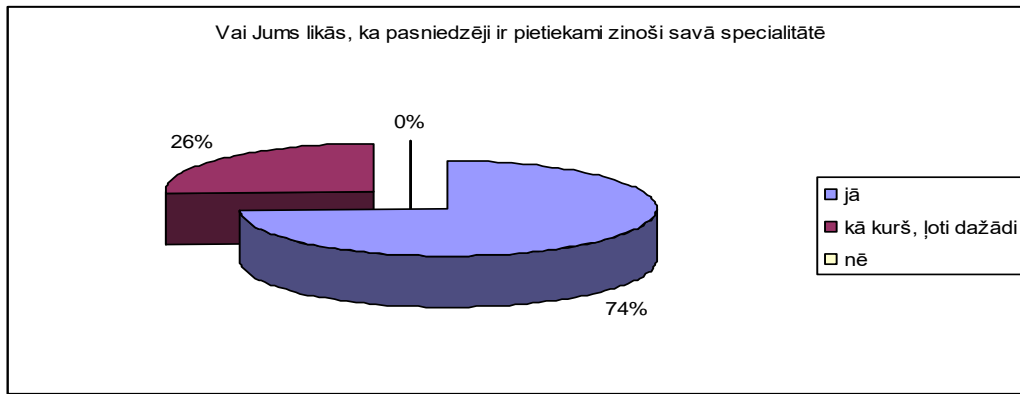
13. zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai piedalīšanās nodarbinātībā Jums likās vērtīga, vajadzīga

Kā redzams, 88 % respondentu novērtē, ka piedalīšanās nodarbinātībā ir noderīga un vērtīga. Tas liecina, ka respondentiem ir vēlme nodarboties un viņi atzīst to kā iespēju iemācīties jaunas darba prasmes un iemaņas, kā arī atjaunot vai nostiprināt esošās. Tas ir visnotaļ pozitīvs rezultāts. (skat.13.zīm.)

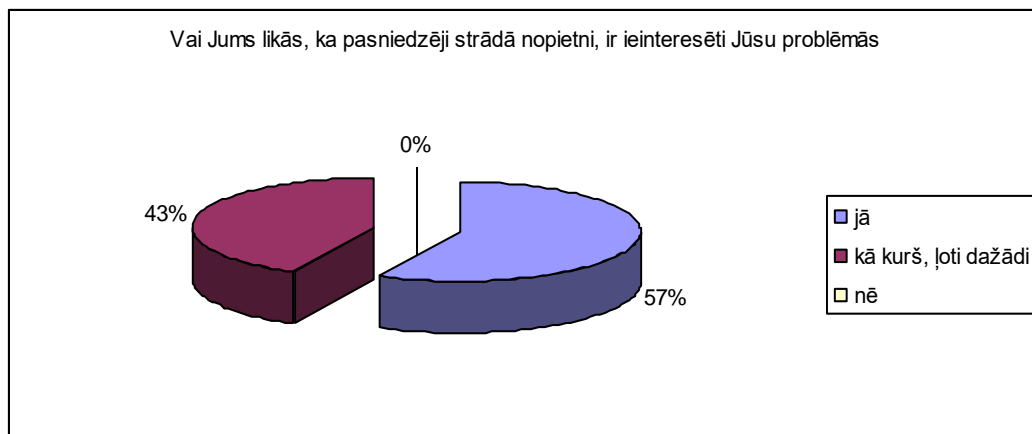
14. zīm. Atbildes uz jautājumu – Kam Jūs būtu vēlējies, lai laiks tiktu veltīts vairāk

Respondentu vēlmes ir nozīmīgas. Tā ir iespēja centra darbiniekiem paplašināt un pilnveidot sniegto pakalpojumu jomu un arī pievērst lielāku uzmanību tiem jautājumiem, kas interesē centra klientus. Pakalpojumam tiktu pievērstā lielāka uzmanība un atvēlēts ilgāks laiks. 24 % respondentu atzīmē, ka ir nepieciešams vairāk laika veltīt sociālajiem jautājumiem. Būtiski ir tas, ka 21 % vēlētos apgūt arodapmācību. 15 % respondentu nepieciešama psiholoģiskā palīdzība, lai risinātu esošās problēmas. Tas liecina par labu kontaktu ar centra darbiniekiem. Tāpat 21 % respondentu vēlētos vairāk laika veltīt garīgai dzīvei, kura pēc autoru domām ir līdzvērtīga psiholoģiskai palīdzībai un liecina, ka persona vēlas savu dzīvi izmainīt, ir vēlme pārdomāt savu agrāko rīcību. Tas varētu būt visnotaļ labs rādītājs attiecībā uz cilvēka atgriešanos sabiedrībā. 15 % respondentu vēlētos pavadīt brīvo laiku interesantāk, tie varētu būt dažāda veida pasākumi, kuros paši varētu piedalīties un iesaistīties ar savu sniegumu. Ir, protams, arī neliela daļa respondentu 4 % kuri vēlētos vairāk patstāvīgā brīvā laika.(skat.14.zīm.)

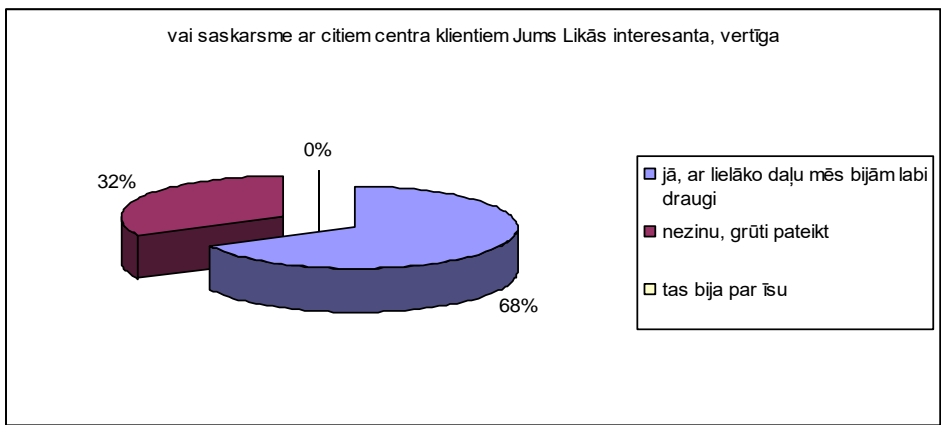
15. zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai Jums likās, ka pasniedzēji ir pietiekami zinoši savā specialitātē

No 15. zīmējuma redzam, ka 74 % respondentu uzskata, ka pasniedzēji ir kompetenti savā nozarē, tas liecina par SRC nozīmīgu lomu, kā arī par viņu darba kvalitāti. Taču ir 26 % respondentu, kuri vēlētos vairāk iegūt no pasniedzējiem un tā šajā gadījumā ir viela pārdomām! Kā arī būtu nepieciešams sīkāk izpētīt šo klientu vēlmes, kuras jomas, ir jāpapildina, ko nepieciešams apgūt pasniedzējiem? Kopumā var secināt, ka nepieciešams detalizētāk izpētīt klientu vēlmes!

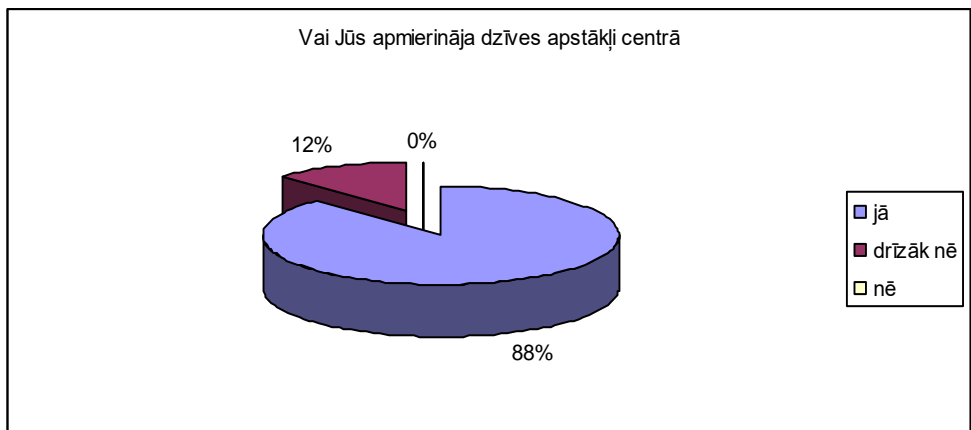
16. zīm. Atbildes uz jautājumu –Vai Jums likās, ka pasniedzēji strādā nopietni, ir ieinteresēti Jūsu problēmās

Uz jautājumu vai Jums likās, ka pasniedzēji strādā nopietni, ir ieinteresēti Jūsu problēmās lielākā daļa 57 % respondentu atbildēja ar jā, taču 43 % atzīmēja, ka, kā kurš, ļoti dažādi, tas ir rādītājs, ka klienti visnotaļ uzmanīgi uztver pasniedzēju darbu un vēlas no tiem saņemt maksimāli daudz, lai spētu risināt savas problēmas SRC un gatavoties dzīvei pēc tam. Tas ir labs rādītājs un norāda uz to, ka klienti ir ieinteresēti mainīt savu uzvedību, ir vēlme mācīties un saņemt palīdzību no apkārtējiem.(skat.16.zīm)

17.zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai saskarsme ar citiem centra klientiem Jums likās interesanta, vērtīga

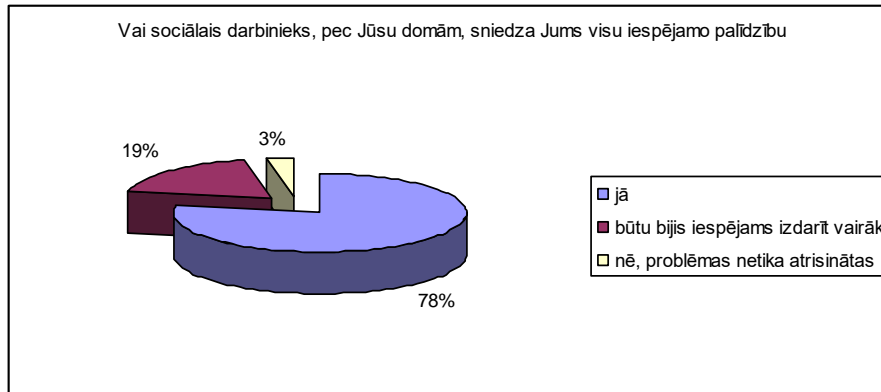
No atbildēm uz jautājumu, vai saskarsme ar citiem centra klientiem Jums likās interesanta, vērtīga redzam, ka lielākā daļa respondentu 68 %, pozitīvi novērtē saskarsmes iespējas ar citiem sociālās rehabilitācijas centra klientiem. Diemžēl, 32 % respondentu atzīst, ka nezina, grūti pateikt. Tas, iespējams, norāda uz šo respondentu dažādajām komunikācijas prasmēm un sagatavotību dzīvei pēc ieslodzījuma, kā arī par nepieciešamību risināt savas garīgās vai psiholoģiskās problēmas kopā ar centra darbiniekiem, vai arī, iespējams, ir veselības problēmas.(skat.17.zīm.)

18. zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai Jūs apmierināja dzīves apstākļi centrā

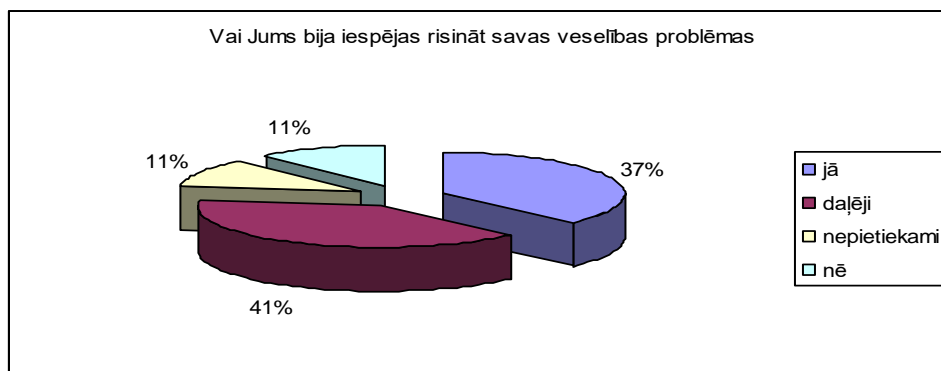
Ar jautājumu vai Jūs apmierināja dzīves apstākļi centrā uzzinājām, ka 88 % respondentu ir apmierināti ar dzīves apstākļiem centrā, kas apstiprina probācijas dienesta nepieciešamību sadarbībai ar izvēlētām sabiedriskām organizācijām, kas uz šo brīdi piedāvā savu pakalpojumu probācijas klientiem. Un tikai 12 % respondentu atbildēja ar drīzāk nē. Tā varētu būt katras personas individuālā nostāja, taču

neskatoties uz to šis klients joprojām atrodas centrā. Tas ir visnotaļ labs rādītājs.(skat.18.zīm.)

19.zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai sociālais darbinieks, pēc Jūsu domām, sniedza Jums visu iespējamo palīdzību

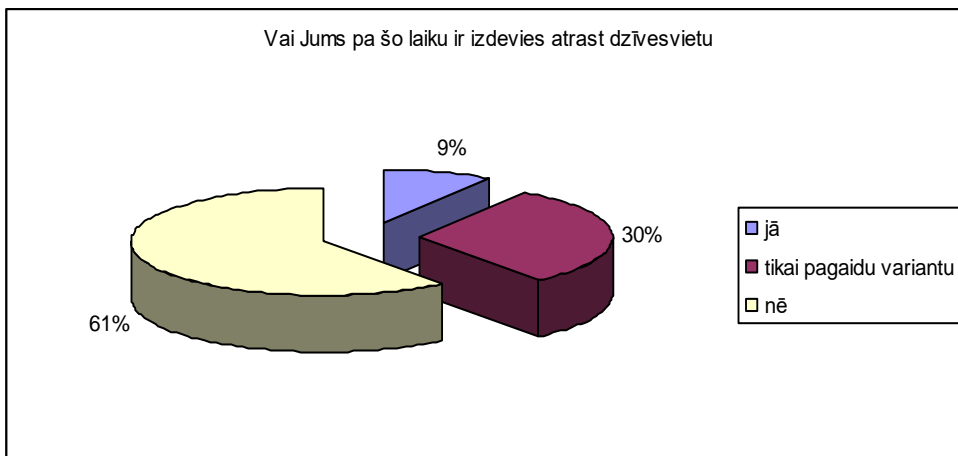
Pēc atbildēm uz jautājumu, vai sociālais darbinieks, pēc Jūsu domām, sniedz Jums visu iespējamo palīdzību, redzam, ka 78 % respondentu pozitīvi vērtē sociālā darbinieka veikumu un sniegto palīdzību centra klientiem. 19 % respondentu vēlas, lai sociālais darbinieks vairāk darītu viņu labā un tikai 3 % respondentu atzina, ka viņu problēmas netika atrisinātas. Varam secināt, ka respondenti sociālo darbinieku vērtē pozitīvi, kā labu speciālistu. Tas ir augsts rādītājs sociālā darba speciālistiem, jo šai klientu grupai ir sarežģītas problēmas un, lai risinātu viņu problēmas, ir labi jāorientējas esošajā likumdošanā un situācijā valstī. Sociālais darbinieks šajā gadījumā pilda advokāta, vidutāja un vēl daudz citas lomas, kas atkarībā no tā kurā situācijā nepieciešams.(19.zīm.)

20. zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai Jums bija iespējas risināt savas veselības problēma

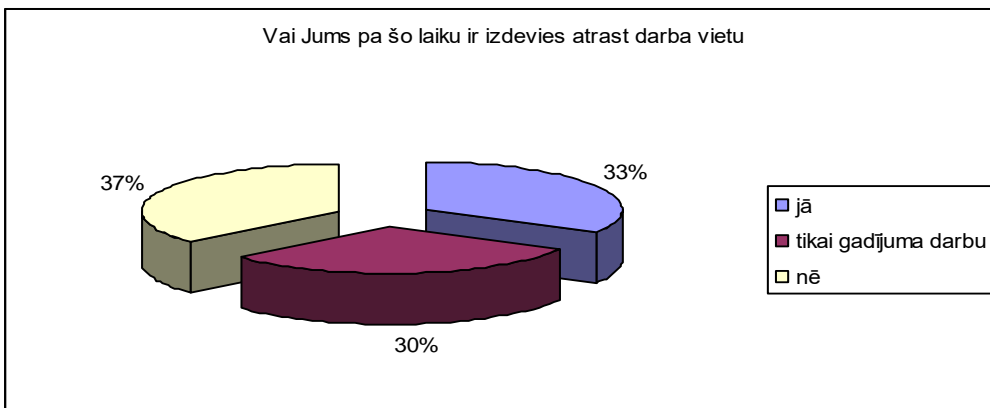
No atbildēm uz jautājumu, vai Jums bija iespējas risināt savas veselības problēmas, autores secina, ka 37 % respondentu atzīst, ka bija iespēja SRC risināt savas veselības problēmas (pieejama medicīniskā palīdzība) un 41 % respondentu atzīmē, ka bija iespēja tās risināt daļēji. Autores secina, ka vairāk kā ¾ daļas (78 %)

respondentu ir atzinuši, ka SRC ir bijusi iespējas risināt veselības problēmas.(skat.20.zīm.)

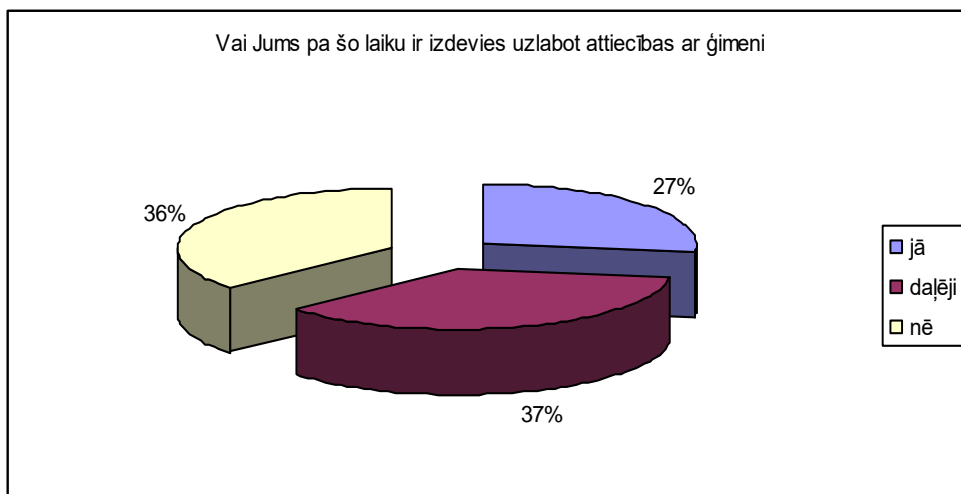
21.zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai Jums pa šo laiku ir izdevies atrast dzīvesvietu

No atbildēm uz anketas jautājumu, vai Jums pa šo laiku ir izdevies atrast dzīvesvietu, redzams ka 61 % respondentu no visiem aptaujātiem nav izdevies (atbilde - nē) atrast dzīvesvietu, vai izdevies atrast pagaidu variantu 30 % respondentu. Atrisināt dzīvesvietas jautājumu ir izdevies 9 % (tikai 3 personām) respondentu.(skat.21.zīm.)

22. zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai Jums pa šo laiku ir izdevies atrast darba vietu

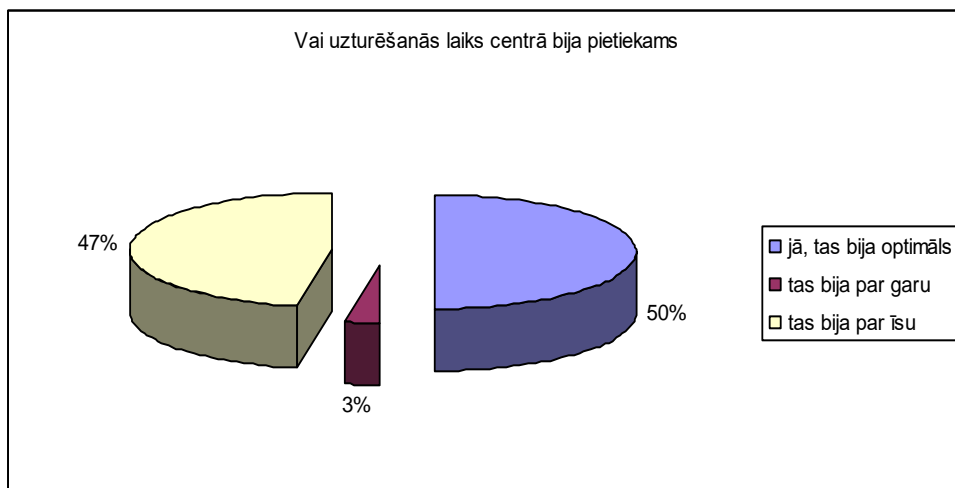
Autoru pētījumā būtisks ir jautājums: „Vai jums pa šo laiku ir izdevies atrast darba vietu?” Redzam, ka 33 % respondentu atraduši darbu, bet 33 % respondentu atraduši gadījuma darbu un 37 % respondenti atbildēja: „nē”. Būtiski ir fakts, ka liela daļa, atgriežoties no ieslodzījuma nespēj atrast darbu, nav piemērotas izglītības, aroda, darba prasmju un iemaņu.(skat.22.zīm.)

23.zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai Jums pa šo laiku ir izdevies uzlabot attiecības ar ģimeni

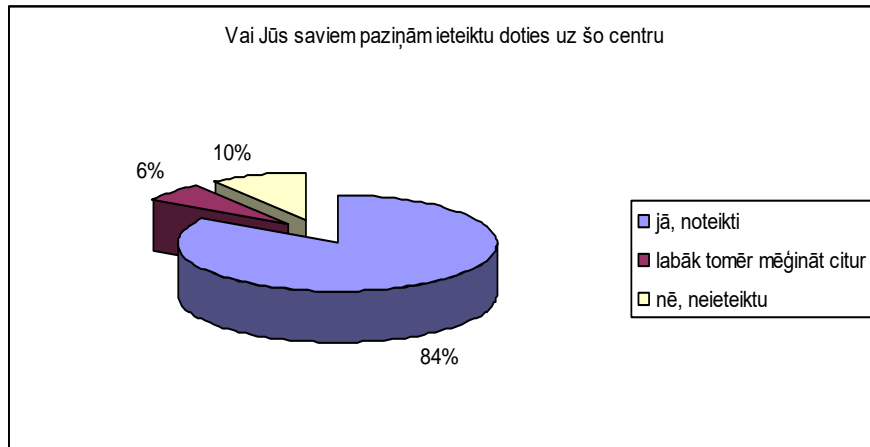
Tālāk autores analizē datus par SRC klientu – respondentu atbildēm uz jautājumu: „Vai jums pa šo laiku ir izdevies uzlabot attiecības ar ģimeni?”, 27 % respondenti atbildēja apstiprinoši ar „jā”, bet 37 % respondentu tas izdevies daļēji un gandrīz 1/3 daļa respondentu atbildēja ar „nē”.(skat.23.zīm.)

Secinām, ka laikā, kamēr persona atrodas brīvības atņemšanas vietās, gan arī pēc atbrīvošanās, atrodoties SRC, ir jāpievērš ievērojami lielāka uzmanība darbam ar klientu ģimenēm. Arī pēc ieslodzījuma tas būtu jādara gan probācijas darbiniekam, gan SRC darbiniekiem.

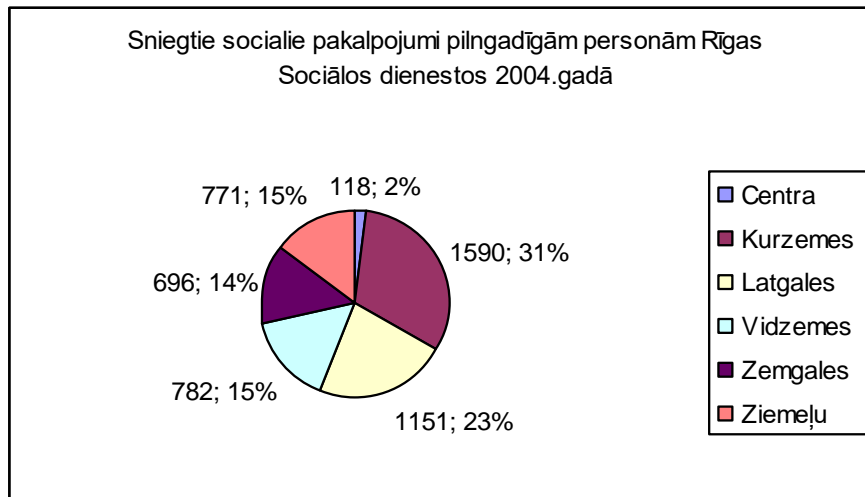
24.zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai uzturēšanās laiks centrā bija pietiekams

Redzams, ka pusei respondentu uzturēšanās laiks SRC bija optimāls. Savukārt 47 % respondentu tas bijis par „īsu” (SRC pavada 9 mēnešus). 1 respondents nespēja skaidri izšķirties par īsto atbildi un atbildēja uz visām trim atbildēm.(24.zīm.)

25. zīm. Atbildes uz jautājumu – Vai Jūs saviem paziņām ieteiktu doties uz šo centru

No visiem aptaujātajiem respondentiem tikai 10 % respondenti neieteiktu saviem paziņām doties uz SRC 6 % respondentu ieteiktu labāk tomēr mēģināt citur. Autori secina, ka šādi SRC pakalpojumi ir nepieciešami, jo 84 % respondenti noteikti ieteiktu saviem paziņām doties uz SRC. 1 respondents atbildi nesniedza.(skat.25.zīm.) Sociālajā dienestā ar personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas strādā profesionāls sociālā darba speciālists. Strādājot ar katru sociālo gadījumu, sociālais darbinieks kopīgi ar klientu izvērtē klienta vajadzības un resursus, izstrādā individuālās sociālās rehabilitācijas plānu, vienojas ar klientu par līdzdarbības pienākumu veikšanu, kā arī nepieciešamo sociālo pakalpojumu vai palīdzības apjomu. To paredz „Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma” 21.pants. 2003. gadā Rīgas Vidzemes priekšpilsētas Sociālajā dienestā tika izveidota pirmā atbalsta grupa personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas. Apskatot 26.zīmējuma Rīgas pilsētas 2004. gada statistiku¹, var redzēt cik personas, pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas, ir vērsušās pēc palīdzības SD.

26.zīm. Sniegtie sociālie pakalpojumi pilngadīgām personām Rīgas Sociālajos dienestos 2004. gadā

Problēmu loks:

- nenokārtoti dokumenti;
- valsts valodas prasmju trūkums;
- izglītības problēmas, profesionālās kvalifikācijas trūkums;
- atkarības problēmas;
- veselības problēmas;
- norīkoti uz sociālās rehabilitācijas centriem;
- mājokļa problēmas
- apavu, apģērba trūkums;
- sniegto konsultāciju skaits.

Lai uzlabotu sociālo pakalpojumu pieejamību personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas, Labklājības departaments izgatavoja un izplatīja SD, pašvaldības un valsts institūcijās, kā arī nevalstiskajās organizācijās informatīvos bukletus, kas vairāk vai mazāk nepieciešami, kā ceļvedis pēc ieslodzījuma:

- "Sociālās dzīvojamās mājas"
- "Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas"
- "Pamatpalasts un mājokļa palasts" (latviešu un krievu valodā)
- "Rīgas patversme"
- "Sadarbība – ceļš uz problēmas risinājumu"

- “Veselības aprūpe Rīgā jeb kas jāzina katram pacientam” (izgatavošanas izdevumu segšanā piedalījās arī Veselības obligātās apdrošināšanas Valsts aģentūra).

Autori secina, ka strādājot ar katru sociālo gadījumu, sociālais darbinieks kopīgi ar katru klientu izvērtē viņa vajadzības un resursus, izstrādā individuālās sociālās rehabilitācijas plānu, vienojas ar klientu par līdzdarbības pienākumu veikšanu, kā arī nepieciešamo sociālo pakalpojumu vai palīdzības apjomu.

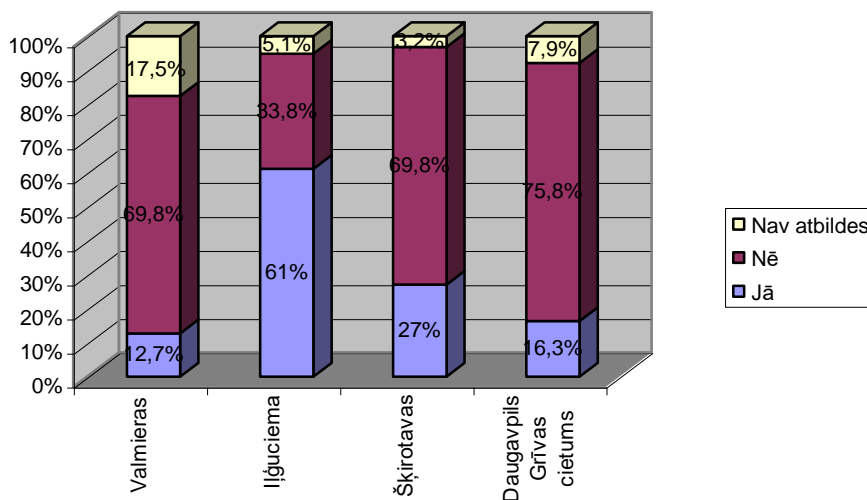
5.6. Ieslodzīto personu aptauju rezultātu analīze par sociālās rehabilitācijas programmām

Ieslodzīto personu aptauju rezultāti tiks analizēti trīs aspektos:

- 1) sociālās rehabilitācijas programmas ieslodzījuma vietās, to pieejamība,
- 2) sociālo rehabilitāciju programmu novērtējums,
- 3) Sociālo prasmju un zināšanu izvērtējums kā pamats sociālās rehabilitācijas programmu saturā.

5.6.1. Sociālās rehabilitācijas programmu pieejamība ieslodzījuma vietās

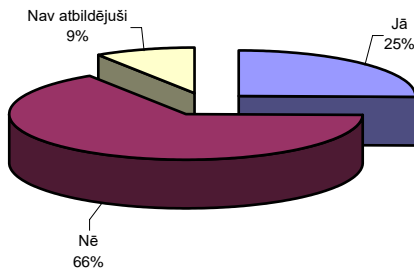
Vispirms noskaidrosim ieslodzīto personu informētību par iespējām piedalīties rehabilitācijas programmās cietumā

27.zīm. Informētība par iespējām piedalīties rehabilitācijas programmās cietumā

Secināmām, ka informētības ziņā, par iespējām piedalīties rehabilitācijas programmās ir ļoti lielas atšķirības no 61,0% Ilģuciema cietumā līdz 12,7% Valmieras cietumā.

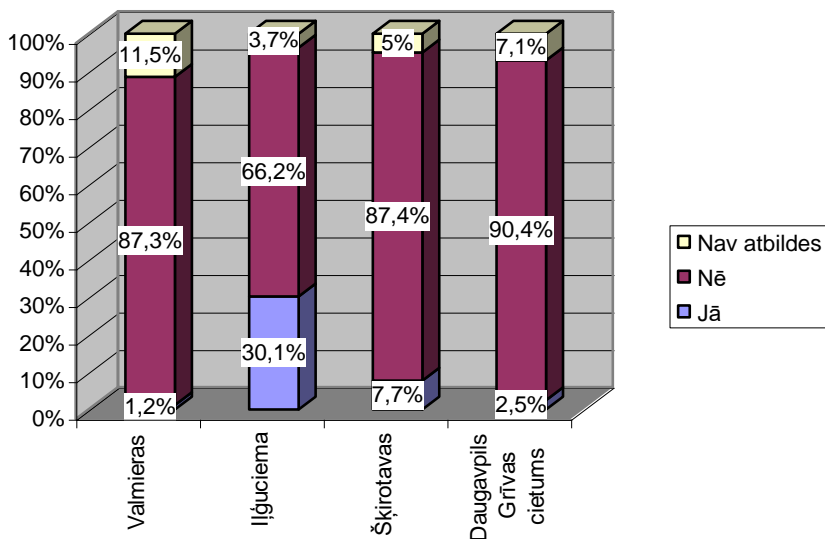
Tālāk apskatīsim informētību visos cietumos kopā.(skat.27.zīm.)

28. zīm. Informētība visos cietumos

Kā redzam, tad tikai ceturtda daļa ieslodzīto personu ir informēti par iespējām piedalīties rehabilitācijas programmās cietumā. Varam secināt, ka ieslodzītajiem trūkst informācijas par rehabilitācijas programmām.

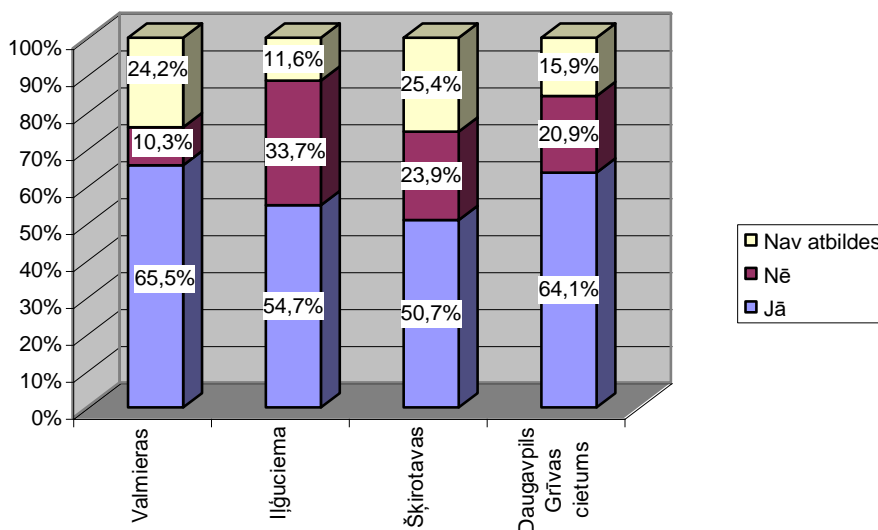
Analizējot atbildes uz jautājumu, vai atrodies ieslodzījumā cilvēks jebkad ir piedalījies sociālās rehabilitācijas programmās, redzam, ka visvairāk ieslodzīto rehabilitācijas programmās ir piedalījušies Ilģuciema cietumā (30,1%), bet vismazāk (1,2%) Valmieras cietumā.(skat.28.zīm.)

29. zīm. Ieslodzīto piedalšanās rehabilitācijas programmās

Iegūtie rezultāti kopā pa visiem cietumiem liecina, ka tikai 7,5% respondentu piedalījušies rehabilitācijas programmās. Aptaujas rezultāti liecina, ka daļa ieslodzīto

kuri nebija informēti vēlētos piedalīties sociālās rehabilitācijas programmās.
(skat.29.zīm.)

30. zīm Vēlme piedalīties rehabilitācijas programmās

Kā redzam, ka jebkurā no cietumiem vairāk kā puse ieslodzīto vēlētos piedalīties sociālās rehabilitācijas programmās. Skatot šo rādītāju pa visiem cietumiem kopā, redzam, ka 66,5% vēlas piedalīties rehabilitācijas programmās. Tas liecina, ka ieslodzītie vai nu netiek informēti, vai arī programmu skaits ir nepietiekams. (skat. 30.zīm.) Pētījuma dati rāda, ka 63,9 % visu ieslodzīto, kuri vēlas piedalīties rehabilitācijas programmās ir krievvalodīgie, bet 36,1% latviešu valodā runājošie. Tas nozīmē, ka jārisina jautājums par bilingvālo apmācību.

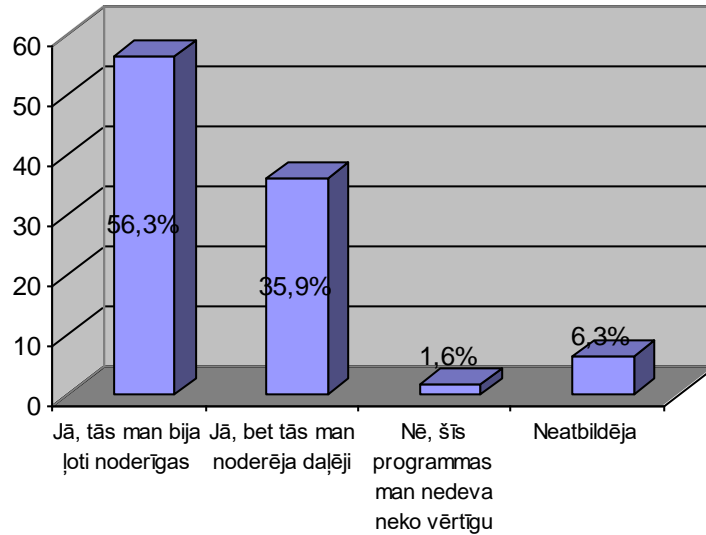
Izanalizējot ieslodzīto personu aptaujas rezultātus par sociālās rehabilitācijas programmu pieejamību cietumā, konstatēts:

- Tikai ceturtdaļa cietumnieku ir informēti par iespējām piedalīties sociālās rehabilitācijas programmās. Ir nepieciešamība izveidot informācijas nodrošināšanas sistēmas par sociālās rehabilitācijas aktivitātēm un programmām ieslodzījuma vietās.
- Rehabilitācijas programmās cietumos ir piedalīties neliels skaits ieslodzīto. Nepieciešams izanalizēt cēloņus katrā no ieslodzījuma vietām (programmu pieejamību, informētību, programmu satura atbilstību vajadzībām, ieslodzīto motivāciju u.c.).
- Programmu realizētājus jā sagatavo bilingvālai apmācībai.

5.6.2. Sociālo rehabilitācijas programmu novērtējums

Sociālās rehabilitācijas programmas izvērtē tie ieslodzītie, kuri tajās ir piedalījušies.

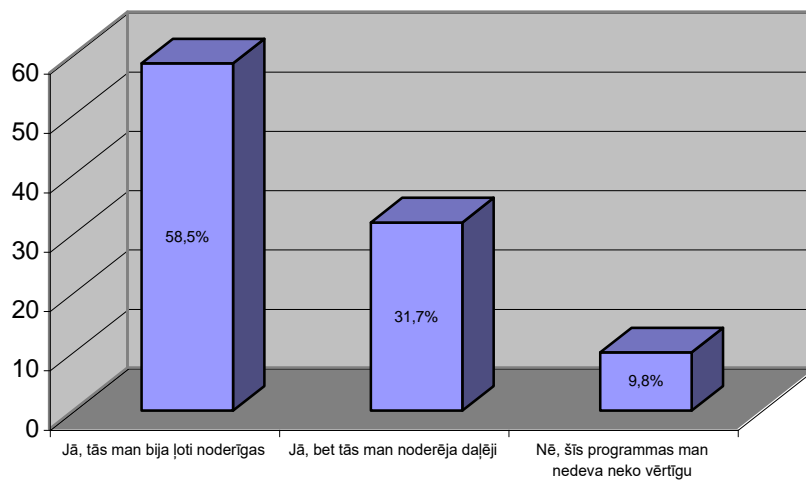
Visi ieslodzītie programmu noderīgumu izvērtē sekojoši

31.zīm. Programmu noderīgums

Kā redzam vairāk kā puse ieslodzīto uzskata sociālās rehabilitācijas programmas par noderīgām. Viena trešā daļa jeb 35,9% uzskata, programmas noderējušas daļēji. (skat.31.zīm.)

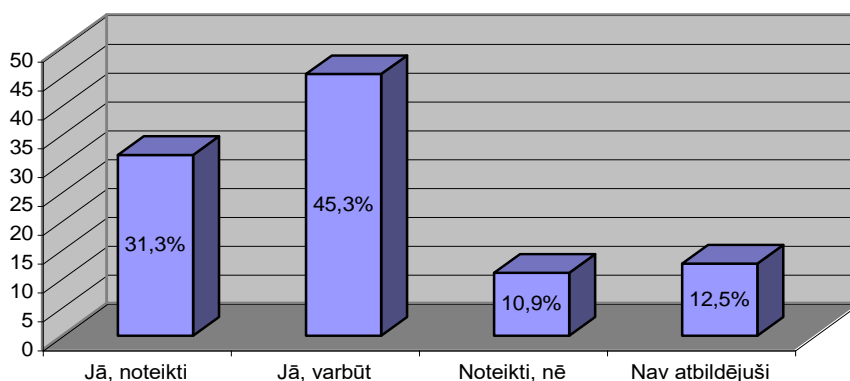
Visvairāk ieslodzīto rehabilitācijas programmās ir piedalījušies Ilguciema cietumā. Programmu lietderīgumu novērtējuši 41 respondents.

32. zīm. Programmu noderīgums Ilģuciema cietuma respondentu skatījumā

Ilģuciema cietuma respondenti, kuri piedalījušies sociālās rehabilitācijas programmās ir 64% no kopējā programmu dalībnieku skaita. Ja pozitīvie vērtējumi ir tuvi visu pārējo respondentu vērtējumam, tad 9,8% uzskata, ka šīs programmas neko vērtīgu nav devušas.(skat.32.zīm.) Tas norāda, ka cietuma administrācijai ir jāanalizē cēloņus: vai tas ir vēlmēm neatbilstošs programmu saturs, pasniegšanas metodika jeb to ietekmē prasība obligāti piedalīties programmā u.c.

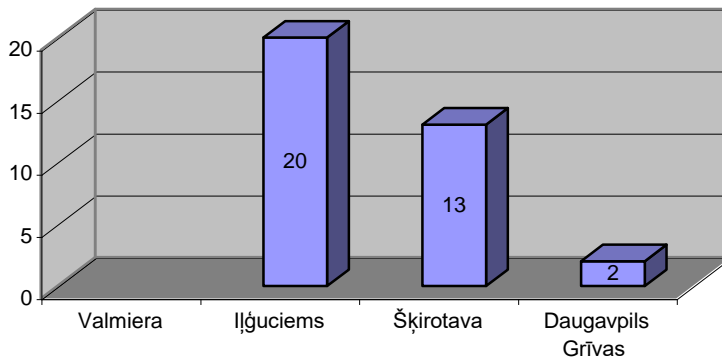
Programmu novērtējumu raksturo arī tāds rādītājs, kā vēlme piedalīties kādā no šīm programmām vēlreiz.

33.zīm.Vēlme piedalīties programmā atkārtoti (visi cietumi)

Respondenti augstu novērtējuši programmas par to liecina tas, ka 31,3% noteikti vēlētos vēlreiz piedalīties šajā programmā un varbūt piedalīties 45,3%.Tas ir atzinīgs programmu saturu un to realizētāju vērtējums.(skat.33.zīm.)

Iepriekš tika izvērtētas sociālās rehabilitācijas programmas, kurās ieslodzītie ir piedalījušies agrāk. Tālāk respondenti izvērtēs tās programmas, kurās viņi piedalās pašreiz. Vispirms skatīsim dalībnieku skaitu programmās pa cietumiem.

34.zīm. Iesaistījušies rehabilitācijas programmās pašreiz

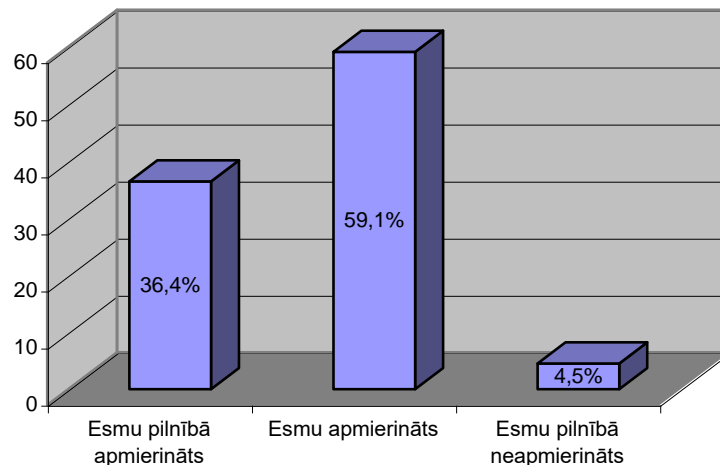
Pašreiz rehabilitācijas programmās ir iesaistījušies tikai 35! ieslodzītie. Tas ir satraucošs fakts, jo respondentu atbildes parāda, ka pašreiz rehabilitācijas programmas piedāvā 2 cietumi: Ilģuciema un Šķirotavas.(skat.34.zīm.) Šo programmu dalībnieki deva sekojošu programmu novērtējumu:

32. tabula

Programmu novērtējums (visi cietumi)

Esmu pilnībā apmierināts, šī programma man ļoti palīdz	40,9%
Esmu apmierināts, bet gaidīju vairāk no šīs programmas	40,9%
Esmu neapmierināts, piedalos šajā programmā nelabprāt	4,5 %
Esmu pilnībā neapmierināts, šī programma man nepalīdz	13,6 %

Apmierināti ir 81,8%,tas ir augsts apmierinātības rādītājs, tomēr jāpievērš uzmanība arī neapmierinātības cēloņiem (13,6%). Kāds no neapmierinātajiem respondentiem uzskata, ka programmai būtu vajadzīgs izglītots pasniedzējs, lai tā viņu apmierinātu. Izvērtējot apmierinātību ar programmas vadītāju darbu, iegūtie rezultāti .

35.zīm. Apmierinātība ar programmas vadītāja darbu (visi cietumi)

Varam secināt, ka ja ar programmu nebija apmierināti 18,1%,tad ar programmas vadītāja darbu tikai 4,5%.Tātad vairākumu neapmierina programmas saturs vai arī nav motivācijas un līdz ar to arī intereses apgūt šo programmu. (skat.35.zīm.)

Respondenti izvērtēja arī programmas ilgumu.

33.tabula

Apmierinātība ar programmas ilgumu(visi cietumi)

Jā, programmas ilgums ir pietiekošs	45,5%
Nē, programma ir par garu	18,2%
Nē, programma ir par īsu	36,4%

Vairākums programmas dalībnieku uzskata, ka programmas ilgums ir pietiekošs, liela daļa vēlētos garākas programmas. Šie dati ir jāanalizē katrā ieslodzījuma vietā atsevišķi un arī skatot konkrētās programmas.

Rehabilitācijas programmu vērtējums analizēts kā kritērijus izvirzot to noderīgumu un ieslodzīto vēlmi atkārtoti piedalīties šajā programmā.

- Ieslodzītie rehabilitācijas programmas, kurās piedalījušies, vērtē pozitīvi: kā ļoti noderīgas 56,3%, kā daļēji noderīgas 35,9%. Tas liecina, ka piedāvātās programmas atbilst klausītāju vēlmēm.
- Realizētajās programmās atkārtoti piedalīties vēlas trešā daļa respondentu. Tas ir pozitīvs programmu izvērtējums, diemžēl šajās programmās ir piedalījies neliels skaits ieslodzīto (7,5%).
- Pašreiz rehabilitācijas programmās ir iesaistīti tikai 4,1 % ieslodzīto no visiem respondentiem. Rehabilitācijas programmas pētījuma laikā piedāvā tikai Ilģuciema un Šķirotavas cietumos. Cēloņi: trūkst finansējuma, nav profesionāļu programmu radīšanai.

5.6.3.Sociālo zināšanu un prasmju novērtējums kā pamats sociālās rehabilitācijas saturam

Sociālās rehabilitācijas process būs veiksmīgs tikai tad, ja tiks ievēroti sekojoši priekšnosacījumi:

- 1) Ieslodzījuma vietās diagnosticēs ieslodzīto zināšanu un prasmju līmeni, risku pakāpi atkārtotiem noziedzīgiem nodarījumiem;
- 2) Ieslodzīto priekšstati par nepieciešamām zināšanām un prasmēm patstāvīgai dzīvei brīvībā tiks salīdzināti ar no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzībām un problēmām.

Šajā apakšnodaļā salīdzināsim ieslodzīto viedokļus par nepieciešamajām zināšanām un prasmēm ar atbrīvoto personu, kuras ir brīvībā no 1 mēneša līdz gadam vajadzībām

un grūtībām sociālo problēmu risināšanā. Sniegsim arī sociālo darbinieku, kuri strādā ar no ieslodzījuma atbrīvotajām personām, viedokli.

Vispirms analizēsim visu ieslodzījuma vietu respondentu apkopotos viedokļus .

34. tabula

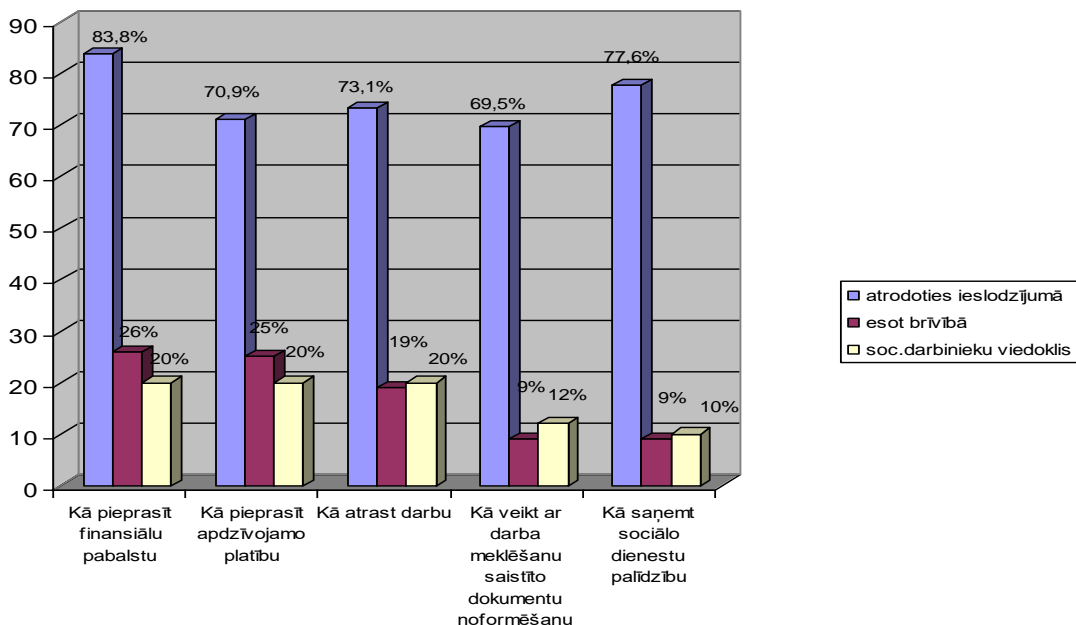
**Nepieciešamās zināšanas un prasmes ieslodzīto
skatījumā (visi cietumi)**

<i>Jautājumi</i>	<i>Ļoti nepieciešami</i>	<i>Daļēji nepieciešami</i>	<i>Nav nepieciešami</i>
Kā pieprasīt apdzīvojamo platību	70,9%	11,5%	17,6%
Kā risināt dzīves vietas deklarācijas (pieraksta) jautājumus	62,2%	16,9%	20,9%
Kā pieprasīt finansiālu pabalstu	83,8%	10,9%	5,3%
Kā un kur iegādāties lētākas (lietotas) mēbeles	45,4%	23,5%	31,2%
Kā veikt remonta darbus	39,2%	27,2%	33,5%
Kā un kur iegādāties lētu (lietotu) sadzīves tehniku	43,1%	25,8%	31,1%
Kā un kur iegādāties lētu (lietotu) apģērbu un apavus	34,3%	22,7%	42,9%
Kā atrast darbu	73,1%	15,0%	11,9%
Kā veikt ar darba meklēšanu saistīto dokumentu noformēšanu (CV), motivācijas vēstule u.c.	69,5%	19,1%	11,4%
Kā veikt pārrunas ar darba devēju	61,1%	21,3%	17,6%
Kā nokārtot pases saņemšanu un personas koda piešķiršanu	32,7%	16,4%	50,8%
Kā atvērt rēķinu bankā	43,6%	24,7%	31,7%
Kā veikt dažādus maksājumus	43,2%	26,3%	30,5%
Kā saņemt medicīnisko palīdzību un reģistrēties pie ārsta	51,5%	21,7%	26,8%
Kā atbrīvoties no alkoholisma un narkotiku lietošanas	18,1%	14,4%	67,5%
Kā saņemt bezdarbnieka statusu	53,6%	21,9%	24,6%
Kā saņemt sociālā dienesta palīdzību	77,6%	13,3%	9,1%
Kā saņemt palīdzību un atbalstu pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas (Valsts Probācijas dienests)	85,9%	8,3%	5,8%
Kā saņemt sociālās un medicīniskās rehabilitācijas pakalpojumus	73,2%	17,0%	9,8%
Kā saņemt psihologa palīdzību	43,6%	17,3%	39,1%
Kā saņemt garīgu palīdzību	33,4%	21,6%	45,0%
Kā atrast nakts patversmi	28,6%	12,3%	59,0%
Kā saņemt juridisku konsultāciju un informāciju par savām tiesībām	77,5%	10,6%	11,9%
Kā iestāties pašpalīdzības un atbalsta grupās	37,3%	25,3%	37,4%
Kā iegūt pilsonību	27,0%	9,9%	63,1%
Kā iegūt valsts valodas apliecību	39,8%	12,8%	47,4%
Kā risināt ar izglītību saistītos jautājumus	50,1%	18,8%	31,1%

Kā liecina tabulā apkopotie dati, tad lielākai daļai ieslodzīto ļoti nepieciešamas ir zināšanas un prasmes kā apmierināt pamatvajadzības iznākot brīvībā: kā saņemt palīdzību un atbalstu Probācijas dienestā (85%), sociālajā dienestā (77,6%), kā pieprasīt apdzīvojamo platību un atrast darbu, kā saņemt medicīnisko palīdzību un juridisko konsultāciju. Daļēji to varētu skaidrot ar to, ka, kā liecina intervijas ar cietumu darbiniekiem, tad sagatavošana dzīvei brīvībā tiek uzsākta galvenokārt sešus mēnešus pirms atbrīvošanās, bet aptaujāti tika respondenti, kuriem ieslodzījumā vēl jāpavada dažāds laika ilgums. Kā pretarguments šim pieņēmumam ir Šķirotavas cietuma ieslodzītā rakstītais: „Pēc dažiem mēnešiem es būšu brīvībā, bet es vēl joprojām neko nezinu, kur man griezties, lai atrastu dzīvokli, atrast darbu vai vismaz saņemt bezdarbnieka statusu”. Līdzīgi raksta Ilģuciema ieslodzītā: ”Vēlētos uzzināt, kur griezties pēc ieslodzījuma, kur es varēšu saņemt palīdzību”.

Tas norāda uz nepieciešamību uzlabot sociālās rehabilitācijas darbu ieslodzījuma vietās.

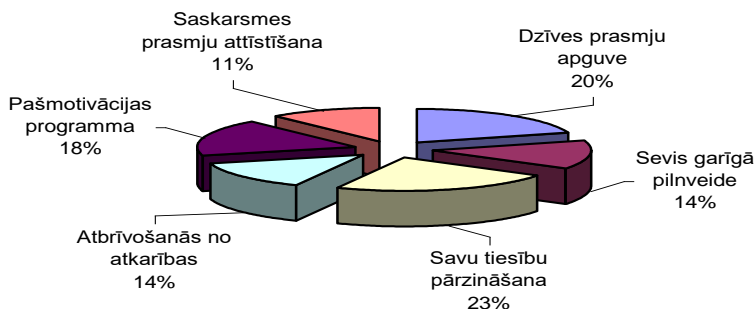
Ieslodzīto prognozētās patstāvīgai dzīvei brīvībā nepieciešamās zināšanas un prasmes salīdzināsim ar no ieslodzījuma atbrīvoto personu visgrūtāk risināmām problēmām un sociālo darbinieku, kuri strādā ar no ieslodzījuma atbrīvotām personām viedokli (D.Vanaga).(skat.36.zīm.)

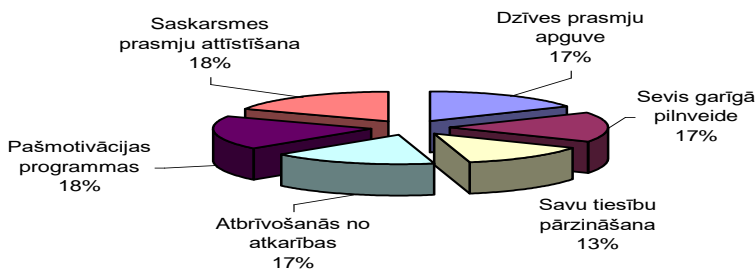
36.zīm. Visgrūtāk risināmo problēmu salīdzinājums ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma

Secinām, ka gan no ieslodzījuma atbrīvotās personas, gan sociālie darbinieki atzīst, ka visgrūtāk risināmās problēmas ir neprasme pieprasīt finansiālu atbalstu un kārtot dokumentus apdzīvojamās platības iegūšanai, kā arī atrast darbu.

Pētījuma rezultātu objektivātei, kā arī nākošā posma projekta uzdevumu noteikšanai svarīgi ir no ieslodzījuma atbrīvoto personu un sociālo darbinieku viedoklis par nepieciešamajām sociālās rehabilitācijas programmām. (skat.37,38.zīm.)

37.zīm. No ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu viedoklis par nepieciešamajām sociālās rehabilitācijas programmām

38. zīm. Sociālo darbinieku viedoklis par nepieciešamajām sociālās rehabilitācijas programmām

Salīdzinot ar ieslodzījumā esošo personu aptauju, var secināt, ka visu respondentu viedokļi sakrīt jautājumā, ka sociālās rehabilitācijas programmās vairāk uzmanības jāvelta tiesību pārzināšanai. Programmā “Dzīves skola” būtu nepieciešams pārstrādāt un papildināt I sadaļu par tiesību jautājumiem. 23% no ieslodzījuma atbrīvoto personu uzskata, ka viņiem nepieciešama sociālās rehabilitācijas programma par savām tiesībām (skat.37.zīm.) un 13% pašvaldību sociālo darbinieku (skat.38.zīm.) pievienojas šim viedoklim.

Augsti rādītāji gan no ieslodzījuma atbrīvoto personu (18% -37.zīm.), gan sociālo darbinieku (18% - 38.zīm.) skatījumā ir nepieciešamībai pēc pašmotivācijas

programmām. Arī cietuma darbinieki intervijās atzina, ka daļa ieslodzīto nav motivēti piedalīties sociālās rehabilitācijas programmās.

No ieslodzījuma atbrīvotām personām ir grūtības saskarsmē, trūkst prasmju, tas traucē pamatvajadzību apmierināšanā. Saskarsmes prasmju trūkums atzīst arī sociālās rehabilitācijas centru darbinieki.

Secinājumi:

- ieslodzītajiem trūkst zināšanu par Probācijas dienestu, tā sniegtajiem pakalpojumiem.
- sociālās rehabilitācijas aktivitātes un programmas nesniedz pietiekoši daudz zināšanu un prasmju patstāvīgas dzīves uzsākšanai pēc atbrīvošanās: no ieslodzījuma atbrīvotās personas nepietiekoši pārzina savas tiesības, trūkst prasmes kārtot dokumentus pašvaldības iestādēs, ir grūtības saskarsmē.

5.7. Secinājumi un rekomendācijas

- Izstrādāt vienotu ieslodzīto, nosacīti notiesāto un sodu izcietušo personu sociālās rehabilitācijas valsts koncepciju. Sociālās rehabilitācijas rezultātu – indivīda reintegrāciju sabiedrībā, varēs veiksmīgi sasniegt tikai tad, ja rehabilitācijas process būs nepārtraukts, pēctecīgs.
- Sociālās rehabilitācijas programmas ieslodzījuma vietās ir nepieciešams izstrādāt un ieviest bilingvāli. Kā liecina pētījuma dati, 63,9% visu ieslodzīto, kuri ir izteikuši vēlēšanos piedalīties kādā rehabilitācijas programmā, ir krievvalodīgie, bet 36,1% - latviešu valodā runājošie.
- Izstrādāt MK apstiprinātu valsts programmu sociālās rehabilitācijas realizācijai ieslodzījuma vietās, sociālās rehabilitācijas centros un kopienās jeb dzīves vietās.
- Nodrošināt ieslodzītos ar informāciju par pieejamām sociālās rehabilitācijas programmām, izveidojot programmu reklāmas bukletu, kurš vienlaikus arī motivēs ieslodzītos piedalīties šajās programmās.
- Analizēt pētījumā iegūtos rezultātus katrā no ieslodzījuma vietām, noteikt cēloņus tam, kāpēc sociālās rehabilitācijas programmās ir piedalījušies tikai 7,5% ieslodzīto, patreiz programmas realizē divos cietumos (35 dalībnieki), bet vēlas piedalīties 66,7% un izstrādāt sociālās rehabilitācijas stratēģisko plānu.

- Organizēt kopīgus reģionālos seminārus sociālajiem darbiniekiem, kuri strādā ar no ieslodzījuma atbrīvotām personām, cietumu darbiniekiem, kuri sagatavo ieslodzītos atbrīvošanai un probācijas dienestu darbiniekiem, SRC darbiniekiem „Vienotas pēctecīgas sociālās rehabilitācijas sistēmas izveide: ieslodzījuma vieta, Probācijas dienests, sociālais dienests, sociālās rehabilitācijas centrs”.
- Uzsākot rehabilitācijas programmas ieslodzījuma vietās, kā arī atbrīvotajiem no ieslodzījuma, diagnosticēt zināšanu, prasmju līmeni un riska pakāpi atkārtotām noziedzīgām darbībām.
- Izstrādāt motivācijas aktivitāšu kopumu, lai motivētu ieslodzītos un no cietuma atbrīvotās personas piedalīties sociālās rehabilitācijas programmās.
- Izstrādāt modulāru sociālās rehabilitācijas programmu „Motivācija nodarbinātībai un sociālai dzīvei”.
- Izstrādāt modulāru rehabilitācijas programmu „Saskarsmes prasmju veidošana”.
- Pilnveidot rehabilitācijas programmu „Dzīves skola”, balstoties uz pētījumā iegūtajiem rezultātiem (I sadaļu „Tiesiskā izglītība”, II „Sociālās prasmes”).

5.9. Izmantotās literatūras saraksts

1. R. Barker. The Social Work Dictionary.- Washington: NASW PRESS, 3003. the 406p.
2. R. Krinberga, V. Zālamane “ Probācijas dienesta darbība kvalitātes vadības principu kontekstā” ,Maģistra darbs SDSPA „Attīstība” 2005.
3. D. Vanaga “No ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu sociālās uzvedības korekcijas programmas valsts probācijas dienestā. Maģistra darbs SDSPA “Attīstība” 2005.
4. Sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu likums, 2002. g. 31.10.
5. Valsts probācijas dienesta likums.2003.g.18.12
6. Sodū izcietušu personu sociālās rehabilitācijas valsts koncepcija, MK 1998.g. 29.12.

Nobeigums

Lai mazinātu no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās izslēgšanas procesus un nepieļautu to atražošanu, Latvijā ir jāmobilizē politiskā griba, ietverot ieslodzījuma vietu problēmu izpratnes pārskatīšanu. Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nepieejamība rada psiholoģiskās un sociālās sekas, kuras ir nozīmīgas un būtiskas no valsts un tautas attīstības viedokļa. Ir jādara viss nepieciešamais, lai izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība ieslodzījuma vietās un sociālās rehabilitācijas centros, kuri sniedz pakalpojumus cilvēkiem, kuri atbrīvoti no ieslodzījuma ir Ieslodzījuma vietu pārvaldes, Valsts probācijas dienesta pārvaldes un Tieslietu ministrijas prioritāte.

Pētījums „Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība” adresē minētās problēmas, tādējādi gūstot informāciju par pasākumiem, kuri būtu jāveic, lai sagatavotu personas, kuras izcieš brīvības atņemšanas sodu, iekļaušanai darba tirgū un sabiedrībā uzreiz pēc atbrīvošanas, kā arī par nepieciešamiem sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem personām pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietām.

Dotā pētījuma mērķis bija iegūt, apkopot un precizēt datus par esošajiem pētījumiem, resursiem, praksēm, iespējām un šķēršļiem ieslodzīto vispārējās un profesionālās izglītības ieguvei, nodarbinātībai un sociālajai rehabilitācijai ieslodzījuma vietās un sociālās rehabilitācijas centros. Izvirzītā mērķa sasniegšanai un pētījuma veikšanai tika izmantota integratīva sociālo pētījumu metodoloģija, kas ļāva vispusīgi izpētīt un izanalizēt pētījuma problēmas vairākās dimensijās, izpētei pakļaujot pakalpojumu sniedzējus, pakalpojumu saņēmējus, kā arī citas ieinteresētās un pakalpojumu nodrošināšanā iesaistītās personas. Pētījuma gaitā tika apzināti, apkopoti un analizēti 30 Latvijā iepriekš veikti pētījumi par ieslodzījuma vietām veltītu problemātiku, analizēti ANO, ES un Latvijas normatīvie akti un valsts pamatnostādnes par izglītību, nodarbinātību un sociālo rehabilitāciju brīvības atņemšanas iestādēs un sociālās rehabilitācijas iestādēs, veikta ieslodzīto anketēšana par izglītības ieguves, nodarbinātības, veselības, sociālo prasmju, sociālās rehabilitācijas problemātiku, intervēti cietumu administrācijas pārstāvji, eksperti un uzņēmēji, veikta novērošana ieslodzījuma vietās, analizētas ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzības un problēmas.

Pētījumu rezultātu analīze liecina, ka gadu no gada aktualizējas ieslodzījumā esošu un no ieslodzījuma atbrīvoto personu problēmas, kas ir analizētas apkopotajos pētījumos, bet vēl joprojām tās netiek risinātas.

Lielu lomu ieslodzīto personu sagatavošanai brīvībā un sociālās dzīves normalizācijā spēlē ieslodzījuma vietu personāls, bet 12 pētījumos ir analizētas problēmas, kuras ir sekas tam, ka ieslodzījuma vietās trūkst sociālās rehabilitācijas un profesionāla sociālā darbinieka pakalpojumu, kas norāda uz to, ka ieslodzījuma vietās trūkst mūsdienīgu izglītību ieguvušu speciālistu (sociālie darbinieki, sociālie rehabilitētāji, psihologi), kas nodarbotos ar ieslodzīto personu sadzīves problēmām, personīgo lietu risināšanu slēgta tipa institūcijā, kā arī psiholoģisku palīdzību adaptācijai šajā vidē un notiesātās personas sagatavošanai atgriezties sabiedrībā. Ieslodzīto personu sociālā rehabilitācija un sagatavošana atbrīvošanai tiek veikta minimāli sociālās rehabilitācijas personāla trūkuma dēļ. Ieslodzījuma vietu personāls uzskata, ka pastāv atbilstošu sadzīves apstākļu nodrošināšanas problēmas, lai realizētu sociālās rehabilitācijas programmas ieslodzījuma vietās.

Aktuāla problēma ieslodzījuma vietās ir notiesāto izglītības iespējas un arodapmācība, jo 9 pētījumi liecina, ka cietumos nav iespējams iegūt vidējo izglītību un tajos netiek piedāvāta ne profesionālā, ne arodizglītība. Nodarbinātības, izglītības un aroda iegūšanas iespējas ieslodzījumu vietās dotu nākotnes perspektīvu notiesātajai personai. Valsts budžets neparedz vispārizglītojošo un arodskolu atvēršanu ieslodzījumu vietās (izņemot Cēsu AIN), kā rezultātā pastāv riska faktori ieslodzīto degradācijai un veiksmīgai resocializācijai.

Ieslodzījumā esošas personas bieži vien nav informētas vai arī neizprot ieslodzījuma vietu kārtības noteikumus, līdz ar to viņām rodas domstarpības un savstarpēji konflikti ar ieslodzījuma vietu darbiniekiem, kas izpaužas - higiēnas preču atņemšanā, ilgstošas satikšanās ar tuviniekiem aizliegšanā u.c. nehumānā rīcībā, par ko liecina 6 pētījumu analīzes rezultāti.

8 pētījumos ir analizētas problēmas, kas saistās ar ieslodzīto personu sliktiem sanitāriem apstākļiem, ēdināšanu, lielo cilvēku skaitu kamerās. Cietumi ir pārblīvoti, ieslodzītie mitinās nelielās kamerās, kurās bieži vien nestrādā ventilācijas sistēma un trūkst svaiga gaisa. Visi šie apstākļi veicina tuberkulozes izplatīšanos cietumos, bet 7 pētījumi norāda uz to, ka ieslodzījumā ka ieslodzījumā medicīnas pakalpojumi tiek sniegti nekvalitatīvi un pieejamība tiem ir ierobežota.

4 pētījumos ir analizēts psiholoģiskais klimats kamerās, kas negatīvi ietekmē ieslodzīto personu psihi. Ieslodzītie izjūt nedrošību par savu dzīvību, jo viņu starpā notiek psiholoģiska spriedze, savstarpēji konflikti un fiziska izrēķināšanās.

4 pētījumos parādās notiesāto personu vēlme strādāt, mācīties un iegūt vispārējo un profesionāli tehnisko izglītību, apgūt valsts valodu, pārkvalificēties. 4 pētījumos ieslodzījumā esošās personas ir izteikušas vajadzību pēc sociālā darbinieka, kas iepazīstinātu ar likumiem, izskaidrotu ieslodzījuma vietu kārtības noteikumus, kas uzklautu un dotu padomus sarežģītās situācijās, kas palīdzētu uzturēt sakarus ar ģimeni un draugiem. 2 pētījumi norāda uz to, ka ieslodzījumā esošām personām ir vajadzība pēc iepazīstināšanas ar likumiem, bet 1 pētījumā ir uzsvērts, ka lielākai daļai ieslodzīto personu (85%) soda izciešanas laikā ir bijusi vajadzība pēc psiholoģiskas un sociālas palīdzības, kuru saņēma tikai neliels notiesāto skaits.

Brīvības atņemšanai un personas izolēšanai no sabiedrības ilgāka laika posmā ir negatīvas sekas, kas atstāj psiholoģisku traumu uz indivīda psihi. Vēl lielākiem psiholoģiskiem satricinājumiem ir pakļautas personas, kuras atbrīvojas no ieslodzījumu vietām un nonāk brīvībā. Viņas šokē ne tikai ātrais dzīves ritms, bet arī sociālā neaizsargātība, dzīves vietas reģistrācijas problēmas, darbā iekārtošanās neiespējamība un grūtības atpakaļ iekļauties sabiedrībā, kurā ir strauji mainījušās vērtības.

Katru gadu no brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām vidēji atbrīvojas 2500 cilvēku, kuri saskaras ar daudzām grūti atrisināmām problēmām. Iznākot no ieslodzījuma, būtiskākās problēmas parasti veidojas sakarā ar to, ka bijušie ieslodzītie **nevar apmierināt savas pamatvajadzības** (mājvieta, uzturs). 21 pētījumā ir analizēta problēma, kas saistīta ar bijušo ieslodzīto personu dzīvojamās platības neesamību. Arī sociālā darba speciālisti atzīst, ka visaktuālākā un visgrūtāk risināmā problēma personām pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām, ir **pastāvīgas mājvietas un dzīves vietas** jautājums. Mājoklis ir viena no cilvēka pamata vajadzībām. Ja cilvēkam nav sava jumta virs galvas, ja viņš saskaras ar sabiedrības negatīvo attieksmi un nejūtas piederīgs tai, viņā rodas arvien lielāka vēlme norobežoties no visa un pakļauties iepriekšējās sociālās vides negatīvajai ietekmei. 13 pētījumos pētnieki analizē bijušo ieslodzīto problēmas, kas izriet no finansiālām grūtībām un elementāro iztikas līdzekļu trūkumu. Neatrodot savu vietu sabiedrībā un nesaņemot eksistences līdzekļus, bijušie ieslodzītie izdara jaunus noziegumus un atkal nokļūst ieslodzījumā.

Personām, kurām nav pieraksta vai citas piesaistes konkrētai pašvaldībai, praktiski nav iespēju saņemt nekāda veida palīdzību, jo palīdzība pārsvarā gadījumos tiek sniegta pašvaldību institūcijās, kas apkalpo tikai savā teritorijā dzīvojošos, kuri atbrīvojas no ieslodzījuma. Problēma – **personu apliecinošu dokumentu trūkums** tiek analizēta 12 pētnieku darbos, kas norāda uz to, ka nevienu no problēmām nav iespējams risināt, ja – personai nav personu apliecinošu dokumentu. No ieslodzījuma persona atgriežas bez pases → trūkst līdzekļu → nevar reģistrēties dzīvesvietā → nevar stāties uzskaitē Valsts Nodarbinātības aģentūrā → nevar iekārtoties darbā → nevar risināt citas problēmas. Pētījumi liecina, ka problēmas rada pases saņemšana kā soda izciešanas laikā, tā arī pēc atbrīvošanas.

Grūtības risināt sociālās problēmas un neierastās vides maiņa ir īpaši aktuāla, ja persona ieslodzījumā pavadījusi vairāk kā 10 gadus, jo ilgstoši atrodoties ieslodzījumā, cilvēks zaudē iemaņas dzīvot patstāvīgu dzīvi, risināt pat vienkāršas - sadzīviskas problēmas un organizēt savu dzīvi saskaņā ar sabiedrībā valdošajām normām un vērtībām. Par šīs problēmas aktualitāti liecina 9 pētījumi. Savukārt apkārtējo cilvēku negatīva attieksme un nevēlēšanās izprast bijušo ieslodzīto problēmas, kā arī iestāžu darbinieku neatsaucība sodu izcietušai personai rada papildus grūtības savu problēmu risināšanā. Uz šīs problēmas esamību norāda 11 pētnieku veiktie pētījumi. Pētījuma autori uzskata, ka svarīgs priekšnosacījums ir **paša bijušā ieslodzītā griba un motivācija mainīties**. "Ja cilvēks pats nav motivēts un ieinteresēts mainīt savu dzīvi sabiedrībai pieņemamā veidā, tad arī sabiedrības atbalsts un pretimnākšana nelīdzēs".

Situācija attiecībā uz mērķgrupas **iesaistīšanos darba tirgū ir kritiska**, jo 20 pētījumi norāda uz to, ka no ieslodzījuma atbrīvotajām personām nav iespējams iekārtoties darbā, jo nav iepriekšējās darba pieredzes, trūkst valsts valodas prasmes, nav darba tirgus prasībām atbilstošas izglītības un kvalifikācijas.

Pieejamība sociālajiem pakalpojumiem un to trūkums ir analizēta 14 pētījumos, kuros pētnieki norāda uz to, ka personām pēc atbrīvošanas pārāk maz ir iespēju saņemt palīdzību, jo valstī nepastāv vienota sistēmiska pieeja, kas nodrošinātu sodu izcietušo personu iekļaušanu sabiedrībā un netiek izveidoti sociālās rehabilitācijas centri.

Lai personas pēc soda izciešanas vietām veiksmīgi iekļautos sabiedrībā, viņām ir nepieciešams ģimenes atbalsts, kas ir jaušams 5 analizētajos pētnieku darbos. Viena no galvenajām problēmām, ar kādu saskaras personas pēc atkārtotas brīvības

atņemšanas soda izciešanas, ir ģimenes atbalsta trūkums un ģimenes novēršanās. Pētījumos lielākā daļa respondentu apgalvo, ka „*ļoti svarīgi, kas sagaida pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas un ļoti svarīga ir ģimene, kas saprastu, atbalstītu un dotu spēku pārvarēt notikušo*”.

Rezumējot augstāk izklāstīto, jāsecina, ka ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu problēmas, ar kādām viņi saskaras ieslodzījumā un postpenitenciārā periodā, ir aktualizējušas situāciju, kad praksē ir nepieciešama sadarbība profesionāļu (sociālie rehabilitētāji, sociālie darbinieki, sociālie pedagogi, psihologi, policijas darbinieki, brīvprātīgie probācijas darbinieki, probācijas dienesta nodaļu speciālisti, Nodarbinātības valsts aģentūras darbinieki, Ieslodzījuma vietu pārvaldes speciālisti, ieslodzījuma vietu administrācija u.c.) starpā, lai kopīgiem spēkiem veicinātu personu pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas vietām veiksmīgu iekļaušanos sabiedrībā.

Latvijā veikto pētījumu rezultātu analīze tāpat norāda uz to, ka *lai pētījumos analizētās ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu problēmas aktualizētu un tām tiktu pievērsta lielāka sabiedrības uzmanība, ir nepieciešams izstrādāt vienotu datu bāzi, kurā iekļautu visus Latvijā veiktos pētījumus saistībā ar minētās mēķauditorijas problemātiku*.

Vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanas iespēju un realizācijas ieslodzījuma vietās analīzes rezultāti liecina, ka pagaidām iespējas izglītoties brīvības atņemšanas soda izciešanas laikā ir visai ierobežotas, lai gan šis laiks būtu izmantojams, lai visiem iespējamiem līdzekļiem sekmētu izglītošanos un deviantās uzvedības korekciju. 2004. gadā 9 cietumos vispārējās izglītības programmās bija iesaistīts 171 ieslodzītais, kas vecāks par 18 gadiem. Mācību procesā nav iesaistīti apcietinātie. Profesionālās izglītības programmas apguva 364 pieaugušie notiesātie.

Iegūtie dati kopumā ļauj secināt, ka ieslodzījuma vietās būtu nepieciešams attīstīt dažāda līmeņa un virzienu izglītību: gan pamatizglītības, gan vispārējās vidējās, gan profesionālās izglītības piedāvājumu, kā arī augstākās izglītības iegūšanas iespējas. Gan latviešu, gan krievu tautības ieslodzītie vienlīdz bieži vēlas apgūt izglītību. Šī tendence saglabājas visos izglītības līmeņos. Tāpēc ir pamats secinājumam, ka vispārējās izglītības programmas (īpaši pamatizglītības līmenī) jāpiedāvā bilingvāli - gan latviešu, gan krievu valodā. *Galvenie secinājumi, kuri izriet no vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanas iespēju un realizācijas ieslodzījuma vietās analīzes, ir sekojoši:*

- I. ieslodzīto izglītības līmenis uzskatāms par salīdzinoši zemu, jo vairāk par piekto daļu ieslodzīto ir nepabeigta pamatizglītība.
- II. Iegūtie dati kopumā ļauj secināt, ka ieslodzījuma vietās būtu nepieciešams attīstīt dažāda līmeņa un virzienu izglītību: gan pamatizglītības, gan vispārējās vidējās, gan profesionālās izglītības piedāvājumu, kā arī augstākās izglītības iegūšanas iespējas.
- III. Gandrīz puse (46,3%) uzskata, ka pedagogi strādā ļoti labi un visu izskaidro. Tomēr pedagogiem, kuri strādā ieslodzījuma vietās, ir nepieciešama tālākizglītība, speciāli kursi, kuros pedagogi varētu apgūt metodiku, kā strādāt ieslodzījuma vietās ar pieaugušajiem, kam ir vājas pamatprasmes un nav izkopta mācīšanās prasme un kultūra.
- IV. Puse ieslodzīto saka, ka vispārējā izglītībā mācību grāmatu pietiek visiem., ne vienmēr cietums spēj nodrošināt kancelejas preces ieslodzīto izglītības vajadzībām. Tas nozīmē, ka paredzot paplašināt izglītības pieejamību, nepieciešams papildus finansējums gan mācību grāmatu, gan kancelejas preču iegādei. Pašreizējā situācijā nodrošinājums ir pietiekams tikai pusei izglītojamo.
- V. Zemu tiek vērtēts klašu nodrošinājums ar uzskates līdzekļiem (56,8%).
- VI. 40,2% vispārējās izglītības programmas dalībnieku pilnībā apmierina programma, un 19,5% daļēji apmierina programma.
- VII. Kopumā jāatzīst, ka ieslodzīto prasmju pašvērtējums dod pamatu secinājumam, ka ieslodzīto pamatprasmes ir viduvējas un daļai respondentu vājas.
- VIII. Gan latviešu, gan krievu tautības ieslodzītie vienlīdz bieži vēlas apgūt izglītību. Šī tendence saglabājas visos izglītības līmeņos. Tāpēc ir pamats secinājumam, ka vispārējās izglītības programmas (īpaši pamatizglītības līmenī) jāpiedāvā gan latviešu, gan krievu valodā.
- IX. Daļa respondentu ir dzirdējuši par tālmācības izglītības iespējām. Piektā daļa respondentu atbildējuši, ka būtu gatavi mācīties tālmācībā, tomēr tā uzskatāma par reālu iespēju tikai tiem ieslodzītajiem, kam ir vismaz vidējā izglītība.
- X. 14% ieslodzītie mācās profesionālās izglītības programmā. 33,3% respondentu pilnībā apmierina tas, ko māca profesionālajā izglītībā. Programmu klāsts ir ierobežots, ieslodzītie vēlētos plašāku programmu klāstu.
- XI. Lielākā daļa ieslodzīto augstu vērtē profesionālās izglītības pedagogu darbu.
- XII. Profesionālās izglītības programmu materiālais nodrošinājums ir visai atšķirīgs. Dažas programmas spēj nodrošināt izglītojamos ar nepieciešamajiem

materiāliem un iekārtām, bet pārsvarā respondentu atbildes ir kritiskas – iekārtas pārsvarā ir vecas, nemodernas, bieži lūst

- XIII. Skaidri iezīmējas tendence, ka profesionālās izglītības nodrošinājuma vērtējums ir zemāks.
- XIV. Profesionālās izglītības programmas cietumā būtu attīstāmas, jo profesionālo izglītību vēlētos iegūt vidēji 76% aptaujāto ieslodzīto.

Kopumā galvenās problēmas izglītības jautājumos Latvijas cietumos var raksturot šādi: finansējuma trūkums, nepietiekams nodrošinājums ar mācībām nepieciešamām telpām, mācību līdzekļu un uzskates līdzekļu trūkums, nepietiekams materiālās bāzes nodrošinājums profesionālās izglītības programmu īstenošanai. Atsevišķos gadījumos nepietiekams darbinieku skaits (uzraugi) ir faktors, kas ierobežo izglītības pieejamību ieslodzītajiem, kavē izglītības piedāvājumu radīšanu ieslodzījuma vietās, kā arī cietuma administrācijas intereses trūkums attīstīt izglītību cietumā. Protams, ir arī objektīvi iemesli, kas traucē izglītības programmu īstenošanai – īsais ieslodzīto uzturēšanās laiks cietumā. Tomēr arī gadījumos, kad ieslodzītais atrodas cietumā mazāk laiku par mācību gadu/semestri, viņam vajadzētu dot iespēju izvēlēties kādu mācību moduli. Uzskatu, ka mācībām būtu jābūt obligātām katram ieslodzītajam, kurš ir apmācāms. Iespējams, ka tiem, kuri sekmīgi mācās, varētu dot kādus papildus punktus, kas paātrinātu viņu atbrīvošanos vai dotu kādas režīma priekšrocības.

Izglītību ieslodzījuma vietās var iedalīt sekojoši:

1. izglītība ieslodzītajiem – vidēji tikai 4,9 % ieslodzīto ir iespēja mācīties, ja neskaita profesionālo apmācību, kuru iekļauj nodarbinātības aprēķinos;
 2. izglītība cietuma darbiniekiem – pagaidām ir tikai viena iestāde, kas regulāri organizē personāla apmācību – Mācību metodiskais centrs. Cietuma personāla izglītībai ir jābūt atbilstošai darba specifikai, ar augstām profesionālām iemaņām un zināšanu līmeni, kas labvēlīgi ietekmē arī ieslodzītos. Darbiniekam nepārtraukti jāpapildina savas zināšanas un jāpilnveido profesionālās prasmes, t.s. „mūža izglītība”.
- ✓ Tā kā ieslodzītajiem bieži ir tikai negatīva dzīves pieredze, tiem ne tikai jābūt jābūt kāds priekšmets, bet jābūt arī vēlēties mācīties. Šajā procesā varētu palīdzēt profesionāli sagatavoti sociālie darbinieki katrā cietumā.

- ✓ Pedagogu tālākizglītības nodrošināšana darbam cietumā. Speciāli kursi par:
 - pamata izglītības mācīšanu pieaugušajiem,
- 1. specifiskie noteikumi pedagoģiskajam un didaktiskajam darbam cietumā;
- 2. vēlams attīstīt sadarbību ES Izglītības programmu ietvaros, lai pedagogi apgūtu pedagoģiskās novitātes cietumu izglītībā (piemēram, Leonardo).
- 3. aktīvāk iesaistīties Eiropas Cietumu izglītības asociācijas darbā.
 - ✓ Apsvērt iespēju mācīt pamatizglītības priekšmetus gan latviešu, gan krievu valodā. Ņemot vērā to, ka ieslodzītajiem ir vājas latviešu valodas zināšanas un daudzu ieslodzīto zemo izglītības līmeni un mācīties prasmju zemo līmeni, pastāv risks, ka mācības latviešu valodā daļai ieslodzīto ir mazefektīvas;
 - ✓ Informācijas pasniegšana „vieglajā valodā”, īpaši tiem ieslodzītajiem, kam ir uzmanības deficīta sindroms un uztveres grūtības sākumizglītības pamatizglītības ieguves līmenī.
 - ✓ savstarpēji saskaņot dažādās brīvības atņemšanas iestādēs īstenojamās programmas, kā arī saskaņot brīvības atņemšanas iestādēs īstenojamās programmas ar programmām, kas tiek īstenotas izglītības iestādēs ārpus brīvības atņemšanas iestādēm, lai nodrošinātu mācību procesa nepārtrauktību un pēctecību
 - ✓ Iespēju robežās organizēt vienotu moduļu apmācības sistēmu visos cietumos vai noteiktā daļā cietumu (piemēram, daļēji slēgtajos cietumos). Moduļu apguves sistēmu dotu iespēju ieslodzītajiem iegūt izglītību, atrodoties katrā ieslodzījumā vietā īsāku laiku par 1 mācību gadu. Moduļu apmācības sistēmai jābūt vienotai visos cietumos.
 - ✓ Izglītības materiālās bāzes nodrošinājums – mācību grāmatas, rakstāmlietas, papīrs, uzskates līdzekļi stundās.
 - ✓ Tiem ieslodzītajiem, kas nav spējīgi apgūt pamatizglītības kursu, dot arodizglītības iespēju.
 - ✓ Cenzūras pielietošana visiem ienākošajiem un izejošajiem sūtījumiem kavē tālmācības metodes ieviešanu cietumos, it īpaši svešvalodu apmācībai un augstākās izglītības apgūšanai.
 - ✓ Lai uzlabotu ieslodzīto veselības stāvokli un palielinātu aizņemtību, jāattīsta sporta nodarbības un radošās aktivitātes. Ilgūciema cietumā

izveidot sporta zāli, nepieciešams atrast līdzekļus inventāra iegādei, lai varētu nodrošināt sporta nodarbības. Cietumos, kur ir sporta zāles un inventārs, ļaut ieslodzītajiem izmantot sporta zāli.

- ✓ Lai veicinātu ieslodzīto interešu izglītību, attīstītu lasītprasmi un sniegtu informāciju par ārpus cietuma telpām notiekošo, attīstīt sadarbību ar redakcijām preses izdevumu (laikrakstu un žurnālu) piegādē.
- ✓ Attīstīt cietumu bibliotēkas. Pašlaik tās vairāk izskatās pēc vecas literatūras krātuvēm, bez profesionāliem, atbilstoši izglītotiem bibliotekāriem, sakaru un informācijas līdzekļiem.

Pētījuma sadaļas ***Nodarbinātības iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās*** rezultāti un to analīze liecina, ka nodarbinātības situācijas cietumos uzlabošanai nepieciešams veikt kompleksus pasākumus, kas saistīti ar izmaiņām likumdošanā, organizatoriski strukturālām izmaiņām IeVP un cietumu sistēmā kopumā. Rezultāti atklāj, ka vairāk kā 2/3 ieslodzīto ieslodzījuma laikā netiek nodarbināti, un kā uz vienu iemesliem šeit jānorāda uz novecojušo un cietumu apstākļiem neatbilstošos likumdošanu. *Galvenie secinājumi, kuri izriet no nodarbinātības iespēju un realizācijas ieslodzījuma vietās analīzes, ir sekojoši:*

1. Vairāk kā 2/3 ieslodzīto ieslodzījuma laikā netiek nodarbināti.
2. Piespiedu bezdarbs ieslodzījumu vietās ne vien veicina psiholoģiski nelabvēlīgas vides attīstību cietumos, bet arī negatīvi iespaido cietušo personu civilprasību apmierināšanu.
3. Uz nodarbinātību ieslodzījumu vietās attiecināmā likumdošana ir novecojusi, neatbilst reālajiem apstākļiem ieslodzījuma vietās un nestimulē ieslodzīto nodarbinātības pasākumu attīstību.
4. Pastāvošā likumdošana neparedz ieslodzīto obligātu iesaistīšanu ražošanā.
5. Pastāvošā likumdošana visu atbildību par ieslodzīto nodarbinātību uzliek konkrēta cietuma administrācijai, neparedzot valsts lomu nodarbinātības nodrošināšanā.
6. Pastāvošajā likumdošanā reglamentētie aizliegumi ieslodzīto nodarbinātībai, konkrēti aizliegumi nodarbināt ieslodzītos darbos, kas saistīti ar video tehniku, radiotehniku, datortehniku, neatbilst mūsdienu prasībām.
7. Pastāv neatbilstība starp likumdošanu par notiesāto personu darba apstākļiem un darba dienas normatīviem (maiņas ilgums, virsstundas, darbs brīvdienās), un reālajiem ražošanas apstākļiem ieslodzījuma vietās.

8. Pastāv neatbilstība starp likumdošanu par notiesāto personu nodarbināšanas kārtību (darba attiecību pārtraukšana, ja notiesātajam tiek pastiprināts soda izciešanas režīms), un reālajiem apstākļiem ieslodzījuma vietās.
9. Cietumu administrācijai trūkst ieslodzījuma vietām pietuvinātas un atbilstošas vienotas atskaites dokumentācijas paketes par nodarbinātības pasākumiem ieslodzījuma vietās (darba samaksa, tarifu likmes, materiālā stimulēšana, laika un izstrādes normas, uzskaitē u.c.).
10. Nodarbinātība ieslodzījuma vietās ir atkarīga no pasūtījumiem ražošanai un ražošanas līdzekļiem ieslodzījuma vietās.
11. Trūkst valsts pasūtījuma sistēmas ražošanai ieslodzījuma vietās.
12. Pasūtījumu neregularitāte apgrūtina plānošanu un neļauj sastādīt reāli izpildāmu cietuma gada budžetu.
13. Cietumu administrācija ir neapmierināta ar reorganizāciju IeVP un Nodarbinātības daļas likvidāciju.
14. Ieslodzījuma vietu juridiskais statuss neļauj cietumiem gūt peļņu no ražošanas, attīstīt ražošanas bāzi saviem spēkiem un vecināt nodarbinātības līmeņa celšanos.
15. Nepastāv cieša sadarbība starp IeVP un ieslodzījuma vietu administrāciju nodarbinātības problēmu risināšanā.
16. Trūkst koordinācijas sadarbībai cietumu starpā nodarbinātības problēmu risināšanā.
17. Ir nepietiekama ieslodzījuma vietu administrācijas pārstāvju apmācība nodarbinātības problēmu risināšanā.
18. Netiek izmantotas ieslodzījuma vietu sadarbības iespējas ar līdzīgām institūcijām ārvalstīs. Līdz ar iestāšanos ES sadarbības kontakti ir samazinājušies.
19. Nepietiekoši tiek izmantotas grantu un citu finanšu līdzekļu piesaistes mehānismi nodarbinātības problēmu risināšanai.
20. Nodarbinātības nodrošināšanai ieslodzījuma vietās trūkst darbinieku – meistarū, apsargu, automašīnu kontrolieru un pavadītāju.
21. Ir nepietiekama ieslodzīto profesionālā apmācība.
22. Ražošanas līdzekļi ieslodzījuma vietās ir novecojuši gan fiziski, gan psiholoģiski.

23. Ieslodzīto iesaistīšana nodarbinātības pasākumos nepietiekami tiek stimulēta ar pamudinājumiem.
24. Uzņēmēji netiek stimulēti veikt pasūtījumus ieslodzījuma vietās.
25. Likumdošana neparedz nekādus atvieglojumus uzņēmējiem, kuri veic pasūtījumus produkcijas ražošanai ieslodzījuma vietās.

Pētījuma gaitā iegūtās informācijas analīze ļauj izdarīt secinājumu, ka nodrošinot pasūtījumu regularitāti, atjaunojot ražošanas līdzekļus un pilnveidojot likumdošanu, atsevišķi cietumi varētu nodrošināt nodarbinātības līmeni līdz pat 80%.

Analizējot **ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas un realizāciju**, pētījums uzsver, ka šo procesu var definēt kā programmas un aktivitātes, kas atvieglo indivīda iekļaušanos nepierastā, nezināmā sabiedrībā vai kultūras sistēmā. Šī definīcija norāda uz to, ka ieslodzījuma vietā būtu nepieciešamas divu veidu sociālās rehabilitācijas aktivitātes, kas atvieglotu ieslodzītā iekļaušanos cietuma vidē (kā nepierastā) no vienas puses un programmas, kuras atvieglotu iekļaušanos nezināmā sabiedrībā, izejot no cietuma, no otras puses, it īpaši, ja ieslodzījuma vietā ir pavadīti daudzi gadi un šajā laikā notikušas lielas izmaiņas sabiedrības politiskajā un ekonomiskajā dzīvē. Tomēr, apkopojot un izanalizējot ieslodzījuma vietu darbinieku interviju rezultātus, konstatēts, ka ieslodzījuma vietās ir ļoti atšķirīga izpratne par sociālo rehabilitāciju un tās nepieciešamību. *Galvenie secinājumi, kuri izriet no ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespēju un realizācijas analīzes, ir sekojoši:*

7. Jāizstrādā valsts politika ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālajai rehabilitācijai, nosakot katras ministrijas un to pakļautībā esošo (pašvaldību, institūciju u.c.) atbildību.
8. Nepieciešama valsts programma, kurā būtu paredzētas sociālās rehabilitācijas aktivitātes, programmas, speciālistu sagatavošana, tālākizglītība un tam nepieciešamais finansējums.
9. Sociālās rehabilitācijas pasākumi un aktivitātes galvenokārt (izņemot sporta nodarbības un kapelāna pakalpojumus) tiek piedāvāti pus gadu pirms ieslodzījuma termiņa beigām. Piedāvāto sociālās rehabilitācijas aktivitāšu saturs, galvenokārt, (izņemot Ilguciema cietumu) ir vērsts uz ieslodzītā sagatavošanu dzīvei pēc ieslodzījuma. Tas nespēj nodrošināt nepieciešamo ieslodzīto personu sociālo rehabilitāciju.

10. Neapmierinošs ir ieslodzījuma vietu bibliotēkas stāvoklis un pieejamība. Finanšu trūkuma dēļ, ierobežota ir iespēja papildināt un atjaunot bibliotēku grāmatu fondu, atbilstoši ieslodzīto interesēm un vajadzībām. Visās ieslodzījuma vietās ir ierobežota iespēja regulāri saņemt jaunāko informāciju no masu medijiem (prese, radio, televīzija).
11. Nepietiekams ir neformālās izglītības piedāvājums ieslodzījuma vietās. Pētījuma laikā šāds piedāvājums bija tikai Ilģuciema cietumā.
12. Ieslodzīto personu motivācija iesaistīties piedāvātajos sociālās rehabilitācijas pasākumos ir zema. Jāpaplašina aktivitāšu piedāvājums atbilstoši ieslodzīto interesēm un vajadzībām. To kavē ieslodzījuma vietu režīms, nepieciešamo telpu esamība un aprīkojums, finansiālās iespējas, darbinieku kompetence un ieinteresētība.
13. Neapmierina sporta nodarbībām paredzēto telpu un inventāra nodrošinājums ieslodzījuma vietās. Īpaši – Grīvas un Ilģuciema cietumos.
14. Būtiska problēma visās ieslodzījuma vietās ir ieslodzīto brīvā laika pavadīšana. Nodarbināti ir apmēram 30% no ieslodzītajiem. Pārējie dienas pavada bezdarbībā. Tas veicina disciplīnas un iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumus ieslodzījuma vietās.
15. Ieslodzījuma vietu darbinieki stādā ar lielu pārslodzi (uz vienu vienības priekšnieku ir 70-120 ieslodzītie), kas neļauj veikt sociālās rehabilitācijas darbu ar notiesātajām personām.
16. Ieslodzījuma vietu darbiniekiem trūkst nepieciešamo zināšanu un prasmju, psiholoģiskā un sociālā atbalsta, lai varētu nodrošināt atbilstošu sociālo rehabilitāciju. Būtu nepieciešams, atbilstoši cietumu darbinieku vēlmēm, izstrādāt un piedāvāt uz vietām tālākizglītības un profesionālās pilnveides programmas. Izveidot cietumu darbinieku atbalsta un supervīzijas grupas.
17. Pēdējo trīs gadu laikā pētījumā iekļautajos cietumos tika teālizētas 8 dažādas sociālās rehabilitācijas programmas. Šogad – tikai 5. Vairums no programmām tika pārtrauktas finanšu trūkuma dēļ. Pētījuma laikā Ilģuciema cietumā tiek realizētas 4 programmas, Grīvas un Šķirotavas cietumos – 1 programma, Valmieras cietumā netiek realizēta neviena sociālās rehabilitācijas programma.
18. Sociālās rehabilitācijas programmas tiek piedāvātas galvenokārt pēdējā pusgadā pirms atbrīvošanās. Iesaistīšanās ir brīvprātīga (izņemot Ilģuciema

cietumu). Programmu ilgums – 1-9 mēneši. Cietumu režīma specifika (biežā ieslodzīto sastāva maiņa, īpaši ieslodzījuma termiņu beigu posmos) nedod iespēju iesaistīties garās programmās (virs 2 mēnešiem).

19. Sociālās rehabilitācijas programmu saturu un realizācijas iespējas ietekmē ieslodzījuma vietas tips (slēgta vai daļēji slēgta tipa cietums). Slēgta tipa cietuma apstākļos programmu realizāciju apgrūstina iekšējās kārtības noteikumi.
20. Programmu saturam un realizācijas formām ir jābūt diferencētam, atkarībā no mērķauditorijas režīma pakāpes, interesēm un vajadzībām. Šobrīd piedāvātās programmas (izņemot Ilģuciema cietumā realizētās), ir paredzētas visiem ieslodzītajiem ieslodzījuma termiņa beigu posmā. Cietumu darbinieki programmu saturu pārveido atbilstoši saviem uzskatiem un iespējām.
21. Programmu realizācijas iespējamību kavē finansiālo resursu trūkums, atbilstošu telpu trūkums, darbinieku trūkums, zināšanu un prasmju trūkums esošajiem darbiniekiem, ieslodzīto personu un cietumu darbinieku zemā motivācija.
22. Zema ir ieslodzīto personu motivācija un ieinteresētība iesaistīties sociālās rehabilitācijas programmās. Pirms programmu piedāvājuma netiek izvērtētas ieslodzīto vajadzības un intereses. Nav programmu, kas palīdzētu integrēties un izdzīvot specifiskajos cietuma apstākļos. Vislielākā interese ir par sporta aktivitātēm un profesionālo izglītību. Ieteikums veidot programmas, kurās sociālo iemaņu un prasmju apguve ir integrēta ar profesionālo izglītību un sporta nodarbībām.
23. Būtiskākās vajadzības *ieslodzījuma vietās* ir:
 - ~ Nepieciešamība atjaunot zaudētās sociālās prasmes un iemācīties jaunas prasmes, uzturēt esošās prasmes (rīkoties ar naudu, uzvesties sabiedriskās vietās, saņemt pieejamos pakalpojumus, plānot budžetu, meklēt darbu, rūpēties par savu veselību, veidot attiecības ar līdzcilvēkiem, utt.)
 - ~ Savstarpējo attiecību veidošanas prasmes.
 - ~ Prasme izdzīvot jauna tipa apstākļos.
 - ~ Izpratne par likumdošanu un cilvēka attiecībām ar likumu.

- ~ Nepieciešama izsmeļoša informācija par iespējām, tiesībām un pienākumiem pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas.
- ~ Nepieciešama izskaidrojoša informācija par Valsts Probācijas dienesta darbības mērķiem, uzdevumiem un funkcijām.
- ~ Brīvā laika radoša, interesanta un organizēta pavadīšana.
- ~ Bibliotēkas pieejamība.
- ~ Vajadzība pēc fiziskām aktivitātēm.
- ~ Veselīga dzīvesveida popularizēšana un veicināšana.
- ~ Nodarbinātība (iespēja aizpildīt brīvo laiku, attīstīt dažādas prasmes, nopelnīt naudu, utt.)
- ~ Vajadzība pēc sociāla un psiholoģiska atbalsta.

24. Būtiskākās problēmas *ieslodzījuma vietās* ir:

- ~ Informācijas un izpratnes trūkums par dzīves norisēm ārpus ieslodzījuma vietas.
- ~ Zema motivācija un neieinteresētība attieksmes maiņā pret dzīvi, sevi un citiem cilvēkiem. Nevēlēšanās iesaistīties sociālās rehabilitācijas aktivitātēs.
- ~ Pozīcija "man pienākas", kas apgrūtina veiksmīgu resocializācijas procesu.
- ~ Šaurs un mūsdienu darba tirgum neatbilstošs profesionālās izglītības programmu piedāvājums. Ierobežots vietu skaits.

25. Būtiskākās vajadzības, *atbrīvojoties no ieslodzījuma vietām*, ir:

- ~ Līdzcilvēku, pašvaldību un sociālo institūciju izpratne un atbalsts.
- ~ Prasme rīkoties ar naudu, plānot budžetu, iepirkties.
- ~ Izpratne un informētība par sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem, prasme pielietot esošo informāciju.
- ~ Vajadzība pēc sociālās rehabilitācijas centriem.

26. Būtiskākās problēmas, *atbrīvojoties no ieslodzījuma vietām*, ir:

- ~ Neprasme izdzīvot mūsdienu apstākļos. Izpratnes trūkums par naudas vērtību, par tās ieguves veidiem.
- ~ Ieslodzījuma vieta un pašvaldība nespēj nodrošināt atbrīvoto personu ar apstākļiem patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

- ~ Sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu piedāvājuma iespēju dažādība dažādos Latvijas reģionos.
 - ~ Dzīvesvietas nodrošinājums pēc atbrīvošanās. Sociālo garantiju saņemšanas iespējamība.
 - ~ Sabiedrības, pašvaldību un sociālo institūciju nevēlēšanās un nespēja radīt apstākļus, kas neveicinātu noziedzību un atgriešanos ieslodzījuma vietās.
27. Vairums sociālās rehabilitācijas centru ir izvietojušies Rīgā. Tikai pa vienam centram ir Kurzemē un Zemgalē, divi centri piedāvā pakalpojumus Vidzemē. Latgales reģionā nav neviena sociālās rehabilitācijas centra no ieslodzījuma atbrīvotajām personām.
28. Visos rehabilitācijas centros tiek piedāvātas naktsmājas un ēdināšana (2-12 mēnešiem), kas ir ļoti būtiski, lai cilvēks, kam nav savas dzīvesvietas, varētu uzsākt pastāvīgu dzīvi.
29. Visos centros tiek piedāvāti profesionāla psihologa un sociālā darbinieka pakalpojumi.
30. Pusē no pētījumā iekļautajiem sociālās rehabilitācijas centriem ir piedāvāta kristīgās audzināšanas programma.
31. ieslodzītajiem trūkst zināšanu par Probācijas dienestu, tā sniegtajiem pakalpojumiem.
32. sociālās rehabilitācijas aktivitātes un programmas nesniedz pietiekoši daudz zināšanu un prasmju patstāvīgas dzīves uzsākšanai pēc atbrīvošanās.

Pētījuma rezultāti kopumā liecina, ka šobrīd nevar runāt par ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu realizāciju. Ar atsevišķu programmu palīdzību grūti mainīt vai uzlabot ieslodzīto personu situāciju, ir jāmaina valsts un ieslodzījuma vietu vadības un darbinieku attieksme pret ieslodzītajiem, jāmaina sistēma kopumā.

Pētījuma anotācija

Pētījums „**Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība**” tika izstrādāts Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekta „*Jauni risinājumi bijušo ieslodzīto nodarbinātības veicināšanai*” ietvaros. Projekts tiek īstenots EQUAL prioritātē *Darba spēju veicināšana*, un to realizē Valsts probācijas dienests un Ieslodzījuma vietu pārvalde. ***Pētījumu „Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība” realizēja SDSPA „Attīstība” pētnieku grupa (Prof. Dr. A.Vilciņa, A.Ābele, I.Dambe, I.Trapecniece, J.Osis, M.Trapencieris) profesores Dr. Lidijas Šiļņevas vadībā laika posmā no 2005. gada 1. jūnija līdz 2005. gada 30. septembrim.***

Pētījuma mērķis bija iegūt, apkopot un precizēt datus par esošajiem pētījumiem, resursiem, praksēm, iespējām un šķēršļiem ieslodzīto vispārējās un profesionālās izglītības ieguvei, nodarbinātībai un sociālajai rehabilitācijai ieslodzījuma vietās un sociālās rehabilitācijas centros. Pētījuma mērķa sasniegšanai tika izvirzīti 4 apakšmērķi:

- Analizēt Latvijā iepriekš veiktus mērķauditorijas problēmām veltītus pētījumus un izstrādāt rekomendācijas problēmu risinājumam.
- Analizēt vispārējās un profesionālās izglītības ieguves nepieciešamību un iespējas ieslodzījuma vietās un izstrādāt rekomendācijas problēmu risinājumam.
- Analizēt esošās prakses, iespējas un šķēršļus cietumnieku nodarbinātībai un izstrādāt rekomendācijas problēmu risinājumam.
- Analizēt ieslodzīto personu sociālās rehabilitācijas iespējas ieslodzījuma vietās un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietām un izstrādāt rekomendācijas problēmu risinājumam.

Pētījuma rezultātā ir apkopoti Latvijā iepriekš veikti pētījumi saistībā ar ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzībām un aktuālākajām problēmām, izpētītas iespējas un šķēršļi ieslodzītajiem iegūt vidējo un profesionālo izglītību, analizēti nodarbinātības pasākumu realizācijas procesi, kā arī veikta kompleksa sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamības analīze gan cietumos, gan sociālās rehabilitācijas centros. Kopumā veikta 30 Latvijā veiktu pētījumu analīze, kuri veltīti ieslodzījuma vietu, ieslodzīto un no ieslodzījuma vietām atbrīvotu personu problēmām, veikta aptauja ieslodzīto vidū 4 cietumos (Valmieras, Grīvas, Ilģuciema un Šķirotavas cietumos), kā arī intervēti ieslodzītie, cietumu administrācijas pārstāvji, kā arī eksperti, speciālisti un uzņēmēji, kuri iesaistīti izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas problēmu risināšanā ieslodzījuma vietās.

Pētījums strukturēts četrās sadaļās. *Pirmā sadaļa* veltīta Latvijā iepriekš veikto pētījumu apkopojumam un to rezultātu analīzei, galveno uzmanību vēršot uz ieslodzīto personu vajadzību, ieslodzīto personu aktuālāko problēmu, no ieslodzījuma atbrīvoto personu vajadzību un no ieslodzījuma atbrīvoto personu aktuālāko problēmu izpētei. *Otrajā sadaļā* analizētas vispārējās un profesionālās izglītības iegūšanas iespējas un realizācija ieslodzījuma vietās vairākās dimensijās, to skaitā ieslodzīto izglītības līmenis, vispārējās izglītības pieejamība ieslodzījuma vietās un tās raksturojums, kā arī profesionālās izglītības pieejamība ieslodzījuma vietās un tās raksturojums. *Trešā sadaļa* veltīta nodarbinātības iespēju un realizācijas ieslodzījuma vietās analīzei. Šajā nodaļā analizēti Latvijas normatīvie akti un dokumenti, salīdzinot tos ar reālo stāvokli Latvijas cietumos, sniegti cietumu administrācijas pārstāvju interviju un cietumu novērošanas rezultāti, ieslodzīto personu interviju rezultāti, kā arī analizēti to uzņēmēju viedokļi, kuri savu produkciju pasūta ražošanai cietumos. Pētījuma *ceturtajā sadaļā* analizētas ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālās rehabilitācijas iespējas un realizācija sekojošās dimensijās - sociālā rehabilitācija ieslodzījuma vietās un sociālās rehabilitācijas centros, sociālās rehabilitācijas programmas, to saturs un nodrošinājums, sociālā rehabilitācija ar atkarīgajiem, ieslodzīto personu vajadzības un problēmas.

Pēc katras pētījuma sadaļas sniegti secinājumi un rekomendācijas, kā arī izmantotās literatūras saraksts.

Annotation

Research „**Accessibility of educational, employment and social rehabilitation services to the prisoners and former prisoners**” was developed within the project “*New solutions for facilitation of employment of former prisoners*” of the EU’s initiative EQUAL. Project is realized within EQUAL priority *Facilitating access and return to the labour market* and it is being realized by State Probation Agency and Latvian Prison Administration. **Research „Accessibility of educational, employment and social rehabilitation services to the prisoners and former prisoners” was conducted by research group of HSSWSP “Attīstība” (Prof. Dr. A.Vilciņa, A.Ābele, I.Dambe, I.Trapečniece, J.Osis, M.Trapencieris) under the supervision of Professor Dr. Lidija Šilņeva in the time period from June 1, 2005 to September 30, 2005.**

Goal of the research was to collect, update and analyze data on existing research, resources, practices, opportunities and barriers for the general and professional education, employment and social rehabilitation in prisons and social rehabilitation centers. Four objectives were defined to obtain the goal of the research:

5. To analyze previously conducted researches and studies devoted to the analysis of problems of the target groups in Latvia and to develop recommendations for the solution of the problems.
6. To analyze necessity and opportunities of general and professional education in prisons and to develop recommendations for the solution of the problems.
7. To analyze existing practices, opportunities and barriers for prisoners employment and to develop recommendations for the solution of the problems.
8. To analyze opportunities of social rehabilitation of convicted persons in prisons and former prisoners in social rehabilitation centers and to develop recommendations for the solution of the problems.

Results of the research include aggregation and analysis of previously conducted researches and studies regarding needs and problems of prisoners and former prisoners, analysis of opportunities and barriers to obtain general and

professional education in prisons, analysis of processes of employment measures in prisons and analysis of accessibility of social rehabilitation services in prisons and social rehabilitation centers for former prisoners. Overall analysis of 30 researches and studies regarding problems of prisoners and former prisoners was conducted, survey among prisoners in 4 prisons (Valmieras, Grīvas, Ilģuciema un Šķirotavas prisons) was accomplished as well as interviews were conducted with prisoners, representatives of prisons administration, experts, professionals and employers who are involved in solution of educational, employment and social rehabilitation problems of prisoners and former prisoners.

Research report is structured in four parts. *The first part* is devoted to the aggregation and analysis of existing research in Latvia with the main focus on analysis of the needs and the most urgent problems of prisoners and former prisoners. *The second part* is devoted to the analysis of opportunities to obtain general and professional education in prisons and its realization in several dimensions, including level of education of prisoners, accessibility of general and professional education in prisons and their characteristics. *The third part* deals with the analysis of the employment opportunities in prisons. This part includes analysis of legislation compared to the existing situation in Latvian prisons, as well as analysis of results of observation and interviews with representatives of prisons administration, prisoners and employers, who contract prisons for the production aims. *The forth part* of the research report contains analysis opportunities and realization of social rehabilitation for the prisoners and former prisoners in the following dimensions – social rehabilitation in prisons and social rehabilitation centers, social rehabilitation programs, their content and provision, social rehabilitation for the addicts, needs and problems of the prisoners.

Each part of the research report contains conclusions and recommendations, as well as list of references.